

АГРОСВІТ

№ 6 березень 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сеґеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 6 березень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 14.03.24 р.

Підписано до друку 14.03.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23.1

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №1403/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

<u>Багорка М. О., Якубенко Ю. А.</u> Інноваційний процес як найважливіший фактор прискорення розвитку аграрного сектора	4
<u>Третяк В. М., Прядка Т. М.</u> Наукова школа професора Третяка А.М. та її місце у розвитку теорії економіки землекористування і землевпорядкування	11
<u>Жибак М. М., Христенко Г. М.</u> Ринок зерна в Україні: цінова ситуація та проблеми розвитку в умовах війни	23
<u>Маслиган О. О., Гоблик В. В., Королович О. О.</u> Теоретичні платформи реалізації стратегії диверсифікації економіки гірських територій у межах кластерного підходу	30
<u>Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Сас А. С., Смушак М. В., Гаврик О. Ю.</u> Управлінські підходи в формуванні місцевого бюджету територіальної громади на основі податкових надходжень ...	37
<u>Радько В. І., Присяжнюк Н. М., Федорук Н. М., Горчанок А. В., Гейко О. А.</u> Інноваційний розвиток виробництва аквакультури в Україні	44
<u>Голян В. А., Заставний Ю. Б., Недопад Г. В., Левитський В. В., Бардась В. М.</u> Ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв в контексті екологізації національної економіки: регіональний вимір та інвестиційне забезпечення	51
<u>Яковенко Р. В., Зайченко В. В., Фрунза С. А.</u> Управління продовольчою безпекою національної економіки України в умовах російської збройної агресії	60
<u>Швиданенко Г. О., Швиданенко О. А., Сіка Е., Бусафєва Т. Г.</u> Креативність як драйвер економічного зростання бізнесу	66
<u>Коцюк В. Д., Молнар-Бабіля Д. І., Удворгелі А. І.</u> Можливості та виклики від впровадження крафтових продуктів в ресторанный бізнес	72
<u>Поліщук О. М., Мельник В. В., Бобко В. В.</u> Тенденції та перспективи розвитку аграрного сектору України в умовах цифровізації обліку та економіки	79
<u>Безверхий К. В., Хочай В. О.</u> Концептуальні основи формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва	85
<u>Меліхова Т. О., Меліхов Є. В., Радомська С. С.</u> Удосконалення документування обліку, оподаткування, аналізу та контролю товарів в роздрібній торгівлі на малому підприємстві для підвищення ефективності управління	96
<u>Чаркіна Т. Ю., Задоя В. О., Юрчик О. А.</u> Сучасний стан та перспективи розвитку відновлення і розбудови транспортної інфраструктури в Україні	103
<u>Яременко А. М., Макарчук І. М., Роженко А. П.</u> Обліково-аналітичне забезпечення системи управління кредиторською заборгованістю в контексті фінансово-економічної безпеки підприємства	113
<u>Олійник Т. Г., Крамарчук М. В., Зозуля О. В.</u> Мотиваційні стратегії та їх вплив на продуктивність працівників аграрної сфери	120
<u>Витвицька У. Я., Малкович П. І.</u> Фінансова безпека малих підприємств: сутність, складові та основні загрози в умовах посилення економічної нестабільності	127
<u>Марценюк О. В., Руда О. А., Буяльська В. М.</u> Тенденції ринку банківських послуг в умовах воєнного стану та у післявоєнному відновленні України	134
<u>Табацкова Г. В., Поточилова І. С., Ткачук А. В.</u> Аналіз виробництва продукції рослинництва у Миколаївській області	143
<u>Беліменко С. В., Паляничко Н. І.</u> Структура фіскального механізму в контексті розвитку збалансованого лісогосподарського землекористування	149
<u>Занчук О. С.</u> Інституціональне середовище інтегрованого планування розвитку землекористування: особливості в зарубіжних країнах та Україні	158
<u>Оганісян А. А.</u> Бізнес-моделі реалізації стратегій аграрного виробництва	168

CONTENTS:

<u>Bahorka M., Yakubenko Yu.</u> THE INNOVATIVE PROCESS AS THE MOST IMPORTANT FACTOR IN ACCELERATING THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR	4
<u>Tretiak V., Priadka T.</u> THE SCIENTIFIC SCHOOL OF PROFESSOR TRETYAK A.M. AND ITS PLACE IN THE DEVELOPMENT OF THE THEORY OF LAND USE ECONOMICS AND LAND PLANNING	11
<u>Zhybak M., Khrystenko H.</u> GRAIN MARKET IN UKRAINE: PRICE SITUATION AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF WAR	23
<u>Maslihan O., Hoblyk V., Korolovych O.</u> THEORETICAL PLATFORMS OF DIVERSIFICATION STRATEGY IMPLEMENTATION FOR THE ECONOMY OF MOUNTAINOUS TERRITORIES WITHIN THE CLUSTER APPROACH	30
<u>Levandyskiy O., Balaniuk I., Sas L., Smushak M., Havryk O.</u> ADMINISTRATIVE APPROACHES IN THE FORMATION OF THE LOCAL BUDGET OF THE TERRITORIAL COMMUNITY ON THE BASE OF TAX REVENUES	37
<u>Radko V., Prysiazniuk N., Fedoruk N., Horchanok A., Heiko O.</u> INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AQUACULTURE PRODUCTION IN UKRAINE	44
<u>Holian V., Zastavnyy Y., Nedopad H., Levytskyi V., Bardas V.</u> RESOURCE SAVING IN THE PROCESSING AND FOOD PRODUCTION SECTOR IN THE CONTEXT OF ECOLOGISATION OF THE NATIONAL ECONOMY: REGIONAL DIMENSION AND INVESTMENT SUPPORT	51
<u>Yakovenko R., Zaychenko V., Frunza S.</u> MANAGEMENT OF FOOD SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN ARMED AGGRESSION	60
<u>Shvydanenko H., Shvydanenko O., Sica E., Busarieva T.</u> CREATIVITY AS A DRIVER OF ECONOMIC BUSINESS GROWTH	66
<u>Kotsiuk V., Molnar-Babilya D., Udvorheli L.</u> OPPORTUNITIES AND CHALLENGES INTRODUCING CRAFT IN THE RESTAURANT BUSINESS	72
<u>Polishchuk O., Melnyk V., Bobko V.</u> TRENDS AND PERSPECTIVES OF THE UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE ACCOUNTING AND THE ECONOMY DIGITALIZATION	79
<u>Bezverkhyy K., Khochai V.</u> CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR THE MANAGEMENT OF THE PRODUCTION OF PLANT PRODUCTS	85
<u>Melikhova T., Melikhov Ye., Radomska S.</u> IMPROVEMENT OF DOCUMENTATION OF ACCOUNTING, TAXATION, ANALYSIS AND CONTROL OF GOODS IN RETAIL TRADE AT A SMALL ENTERPRISE TO IMPROVE MANAGEMENT EFFICIENCY	96
<u>Charkina T., Zadoia V., Yurchyk O.</u> THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE RESTORATION AND DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE IN UKRAINE	103
<u>Yaremenko L., Makarchuk I., Rozhenko A.</u> ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE ACCOUNTS PAYABLE MANAGEMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE	113
<u>Oliinyk T., Kramarchuk M., Zozulia O.</u> MOTIVATION STRATEGIES AND THEIR INFLUENCE ON THE PRODUCTIVITY OF AGRICULTURAL EMPLOYEES	120
<u>Vytvytska U., Malkovych P.</u> FINANCIAL SECURITY OF SMALL ENTERPRISES: ESSENCE, COMPONENTS AND MAIN THREATS IN THE CONDITIONS OF INCREASING ECONOMIC INSTABILITY	127
<u>Martseniuk O., Ruda O., Buialska V.</u> TRENDS OF THE BANKING SERVICES MARKET IN THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE AND IN THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE	134
<u>Tabatskova H., Potochylova I., Tkachuk A.</u> ANALYSIS OF CROP PRODUCTION IN THE MYKOLAIV REGION	143
<u>Belimenko S., Palianychko N.</u> THE STRUCTURE OF THE FISCAL MECHANISM IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF BALANCED FORESTRY LAND USE	149
<u>Zanchuk O.</u> INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE INTEGRATED PLANNING OF LAND USE DEVELOPMENT: FEATURES IN FOREIGN COUNTRIES AND UKRAINE	158
<u>Ohanisian A.</u> BUSINESS MODELS FOR IMPLEMENTING AGRICULTURAL PRODUCTION STRATEGIES	168

УДК 338.432

М. О. Багорка,
д. е. н, професор, професор кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3424-7488>
Ю. А. Якубенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5409-4792>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.4

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ФАКТОР ПРИСКОРЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА

М. Bahorka,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University
Yu. Yakubenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

THE INNOVATIVE PROCESS AS THE MOST IMPORTANT FACTOR IN ACCELERATING THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR

Дослідження присвячено висвітленню доцільності впровадження інновацій в сільському господарстві. Розкрито послідовність етапів впровадження інновацій, що є сутністю процесу успішної інноваційної діяльності, в якій технологічне нововведення, його впровадження і поширення тісно взаємозв'язані. Наведено інноваційний потенціал у рослинництві, який ґрунтується на підвищенні родючості ґрунту, зростанні урожайності та поліпшенні якості продукції, зниженні витрат енергоресурсів та зменшенні залежності продукції рослинництва від природних факторів, підвищенні ефективності використання зрошувальних і осушених земель, економії трудових і матеріальних витрат, збереженні і поліпшенні екології навколишнього середовища та у галузі тваринництва: максимальне використання біологічного потенціалу вітчизняної та світової селекції, за рахунок ефективного використання кормових угод, ресурсозберігаючих технологій, ефективного використання кадрового потенціалу. Встановлено, що необхідною умовою підвищення ефективності АПК є планування інноваційної діяльності з урахуванням створення інновацій, їх освоєння у виробництві та здійснення контролю за виконанням цього процесу.

The study aims to explore the feasibility of implementing innovations in agriculture. It elucidates the sequence of stages in innovation implementation, which is essential for successful innovative activity, wherein technological innovation, its adoption, and dissemination are closely interlinked. Each innovation is succeeded by another, serving to enhance the image of innovativeness and prevent competitors from reducing the agricultural enterprise's profitability through the replication of new products or technologies. The study highlights the innovative potential in crop production, which is based on enhancing soil fertility, increasing yields, improving product quality, reducing energy resource consumption, decreasing dependency on natural factors, enhancing the efficiency of irrigated and drained lands, labor, and material resource savings, and preserving and improving environmental ecology. In the field of animal husbandry, it emphasizes maximizing the biological potential of domestic and global selection through the effective use of feed agreements, resource-saving technologies, and efficient utilization of human resources. The study concludes that effective planning of innovative activities, considering the creation of innovations, their adoption in production, and monitoring their implementation, is crucial for enhancing agricultural efficiency. The construction of a scientific support system for

agriculture relies on improving organizational forms and creating a mechanism for integrating science and production. The accelerated adoption of scientific and technical achievements in production enables integrated formation in the system of scientific support for agriculture. Successful implementation of innovation policy is contingent upon the formation of legislative and regulatory mechanisms regulating innovation activities in agriculture. To achieve this, it is necessary to develop and adopt state and regional laws and other regulatory documents defining the state's approach to the development of innovative processes in the industry, the responsibilities of state organizations, management, and measures of state support for creating favorable conditions for investing in innovation activities.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, сільське господарство, конкурентоспособність.

Key words: innovations, innovative development, innovative potential, agriculture, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах однією з найбільш вагомих характеристик функціонування сільськогосподарських підприємств є їх висока пристосованість до умов господарювання, що складаються. Зміни в політиці, економіці, демографії проходять настільки інтенсивно, що сільськогосподарським товаровиробникам все складніше до нього пристосуватися, при цьому стає актуальним прогнозування поведінки ринку для створення системи адаптації до змінних умов зовнішнього середовища.

Однією з ключових адміністративних задач сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах є підвищення рівня інновацій, здатності швидкого реагування на зміни на ринку. Це може бути досягнуто через випуск нової або удосконалення існуючої продукції, впровадження новітніх технологій у виробництво та збут, реструктуризацію та вдосконалення систем внутрішнього управління, а також застосування передових маркетингових стратегій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням стратегічного управління та інноваційного розвитку агропромислового комплексу присвячені праці М.О. Багорки, В.М. Геєць, А.Ю. Долинської, О.Ю. Ємельянова, Т.М. Захарової, А.В. Карпенка, Р.М. Колісника, М.В. Мартиненка, О.В. Нижник, І. В., Охріменка, А.В. Проценко, Н.М. Столярчук, І. А. Чіков, Н. М. Шматько, А.С. Щербакова і інших авторів.

Актуальність, теоретична та практична значущість, а також недостатній ступінь розробленості проблем формування конкурентної

переваги сільськогосподарського підприємства з урахуванням наявного інноваційного потенціалу визначили вибір теми дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Головна мета дослідження полягає у розгляді теоретичних, методичних і прикладних аспектів розробки стратегічних підходів до розвитку інноваційного потенціалу сільськогосподарського підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження показали, що нововведення та здатність до їх впровадження забезпечують в організаційному плані аграрного сектора визначені переваги в міжгосподарському співробітництві. Оскільки сфера суперництва сільськогосподарських підприємств є ринком, головним для виявлення економічної значущості нововведень є забезпечення кінцевих переваг з використанням нововведень.

Маркетингові інновації сільськогосподарських підприємств впливають на конкурентоспроможність продукції та характеризуються високою ефективністю в боротьбі за ринки збуту. Імідж інноваційності сільськогосподарського підприємства, здатного без фінансового потенціалу, реагувати на будь-які зміни у зовнішньому середовищі, є привабливим для інвесторів і споживачів.

На думку В. М. Геєць для того, щоб стати конкурентоспроможними, підприємство повинно провадити діяльність таким чином, щоб швидка адаптація до нових умов стала способом життя на всіх рівнях економічної діяльності. Американський спеціаліст з проблем міжнародних відносин Д. Ебшайр підкреслює, що зростання значення неосяжних елементів

конкурентоспроможності (контроль якості, система використання ресурсів, взаємодія праці) і вважає, що "недостатні виробничі інвестиції та вкладення в науково-дослідну роботу, взаємодія між менеджментом і персоналом, надмірне державне регулювання та орієнтація керівників на вироблення короткострокової стратегії стали причиною ослаблення конкурентних позицій підприємств" [3].

Накопичення досягнень у сфері науки в сільському господарстві забезпечує покращення виробленої товарної продукції в окремих галузях сільського господарства. У зв'язку з цим англійський економіст К. Певітт, в обороті поняття технологічного накопичення, розглядає створення нової технології як ланцюг поступових і неперервних корекцій і покращень за мірою того, як в рамках підприємства здійснюються розробка і впровадження нових методів і прийомів виробництва [2].

Напрямок технологічного розвитку в конкретній галузі визначає, як і загальними ознаками, так і факторами спеціалізації. У силу суб'єктивних обставин науково-технічного прогресу у сільському господарстві в різних країнах він впроваджується різними темпами. При цьому фактори інноваційності не обов'язково передбачають наявність або впровадження тільки передової технології. "В управлінні інноваційним процесом немає нічого магічного, що обмежувало б передові технології", каже американський спеціаліст з управління Дж. Рідз [14].

Інноваційний розвиток, таким чином, не є привілеєм підприємства щодо впровадження передових технологій і являє собою швидше соціально-економічне, чим науково-технічне явлення. Безліч наукових відкриттів, особливо в області фундаментальних наук, широко публікуються і не є власністю одного підприємства. Тому їх поширення в значній мірі сприяє розвитку інноваційної діяльності у всіх державах світу, що без підстав дозволяє стверджувати: "розвиток нововведень у всіх країнах сприяє розвитку співробітництва між підприємствами різних країн" [6, 12].

Інноваційна діяльність у сільському господарстві може приймати різні форми, але її кінцевою цілю, є підвищення ефективності економічної діяльності. По словам М. Портера, професора Гарвардської школи бізнесу, "в кожному окремому виробництві кінцева задача впровадження нововведених є підвищення інноваційності".

Успішна інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств забезпечується діяльністю, в ході якої здійснюється постійне впро-

вадження, удосконалення і заміна продукції, виробничих процесів і методів збуту. Основу цієї діяльності складають нововведення, які проходять три стадії:

1. На першій стадії нововведення стимулює високий дохід.

2. На другій стадії технічні та комерційні переваги поступово зменшуються за мірою того, як формується ідея нововведення.

3. На третій стадії висока прибутковість значно знижується.

Це є сутність процесу успішної інноваційної діяльності, в якій технологічне нововведення, його впровадження і поширення тісно взаємозв'язані. За кожним нововведенням слідує нове, яке забезпечує з однієї сторони, імідж інноваційності, а з іншого — не дозволяє конкурентам лишити сільськогосподарське підприємство високого прибутку за рахунок копіювання нового продукту чи технології [9, 13].

В агропромисловому секторі зберігається несприятлива макроекономічна ситуація. При цьому, в останні роки в АПК країни склалися певні позитивні тенденції в розвитку агропромислового виробництва, однак низькі інвестиційні можливості сільськогосподарських товаровиробників значно обмежують умови подальшого розвитку в умовах оновлених економічних відносин. При цьому єдино правильним шляхом прискорення розвитку АПК є максимальне використання можливостей науково-технічного потенціалу галузі та надання їй інноваційного характеру [15].

За останні роки, незважаючи на досить складне економічне положення АПК, інноваційна діяльність в галузі стала активізуватися.

Багато сільськогосподарських підприємств країни, інтенсивно опановують інновації, досягають істотного поліпшення виробничих та економічних показників. Одним із факторів, що несприятливо діє на розвиток інноваційних процесів в АПК, є низький платіжний попит на науково-технічну продукцію, а також відсутність у більшості сільськогосподарських товаровиробників власних грошових коштів та обмеженість бюджетних джерел фінансування [5].

Основу науково-технічного прогресу становлять інноваційні процеси, спрямовані на вдосконалення виробництва. Процес освоєння інновацій включає в себе вивчення потреб і формування заявок на проведення науково-технічних розробок, науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт, проблеми прогнозування та планування інноваційної діяльності, фінансового оздоровлення вироб-

ництва, інвестування інноваційного процесу, оподаткування його учасників.

Реформування економіки, в тому числі сільського господарства, сприяє змінам в сфері науково-технічного супроводу галузі. Нова торгово-орієнтована і легко реформована діяльність при зміні системи споживання створюється на базі існуючих інноваційних структур, що доповнюють реформуючі недоліки.

В сучасних умовах на низькому рівні залишається сприйнятливості сільськогосподарських товаровиробників до наукових досягнень, пов'язаних з більш низькими економічними можливостями, потрібна робота по створенню запиту товаровиробників на наукову і наукоємну продукцію. У складній ситуації в умовах ринкових відносин обійтися без визначеної державної підтримки неможливо, так як частка підприємств, здатних без такої підтримки освоювати наукові досягнення, поки невелика. Тому положення може виправити широке поширення державних і регіональних цільових програм, стимулюючих виробництво тих видів сільськогосподарської продукції, які найбільш конкурентоспроможні на вітчизняних і світових продовольчих ринках [8].

Для підвищення ефективності агропромислового комплексу та надання йому інноваційного характеру потрібні рішення наступних питань:

- збільшення поставок і зменшення мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин;
- створення умов для оновлення машинотракторного парку та модернізації галузі сільськогосподарського машинобудування;
- відновлення потужностей тваринницьких комплексів;
- розробка заходів підтримки селянських (фермерських) та особистих підсобних господарств.

З метою підвищення конкурентоспроможності в галузі рослинництва застосовувани інноваційні процеси, на наш погляд, повинні бути орієнтовані на збільшення обсягів виробництва рослинницької продукції шляхом підвищення родючості ґрунту, зростання урожайності та поліпшення якості продукції, зниження витрат енергоресурсів та зменшення залежності продукції рослинництва від природних факторів, підвищення ефективності використання зрошувальних і осушених земель, економія трудових і матеріальних витрат, збереження і поліпшення екології навколишнього середовища.

Аналіз показує, що для підвищення потенціалу галузі тваринництва необхідними умовами є максимальне використання біологічного

потенціалу вітчизняної та світової селекції, за рахунок ефективного використання кормових угод, ресурсозберігаючих технологій, ефективного використання кадрового потенціалу.

Новим напрямленням інновацій є біотехнологічні системи розведення тварин з використанням методів генної та клітинної інженерії, які спрямовані на створення та використання нових типів трансгенних тварин із покращеними якостями продуктивності, стійкими до захворювань [1].

Сучасний економічний механізм інноваційних процесів потребує вдосконалення. На наш погляд, необхідною умовою підвищення ефективності АПК є планування інноваційної діяльності з урахуванням створення інновацій, їх освоєння у виробництві та здійснення контролю за виконанням цього процесу.

Побудова системи наукового забезпечення АПК опирається на вдосконалення організаційних форм і створення механізму інтеграції науки і виробництва. Прискорене освоєння науково-технічних досягнень у виробництві дають можливість інтегрованого формування в системі наукового забезпечення АПК.

Вплив науково-технічного прогресу на рівень розвитку сільського господарства вагомий, ніж організаційно-економічні умови, що визначають сприйнятливості сільського господарства до нововведень. Підвищення сприятливості товаровиробників АПК до нововведень виступає одним із головних умов науково-технічного прогресу в аграрній сфері. Наряду з підтримкою аграрних наукових досліджень, створенням ефективного організаційно-економічного механізму освоєння інновацій, розвитком матеріально-технічної бази АПК, підвищується сприйнятливості сільськогосподарських підприємств до нововведень, що є одним із головних критеріїв співвідношення науково-технічного прогресу в АПК і аграрних реформ [7].

Забезпеченню сприйнятливості сільськогосподарських товаровиробників до інновацій, на наш погляд, сприяють наступні заходи:

- освоєння інноваційно пріоритетних форм господарювання;
- застосування інноваційно-орієнтованого внутрішньогосподарського економічного механізму;
- підтримка і стимулювання інноваційної діяльності підприємств агропромислового комплексу.

В основі сформованої інвестиційної політики держави виділяються стратегії розвитку АПК, її основні цілі, завдання і механізм низь-

Рис. 1. Основні напрями реалізації інноваційної політики в АПК

Джерело: систематизовано авторами.

ких можливостей підтримки інноваційних програм і проєктів. Інноваційна політика має бути спрямована на ефективне використання науково-технічного потенціалу, підвищення ролі вітчизняної науки в підйомі економіки агропромислового виробництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції [4].

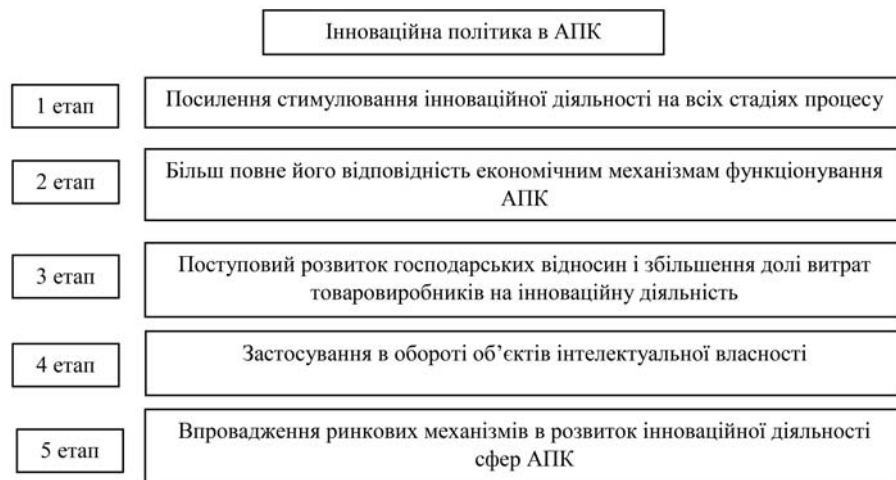

Рис. 2. Економічний механізм реалізації інноваційної політики в АПК

Джерело: узагальнено авторами.

Запропоновані пріоритетні напрями реалізації інноваційної політики в АПК пов'язані з діяльністю науки та створенням інновацій, а також з їх освоєнням у виробництві (рис. 1).

Успішна реалізація інноваційної політики неможлива без формування законодавчих і нормативно-правових механізмів, регламентуючих інноваційну діяльність в АПК. Для цього необхідно розробити і прийняти державні та регіональні закони та інші нормативні документи, в яких буде визначено ставлення держави до розвитку інноваційних процесів у галузі, відповідальність державних організацій, управління та заходів державної підтримки за створення сприятливих умов для інвестування коштів в інноваційну діяльність.

Для успішної реалізації інноваційної політики повинні бути виконані соціально-психологічні умови. Це, перш за все, розуміння загальності в цьому значенні та ролевих процесів як одного з найважливіших інноваційних факторів розвитку галузі. Тому перед суспільством стоїть завдання формування активного інтересу до інновацій, перш за все у сільськогосподарських товаровиробників [11].

Ціль економічної політики в сфері інноваційного розвитку є створення сприятливих умов для фінансово-кредитних організацій і стратегічних компаній, які здійснюють фінансування інновацій і страхування кредитних ризиків, пов'язаних з їх освоєнням безпосередньо у виробництві.

В даний час інвестування інноваційних процесів в АПК є малопривабливим для приватних банків та іноземних інвесторів, тому для проведення активної інноваційної політики потрібне прийняття спеціальних неординарних заходів, що дозволяють удосконалити цю тему державного інвестування, кредитну та податкову політику, позабюджетне фінансування.

В даний час інвестування інноваційних процесів в АПК є малопривабливим для приватних банків та іноземних інвесторів, тому для проведення активної інноваційної політики потрібне прийняття спеціальних неординарних заходів, що дозволяють удосконалити цю тему державного інвестування, кредитну та податкову політику, позабюджетне фінансування.

В даний час інвестування інноваційних процесів в АПК є малопривабливим для приватних банків та іноземних інвесторів, тому для проведення активної інноваційної політики потрібне прийняття спеціальних неординарних заходів, що дозволяють удосконалити цю тему державного інвестування, кредитну та податкову політику, позабюджетне фінансування.

Особливу важливість набуває проблема державного протекціонізму в розвитку інноваційних процесів аграрної галузі. Враховуючи, що фінансові можливості сільськогосподарських товаровиробників істотно обмежені, здійснення комплексу з розвитку інноваційних процесів в АПК неможливо без державної підтримки [10].

Економічний механізм реалізації інноваційної політики в АПК доцільно провадити за такими напрямками (рис. 2).

В новому економічному механізмі реалізації інноваційної політики в здійснюється згідно наступних заходів:

- напрямки та параметри фінансової підтримки інноваційної сфери АПК;
- система фінансування і кредитування підприємств інноваційної сфери;
- формування цінових відносин на різних етапах інноваційного процесу;
- питання оподаткування та страхування наукових організацій і підприємств, що займаються інноваційною діяльністю;
- удосконалення планування і прогнозування інноваційної діяльності;
- розвиток зовнішньоекономічних відносин.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В агропромисловому секторі зберігається несприятлива макроекономічна ситуація. При цьому, в останні роки в АПК країни склалися певні позитивні тенденції в розвитку агропромислового виробництва, однак низькі інвестиційні можливості сільськогосподарських товаровиробників значно обмежують умови подальшого розвитку в умовах оновлених економічних відносин. При цьому єдино правильним шляхом прискорення розвитку АПК є максимальне використання можливостей науково-технічного потенціалу галузі та надання їй інноваційного характеру.

Успішна реалізація інноваційної політики неможлива без формування законодавчих і нормативно-правових механізмів, регламентуючих інноваційну діяльність в АПК. Для цього необхідно розробити і прийняти державні та регіональні закони та інші нормативні документи, в яких буде визначено відповідальність державних органів управління та передбачено заходи державної підтримки зі створення сприятливих умов для інвестування коштів в інноваційну діяльність, що є передумовою подальших досліджень.

Література:

1. Білявський В. М., Шепута М. М. Реалізація інноваційних проєктів як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. Міжнародний науково-виробничий журнал "Сталий розвиток економіки", 2018. № 1 (38). С. 131—140.

2. Гарафонова О. І., Токовенко А. М. Інноваційна стратегія підприємства: особливі підходи до формування в сучасних умовах розвитку ресторанної сфери в Україні. Бізнес Інформ. Харків: ВД "ІНЖЕК". 2018. № 11. С. 327—332.

3. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України. Х.: Константа, 2016. 272 с.

4. Готра В.В., Синявська Я.М., Організаційно-економічні аспекти формування інтегрованого інноваційного підприємництва в сучасних умовах. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки, 2019. № 5 (139). С. 59—66.

5. Гріщенко І. В., Білецька Н. В., Клівіденко Л. М. Фактори і принципи формування інноваційного потенціалу підприємства. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 53. С. 128—131.

6. Долинська А.Ю. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі стратегій розвитку інноваційного потенціалу. Економіка та менеджмент. 2019. Т. 13, № 2. С. 87—95.

7. Іванишин В.В., Стельмащук А.М. Інституційно-інноваційний розвиток сільських територій та громад як стратегічний пріоритет економічної безпеки держави і конвергенції її до стандартів ЄС. Інноваційна економіка. 2019. № 5—6. С. 5—14.

8. Карпенко А.В., Кононенко Ю.С. Стратегічне значення комерціалізації для інноваційного розвитку національної економіки. Економіка і організація управління. 2017. № 1 (25). С. 190—201.

9. Макаренко П. М., Пілявський В. І., Процюк Н. Ю. Інноваційна складова формування конкурентного потенціалу підприємства. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 50 (1). С. 75—79.

10. Маркіна І. А., Вороніна В. Л., Хорошко Д. Р. Управління інноваційним потенціалом як фактор стратегічного розвитку та конкурентних переваг підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. № 3 (26). С. 76—81.

11. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І. та ін. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. Економіка та держава, 2021. № 8. С. 4—9.

12. Поцелуйко К. С. Сутність поняття "інноваційні технології розвитку підприємств". Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції "Університетська освіта і наука: традиції та інновації", Харків: Видавництво ТОВ "Стильна типографія", 2021. С. 138—140.

13. Проценко А. В. Теоретико-емпіричний базис дослідження управління структурними трансформаціями інноваційного потенціалу підприємств. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 3. С. 126—134.

14. Соколюк С. Ю., Чернега І. І., Жарун О. В. та ін. Формування інноваційного проекту шляхом прийняття ефективних управлінських рішень. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*, 2020. № 98 (2). С. 203—211.

15. Шматько Н.М., Пантелєєв М.С. Розвиток інноваційної політики України з використанням маркетингу інновацій. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки)*. Харків: НТУ "ХПІ", 2018. № 37 (1313). С. 50—56.

References:

1. Bilyavskiy, V. M. and Sheputa, M. M. (2018), "Implementation of innovative projects as a factor in increasing the competitiveness of the enterprise", *Mizhnarodnyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 1 (38). pp. 131—140.

2. Garafonova, O. I. and Tokovenko, A. M. (2018), "Innovative strategy of the enterprise: special approaches to formation in modern conditions of development of the restaurant industry in Ukraine", *Biznes Inform*, vol. 11, pp. 327—332.

3. Geets, V. M. (2016), *Innovatsijni perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine]*, Constanta, Kharkiv, Ukraine.

4. Gotra, V.V. and Synyavska, Y.M. (2019), "Organizational and economic aspects of the formation of integrated innovative entrepreneurship in modern conditions", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu tekhnolohij ta dyzajnu*, vol. 5 (139), pp. 59—66.

5. Grishchenko, I.V., Biletska, N.V. and Klividenko, L.M. (2017), "Factors and principles of forming the innovative potential of the enterprise", *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. vol. 53, pp. 128—131.

6. Dolinska, A.Yu. (2019), "Management of innovative development of the enterprise based on strategies for the development of innovative potential", *Ekonomika ta menedzhment*, vol. 13, no. 2, pp. 87—95.

7. Ivanyshyn, V.V. and Stelmashchuk, A.M. (2019), "Institutional and innovative development of rural areas and communities as a strategic priority for the economic security of the state and its convergence to EU standards", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 5—6, pp. 5—14.

8. Karpenko, A.V. and Kononenko, Yu.S. (2017), "The strategic importance of commercialization for the innovative development of the national economy", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 1 (25), pp. 190—201.

9. Makarenko, P. M., Pilyavskiy, V. I. and Protsyuk, N. Yu. (2020), "Innovative component of forming the competitive potential of the enterprise", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 50 (1), pp. 75—79.

10. Markina, I. A., Voronina, V. L. and Khoroshko, D. R. (2020), "Management of innovative potential as a factor of strategic development and competitive advantages of the enterprise", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 3 (26), pp. 76—81.

11. Okhrimenko, I.V., Vdovenko, N.M., and Ovcharenko, E.I. (2021), "Innovations in the system of strategic management of the security of the national economy in conditions of risks and uncertainties of globalization", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 4—9.

12. Potseluiko, K.S. (2021), "The essence of the concept of innovative technologies of enterprise development", *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii, Universytets'ka osvita i nauka: tradytsii ta innovatsii [Materials of the International scientific and methodical conference. University education and science: traditions and innovations]*, Publishing House LLC Stylish Typography, Kharkiv, Ukraine, pp. 138—140.

13. Protsenko, A. V. (2019), "Theoretical and empirical basis of the study of the management of structural transformations of the innovative potential of enterprises", *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*, vol. 3, pp. 126—134.

14. Sokolyuk, S. Yu., Chernega, I. I., and Zharun, O. V. (2020), "Formation of an innovative project by making effective management decisions", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, vol. 98 (2), pp. 203—211.

15. Shmatko, N.M. and Panteleev, M.S. (2018), "Development of innovation policy of Ukraine using innovation marketing", *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "KhPI" (ekonomichni nauky)*, vol. 37 (1313), pp. 50—56.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

УДК 332.2:332.3

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Т. М. Прядка,

к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6179-0128>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.11

НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА ТРЕТЯКА А.М. ТА ЇЇ МІСЦЕ У РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ І ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

T. Priadka,

PhD in Economic Sciences, Bila Tserkva National Agrarian University

THE SCIENTIFIC SCHOOL OF PROFESSOR TRETYAK A.M. AND ITS PLACE IN THE DEVELOPMENT OF THE THEORY OF LAND USE ECONOMICS AND LAND PLANNING

У статті обґрунтовується, що наукові дослідження є тією специфічною галуззю інтелектуальної спільноти людства, яка починаючи з 12—15 століть нашої ери має багато "незрозумілих" для загалу позицій, особливо щодо факторів які забезпечують формування необхідного середовища для продукування наукових ідей. І таким середовищем ось уже багато віків є наукові школи, які здебільшого створювались навколо видатних особистостей. Тому проблематика визначення, особливості та закономірності створення і функціонування наукових шкіл була і є предметом досліджень як вітчизняних так і зарубіжних вчених, істориків науки та наукознавців. Зроблено висновок, що наукова школа як напрям у певній сфері знань є найбільш довершеною формою колективності пізнавальної творчості. Запропоновано верифікацію наукових шкіл, економічних теорій і напрямків. На її основі в науковій школі професора Третяка А.М. обґрунтовано економічну модель формування збалансованого землекористування для України, яка представляє серйозну методологічну складність з впливом на якість прийняття управлінських рішень. Зокрема, базовою основою економічної моделі запропоновано відносини щодо використання землі та надання у процесі землекористування екологічних і ціннісних послуг, які обґрунтовуються інституціонально-поведінковою теорією. Обґрунтовано, що симбіоз міжвузівського та особистісного об'єднання вчених наукової школи, сформованої як напрям у певній сфері знань — "Економіка землекористування та землевпорядкування", дозволив здійснити підготовку за 5 років (2023—2019 рр.) за науковим керівництвом (консультуванням) вченими наукової школи "Економіка землекористування та землевпорядкування" 19 науковців, зокрема: 4 доктора наук, 6 кандидатів наук та 9 докторів філософії. Вченими наукової школи професора Третяка А.М. протягом останніх 5 років (2019—2023 рр.) підготовлено та опубліковано 1103 праці (табл. 2), зокрема 74 монографії, 29 навчальних посібників, практикумів, 349 статей у фахових виданнях, статей 130 у виданнях Web of Science Core Collection та Scopus, 69 статей в інших виданнях, 15 статей в зарубіжних виданнях, 406 публікацій тез на наукових конференціях різного рівня, у тому числі міжнародних, закордонних; 27 методичних та навчально-методичних розробок, зареєстровано 4 авторських свідоцтв. Розкрито роль і місце в науково-освітній діяльності професора Третяка А.М., який маючи значний науково-управлінський, організаційний та педагогічний досвід, по суті вже багато років назад неформально створив та очолив наукову школу професора Третяка А.М. "Економіка землекористування та землевпорядкування", згуртувавши навколо себе провідних українських вчених.

The article argues that scientific research is a specific branch of humanity's intellectual community that, starting from the 12th—15th centuries, has many "unintelligible" positions, especially regarding the factors that provide the necessary environment for generating scientific ideas. For centuries, scientific schools, mostly created around outstanding personalities, have been such an environment. Therefore, the issues of defining, characteristics, and regularities of creating and functioning scientific schools have been and remain the subject of research by both domestic and foreign scientists, historians of science, and researchers in science study. It is concluded that a scientific school as a direction in a certain field of knowledge is the most perfect form of collectivity in cognitive creativity. Verification of scientific schools, economic theories, and directions is proposed. Based on this, the article substantiates the economic model of balanced land use formation for Ukraine within the scientific school of Professor Tretyak A.M., which represents serious methodological complexity affecting the quality of managerial decision-making. In particular, the economic model proposes relations regarding land use and the provision of ecological and value-added services during land use, which are grounded in institutional-behavioral theory. It is substantiated that the symbiosis between inter-university and personal associations of scholars within the scientific school, formed as a direction in a certain field of knowledge: 'Economics of Land Use and Land Planning,' has enabled the training, within a span of 5 years (2019-2023), under the scientific guidance (consultation) of scientists from the scientific school 'Economics of Land Use and Land Planning,' of 19 researchers, including: 4 Doctors of Sciences, 6 Candidates of Sciences, and 9 Doctors of Philosophy. Over the past 5 years (2019-2023), scientists from the scientific school led by Professor Tretyak A.M. have prepared and published 1103 works (Table 2), including 74 monographs, 29 textbooks, manuals, and case studies, 349 articles in professional journals, 130 articles in journals indexed in the Web of Science Core Collection and Scopus, 69 articles in other journals, 15 articles in foreign journals, 406 publications of theses at scientific conferences of various levels, including international and foreign ones; 27 methodological and educational-methodical developments, and 4 copyright certificates have been registered. The role and place of Professor Tretyak A.M. in scientific and educational activities are revealed. Having significant scientific, managerial, organizational, and pedagogical experience, Professor Tretyak A.M. informally created and headed the scientific school "Economics of Land Use and Land Planning" many years ago, rallying leading Ukrainian scientists around him.

Ключові слова: Наукова школа, теорія економіки землекористування та землевпорядкування, інституціонально-поведінкова теорія.

Key words: Scientific school, theory of economics of land use and land planning, institutional-behavioral theory.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наукові дослідження є тією специфічною галуззю інтелектуальної спільноти людства, яка починаючи з 12—15 століть нашої ери має багато "незрозумілих" для загалу позицій, особливо щодо факторів які забезпечують формування необхідного середовища для продукування наукових ідей. І таким середовищем ось уже багато віків є наукові школи, які здебільшого створювались навколо видатних особистостей. Тому проблематика визначення, особливості та закономірності створення і функціонування наукових шкіл була і є предметом досліджень як вітчизняних так і зарубіжних вчених, істориків науки та наукознавців, зокрема в роботах Фурман А.В., Шарлай Н.М., Зербіна Д. Д., Кузьмінського А. І., Гриньової М. В., Березівської А. Д., Храмова Ю. О., Максименка С.Д. тощо.

Як зазначає Шарлай Н.М., "феномен наукової школи є історичним та неоднозначним, але характеризується рядом параметрів. Складність проблеми поняття "наукова школа" обумовлюється великою кількістю його тракту-

вань" [1, с. 127]. Наукова школа, Кузьмінським А. І. "розглядається як неформальний науковий колектив, що формується при видатному вченому на базі науково-дослідної установи й об'єднаний з метою колективної розробки визначеної наукової ідеї (проблеми, напрямку)" [2]. Храмов Ю. О. характеризує наукову школу "як структурну складову сучасної науки, що існує всередині самої науки і дозволяє сконцентрувати зусилля великої кількості порівняно молодих учених під безпосереднім керівництвом засновника певного наукового напрямку на вирішення визначеної, досить обмеженої сфери актуальних проблем у тій чи іншій галузі науки" [3]. Наукова школа за Зербіно Д. Д. "традиція мислення, особлива наукова атмосфера, що прискорює становлення вченого" [4]. Максименко С.Д. вважає, що "до основних ознак наукової школи можна віднести: наявність наукового лідера дослідницького колективу — видатного вченого, який уміє відбирати творчу молодь, виховувати з неї вчених; певний стиль досліджень, наукова ідеологія; наявність науково-дослідної програми; особлива наукова

атмосфера, що панує в школі; висока кваліфікація дослідників, значущість одержаних ними наукових результатів, високий авторитет у даній галузі" [5]. Отож, "вчені під науковою школою розуміють співтовариство вчених різних статусів, компетенції і спеціалізації, що координують під керівництвом лідера свою дослідну діяльність, зробили вагомий внесок у реалізацію і розвиток дослідницької програми і здатні активно представляти мету і результати досліджень" [1, с. 127].

Зербіно Д.Д., розглядаючи різні підходи до визначення наукової школи й оперуючи поняттям "висока наука" [4], виокремлює такі її типи, що поділяються за: а) географічним принципом; б) предметним напрямом наукових досліджень, в) спеціалізованою спрямованістю. При цьому саме у діяльності наукових шкіл й виявляється висока наука, яка, будучи зорієнтованою на глибинність і досконалість проведення будь-якого упредметненого вивчення, зреалізовує найсерйозніше ставлення до об'єкта пошукування, продуманість наукової ідеї, максимальне занурення у самий дослідницький процес, використання найсучасніших й повно адекватних методик та отримання справді визначних результатів, максимально значущих за глибиною і якістю [4, с. 49], а тому забезпечує розвиток прийнятної школою наукового напрямку.

Слід зазначити, що для формування вченого необхідною умовою є крім його ідей ще й відповідне наукове середовище. Отож, становлення "справжньої наукової школи потребує самовідданої творчості і розумового напруження якщо не всіх співробітників, то їх більшості як формального, так і щонайважливіше — неформального колективу (співпраця, взаємодопомога, обмін досвідом тощо). Отож має бути постійний багаторічний пошук розв'язку фундаментальних проблем" [6, с. 118].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — дослідити теоретично-практичну сутність наукових шкіл, їх види та зокрема формування наукової школи професора Третяка А.М. в контексті розвитку теорії економіки землекористування і землевпорядкування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як зазначає Фурман А.В., М.Г. Ярошевський, "в історії людства існують різні типологічні форми наукових шкіл:

- а) школа науково-освітня;
- б) школа — дослідницький колектив;

в) школа як напрям у певній сфері знань [7, с. 18].

Зокрема їх сутність полягає в наступному:

А) школа науково-освітня: "соціокультурна форма організації колективної пізнавальної творчості вчених, яка, крім розробки оригінальної дослідницької програми й кількох відповідних їй теорій і концепцій, здійснює підготовку молоді до науково-дослідної діяльності у чітко визначеному змістово-парадигмальному діапазоні групового мислення і самостійного пошукування (видання підручників, навчальних посібників, методрозробок); здебільшого таке навчання (на лекціях і практичних заняттях, у лабораторіях і під час індивідуальних консультацій) проводить сам фундаментатор, а пізніше — його найближчі наступники" [7, с. 20].

Б) школа дослідницький колектив є формою "організації колективної наукової творчості, що обов'язково реалізує авторську дослідницьку програму (монографії, наукові збірки і журнали)" [7, с. 21].

В) школа як напрям у певній сфері знань — "вважається найбільш довершеною формою колективності пізнавальної творчості, тому що характеризує переважно зрілий період розвитку окремої науки" [7, с. 24]. Зазвичай "здебільшого є великим творінням особистості вченого, тому що в ній знаходить відображення результат, який у разі її успішного виконання постане перед світом у вигляді відкриття, що дає привід внести ім'я автора у літопис наукових досягнень" [7, с. 21].

Значення та роль особистостей у науці є дуже вагомою. "Учений, який поєднує талант дослідника, ученого й учителя, унікальний, бо його значення для науки від цього тільки зростає. Виховання таких лідерів науки, всебічна підтримка їх, посилення зв'язків науки із закладами вищої освіти як джерелами поповнення її молодими дослідниками сприятиме формуванню й розвитку наукових шкіл" [1, с. 130]. При цьому на думку Гриньова М. В., "наукова школа концентрує величезну творчу енергію вченого, координує їхню діяльність у процесі наукового пошуку, максимально сприяє розкриттю творчих здібностей молодих науковців, їх вихованню і перетворенню в зрілих дослідників, ініціює нові напрями наукових пошуків" [13].

На нашу думку, яскравим прикладом школи як напрям у певній сфері знань є наукова школа професора Третяка Антона Миколайовича "Економіка землекористування та землевпорядкування". Вона створена в галузі знань,

за державним переліком науково-технічної інформації — 05 "Соціальні та поведінкові науки" і охоплює, зокрема, новітню інституціонально-поведінкову теорію розвитку землеустрою та землевпорядкування; теоретичні засади розвитку земельного устрою, сучасної системи землекористування; засади розвитку відносин власності на землю, земельних відносин та земельного ринку.

При сучасному розширенні предметних галузей щодо розвитку економічного знання, вчені, як правило, виділяють чотири великі епохи розвитку, які не однакові за тривалістю, але рівновеликі за своїм рівнем впливу на розвиток економічного знання:

- маржиналістська економічна теорія;
- поява макроекономіки та економетрична економічна революція;
- швидкий розвиток системи національних рахунків та комп'ютерна революція, а саме, економічні моделі штучного інтелекту, теорія ігор, різні генетичні алгоритми, новітні методи статистичної обробки та зберігання даних);
- сучасний економічний імперіалізм і виникнення гетеродоксальної економіки, що включає різні економічні школи, а саме, неомарксизм, посткейсіанство, еволюційну школу і т. д. Головна відмінність від ортодоксальних економічних шкіл полягає в тому, що гетеродоксія відмовляється визнавати головні припущення орт за винятком лише обмеженості ресурсів.

Крім того, існує індивідуальність застосування на практиці методу пізнання економічного явища. З цієї особливості випливає і зміст верифікації. Економічне дослідження бере свій початок із формулювання гіпотези, основних вихідних передумов, пошуку протиріч. Далі здійснюється формулювання припущень економічної теорії чи моделі, якщо, звісно, теорія вже існує, розробки економічних моделей. Пізніше зазвичай формулюється модель, та якщо з гіпотези виводяться наслідки, одержувані з допомогою сформульованої економічної моделі чи теорії. Самостійно здійснюються наукові спостереження, робляться необхідні виміри. Усі отримані наукові дані зіставляються з тими наслідками економічної моделі чи гіпотези, які отримані теоретичним шляхом. спостережень та отриманих з економічної теорії та моделі наслідків дає нам можливість або відхилити економічну модель, якщо у нас є розбіжність, або її покращити, або змінити іншу економічну модель чи теорію, якщо вона існує і може бути застосована в даному випадку. Цей алгоритм дій і є алгоритмом верифікації еко-

номічної моделі або теорії. Лауреат Нобелівської премії професор Моріс Алле у своїй науковій праці "Економіка як наука" описував такий самий чи дуже схожий ланцюжок дій [8].

Варто сказати, що порівняння теоретичних результатів із фактами завжди відбувається в економічній теорії. Тому в цьому алгоритмі дій завжди є багато проблем, які з'являються в практичному застосуванні в науковій діяльності:

— невідповідність наслідків, результатів застосування економічної моделі та наукових фактів може бути різним, а ступінь розбіжності відображає певною мірою якість економічної теорії та отриманих на її основі результатів. Звідси виникає проблема визначення невідповідності ухвалення рішення про те, що доводиться робити з гіпотезою та економічною моделлю за конкретного рівня розбіжності;

— якщо відбувається заміна наслідків і економічної моделі і це знову не дає збігу з фактами, то далі продовжувати процес пошуку і скільки доведеться перебрати економічних моделей, поки це співвідношення не буде нами отримано, або щоб поміняти вихідні припущення і вибудувати зовсім нову економічну теорію. Водночас існує умова щодо пояснення факту, у той час як проводиться наукове дослідження. Особливо, якщо довелось відмовитися від цієї економічної моделі та наслідків, доти, доки розробляється нова економічна модель, формулюються інші наслідки, наукові факти також зазнають змін. Тоді може отримати аналітичну силу попередня економічна модель, від якої ми відмовилися і вже не тестуємо, а якщо буде взята нова, то її істинність може нам здатися меншою за порівняно початковий варіант, тієї відкинутої економічної моделі через зміну емпіричних даних і фактів.

Отже, процес верифікації та підбору економічної моделі представляє серйозну методологічну складність з впливом на якість прийняття управлінських рішень.

Економічна теорія має значні досягнення у межах трьох основних теоретичних напрямів: теорії розвитку, неошумпетеріанство — еволюційна політика, теорії ефективності та теорії передавального механізму економічної політики — сучасна макроекономіка [9].

Найголовніші теоретичні наукові напрями виділимо наступним набором шкіл та їх найбільш яскравих дослідників:

Кейнсіанський науковий напрямок: Дж. Робінсон, Е. Домар, Р. Харрод, Н. Калдор, Р. Кан, Р. Пребіш, Х. Лейбенстайн, Р. Нурксе, Х. Ченері, П. Сраффа, А. Страут (його модель зрос-

Рис. 1. Верифікація наукових шкіл, економічних теорій і напрямків

тання з двома дефіцитами), Б. Хікмен і Р. Коен (його теорія відхилення від рівноважного зростання $I = S$), А. Хіршман (його теорія "порочного кола" та "великого ривка") та Н. Картер, ін.

Неокласичний науковий напрямок: Л. Вальрас, А. Маршал, Р. Солоу, М. Тодаро. К. Ерроу, Р. Раніс, Ж. Дербе, Д. Вейл, Д. Ромер, Р. Лукас, Г. Менк'ю, П. Хоуїтт, У.А. Льюїс, Дж. Фей, Ф. Агхіон, та ін.

Інституційно-еволюційний науковий напрямок або неоінституційна теорія фірми, інституційна теорія зростання, інноваційна теорія, еволюційна теорія і т.д.): Й. Шумпетер, Я. Тінберген, Т. Шульц, Р. Менш, Р. Мюндаль, Р. Коуз, Д. Норт, Е. Денісон, Е. Янг, У. Ростоу, П. Савіотті, К. Перес. С. Коваль, К. Фрімен, Б. Верспаген, Е. Сото, Дж. Сільверберг, Р. Бургес, Дж. Дозі, С. Уінтер, О. Вільямсон, Г. Беккер, Е. Шумахер, Р. Нельсон та ін.

Теорія добробуту та ефективності: А. Пігу, Р. Зербе, В. Парето, А. Бергсон, Дж. Хікс, Дж. Роулз, А. Сен, Н. Калдор та ін.

Теорія відтворень: М. Туган-Барановський, К. Маркс, ін, неомарксистський науковий аналіз.

Теорія циклічної динаміки: Дж. Кітчін, С. Коваль, К. Жугляр, Н. Кондратьєв, У. Мітчелл та ін.

Теорія системної динаміки: Дж. Форрестер, Д. Медоуз, Е. Пестель, М. Месарович та ін.

Головне розгалуження економічної теорії з домінування наукових шкіл склалося до середи-

ни ХХ ст. Цей вплив виділяється протиборством між неокласиками та кейнсіанцями науковими напрямками. Ця інтелектуальна боротьба триває до нашого часу, і, мабуть, це становище зберігатиметься ще якийсь великий проміжок часу.

Для наочності у вивченні економічних шкіл, теорій та напрямів можна використовувати рис. 1.

Використовуючи приведену верифікацію економічних теорій і напрямків, в науковій школі професора Третяка А.М. обґрунтовується економічна модель формування збалансованого землекористування для України, яка представляє серйозну методологічну складність з впливом на якість прийняття управлінських рішень.

З огляду на вище зазначене, основними напрямками досліджень у науковій школі професора Третяка А.М. "Економіка землекористування та землевпорядкування" за період 2010—2024 років є розроблення:

- новітньої інституційно-поведінкової теорії розвитку системи землевпорядкування в Україні;

- теоретичних засад формування земельного капіталу в Україні;

- теоретичних засад розвитку земельного устрою та сучасної системи землекористування в Україні;

- теоретичних засад зонування земель за типами (підтипами) землекористування;

- концептуальних засад розвитку економічних відносин власності на землю, земельних відносин та земельного ринку в Україні;

Рис. 2. Логічно-змістовна схема світоглядних паралелей зростання свідомості людини та розуміння нею цінності землі для власних потреб (Піраміда Маслоу)

Джерело: [11, с. 11].

— теоретичних засад економіки землевпорядкування.

В науковій школі Третяка А.М констатовано, що землекористування — це сукупність управлінських та господарських дій щодо вивчення, обліку та перетворення форм устрою землі — фактора виробництва і природи для її раціонального використання, шляхом регулювання земельних відносин і надання послуг (екологічних, рекреаційних та інших) з метою вдосконалення земельного ладу [10]. Вченими обґрунтовується, що у тісному зв'язку з поняттям "землекористування" знаходяться "економіка землекористування" та "управління земельними ресурсами і землекористуванням".

Вчені наукової школи обґрунтовують предметний поділ понять "управління..." та "економіки...", який необхідно проводити на основі інституціональної класифікації всього комплексу системи землекористування і земельних відносин. Ними виділяється три види земельних відносин щодо організації використання земель та інших природних ресурсів [10]:

1) Відносини щодо користування землею, де людина, як правило, не має безпосереднього контакту із землею. Тобто це відносини переважно між людьми, де реалізується формула:

$$\text{Людина (Л)} \leftrightarrow \text{Людина (Л)} / \text{Земля (З)} \quad (1),$$

2) Відносини щодо використання землі, де реалізується формула:

$$\text{Людина (Л)} \rightarrow \text{Земля (З)} \quad (2),$$

3) Відносини щодо використання землі та надання у процесі землекористування еколо-

гічних і ціннісних послуг, які обґрунтовуються інституціонально-поведінковою теорією, реалізується у формулі:

$$\text{Людина (Л)} \rightarrow \text{Земля (З)} \rightarrow \text{Екологічні послуги (ЕП)} + \text{Ціннісні послуги (ЦП)} \quad (3).$$

Прикладом першого виду є земельні відносини у процесі розроблення та реалізації законодавчих актів земельного та ресурсного права.

Прикладом другого — відносини у процесі господарського використання землі та інших природних ресурсів, де переважають знання не про виробничі відносини, а про продуктивні сили (земельні ділянки).

Прикладом третього виду є земельні відносини, екологічні та відносин пов'язані з духовними і безпековими (зменшенням ризиків) аспектами.

Економічним виразом першого виду відносин є вартість землекористування, другого — земельна рента, а третього — земельна, екологічна, ціннісна та безпекова ренти.

Науково-світоглядним орієнтиром розвитку ціннісної земельної ренти в системі інституціонально-поведінкової теорії розвитку економіки є рівень суспільного розуміння цінності землі, що базується на багатовіковій реалізації в них людиноцентричної моделі розвитку, цінності екопоселень, єдності людини з природою (рис. 2) [11, с. 11].

Також, вченими школи професора Третяка А.М. обґрунтовується, що у сфері соціально-поведінкових наук "землевпорядкування" — це сукупність управлінських та організаційно-

Таблиця 1. Інституціональна класифікація наук сфери землевпорядкування як галузевої науки

Структура наук	Землекористування як фундаментальна наука	Землевпорядкування як галузева наука	Прикладні науки			
			Економіка землевпорядкування	Планування використання і охорони земель	Землеустрій	Внутрішнє землевпорядкування
Об'єкт	Земля фактор економіки: виробництва, розподілу, обміну та споживання землі <i>та надання послуг*</i>	Земельні <i>і інші природні</i> ресурси, придатні для залучення у виробництво <i>та надання земельно-екологічних послуг у процесі землекористування</i>	Земельні ділянки (ЗД), <i>землекористування (нерухомість) (ЗК), земельно майновий комплекс (ЗМК)</i>	Категорії земель (КЗ), <i>типи (підтипи) землекористування (ТЗ), земельні угіддя (ЗУ)</i>	Земельні ділянки і права на них (ЗДіП), землекористування (нерухомість) (ЗК), земельно майновий комплекс (ЗМК)	Земельні угіддя (ЗУ), функціональні підтипи землекористування (ФПТЗ)
Об'єктний предмет	ГІС модель землі у системі <i>земельного устрою: землекористування та земельних відносин</i>	ГІС модель <i>природно-ресурсних комплексів (ПРК)</i> у системі земельних відносин	ГІС модель <i>ЗД, ЗК, ЗМК</i> у системі <i>земельного устрою</i> та земельних відносин	ГІС модель <i>КЗ, ТЗ, ЗУ системи земельного устрою</i>	ГІС модель ЗДіП, <i>ЗК, ЗМК</i> у системі <i>земельного устрою</i> та земельних відносин	ГІС модель <i>ЗУ, ФПТЗ</i> у системі земельних відносин
Предмет	Мета					
	<i>Ефективне та еколого-безпечне використання землі</i>	Формування сталого (збалансованого) землекористування Регулювання земельних відносин Прийняття раціональних управлінських рішень	Раціональний еколого-безпечний та ефективний розподіл землі і інших природних ресурсів, <i>ЗД, ЗК, ЗМК</i>	<i>Стале (оптимальне) формування КЗ, ТЗ, ЗУ</i> системі земельного устрою	<i>Стале (оптимальне) формування ЗДіП, ЗК, ЗМК</i> у системі земельного устрою та земельних відносин	<i>Стале (оптимальне) формування ЗУ, ФПТЗ</i> у системі земельних відносин
	Завдання					
	♦ обґрунтування розвитку системи <i>сталого</i> землекористування та земельних відносин; ♦ інші завдання	♦ вивчення (в т.ч. <i>кадастр</i>), планування, організація, стимулювання, контроль ПРК; ♦ реалізація завдань прикладних наук, що входять до неї; ♦ екологізація та капіталізація землекористування	Розробка показників ефективності землекористування Оцінка вартості землекористування Розробка заходів економічного регулювання земельних відносин та стимулювання землекористування	Прогнозування та планування сталого (оптимального) розвитку <i>КЗ, ТЗ, ЗУ</i> в системі земельного устрою	Організація сталого (оптимального) формування <i>ЗДіП, ЗК, ЗМК</i> , і визначення їх балансової вартості у системі земельного устрою та земельних відносин	Планування сталого (оптимального) формування <i>ЗУ, ФПТЗ</i> у системі земельних відносин

Примітка: * жирним та косим текстом виділено нові економічні категорії та складові "землекористування" як фундаментальної науки.
Джерело: [12].

інституційних дій щодо вивчення, обліку та перетворення форм устрою землі — фактора виробництва для її раціонального використання, шляхом проектування, планування, впорядкування та регулювання земельних відносин з метою вдосконалення земельного устрою [12]. Отже, у тісному зв'язку з поняттям "землекористування" знаходиться "землевпорядкування". Визначаючи зміст землекористування, як сукупність екологічної, економічної, управлінської, соціальної та господарсько-правової діяльності, слід, виділити її ядро, яке полягає в організації території (забезпечення функціонування форм земельного устрою, що склалися, і створення передумов для їх удосконалення у зв'язку з господарським використанням земель), яку здійснює система землевпорядкування.

Інституціональну класифікацію наук сфери землекористування як фундаментальної науки та землевпорядкування як галузевої науки, яка розроблена вченими нашої наукової школи, приведено в табл. 1.

Предметний поділ понять "землевпорядкування" та "економіка землевпорядкування" пропонується проводити на основі класифікації всього комплексу земельних відносин та системи землекористування.

Оцінка чутливості економічної системи до завдань вибору інструментів, це такі основні питання, які завжди вирішує дослідник в галузі економічної теорії, з важливості її оцінки та послідовності застосування інструментів впливу та результативності застосування цих економічних інструментів.

Завжди намагаються враховувати взаємозв'язок та взаємодію таких економічних інструментів. Завжди береться до уваги всі дії та послідовність застосовуваних економічних інструментів як у сукупності, так і окремо.

Економічна теорія завжди визначає свій модельний ряд, застосовує певні аналогії. Становлення економічної теорії проходить крізь зміни механічних аналогій, вони завжди переважали і зараз набувають великих позицій переважання в мейнстрімі, досліджуючи біо-

логічні аналогії, здійснюють облік сучасних еволюційних властивостей та критеріїв економіки. Завжди застосування таких економічних аналогій показує методику застосування цих аналогій задля досягнення певних економічних моделей — спадковість, природний відбір, стійкість, рівновагу, конкуренцію у схемі "хижак_жертва".

Аргументованість та правильний вибір застосування таких аналогій встановлює точність та неточність економічної моделі, рівень її правильності та прийнятності при науковому дослідженні економічних явищ.

Якщо не володіти експериментом як методом верифікації економічних знань, економічна теорія як наука постійно робить спроби пояснити необ'єктивні речі, коли з'являються економічні ситуації, які бувають відносними або умовними з подіями, що змінюються, які показуються у вигляді закону або закономірностей. Такий закон швидко переглядається або втрачає чинність з часом і завжди досить швидко. Тому це не завжди показує, що відсутність в економічній теорії досліджуваних співвідношень і положень, які завжди дотримуються математичної логіки дослідження, що завжди робить економічну теорію найсуворішою з гуманітарних наук.

Тому, успішні наукові дослідження економічної теорії та одного з її напрямів — розвитку теорії економіки землекористування і землевпорядкування безумовно потребують окрім наявності офіційних наукових установ, відповідної наукової школи.

В науковій школі як напрям у певній сфері знань "центральною фігурою є лідер, голова наукової школи, котрий виконує як дослідницькі (предметно-логічні) зобов'язання, так й організаційні (соціально-психологічні). Він, уміло поєднуючи свій професійний, службовий та особистісний авторитет, внутрішньо мотивує кожного представника школи до інтенсивної дослідницької діяльності і внутрішньої роботи над собою в напрямку самопізнання, самореалізації, самовдосконалення." [7, с. 14]. Тому, "за формальними ознаками у стінах університету лідер наукової школи — це доктор наук, професор, автор не менше п'яти монографій, п'яти захищених аспірантів, який не менше п'яти років очолює кафедру чи науково-дослідний інститут (лабораторію), є головним редактором наукового періодичного видання (журналу, вісника, щорічної збірки), керує держбюджетною або госпдоговірною науковою темою, а також генерує нові ідеї і системні теоретичні знання, згуртовує колек-

тив навколо єдиної проблематики, розробляє напрямок професійної підготовки, ідеологію спеціальності як автор суспільно значущих освітніх чи експериментальних програм" [7, с. 14].

Професор Третяк Антон Миколайович, як засновник наукової школи "Економіка землекористування та землевпорядкування", за всіма вище наведеними критеріями безумовно є лідером нашої наукової школи.

По-перше, Третяк А.М. за своїм науково-освітнім рівнем є доктором економічних наук з 1995 року, професором з 2002 року, член-кореспондентом НААН України за спеціальністю "Землевпорядкування" з 1999 року.

По-друге, Третяк А.М. за свою наукову діяльність має 767 праць, них 97 книг — це 57 монографій, 30 навчальних посібників, практикумів, 10 брошур; опубліковано 327 статей (зокрема 13 у виданнях Web of Science Core Collection та Scopus) та 100 — це тези на наукових конференціях різного рівня, у тому числі міжнародних, закордонних. Також напрацював 96 методичних та навчально-методичних розробок (58 — методичних і 38 навчально-методичних), зареєстрував 45 авторських свідоцтв.

По-третє, як науковий керівник (консультант) підготував 25 вчених — 4 доктора економічних наук, 17 кандидатів економічних наук і 4 доктора філософії.

По-четверте, має величезний науково-управлінський та організаційний досвід:

— створив в 2010 р. та 10 років очолював Навчально-науковий інститут економіки та екології природокористування у складі Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Мінприроди України.

— відкрив в 2016 р. аспірантуру Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління із спеціалізації "Економіка землевпорядкування та землекористування" за спеціальністю 051 "Економіка".

— створив кафедру екології та економіки землекористування (2010 р.), а також розробив нові спеціалізації з підготовки магістрів за спеціалізаціями "Землеустрій та адміністрування землекористування", "землевпорядкування та екологізація землекористування", "кадастровий реєстратор";

— очолював та розбудовував кафедру землевпорядного проектування (2001—2007 р) в НУБіП України;

— заснував кафедру управління земельними ресурсами (2000 р.) в НУБіП України

— очолював Чернівецький філіал Інституту землеустрою НААН України (1991—1996 рр.)

Таблиця 2. Публікації наукових праць колективом наукової школи професора Третяка Антона Миколайовича

№	Склад наукової школи (науковий ступінь, вчене звання)	Загальна кількість публікацій	Кількість праць за 5 років (2019-2023)	В тому числі								
				монографії	Навчальні посібники	Статті у фахових фахові	Статті в інших виданнях	У закордонних	Web of Science Core Collection та Scopus	Тези конференцій	Авторські свідчення	Методичні та навчальні-метод. розробки
1.	Д.е.н., професор	767	163	5	5	62	15	-	13	53	2	7
2.	Д.е.н., професор	197	53	6	-	32	3	-	12	-	-	-
3.	Д.е.н., доцент	72	21	-	-	17	-	-	4	-	-	-
4.	Д.е.н., професор	105	13	1	1	3	2	-	6	-	-	-
5.	Д.е.н., професор	338	135	7	5	52	12	-	9	46	2	2
6.	Д.е.н., професор	104	39	8	-	16	-	-	7	8	-	-
7.	Д.е.н., професор	250	86	9	-	12	-	4	20	34	-	7
8.	Д.е.н., професор	347	108	-	-	19	21	-	6	61	-	1
9.	К.е.н., старш. докл.	226	113	10	3	30	2	-	17	51	-	-
10.	К.е.н., доцент	200	91	11	2	19	1	3	9	46	-	-
11.	К.е.н., доцент	91	22	1	3	11	-	1	-	3	-	3
12.	К.е.н., доцент	93	47	5	-	8	-	-	11	21	-	2
13.	К.е.н.	13	11	-	-	4	-	-	2	6	-	-
14.	К.е.н., доцент	93	57	2	2	25	-	5	5	18	-	-
15.	К.е.н.	63	20	-	1	6	6	-	1	6	-	-
16.	К.е.н.	92	24	2	1	4	1	-	2	14	-	-
17.	К.е.н.	25	12	1	-	-	-	2	-	9	-	-
18.	К.е.н., доцент	103	58	3	5	24	6	-	4	16	-	-
19.	К.е.н., доцент	36	27	-	1	5	-	-	2	14	-	5
	РАЗОМ	3215	1098	71	29	349	69	15	130	406	2	27

По-п'яте, Третяк А.М. вже більше 25 років є активним популяризатором наукових знань [14]:

— ініціатор заснування та був головним редактором журналу "Землевпорядний вісник" (з 1997 р.);

— ініціатор заснування та був заступником головного редактора журналу "Землевпорядкування" (2001 р.);

— головний редактор журналу "Земельне право України" (2010—2015 рр.);

— член редакційної колегії журналу "Екологічні науки" (2011—2019 рр.);

— заступник головного редактора журналу "Землеустрій, кадастр і моніторинг земель" з 2012 року.

По-шосте, керівник державних науково-технічних програм:

— НТП "Інституціональне забезпечення реалізації еколого-економічних складових сталого розвитку землекористування в Україні" державний реєстраційний номер 0121U113279;

— НТП "Напрями розвитку та механізми формування економіки і екології землекористування в умовах нових земельних відносин" (номер державної реєстрації 011Ш006654)

— НТП "Розробка наукових основ економіки землекористування та землевпорядкування" (номер державної реєстрації — 0104U003801)

— Участь в 22 НДР.

Сьоме, будучи по своїй суті особистістю з державним мисленням, значні зусилля Третя-

ка А.М. були спрямовані на законодавчу та нормотворчу діяльність (76 законодавчо-нормативних розробок) — є співрозробником:

1) 8-х Законів України (Земельного кодексу України 2001 р.; Законів України "Про оренду землі", "Про землеустрій", "Про охорону земель", "Про оцінку землі", "Про розмежування земель державної та комунальної власності", "Про державний земельний кадастр", "Про сільські товариства з регулювання обороту земель сільськогосподарського призначення" 2005 р.);

2) 20-ти проектів Законів України;

3) 3-х Указів Президента України;

4) 42-х нормативно-правових документів.

Як бачимо, керівник нашої наукової школи, володіючи відповідним освітнім рівнем, будучи талановитим та продуктивним вченим в земельній галузі, маючи значний науково-управлінський, організаційний та педагогічний досвід, по суті вже багато років назад неформально створив та очолив наукову школу професора Третяка А.М. "Економіка землекористування та землевпорядкування", згуртувавши навколо себе провідних українських вчених. Так нині, наша наукова школа перебуваючи на етапі формалізованої реєстрації в Білоцерківському національному аграрному університеті, об'єднала 19 вчених — 8 докторів економічних наук, 9 кандидатів економічних наук та 2 доктора філософії, які крім Білоцерківсько-

Таблиця 3. Науковці підготовлені за науковим керівництвом (консультуванням) вченими наукової школи "Економіка землекористування та землевпорядкування"

Період	Всього, чол.	в тому числі		
		докторів наук	кандидатів наук	докторів філософії
1	2	3	4	5
Третяк А.М. – д.е.н., професор				
2019-2023	7	1	2	4
2014-2018	5	2	3	-
2013-2009	4	1	3	-
2008-2004	7	-	7	-
2003-2000	2	-	2	-
Разом	25	4	17	4
Колшкарда І.В. – д.е.н., професор				
2019-2023	6	3	2	1
Третяк В.М. – д.е.н., професор				
2019-2023	1	-	1	-
2014-2018	3	-	3	-
Разом	4	-	4	-
Дорош О.С. – д.е.н., професор				
2019-2023	3	-	1	2
Купріянич І.П. – д.е.н., доцент				
2019-2023	2	-	-	2
ВСЬОГО	40	7	24	9

го національного аграрного університету є представниками різних наукових та освітніх закладів — це Національний університет біоресурсів і природокористування України, Державний біотехнологічний університет, Національний університет "Львівська політехніка", Сумський національний аграрний університет, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України, Національний авіаційний університет, ВСП "Боярський фаховий коледж НУБіП України", ВСП "Буцацький фаховий коледж ЗВО "Подільський державний університет". Така розмаїтість наукових та освітніх закладів створює широку платформу, з однієї сторони для обміну кращими науковими розробками та методологічними підходами до наукових напрацювань з використанням відповідних вузівських традицій, а з іншої — сприяє швидкому поширенню та впровадженню всіх цікавих наукових розробок, досягнень, а також неформальному обміну досвідом. Все це сприяє та стимулює наукову творчість (табл. 2).

Так вченими наукової школи професора Третяка А.М. протягом останніх 5 років (2019—2023 рр.) підготовлено та опубліковано 1098 праці (табл. 2), зокрема 71 монографії, 29 навчальних посібників, практикумів, 349 статей у фахових виданнях, статей 130 у виданнях Web of Science Core Collection та Scopus, 69 статей в інших виданнях, 15 статей в зарубіжних виданнях, 406 публікацій тез на наукових конференціях різного рівня, у тому числі міжнародних, закордонних; 27 методичних та навчально-методичних розробок, зареєстровано 2 авторських свідоцтва.

Також, підтвердженням такого симбіозу міжвузівського та особистісного об'єднання вчених нашої наукової школи, сформованої як напрям у певній сфері знань — "Економіка землекористування та землевпорядкування", зокрема, є підготовка науковців вченими наукової школи — докторів наук, кандидатів наук та докторів філософії (табл. 3). Як бачимо за 5 років (2023—2019 рр.) за науковим керівництвом (консультуванням) вченими наукової школи "Економіка землекористування та землевпорядкування" підготовлено 19 науковців — 4 доктора наук, 6 кандидатів наук та 9 докторів філософії.

Враховуючи складні воєнні часи, для забезпечення регулярного наукового спілкування — однієї з основ наукової творчості, у рамках наукової школи професора Третяка А.М. запроваджена дуже цікава форма наукових спілкувань, дискусій — створено електронний фаховий дискус у фейсбуці [15] (сторінці Третяка А.М.) на тему "Проблеми та перспективи розвитку галузі землевпорядкування в Україні у повоєнний період".

Так за 2023—2024 роки сформовано та проведено спільно з колективом нашої наукової школи і залученням широкого кола наукового та освітнянського загалу 9 тем для обговорення. За цією тематикою також проведені онлайн-дискуси:

1) Освітнянські проблеми підготовки фахівців землевпорядників та втрата галузі землевпорядкування;

2) Нова парадигма розвитку галузі землевпорядкування в Україні і роль в цьому процесі землевпорядників;

3) Наукові, практичні та освітнянські засади стратегії розвитку земельного устрою в Украї-

ни у повоєнний період як базової основи розвитку системи землевпорядкування;

4) Місце і значення професіоналів-землевпорядників в удосконаленні системи управління земельними ресурсами та землекористування і розвитку галузі землевпорядкування;

5) Місце і значення професіоналів-землевпорядників в удосконаленні системи територіально-просторового планування розвитку землекористування територіальних громад та розвитку галузі землевпорядкування;

6) Вимоги закону України "Про вищу освіту" та освітніх стандартів щодо підготовки фахівців із землевпорядкування;

7) Які знання повинен мати фахівець із землевпорядкування;

8) Землевпорядкування та оцінка нанесеної шкоди землекористуванню на територіях, що зазнали військових дій Росії в Україні;

9) Землевпорядно-екологічне нормування землекористування пов'язаного з порушеннями у зв'язку із бойовими діями для надання їм юридичного статусу та обрахунки збитків.

Отже, як бачимо наукова школа професора Третяка А.М., ще не будучи формалізованою, знайшла своє місце в розвитку теорії економіки землекористування і землевпорядкування і успішно її формує.

ВИСНОВКИ

Запропоновано верифікацію наукових шкіл, економічних теорій і напрямків. На її основі в науковій школі професора Третяка А.М. обґрунтовано економічну модель формування збалансованого землекористування для України, яка представляє серйозну методологічну складність з впливом на якість прийняття управлінських рішень. Зокрема, базовою основою економічної моделі запропоновано відносини щодо використання землі та надання у процесі землекористування екологічних і ціннісних послуг, які обґрунтовуються інституціонально-поведінковою теорією.

Обґрунтовано, що симбіоз міжвузівського та особистісного об'єднання вчених наукової школи, сформованої як напрям у певній сфері знань — "Економіка землекористування та землевпорядкування", дозволив здійснити підготовку за 5 років (2023—2019 рр.) за науковим керівництвом (консультуванням) вченими наукової школи "Економіка землекористування та землевпорядкування" 19 науковців, зокрема: 4 доктора наук, 6 кандидатів наук та 9 докторів філософії. Вченими наукової школи професора Третяка А.М. протягом останніх 5 років (2019—2023 рр.) підготовлено та опубліковано

1098 праці (табл. 2), зокрема 71 монографії, 29 навчальних посібників, практикумів, 349 статей у фахових виданнях, статей 130 у виданнях Web of Science Core Collection та Scopus, 69 статей в інших виданнях, 15 статей в зарубіжних виданнях, 406 публікацій тез на наукових конференціях різного рівня, у тому числі міжнародних, закордонних; 27 методичних та навчально-методичних розробок, зареєстровано 2 авторських свідоцтва.

Література:

1. Шарлай Н.М. Феномен поняття "наукова школа" в контексті сучасної педагогічної думки. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Полтава, 2020. №7 (338). С. 126—132.

2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 486 с.

3. Храмов Ю. О. Наукові школи в НАН України. Наука та наукознавство, 2008. № 4. С. 122—133

4. Зербіно Д. Д. Наукова школа: лідери і учні. Львів : Євросвіт, 2001. 208 с.

5. Максименко С. Д. Педагогіка вищого медичного образования: учебник. Киев: Центр учебной литературы, 2014. 288 с.

6. Надвична Т.Л. Розвиток наукових шкіл як суспільна проблема. Психологія і суспільство. 2003. № 1. С. 114—122.

7. Фурман А.В. Типи наукових шкіл та умови їх ефективного функціонування. Психологія і суспільство. 2014. № 3. С. 11—29.

8. Алле М. Экономика как наука. М. : Наука для общества, РГГУ, 1995. 170 с.

9. Харрод Р. Теория экономической динамики. М.: ЦЭМИ РАН, 2008. 210 с.

10. Третяк А.М., Третяк В.М, Гунько Л. А., Третяк Н.А. Поняття та класифікація (структурування) прикладних наук сфери землекористування як фундаментальної науки. Агросвіт. 2023. № 11. С. 1—10.

11. Третяк А.М., Третяк В.М., Курильців Р.М., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики: монографія/ За заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. 227 с.

12. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Теоретичний генезис землевпорядкування і його значення в системі наукових знань. Агросвіт. 2024. № 2. С. 3—11.

13. Гриньова М. В. Педагогічні технології: теорія та практика: навчально-методичний посібник. Полтава : АСМ1, 2006. 230 с.

14. Третяк В.М. Місце і роль А.М. Третяка у формуванні та розвитку земельної галузі України: наука, законодавство, виробництво, освітняність. Київ : ФОРМ ЯМЧИНСЬКИЙ О.В., 2019. 412 с.

15. Наукова школа професора Третяка А.М. URL: <http://www.facebook.com/groups/755035612730060>. (дата звернення: 28.02.2024).

References:

1. Sharlai, N.M. (2020), "The phenomenon of the concept of "scientific school" in the context of modern pedagogical thought", *Bulletin of Taras Shevchenko LNU*, vol. 7 (338), pp. 126—132.

2. Kuzminsky, A. I. (2005), *Pedahohika vyschoi shkoly* [Pedagogy of the higher school: study guide], Znannia, Kyiv, Ukraine.

3. Khramov, Yu. O. (2008), "Scientific schools in the National Academy of Sciences of Ukraine", *Science and science*, vol. 4, pp. 122—133

4. Zerbino, D. D. (2001), *Naukova shkola: lidery i uchni* [Scientific school: leaders and students], Eurosvit, Lviv, Ukraine.

5. Maksimenko, S. D. (2014), *Pedahohyka vyssheho medytsynskoho obrazovanyia* [Pedagogy of higher medical education], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

6. Nadvinichna, T. (2003), "The development of scientific schools as a social problem", *Psychology and society*, vol. 1, pp. 114—122.

7. Furman, A.V. (2014), "Types of scientific schools and conditions for their effective functioning", *Psychology and society*, vol. 3, pp. 11—29.

8. Alle, M. (1995), "Economics as a science", *Nauka dlia obschestva* [Science for Society], RGSU, Moscow, Russia.

9. Harrod, R. (2008), *Teoriya ekonomycheskoj dynamyky* [Theory of economic dynamics], CEMY RAS, Moscow, Russia.

10. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Gunko, L.A. and Tretyak, N.A. (2023), "The concept and classification (structuring) of applied sciences in the field of land use as a fundamental science", *Agrosvit*, vol. 11, pp. 1—10.

11. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Kuryltsiv, R.M., Pryadka, T.M. and Tretyak, N.A. (2021), *Upravlinnia zemel'nymy resursamy ta zemlekorystuvanniam: bazovi zasady teorii, instytutsiolizatsii, praktyky* [Management of land resources and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice], "Bilotserkivdruk" LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

12. Tretyak, A.M., Tretyak, V.M., Gunko, L.A., Pryadka, T.M. and Tretyak, N.A. (2024), "Theoretical genesis of land management and its sig-

nificance in the system of scientific knowledge", *Agroworld*, vol. 2, pp. 3—11.

13. Hrynyova, M. V. (2006), *Pedahohichni tekhnolohii: teoriia ta praktyka: navchal'no-metodychnyj posibnyk* [Pedagogical technologies: theory and practice: educational and methodological manual], ASM1, Poltava, Ukraine.

14. Tretyak, V.M. (2019), *Tretiaka u formuvanni ta rozvytku zemel'noi haluzi Ukrainy: nauka, zakonodavstvo, vyrobnytstvo, osvitanstvo* [Place and role of A.M. Tretyaka in the formation and development of the land industry of Ukraine: science, legislation, production, education], FOP Yamchynskiy O.V, Kyiv, Ukraine.

15. facebook (2024), "Scientific school of professor A.M. Tretyak", available at: <https://www.facebook.com/groups/755035612730060> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.43:633

М. М. Жибак,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1765-820X>

Г. М. Христенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6773-5990>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.23

РИНОК ЗЕРНА В УКРАЇНІ: ЦІНОВА СИТУАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

M. Zhybak,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Economics and Management, Separated Subdivision

of National University of Life and Environmental Science of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

H. Khrystenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Management, Separated Subdivision

of National University of Life and Environmental Science of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

GRAIN MARKET IN UKRAINE: PRICE SITUATION AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF WAR

У статті розглянуто сучасний стан ринку зерна в Україні. Обґрунтовано визначальну роль розвитку зернового ринку у забезпеченні національної та глобальної продовольчої безпеки, рівні добробуту населення та експортних можливостей. Окреслено основні проблеми розвитку українського зернового ринку в умовах війни. Серед них найбільш вагомими є: тимчасова окупація територій нашої країни та втрата шляхів збуту. Проаналізовано динаміку цін реалізації зернових культур аграрними підприємствами України. Розкрито проблеми сезонного коливання цін на зернові культури протягом року. Методом кореляційно-регресійного аналізу досліджено характер і вид залежності цін реалізації провідних зернових культур пшениці і кукурудзи аграрними підприємствами України від світових цін на зернові. Встановлено, що рівень залежності між досліджуваними факторами є досить високим. Виділено проблемні аспекти розвитку зернового ринку в питаннях ціноутворення. Визначено основні напрями державного регулювання ринку зерна.

The grain market occupies a significant share in the overall structure of the global agro-food system. The level of its development plays a decisive role in ensuring global and national food security, the level of well-being of the population and export opportunities.

Currently, the Ukrainian grain market, which has a prominent place in the food supply system, is in a state of crisis.

It was established that the stability of the grain market is primarily influenced by the price situation. Grain prices and the peculiarities of their formation have a fundamental impact on the efficiency of the industry. Objectively, the price should compensate the producer for the amount of capital advanced in production and provide conditions for expanded reproduction. Due to the impossibility of grain export, a surplus is formed in the domestic market, which causes a number of negative consequences for producers: price reduction, overfilling of warehouses, problems with storing the future harvest.

It should be noted that regardless of the annual volume of grain supply, seasonal trends in grain sales by month are clearly repeated every year. Due to an unregulated pricing system, producers lose large sums of money.

In order to investigate the nature and type of dependence of wheat and corn sales prices by agricultural enterprises of Ukraine (Y) on world prices for selected types of cereals (X), the method of correlation-regression analysis was applied.

The correlation-regression analysis indicates that a 1% increase in the world prices for wheat and corn leads to an increase in the effective indicator — the prices of the sale of these types of grain crops by agricultural enterprises of Ukraine by 0.83 and 0.91%, respectively, relative to the average values in the sample.

Using a regression equation, theoretical values of grain sales prices for the war period were calculated. Analyzing the dynamics of grain sales prices by agricultural enterprises of Ukraine during the war, we see that they are significantly lower than the world prices, as well as the calculated theoretical values.

Attention should also be paid to the decrease in domestic grain prices on the world market. It can be argued that there is a significant dependence of commodity producers on the activity of grain traders. The latter have monopolized the promotion of grain for export, and thereby control the price situation on domestic markets.

It should be emphasized that the peculiarities of grain farming require balanced state support and protection of the interests of commodity producers.

The use of effective mechanisms of state regulation will allow, on the one hand, to ensure that direct grain producers receive adequate incomes and the receipt of funds to the budget.

Ключові слова: ринок зерна, ціна, зернові культури, виробництво, розвиток, реалізація, експорт, сільськогосподарські підприємства, воєнний стан, державне регулювання.

Key words: grain market, price, grain crops, production, development, implementation, export, agricultural enterprises, martial law, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна завжди була і залишається одним з основних виробників сільськогосподарської продукції. Вітчизняний аграрний сектор економіки виступає основою продовольчої безпеки та забезпечує значну частку доходів до бюджету. Так, за даними USDA, до війни Україна забезпечувала 46% світового експорту соняшникової олії, 9% експорту пшениці, 17% ячменю та 12% кукурудзи на світових ринках [8].

Активною складовою аграрного виробництва, базисом економічного благополуччя є зернове господарство. Зернові культури становлять значну частину вітчизняного експорту. За даними Державної служби статистики України, доходи від вивезення зернових культур у 2021 році — останньому році до повномасштабної війни — склали 12,3 млрд доларів, тобто 18,1% від загального обсягу українського експорту товарів. Більшими обсягами характеризувався тільки експорт чорних металів — 14,0 млрд доларів (20,5% експорту товарів) [6].

Повномасштабне військове вторгнення росії на суверенну територію України призвело до дестабілізації усіх галузей національної економіки, зокрема й аграрного сектору, негативно вплинуло на експорт вітчизняної сільськогосподарської продукції, посилило ризики забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем розвитку світового та національного ринку зерна знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених: В. Бойка, І. Бураковського, Н. Голомші, О. Єрмакова, О. Захарчука, С. Кваші, І. Кобути, М. Лобаса, П. Макаренка, А. Мармуль, В. Мельсель-Веселяка, І. Савенка, П. Саблука, В. Сит-

ника, А. Худолій, І. Червена, С. Чмиря, О. Шпичака та інших. Зважаючи на різкі негативні зміни в економічному розвитку нашої держави, спричинені військовою агресією росії, дослідження проблем розвитку ринку зерна України, зокрема цінової ситуації є надзвичайно актуальним.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження цінової ситуації на ринку зерна України та проблем його розвитку в умовах воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зернова галузь є стратегічним сектором аграрної економіки України, оскільки формує понад 25% загального виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечує значне надходження валютних коштів до бюджету.

Ринок зернових займає вагомую частку в загальній структурі світової агропродовольчої системи. Рівень його розвитку відіграє визначальну роль у забезпеченні глобальної та національної продовольчої безпеки, рівня добробуту населення та експортних можливостей.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну завдало згубних наслідків для аграрного сектору економіки України. Тимчасова окупація територій нашої країни та втрата шляхів збуту негативно вплинули на обсяги виробництва зерна. Так, у 2022 році проти 2021 року валовий збір зернових скоротився на 32 млн тонн або 37,4% [4].

Нині український ринок зерна, якому відводиться чільне місце в системі продовольчого забезпечення населення, знаходиться в кризовому стані. Окупація та активні бойові дії спричинили близько 80% втрат врожаю у Запорізькій, Донецькій та Луганській областях. Значно постраждала економіка Херсонщини, частина території області була звільнена наприкінці 2022 року, а окремі райони й досі пе-

ребувають в окупації. Також до 50% врожаю втратила Харківщина, Одещина, Миколаївщина та Вінниччина [1].

Внаслідок війни вітчизняні аграрії втратили найдешевший шлях експорту своєї продукції на зовнішній ринок — морські порти. Альтернативою став наземний і річковий транспорт, однак даний вид логістики є значно дорожчий.

Низькі закупівельні ціни на аграрну продукцію та значне зростання вартості послуг транспортування призвело до втрати аграріями значної частини прибутків. Як наслідок, багато фермерів відмовились збирати врожай. Наприклад, значний відсоток врожаю кукурудзи у 2022 році залишився зимувати на полях.

Слід зазначити, що на стабільність зернового ринку, в першу чергу, впливає цінова ситуація. Ціни на зерно, особливості їх формування мають фундаментальний вплив на ефективність галузі. Об'єктивно ціна має відшкодувати виробнику розмір авансованого у виробництво капіталу та забезпечити умови для розширеного відтворення. Через неможливість експорту зерна утворився профіцит на внутрішньому ринку, який спричинив низку негативних наслідків для агровиробників: перенаповнення складів, проблеми зі зберіганням майбутнього урожаю, і як наслідок — зниження ціни. Таким чином, запаси в українських аграріїв досить високі, і щоб отримати фінансові ресурси, вони готові продавати зерно навіть за низькими цінами.

За результатами дослідження встановлено, що середня ціна реалізації 1 тонни зернових культур сільськогосподарськими підприємствами у 2019 році була на рівні 3868 грн, у 2020—2021 роках зросла до рівня відповідно 4794 та 6296 грн, а у 2022 році залишилася майже на рівні попереднього року 6400 грн. У 2022 році спостерігаємо зниження цін реалізації пшениці та ячменю порівняно із 2021 роком відповідно на 5 і 4%. Якщо у 2021 році ціна 1 тонни пшениці становила 6434 грн, то у 2022 році знизилася до 6097 грн (табл. 1). Зерновими культурами, що мають високу ціну реалізації є гречка (23805 грн/т, що вище рівня 2021 року на 33%) та рис (1401,8 грн/т, що на 46% вище порівняно із 2021 роком).

Для зернового ринку в питаннях забезпечення його стабільності дуже актуальною є проблема згладжування коливання цін протягом року. Цінова нестабільність на ринку зерна знач-

Таблиця 1. Динаміка цін реалізації зернових і зернобобових культур сільськогосподарськими підприємствами України, грн/тонну

Вид продукції	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2020 р. до 2019 р., %	2021 р. до 2020 р., %	2022 р. до 2021 р., %
Культури зернові та зернобобові	3868	4794	6296	6400	124	131	102
Пшениця	4077	5018	6434	6097	123	128	95
Жито	4277	4594	4471	4755	107	97	106
Кукурудза	3685	4669	6246	6555	127	134	105
Ячмінь	3933	4353	5863	5633	111	135	96
Овес	4306	4650	4948	5344	108	106	108
Просо	6930	5975	6559	7238	86	110	110
Гречка	7159	14551	17909	23805	203	123	133
Рис	7899	8664	9008	13145	110	104	146
Зернобобові	5337	6224	8265	8030	117	133	97

Джерело: сформовано на основі [4].

ною мірою залежить від стабілізації пропозиції. Реалізація продукції в період збиральної кампанії забезпечує товаровиробникам нижчий рівень рентабельності, особливо за умов значного зниження цін, порівняно із продажем зернових в інші місяці. Однак більшість підприємств не мають можливості зберігати зерно тривалий час, що призводить до втрат значної частини прибутків. Така дія головного ринкового закону попиту і пропозиції особливо відчутно проявляється за відсутності необхідних державних важелів на внутрішньому ринку.

Слід зазначити, що незалежно від річних обсягів пропозиції зерна щороку чітко повторюються сезонні тенденції у реалізації зерна по місяцях (рис. 1). Як правило, в період масової реалізації зернових виробниками ціни на внутрішньому ринку помітно знижуються проти попередніх місяців. Сільськогосподарські товаровиробники, реалізуючи зернову продукцію в період збиральної кампанії, отримують нижчі прибутки, особливо за умов значного зниження цін. Така ситуація зумовлена недостатнім забезпеченням виробників елеваторними потужностями, а також незадовільним станом розвитку збутової, обслуговуючої та експортної інфраструктури, недостатньо ефективною інтервенційною політикою держави. Через неврегульовану систему ціноутворення товаровиробники втрачають великі суми коштів.

В Україні поки що не впроваджено ефективну дію механізмів, що зменшують коливання цін реалізації зерна в межах маркетингового року і забезпечують стабільно високі доходи сільськогосподарських товаровиробників. В умовах, коли зерно є одним із найбільш конкурентоспроможних продуктів сільського господарства, необхідним кроком з боку держави має стати врегулювання цін, як важливого ринкового інструменту.

З метою дослідження характеру і виду залежності цін реалізації пшениці та кукурудзи

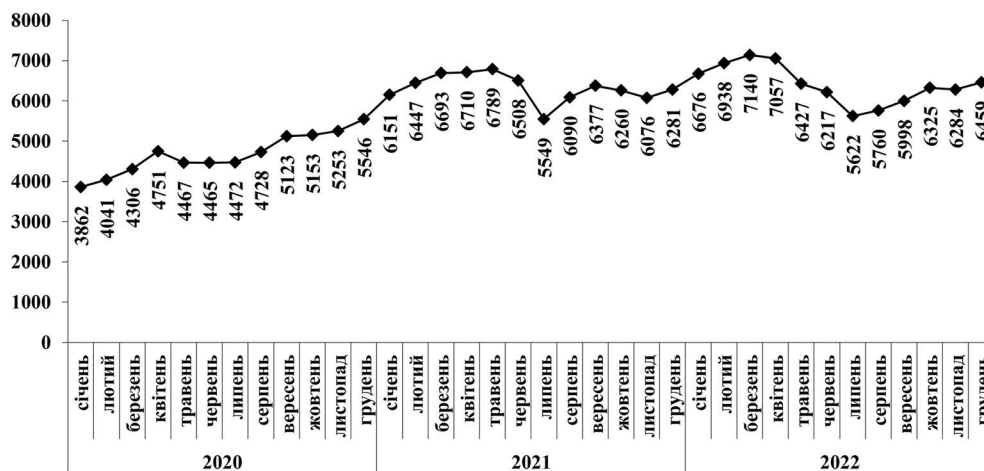

Рис. 1. Сезонна тенденція зміни цін реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами України, грн/тонну

Джерело: побудовано на основі [4].

Таблиця 2. Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності цін реалізації пшениці та кукурудзи аграрними підприємствами України від світових цін на зернові

Вид продукції	Рівняння	Коефіцієнт кореляції (R ¹)	Коефіцієнт детермінації (R ²)	F-критерій	t-критерій Стьюдента	Коефіцієнти еластичності
Пшениця	$Y=28,4834+0,6486X$	0,900	0,809	356,71	18,89	0,830
Кукурудза	$Y=15,1166+0,8204X$	0,896	0,803	343,02	18,52	0,905

Джерело: розраховано авторами.

аграрними підприємствами України (Y) від світових цін на обрані види зернових (X) застосовано метод кореляційно-регресійного аналізу: Y — помісячна ціна реалізації 1 тонни пшениці (кукурудзи) аграрними підприємствами України, дол. США; X — помісячна світова ціна 1 тонни пшениці (кукурудзи), дол. США.

Для дослідження обрано довоєнний період: з січня 2015 року по лютий 2022 року.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз показав, що коефіцієнти множинної кореляції становлять 0,900 та 0,896, а це свідчить про високий взаємозв'язок між світовими цінами на зернові культури та цінами реалізації пшениці та кукурудзи аграрними підприємствами України (табл. 2). Коефіцієнти множинної детермінації становлять 0,809 та 0,803. Це вказує на те, що рівень цін реалізації пшениці та кукурудзи аграрними підприємствами України на 80% залежить від світових цін на дані види зернових культур. Інші 20% варіацій у розмірі ціни пшениці і кукурудзи залежать від факторів, що не увійшли у коло досліджень.

За критерієм Фішера рівняння є статистично значимими: розрахункові значення коефіцієнта Фішера $F=356,71$ та $F=343,02$ перевищують табличне значення коефіцієнта з ймовірністю 0,95, яке дорівнює $F_{gr}=3,89$.

Значущість коефіцієнтів кореляції перевіряємо за допомогою t-критерію Стьюдента. Граничне значення коефіцієнта Стьюдента з ймовірністю $P=0,95$ становить 1,96. Значення t-характеристик перевищує критичне значення t-критерію Стьюдента. Це означає, що статистично значимими є коефіцієнти

рівняння, а також з імовірністю 0,95 підтверджують істотність впливу обраного фактору на результативну ознаку.

Кореляційно-регресійні моделі залежності цін реалізації пшениці та кукурудзи аграрними підприємствами України від світових цін на дані види зернових набувають вигляду відповідних формул:

$$Y = 28,4834 + 0,6486 \cdot X \quad (1),$$

$$Y = 15,1166 + 0,8204 \cdot X \quad (2).$$

Значення коефіцієнту рівняння регресії визначає коефіцієнт збільшення змінної Y при збільшенні X_i на одиницю відносно середнього.

Відповідно до розрахунків, збільшення світових цін на пшеницю та кукурудзу на 1 дол. США/тонну збільшує ціни реалізації даних зернових культур аграрними підприємствами України на 0,6486 та 0,8204 дол. США/тонну відповідно.

Коефіцієнт еластичності вказує, на скільки відсотків зміниться в середньому результативна ознака (Y) при зміні факторної ознаки (X) на 1% [2].

$$E = f'(x) \cdot \frac{x}{y} \quad (3),$$

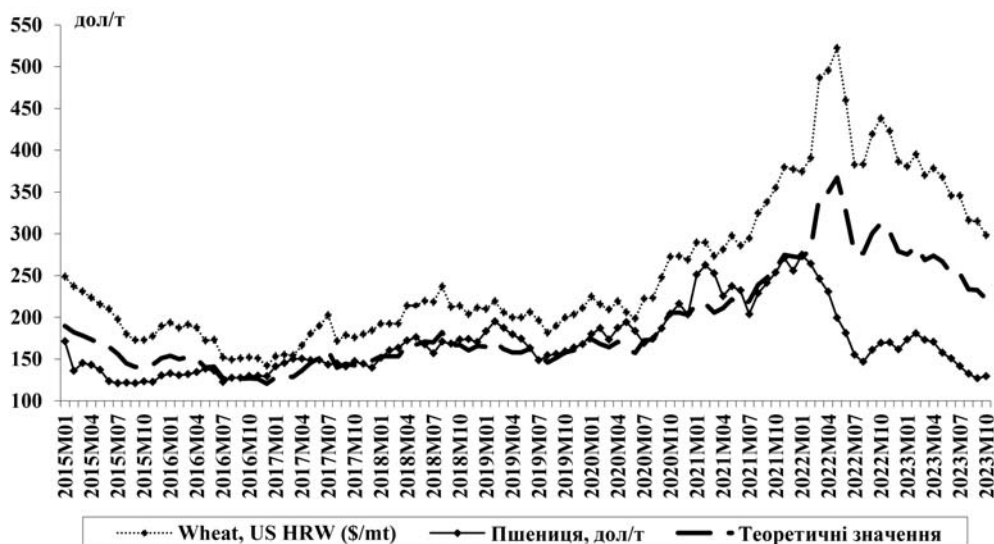

Рис. 2. Залежність цін реалізації пшениці аграрними підприємствами України від світових цін на даний вид зернових культур

Джерело: розраховано і побудовано авторами.

У випадку для лінійної моделі рівняння має вигляд:

$$E = a_1 \cdot \frac{X}{y} \quad (4).$$

Аналіз кореляційно-регресійного зв'язку вказує на те, що збільшення світових цін на пшеницю та кукурудзу на 1% призводить до збільшення результативної ознаки — цін реалізації даних видів зернових культур аграрними підприємствами України відповідно на 0,83 та 0,91% відносно середніх значень у вибірці.

За допомогою регресійного рівняння розраховували теоретичні значення цін реалізації зернових на період війни — з березня 2022 року по жовтень 2023 року (рис. 2—3).

Аналізуючи динаміку цін реалізації зернових культур аграрними підприємствами України в період війни, бачимо, що вони є значно нижчими від світових, а також від розрахованих теоретичних значень.

Цінова динаміка на внутрішньому та світовому ринку зернових культур зазнала істотних змін, передусім через проблеми з експортом зерна у нашій державі, спричинених війною.

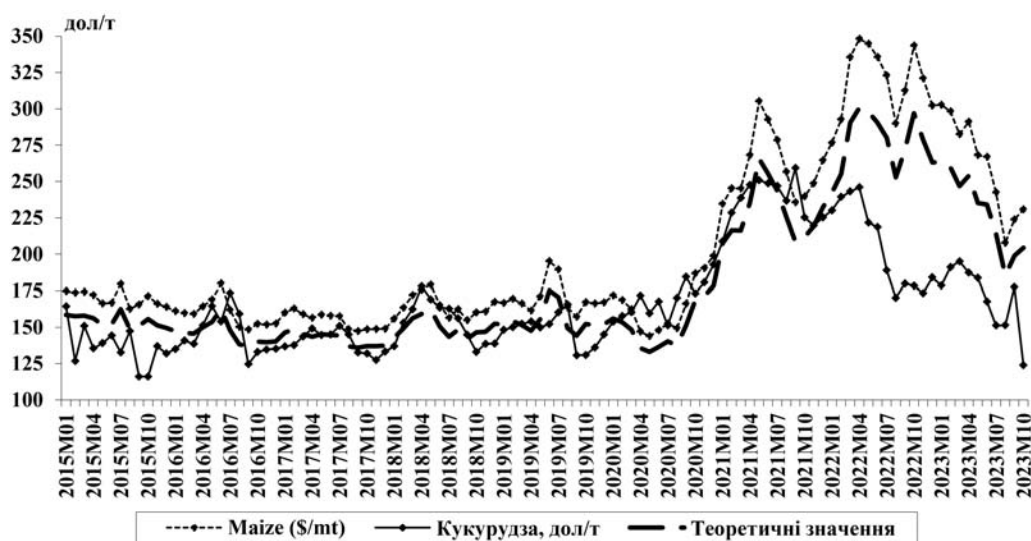

Рис. 3. Залежність цін реалізації кукурудзи аграрними підприємствами України від світових цін на даний вид зернових культур

Джерело: розраховано і побудовано авторами.

Воєнні дії на території України критично вплинули на стан зернового ринку і спричинили низку організаційно-економічних проблем: активні бойові дії, які перешкоджають веденню польових робіт на частині території; окупація, мінування та забруднення сільськогосподарських угідь; викрадення та нищення частини урожаю; порушення виробничо-збутових логістичних ланцюгів; руйнування логістичних шляхів; знищення інфраструктури; знищення або незавантажених виробничих потужностей; недостатність зерносховищ, елеваторів, спеціалізованих складів для зберігання продукції, оскільки найбільші потужності із зберігання зернових зосереджені на півдні країни, в районах бойових дій; неможливість вільного пересування вантажів; обмеження доступу до морських портів; недостатність рухомого складу — вагонів та вантажних автомобілів; простої у вивезенні зерна за кордон; протекціонізм окремих країн тощо.

Україна є одним із ключових виробників та експортерів зернових культур. Виробництво українського зерна значно перевищує його внутрішнє споживання. В Україні немає достатніх обсягів зерносховищ та переробних підприємств, тому залишки базових сільськогосподарських культур необхідно експортувати. Військове вторгнення росії на територію України призвело до руйнування логістичної інфраструктури, збоїв у роботі ланцюжків постачання аграрної продукції на внутрішньому ринку, блокади українських морських портів, на які припадало близько 99% сукупного експорту вітчизняного зерна. У мирний час порти відвантажували до 8 млн тонн зерна щомісяця [7].

Порушення логістики, передусім морської, змусило експортерів вибудовувати альтернативні логістичні канали, якими стали річкові порти, залізничний та вантажний транспорт. Проте, низька фізична потужність даного логістичного ланцюга суттєво скоротила обсяги експорту української зернопродукції, як наслідок — перенасичення пропозиції на внутрішньому ринку, що призвело до зниження цін на зернові культури. При цьому вартість транспортування зерна зросла в 5–6 разів.

Слід звернути увагу також на зниження цін вітчизняних зернових на світовому ринку. Незважаючи на зростання витрат, пов'язаних із вирощуванням, збором та транспортуванням зернопродукції, а також підвищення цін у певні періоди на світовому ринку, експортна ціна вітчизняних зернових є доволі низькою.

Можна стверджувати, що існує суттєва залежність товаровиробників від активності зернотрейдерів. Останні монополізували просування зерна на експорт, і тим самим контролюють цінову ситуацію на внутрішніх ринках. Виробники зерна, які здійснюють значну частину витрат та несуть майже всі ризики, усвідомлюють, що реалізувати свою продукцію в сучасних умовах вкрай складно — в основному, через логістичні проблеми. У зв'язку з цим вони змушені приймати різні пропозиції, щоб уникнути пошкодження врожаю. Цим користуються трейдери, які закупають за максимально низькими цінами зернові у виробників і створюють підстави для мінімізації експортної ціни. Тобто, основна частина прибутків зосереджується у посередників, а товаровиробники через значне недоодержання фінансових ресурсів позбавлені можливості забезпечувати відтворення виробництва. Дану ситуацію підтверджує експертка у галузі сільського господарства інформаційно-аналітичного центру "Агро Перспектива" Лариса Гук, яка констатує, що "Більшу частину маржі з експорту сільськогосподарських культур 2022 року отримали інфраструктурні та логістичні компанії, зокрема іноземні. Тоді як 2021-го більшу частину валютної виручки отримав безпосередньо аграрій" [3; 5].

Проблеми ціноутворення при експорті зернових, які існують на сьогоднішній день, призводять до активних протекціоністських заходів із боку урядів країн-учасниць Європейського Союзу.

Сучасний стан зернового ринку є неприйнятним особливо в умовах, коли Україна потребує значних коштів для протидії російській агресії. Нинішня ситуація із заниженими цінами на зернові скорочує обсяги надходження коштів до державного бюджету, оскільки зменшується база оподаткування, а недоотримання валютної виручки негативно впливає на курс національної грошової одиниці.

Особливої уваги в сучасних умовах господарювання потребує формування обґрунтованої цінової політики й ефективного механізму закупівлі зерна.

Потрібно наголосити, що особливості зернового господарства потребують виваженої державної підтримки та захисту інтересів товаровиробників.

Застосування дієвих механізмів державного регулювання дозволить, з одного боку, забезпечити отримання виробниками зерна належних доходів та надходження коштів до бюджету, а з іншого — уникнути низьких експорт-

них цін, які наразі призводять до застосування обмежувальних заходів.

Основними напрямками державного регулювання зернового ринку слід вважати: удосконалення цінової політики; розвиток ринкової інфраструктури; подолання монополії у сфері збуту зерна; страхування урожаю; здійснення кредитної підтримки товаровиробників.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ринок зернових є одним із пріоритетних для економіки України. Сучасний стан вітчизняного ринку зерна можна охарактеризувати як нестабільний, а основні проблеми його розвитку пов'язані з веденням бойових дій: руйнування інфраструктури ринку, блокада морських портів, значні цінові коливання, монополізм посередників, кон'юнктурні коливання. Разом із тим, дестабілізація ситуації на ринку зерна значною мірою спричинена поведінкою трейдерів, які для максимізації власного прибутку встановлюють занижені закупівельні ціни. Важливою умовою забезпечення стабільності ринку зерна має стати застосування дієвих механізмів державного регулювання.

Література:

1. Вплив війни на аграрний сектор України: аналіз останніх даних Держстату. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2169/vpliv-viini-na-agrarnii-sektor-ukraini-analiz-ostannix-danix-derzstatu> (дата звернення: 20.02.2024).

2. Головач А. В., Єріна А. М., Козирев О. В. Статистика: підручник. Київ: Вища школа, 1993. 623 с.

3. Гук Л. Ринок виявився страшнішим за війну: собівартість виробництва перевищує закупівельну ціну. Дзеркало тижня. 2023. 01 лютого. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/rinok-vijavivsja-strashnishim-za-vijnusobivartist-virobnitstva-perevishchuje-zakupivelnu-tsinu.html> (дата звернення: 25.02.2024).

4. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 20.02.2024).

5. Наумов М. С., Рибак Г. І. Основні проблеми експорту зернових культур в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2602> (дата звернення: 25.02.2024).

6. Нейтер Р. Втрати на \$40 млрд: як через війну страждає аграрний сектор України. Економічна правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/> (дата звернення: 22.02.2024).

7. Ринок зерна: наслідки війни. URL: <https://piguainfo.com/uk/post/rinok-zerna-naslidki-vijni> (дата звернення: 21.02.2024).

8. Світ перебуває на початку продовольчої кризи, або який врожай вангуює NASA Harvest Україні. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1338-svit-perebuyaye-na-pochatkovi-stadiyi-prodovolchoyi-krizi-yakiy-vrojaj-vanguye-nasa-harvest-ukrayini> (дата звернення 18.02.2024).

References:

1. VisitUkraine.today (2023), "The impact of the war on the agricultural sector of Ukraine: analysis of the latest data of the State Statistics Service", Available at: <https://visitukraine.today/uk/blog/2169/vpliv-viini-na-agrarnii-sektor-ukraini-analiz-ostannix-danix-derzstatu> (Accessed 20 February 2024).

2. Holovach, A. V. Yerina, A. M. and Kozyryev, O. V. (1993), Statystyka [Statistics], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.

3. Huk, L. (2023), "The market turned out to be scarier than the war: the cost of production exceeds the purchase price", Dzerkalo tyzhnia, Available at: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/rinok-vijavivsja-strashnishim-za-vijnu-sobivartist-virobnitstva-perevishchuje-zakupivelnu-tsinu.html> (Accessed 25 February 2024).

4. State Statistics Service of Ukraine (2024), Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (Accessed 20 February 2024).

5. Naumov, M. S. Rybak, H. I. (2023), "The main problems of the export of cereals under the conditions of the state of martial", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 52, Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2602> (Accessed 25 February 2024).

6. Neiter, R. (2022), "Losses of \$40 billion: how the agrarian sector of Ukraine suffers because of the war", Ekonomichna pravda, Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/> (Accessed 22 February 2024).

7. PigUa.info (2023), "The grain market: the consequences of the war", Available at: <https://piguainfo.com/uk/post/rinok-zerna-naslidki-vijni> (Accessed 21 February 2024).

8. Kurkul (2022), "The globe is at the beginning of food crisis or what yield NASA Harvest forecasts for Ukraine", Available at: <https://kurkul.com/spetsproekty/1338-svit-perebuyaye-na-pochatkovi-stadiyi-prodovolchoyi-krizi-yakiy-vrojaj-vanguye-nasa-harvest-ukrayini> (Accessed 18 February 2024).

Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.

УДК 338.48:338.486.1

O. Maslihan,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management,
Management of Economic Processes and Tourism, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8465-548X>

V. Hoblyk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-rector, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-3491>

O. Korolovych,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting, Taxation and Marketing, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5878-0925>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.30

THEORETICAL PLATFORMS OF DIVERSIFICATION STRATEGY IMPLEMENTATION FOR THE ECONOMY OF MOUNTAINOUS TERRITORIES WITHIN THE CLUSTER APPROACH

O. O. Маслиган,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, управління
економічними процесами та туризму, Мукачівський державний університет
В. В. Гоблик,
д. е. н., професор, перший проректор, Мукачівський державний університет
О. О. Королович,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу, Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПЛАТФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У МЕЖАХ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

Since the idea of network organization management was transformed into an economic science in the late 19th century, it has become an effective platform for implementing various diversification strategies in local economies, given their typical diversity. The network and network organization provide the opportunity for effective collaboration and close cooperation among entities operating in different sectors of the economy. By the stated provisions, the purpose of the article is to investigate the theoretical framework for implementing the strategy of economic diversification in mountainous territories within the framework of a cluster approach. Based on the research results, it has been demonstrated that a cluster can be considered an adaptive theoretical platform that facilitates the expansion and diversification of economic activities based on structures such as voluntary, territorially constrained associations involving a wide range of participants (business entities, regional and local authorities, local self-government bodies, education, and science institutions, institutions for stimulating regional (local) development, etc.). The pursuit of diversification in economic activities is driven by the need to enhance the competitiveness of locally produced goods collectively generated by business entities, contributing to the competitiveness of the territories. In conclusion, it is inferred that opportunities for diversifying the economic activities of entities operating within mountainous territories are increasing, as dense structural connectivity is formed among them. This connectivity provides participants with an advantage over competitors who operate in isolation. The elements of the cluster are interconnected within a unified system of close structural interactions. It has been demonstrated that opportunities for diversifying economic activities in businesses operating in mountainous territories are

increasing due to the inherent nature of the following factors: cluster elements are interconnected within a unified system of close structural interactions; interactions among entities vary depending on the systematic nature of cluster networks, leading to their modification, interdependence, and the generation of one network object by another. The prospects for further research lie in examining additional aspects of interaction among business entities and other participants within the cluster formed within mountainous territories. This exploration aims to understand their impact on local competitiveness.

З часу, як ідея мережної організації управління була трансформована в економічну науку, вона стала ефективною платформою для реалізації різноманітних (за типовим різноманіттям) стратегій диверсифікації локальних економік. Саме мережа та мережна організація надають можливість для ефективного об'єднання та щільної співпраці суб'єктів, що діють у межах різних галузей економіки. Згідно з наведеними положеннями, метою статті є дослідження теоретичних платформ реалізації стратегії диверсифікації економіки гірських територій у межах кластерного підходу. Згідно з наведеними положеннями, метою статті є дослідження теоретичних платформ реалізації стратегії диверсифікації економіки гірських територій у межах кластерного підходу. За результатами дослідження доведено, що кластер можна розглядати як адаптивну теоретичну платформу, яка забезпечує розширення та урізноманітнення економічної діяльності на основі таких структур, як добровільні, обмежені територіальними рамками об'єднання широкого кола учасників (суб'єктів бізнесу, органів регіональної та місцевої влади, органів місцевого самоврядування, освіти та науки, інституцій стимулювання регіонального (місцевого) розвитку тощо) з метою підвищення конкурентоздатності місцевого продукту, що спільно виробляється суб'єктами бізнесу, конкурентоспроможності територій тощо. Зроблено висновок, що можливості для урізноманітнення економічної діяльності суб'єктів, які діють у гірських територіях, зростають, оскільки між ними формується щільна структурна взаємодія, що надає перевагу над конкурентами. Констатовано, що елементи кластера пов'язані між собою єдиною системою тісних структурних взаємодій. Доведено, що можливості для урізноманітнення економічної діяльності суб'єктів, які діють у гірських територіях, зростають, оскільки закономірним є те, що: елементи кластера пов'язані між собою єдиною системою тісних структурних взаємодій; процеси взаємодії суб'єктів різняться залежно від систематики кластерних мереж, що призводить до їх зміни, взаємної обумовленості та породження одним мережним об'єктом інших. Перспективи подальших досліджень полягають у розгляді додаткових аспектів взаємодії між суб'єктами бізнесу та іншими учасниками кластера, створеного у межах гірських територій, для розуміння їх впливу на локальну конкурентоспроможність.

Key words: mountainous territories, network organization, diversification, economic cluster.

Ключові слова: гірські території; мережна організація; диверсифікація; економічний кластер.

TARGET SETTING

Since the idea of network organization management was transformed into economic science in the late 19th century, it has become an effective platform for implementing various diversification strategies in local economies, given their typical diversity. In particular, in the 1890s, a derivative of the network concept emerged as the cluster approach, which began to be actively applied in regional management by various networks of territories. The development of economic clusters is currently an integral component of the diversification of mountainous settlements (or towns and cities located in areas that encompass mountainous landscapes and natural conditions). The clustering of such territories stimulates innovative entrepreneurship, technological development, and the creation of new products and services. Given the unique and specialized economic systems of these territories, within a cluster approach, they can foster developments in energy, tourism, traditional crafts (thereby

reducing dependence on traditional sectors such as agriculture, forestry, wood processing, and tourism).

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Among the studies aimed at addressing specific issues related to the identification of features in the formation of clusters and the development of local territories in the context of implementing diversification measures in their economies, notable scientific works include those of Kuznetsov A. Y., Zhrebilo I. V., Klipkova O. I., and Kozmuk N. I. The authors draw to these works in their current research, particularly in defining the components of the cluster approach as a theoretical platform for implementing the strategy of diversifying the economy of mountainous territories.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The purpose of the article is to investigate the theoretical framework for implementing the strategy of diversifying the economy of moun-

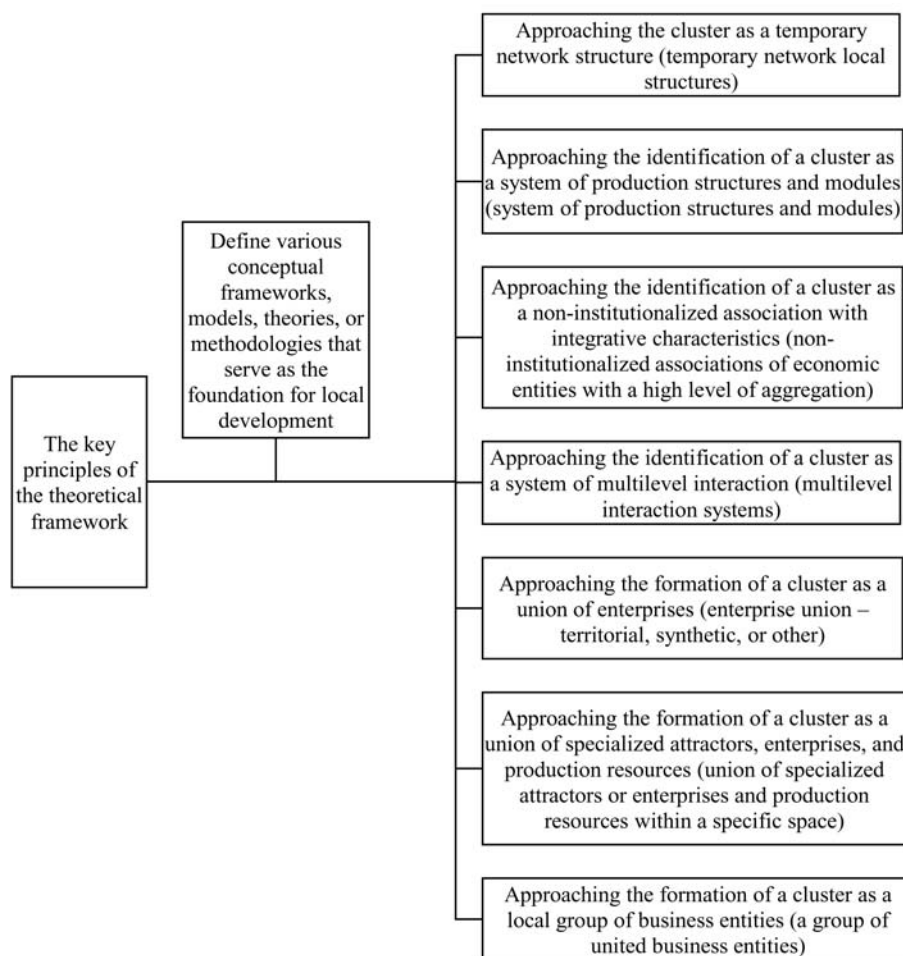

Figure 1. Clusters as a theoretical platform for implementing the strategy of economic diversification in mountainous territories

Source: formed based on [1; 4–5; 7].

tainous territories within the framework of a cluster approach.

THE PAPER’S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

The development of network organization ideas in regional economic science is associated with the "Cluster Concept," which was formulated and developed in several fundamental scientific works by M. Porter. Initially, the researcher emphasized the possibilities of forming specific flexible and adaptive network structures, which were positioned as clusters in regions. From a general perspective, M. Porter defined the cluster category as "a combination of closely located and geographically connected entities of a certain type of business that operate together and complement each other" [6]. For a more in-depth interpretation, the scholar characterized a cluster as "a system of suppliers, producers, consumers, elements of industrial infrastructure, research institutions that interact in the process of creating additional

value (or value created by workers beyond the value of labor) [5]. It should be noted that the ideas of M. Porter have now become a theoretical platform ideal for implementing the diversifying economy strategy of mountainous territories within the framework of a cluster approach. This assertion is justified by the fact that economists not only examine the processes of cluster formation in mountainous territories but also apply them as a fundamental element in approaches to the strategy of economic diversification.

Moreover, the theoretical diversity and multi- aspect views on cluster formation (Figure 1) make them ideal for defining conceptual frameworks, models, theories, or methodologies that serve as the foundation for local development and the study of the scientific field related to the implementation of the strategy of economic diversification in mountainous territories. Indeed, in our previous research [5–6], we have demonstrated that within a cluster, dense structural connectivity always forms, providing its participants with an advantage

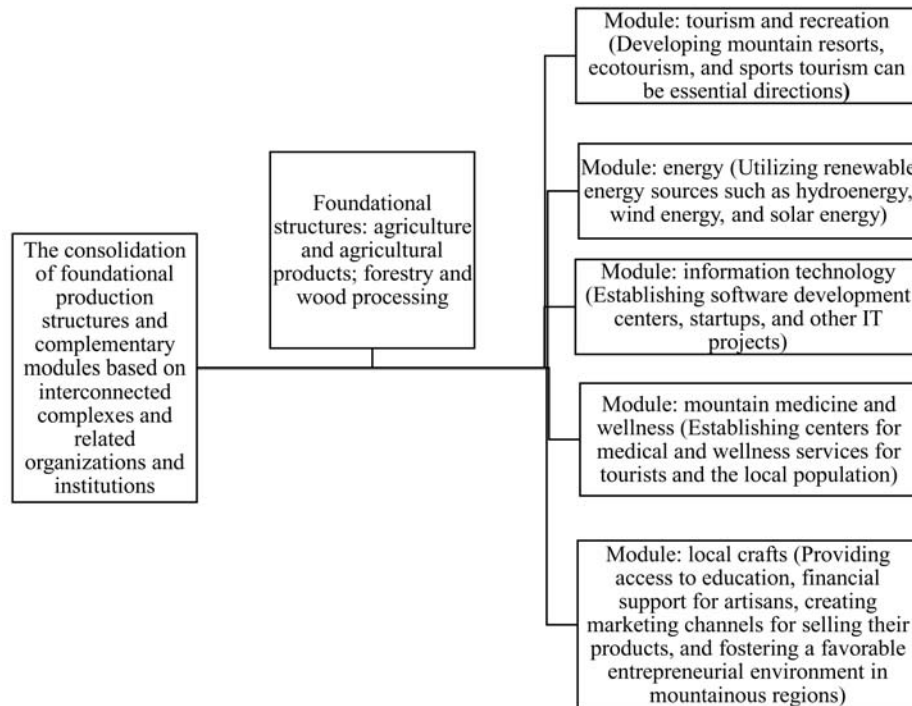

Figure 2. Approach to forming the cluster of mountainous territories as a system of production structures and modules

Source: formed based on [5; 6—7].

over competitors who operate in isolation. Therefore, clusters, as a theoretical platform, establish the fundamental principles, approaches, and ideas used for the analysis, understanding, and resolution of issues aimed at expanding and achieving maximum diversity in the economic activities of business entities operating within mountainous territories.

Let's consider the essence of approaches to the cluster category and the applicability of this category in terms of implementing the strategy of economic diversification in mountainous territories:

1. Approach to forming a cluster in the economy as a temporary network structure. This approach characterizes the essence of clusters as a collection of economic entities that temporarily interact based on partnership relations to reduce costs or concentrate on the creation and implementation of a local value chain, enabling the production of unique products that contribute to the development of a specific territory. Under this approach, clusters are associated with temporary network local structures formed by hubs of interconnected companies and related institutions. According to this approach, a cluster can be seen as a form of temporary concentration of inter-firm organizations, where the network principle is applied to the entire complex of relationships within and beyond firm partnerships, and their

external environment [3]. Temporary network structures have several properties that make them applicable for implementing the strategy of economic diversification in mountainous territories, including [5]:

1) temporary "networked" nature (manifested in the widespread delegation of specific business functions and even parts of business processes by local economic entities to third parties or organizations, allowing for the rapid entry of specialized firms into other industries);

2) the absence of long-term contractual relationships in network formations (enabling economic entities to easily adapt to changes in market conditions or technological environments without the need for long-term commitments).

It allows for a quick response to new opportunities and challenges, promoting the development of various economic sectors.

Approaching the cluster as a temporary network structure can be a key element in implementing an economic diversification strategy in mountainous territories. It provides flexibility and adaptability in the diversification process, facilitates the rapid formation of innovative ecosystems in local economies, fosters close integration of industries and individual enterprises (based on resource utilization and interaction development), and contributes to the development of local economies.

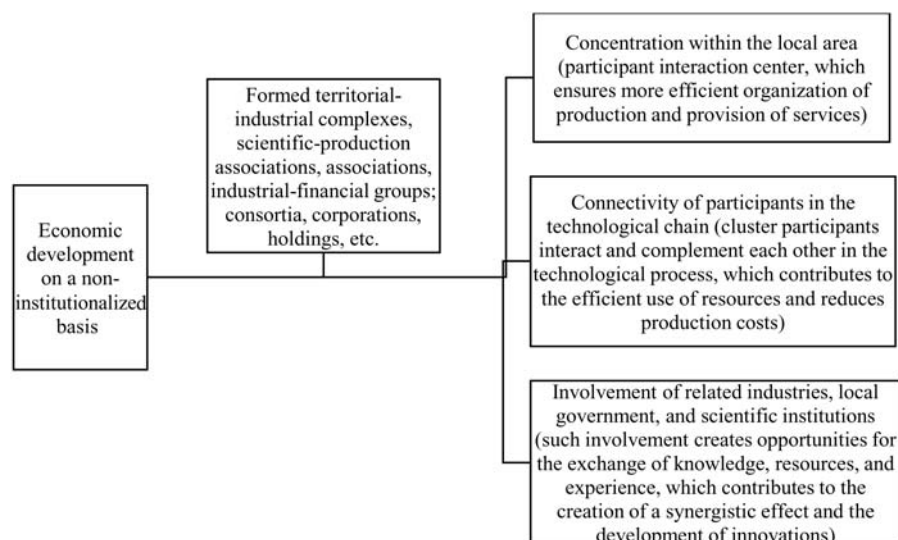

Figure 3. Approach to the formation of a cluster of mountainous areas as a non-institutionalized association with integration characteristics

Source: formed based on [4–5; 6].

2. The approach to forming a cluster as a system of production structures and modules characterizes the essence of clusters as an "association created through the modernization of existing production structures and modules" [7]. Under this approach, clusters associated with the artificial consolidation of foundational production structures for a specific territory and complementary innovative modules based on interconnected complexes and related organizations and institutions (including energy, local crafts, tourism, and others where local government authorities are interested [5]).

These formations operate in specific territories, characterized by common interests, and mutually complement each other according to the specifics outlined in Figure 2.

Thus, the outlined approach above can be a key element in implementing the diversifying strategy of the economy of mountainous territories. It provides an environment where cluster participants can collaborate rather than compete, serving specific segments of the local economy (within the framework of its modernization tasks or the realization of common interests). At the same time, a fundamental condition for the effectiveness of this approach is to ensure a balance between economic development and the preservation of the unique environment of mountainous territories.

3. The approach to forming a cluster in the economy as a non-institutionalized association with integrative characteristics characterizes the cluster as a voluntary non-institutionalized association of research institutions, and local economic entities with a high level of aggregation. Maznyev H.

defines such an association by the following integrative characteristics [4]:

- concentration within the local territory;
- competition within clusters, in the struggle for the consumer, for its retention;
- competitiveness in the market through high labor productivity, which is determined by the specialization and complementarity of participants;
- interconnection of participants in the technological chain within a unified logistic system of relationships, synthesizing a synergistic effect and creating added value;
- involvement of related industries and local governmental and scientific institutions to achieve a synergistic effect.

It should be noted that the outlined approach to cluster formation can be a key element in implementing the strategy of diversifying the economy of mountainous territories since non-institutionalized foundations can give rise to territorial-production complexes, scientific-production associations, associations, industrial-financial groups; consortia, corporations, holdings, and so on.

At the same time, the specificity of applying the approach (highlighted in Figure 3) contributes to the diversity of economic development in mountainous territories through the centers of interaction among participants, the formation of interdependence among cluster participants along the technological chain, and the involvement of related industries and local governmental and scientific institutions.

The basic condition for the effectiveness of the approach is a focus on the development of new

industries that will contribute to the creation of joint competitive products and services.

4. The approach to cluster formation as a multi-level interaction system takes into account various aspects and levels of interaction within the cluster. According to this approach, the cluster can be viewed from three main perspectives [5]:

1) regionally limited forms of economic activity (within the framework of related sectors of the local economy, gravitating to certain scientific institutions);

2) vertical production chains (namely highly specialized sectors where there are adjacent stages of the production process);

3) industrial sectors at the highest aggregation level (namely, the unification of industry at the local and other different levels of the hierarchy of the economic system).

This approach allows considering the complexity and interactivity of clusters as a system and implementing them. It should be noted that the outlined approach to cluster formation can be a key element in implementing the strategy of diversifying the economy of mountainous territories by synthesizing a range of necessary integration characteristics, including competitive enterprises and competitive advantages; participants located in geographical proximity to each other and having the opportunity for active interaction; bringing together companies producing end products and services, suppliers of components for products, equipment, specialized services, professional educational institutions.

5. The approach to forming a cluster as a union of enterprises [1] considers cluster formation a voluntary association of independent legal entities that retain their autonomous legal status but collaborate for competitive product production and mutual economic benefit. In this regard, the outlined approach to cluster formation can be a key element in implementing the economic diversification strategy, as the latter is associated with its geographical coverage. Key aspects of this approach include collaborative efforts among local economic entities for competitiveness and economic benefits for local participants, which may involve various scale economies, joint marketing positioning, and other forms of cooperation.

6. Approach to forming a cluster as an association of specialized attractors, enterprises, and production facilities. According to this approach, the cluster includes a synthetic combination of specialized attractors, enterprises, and production facilities with the innovative sector of the economy, several related spheres, and regulatory authorities [5]. The approach

is focused on creating a specific space within which there is complex but regulated nondeterministic behavior of a significant number of elements that, interacting with each other, create a pattern of ordered behavior. It should be noted that the outlined approach to cluster formation can be a key element in implementing the strategy of diversifying the economy of mountainous territories due to the integration of a fairly wide range of economic entities, including independent enterprises (including specialized manufacturers, in our case, tourist products); research institutions (universities, research institutes); establishments (brokers, consultants); financial structures, and consumers, all linked in a production and sales chain. The inclusion of an innovative element allows new product creation within mountainous territories, improving service quality, and remaining competitive in the market.

7. The approach to cluster formation as a local group of business entities (T.I. Marchenko [5]) envisions that clusters are formed by groups of localized interdependent business entities that complement and reinforce each other's competitive advantages. Regarding the formation processes, the spatial boundaries of business entity groups are emphasized. Note that the outlined approach to cluster formation can be a key element in implementing the strategy of diversifying the economy of mountainous territories due to its artificial nature and, according to practical experience, focusing on the processes of diversifying types of activities based on three characteristics: geographical affiliation (operating in a specific territory); technological feature (utilizing a common technological base) and vertical integration. Within this approach, attention is drawn to the presence of a synergistic effect from the implementation of cluster models of economic development, which "...leads to the efficient functioning, not of an individual enterprise, but to ensuring cooperation between large and medium-sized enterprises to achieve the most rational use of resources, promote and implement innovative production, and provide qualified personnel" [5].

Therefore, a cluster can be considered as an adaptive theoretical platform that enhances the efficiency of implementing the strategy of economic diversification in mountainous territories within the framework of a cluster approach.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Based on the research results, it has been demonstrated that a cluster can be regarded as an adaptive theoretical platform. This platform

facilitates the expansion and diversification of economic activities based on structures such as voluntary, territorially limited associations of a wide range of participants (business entities, regional and local authorities, local self-government bodies, education and science institutions, institutions for stimulating regional (local) development, etc.). The main goal is to enhance the competitiveness of locally produced products collaboratively by business entities, the competitiveness of territories, and so on. The findings lead to the following conclusions:

1. Opportunities for diversification of economic activities of economic entities operating within mountainous territories increase because a dense structural connectivity is formed among them, providing its participants with an advantage over competitors who operate in isolation. Elements of the cluster are interconnected as a unified system of close structural interactions.

2. Opportunities for diversification of economic activities of economic entities operating within mountainous territories increase because it is consistent that: elements of the cluster are interconnected as a unified system of close structural interactions; the processes of interaction between entities vary depending on the systematic nature of cluster networks, leading to their alteration, mutual dependence, and the generation of one network object by others.

The prospects for further research lie in examining additional aspects of interaction between business entities and other participants within the cluster created within mountainous territories to understand their impact on local competitiveness.

Література:

1. Гладіліна О.В. Перспективи формування кластерів у бурякоцукровій галузі. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. Вип. 2. Т. 2. С. 43—47.

2. Kuznyetsova A.Y., Zherybylo I.V., Klipkova O.I., Kozmuk N.I. Creation of the value of national enterprises with the help of the innovation centers in the cluster formations. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2019. vol. 2 (29). Pp. 391—402.

3. Князевич А.О., Брітченко І.Г. Кластерний підхід до створення інноваційної інфраструктури країни. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 2015. Вип. 2 (4). Ч. 1. С. 24—29.

4. Мазнев Г.Є. Методологічні засади створення та ефективного функціонування інно-

ваційних технологічних кластерів. *Економіка АПК* 2015. Вип. № 1. С. 70—77.

5. Маслиган О.О., Молнар-Бабіля Д. І., Кузнєцова О.В., Шафранова К.В. Сутнісне розуміння кластерів готельно-ресторанного і туристичного бізнесу та специфіка регулювання їх розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. Вип. № 2. С. 17—22.

6. Машталер О., Гуцул Т., Маслиган О., Чебан Ю., Цимбалістова О. Кластери в стратегії економічного розвитку України та її регіонів.. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2023. Вип. 3 (50). С. 320—329.

7. Чикаренко І. Кластерний підхід в управлінні економічним розвитком муніципального управління. *Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць*. 2010. Вип. № 4 (7). С. 241—255.

References:

1. Gladilina, O.V. (2011). "Prospects for the formation of clusters in the beet sugar industry", *Naukovi pratsi Poltav's'koyi derzhavnoyi ahrar'noyi akademiyi*, vol. 2 (2), pp. 43—47.

2. Kuznyetsova, A.Y., Zherybylo, I. V., Klipkova, O. I. and Kozmuk, N. I. (2019), "Creation of the value of national enterprises with the help of the innovation centers in the cluster formations", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 2 (29), pp. 391—402.

3. Knyazevich, A.O. and Britchenko, I.G. (2015), "A cluster approach to the creation of the country's innovative infrastructure", *Naukovyy visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 2 (4), no. 1, pp. 24—29.

4. Maznev, G.E. (2015), "Methodological principles of creation and effective functioning of innovative technological clusters", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 70—77.

5. Maslygan, O.O., Molnar-Babilya, D.I., Kuznetsova, O.V. and Shafranova, K.V. (2022), "Essential understanding of hotel-restaurant and tourist business clusters and specifics of regulation of their development", *Investments: practice and experience*, vol. 2, pp. 17—22.

6. Mashtaler, O., Hutsul, T., Maslygan, O., Cheban, Yu. and Tsimbalistova, O. (2023), "Clusters in the strategy of economic development of Ukraine and its regions", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (50), pp. 320—329.

7. Chikarenko, I. (2010), "Cluster approach in managing the economic development of municipal administration", *State administration and local self-government: a collection of scientific works*, vol. 4 (7), pp. 241—255.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2024 р.

УДК 33:631.1

О. Т. Левандівський,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5819-8377>**І. Ф. Баланюк,**

д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2053-0394>**Л. С. Сас,**

д. е. н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2053-0394>**М. В. Смушак,**

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3771-1567>**О. Ю. Гаврик,**

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9816-0253>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.37

УПРАВЛІНСЬКІ ПІДХОДИ В ФОРМУВАННІ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА ОСНОВІ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

O. Levandyskiy,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

I. Balaniuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting and Taxation,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

L. Sas,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting and Taxation,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

M. Smushak,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

O. Havryk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,

Bila Tserkva National Agrarian University

ADMINISTRATIVE APPROACHES IN THE FORMATION OF THE LOCAL BUDGET OF THE TERRITORIAL COMMUNITY ON THE BASE OF TAX REVENUES

У статті проаналізовано процес формування місцевого бюджету територіальної громади у національній системі оподаткування та розглянуто сучасний стан його фінансово-економічного регулювання. Виділено специфічні особливості встановлення місцевих податків і зборів, що впливають на ефективність функціонування територіальних громад. Звертається увага на те, що невідомість правового регулювання у цьому контексті створює проблеми для реалізації ідеї децентралізації у функціонуванні територіальних громад.

На основі вивчення міжнародного досвіду у питаннях фінансової самостійності місцевого самоврядування сформувано висновки та пропозиції щодо вдосконалення місцевих податків і зборів.

Визначено, що подальший розвиток податкових надходжень має здійснюватися через поліпшення умов для підприємницької діяльності та збільшення доходів працівників, що є реальним джерелом коштів для бюджетів. Враховуючи географічні та виробничі особливості різних територіальних громад, узято до уваги потенціал об'єктів оподаткування для збільшення доходів бюджетів та вирішення різних економічних і соціальних питань.

Також розроблені пропозиції для підвищення фінансової незалежності місцевого самоврядування на рівні територіальних громад через використання податкового інструментарію.

Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в Україні та країнах Європи виявив різноманітність підходів до структури податкових надходжень. Структура податкових надходжень українських територіальних громад вказує на схожість з бюджетами польських гмін. Однак, в порівнянні з територіальними громадами, бюджети гмін мають більш рівномірний розподіл податкових надходжень. Частка податку на доходи фізичних осіб в гмінах менша, ніж у ТГ України, але водночас роль надходжень від оподаткування нерухомості в бюджетах гмін вища в 1,5 раза.

Отже, з нашого погляду, ключовим напрямком реформування податкової системи повинно стати встановлення оптимального рівня податкового навантаження для сприяння подальшому економічному зростанню. Досягнення позитивного ефекту можливе за умови впровадження заходів, спрямованих на поліпшення системи податкового контролю, створення умов, що ускладнюють ухилення від сплати податків, встановлення значних обмежень на використання податкових пільг, а також розроблення оптимальної методики розподілу податкових надходжень.

The article analyzes the process of forming the local budget of the territorial community in the national taxation system and examines the current state of its financial and economic regulation. The specific features of the establishment of local taxes and fees, which affect the effectiveness of the functioning of territorial communities, are highlighted. Attention is drawn to the fact that the lack of awareness of legal regulation in this context creates problems for the implementation of the idea of decentralization in the functioning of territorial communities.

Based on the study of international experience in matters of financial independence of local self-government, conclusions and proposals regarding the improvement of local taxes and fees were formed.

It was determined that the further development of tax revenues should be carried out through the improvement of conditions for entrepreneurial activity and the increase of incomes of employees, which is a real source of funds for budgets. Taking into account the geographical and industrial features of various territorial communities, the potential of taxation objects for increasing budget revenues and solving various economic and social issues is taken into account.

Proposals have also been developed to increase the financial independence of local self-government at the level of territorial communities through the use of tax instruments.

The analysis of the formation of revenues of local budgets in Ukraine and European countries revealed a variety of approaches to the structure of tax revenues. The structure of tax revenues of Ukrainian territorial communities points to similarities with the budgets of Polish communes. However, compared to territorial communities, commune budgets have a more even distribution of tax revenues. The share of personal income tax in communes is smaller than in the TG of Ukraine, but at the same time, the role of income from real estate taxation in the budgets of communes is 1.5 times higher.

Therefore, in our opinion, the key direction of reforming the tax system should be the establishment of the optimal level of the tax burden to promote further economic growth. Achieving a positive effect is possible under the condition of implementing measures aimed at improving the tax control system, creating conditions that make tax evasion more difficult, establishing significant restrictions on the use of tax benefits, as well as developing the optimal method of tax revenue distribution.

Ключові слова: місцевий бюджет, територіальна громада, місцеві податки, децентралізація, місцеві доходи.

Key words: local budget, territorial community, local taxes, decentralization, local revenues.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі проведення в країні децентралізації територіальні громади (ТГ) отримали повноваження у забезпеченні власних доходів. Джерелом формування дохідної частини ТГ є відрахування від загальнодержавних податків і зборів, а також місцеві податки і збори. Взаємозалежність даних надходжень є важливим питанням у формуванні доходів місцевих громад. Адже розумінням є те, за рахунок якого надходження ефективно функціонує ТГ. Диверсифікація податкових надход-

жень забезпечує сприятливий розвиток місцевих органів самоврядування. Проаналізувавши наповнення ТГ дасть можливість в подальшому успішно їм розвиватись завдячуючи тим фінансовим ресурсам, які поступають у вигляді податкових надходжень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблеми, пов'язані з на-

повнення місцевих бюджетів та належним фінансуванням ТГ за рахунок податкових надходжень, активно вивчаються вченими у сфері економіки та права. Наприклад, Я.В. Журавель, О.О. Майданник та О.О. Риженко [1, с. 57—64] розглядали правові аспекти місцевих податків і зборів, вказуючи на недоліки у законодавстві стосовно встановлення ставок податків та бази оподаткування, а також констатуючи недосконалість умов для розвитку бізнесу в регіонах.

Особливу увагу приділяли ролі місцевих зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів О.Р. Західна та С.Я. Бугіль [2, с. 166—170]. У статті Г.В. Полишина [3, с. 162-165] проведено порівняння місцевих податків в Україні та за кордоном з метою визначення доцільності впровадження зарубіжного досвіду. В роботах Л. Лазутіна [4], І. Луніна [5], А. Нікітішина [6], Н. Проця [7], Н. Слободянюка [8] та інших дослідників детально розглядалися особливості регулювання податків як основи для формування доходної бази місцевих бюджетів. В цілому, у своїх дослідженнях науковці розглядають як дохідну частину місцевих бюджетів, так і видаткову. Однак, залишається актуальним і потребує дослідження ресурсна база місцевих надходжень, оскільки від них залежить залежність від державного бюджету і подальший розвиток ТГ за рахунок власних накопичень. Такий підхід недостатньо опрацьований у науковій літературі.

МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Метою статті є механізм формування доходної частини місцевих громад і виявлення ризиків у забезпеченні їх подальшого розвитку через недовиконання надходжень до бюджету та висунення пропозицій щодо вдосконалення механізму місцевого оподаткування як основи для створення фінансово незалежних місцевих бюджетів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За період децентралізації власні доходи місцевих бюджетів України мають тенденцію до зростання. Так, у 2023 році до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 441,9 млрд грн, що на 43,8 млрд грн, або 11% більше, ніж у 2022 році.

Основними статтями доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2023 році були податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) — 289,4 млрд грн, єдиний податок — 55,8 млрд грн, плата за землю — 34,5 млрд грн та акцизний податок — 22,4 млрд. грн Ще 14,5 млрд грн

приніс податок на прибуток та 9,1 млрд грн — податок на нерухоме майно [9]. В довоєнний період основу надходжень місцевих бюджетів формували кошти від розподілу загальнодержавних податків та зборів. Їхня вага у складі власних доходів поступово наближалася до двох третин [10, с. 228]. Таким чином можна зауважити, що диспропорції у функціонуванні ТГ були і раніше, але повномасштабна війна їх загострила, в т.ч. через перекося у відрахуванні "військового" ПДФО в місцеві бюджети [11].

До повномасштабного вторгнення частка місцевих податків та зборів в структурі податкових надходжень складала від 5,7% у 2019 році, до 5,41% у 2021 році. В період воєнної агресії з боку рф їх частка скоротилася з 3,84% у 2022 році до 3,22% у 2023 році, що складає — 100,0088 млрд грн.

Це свідчить про важливість місцевих податків та зборів для наповнення бюджету ТГ, а також про значення місцевих органів влади щодо формування їх фінансових ресурсів.

Структура наповнення місцевих бюджетів у країнах Європи має свою специфіку. Так, аналізуючи окремі Європейські країни щодо формування доходної частини місцевих бюджетів можна побачити, що податкові надходження можуть забезпечуватись за рахунок окремих груп. При чому, частка, як і їх кількість є різною. У таких країнах як Франція, Словаччина, Чехія — найбільшу питому вагу у формуванні доходної частини місцевого бюджету належить податку на нерухомість (в т.ч. на землю). З цього можна зробити висновок, що місцеві бюджети в країнах Європи здебільшого формуються від оподаткування нерухомого майна (в т.ч., землі), частка яких сягає третини, а то й перевищує половину усіх податкових надходжень місцевих бюджетів. В Україні ж вона порівняно невисока — 13% (в т.ч., майже 10% — від оподаткування землі). Польща, Італія, Франція — мають більш диверсифіковані надходження до місцевого бюджету [13]. Таким чином ми бачимо, що немає єдиного підходу у наповненні місцевих бюджетів. Окремі країни мають подібні з Україною інституційні параметри децентралізації — Франція, Італія, Польща, Великобританія [14, с. 80], — відрізняються за своєю структурою щодо окремих податкових надходжень у формуванні власних місцевих бюджетів.

Через місцеві бюджети в Україні перерозподіляють обсяг податків і зборів еквівалентний 6,5% ВВП. Це навіть більше, ніж у розвинутих країнах Європи. При цьому в Україні через місцеві бюджети проходить ледь не чверть

(23,6%) усіх податкових надходжень. Більше — лише у Франції (28,3%). Натомість в Угорщині, Чехії та Словаччині на місцеві бюджети припадає менше 10% усіх зібраних податків і зборів [13].

Структура формування дохідної частини місцевих бюджетів України найбільше подібна до польських. Різниця тільки в тому, що питома вага ПДФО в Україні перевищує три чверті усіх надходжень до місцевих бюджетів через податки і збори на відміну від Польщі. Отже, таке явище можна аргументувати тільки тим, що єдиний податок в Європейських країнах відсутній. Самозайняті особи в країнах Європи оподатковують на загальних підставах. Тут має місце і податкове відшкодування за підсумками року. Тому єдиний податок хоча нами і віднесено до групи інші податки, його можна прирівняти і до ПДФО. В Україні єдиний податок в структурі загальних податкових надходжень складає в межах 13%. З цього слідує, що ПДФО і єдиний податок є вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів у ТГ. У країнах (Італія, Чехія, Польща) місцеві бюджети наповнюються за рахунок оподаткування транспортних засобів. Їх ми теж віднесли до групи інші податки. У Франції має місце оподаткування фінансових і капітальних трансакцій що дає можливість наповнювати дохідну частину місцевих бюджетів.

В процесі реформ і проведення децентралізації, наповнення місцевих бюджетів в Україні, як ми це вже зауважили, є наближеним до формування бюджету польських гмін. Підхід до диверсифікації наповнення місцевих бюджетів має важливе значення. Хоча в Польщі наповнення бюджетів гмін від оподаткування доходів фізичних осіб становить 42%, в Україні ТГ від ПДФО отримують близько 60% усіх податкових надходжень. Якщо прийняти до уваги від самозайнятості єдиний податок до оподаткування доходів фізичних осіб, як це має місце в Європейських країнах, то надходження до бюджетів ТГ вказаними податками може становити і 72%. Таким чином, наповнення місцевих бюджетів ТГ в значній мірі залежить від підприємницької діяльності на даній території. Виходячи з цього ТГ змушені все робити для того, щоб залучати бізнес і сприяти інвестиційній привабливості регіону. Для цього органи місцевого самоврядування повинні рекламувати свій край, надавати потенційним інвесторам необхідну інформацію про сприяння бізнесу. Структура доходів місцевих бюджетів ТГ дозволяє зрозуміти механізм їх наповнення фінансовими ресурсами і порівняти з місце-

вими бюджетами зарубіжних країн. В основі системи бюджетування мають бути науково-обґрунтовані принципи, що чітко визначають характер та зміст бюджетування, створюючи умови для ефективної роботи і зменшуючи можливість впливу негативних факторів.

В період воєнного стану органи місцевого самоврядування показали свою міць у подоланні труднощів. Зокрема вони продемонстрували свою силу не тільки через створення територіальної оборони, підтримку ЗСУ і зміцненні національної безпеки, але надання прихистку внутрішньо переміщеним особам. Отже, завдяки проведеній реформі децентралізації, ТГ маючи самостійний місцевий бюджет змогли зберегти державу і протистояти викликам війни.

Не дивлячись на переваги децентралізації зупинимось на механізмі наповнення місцевих бюджетів ТГ і, зокрема ПДФО. Результати дослідження свідчать про проблеми обліку розподілу ПДФО у наповненні місцевих бюджетів. Труднощі виникають через відсутність ясності в законодавстві. Зокрема, колізії виникають, коли структурний підрозділ підприємства, установи чи організації знаходиться в іншому місці ніж головний офіс.

За результатами дослідження, труднощі обліку розподілу ПДФО серед бюджетів місцевого самоврядування викликані відсутністю ясності в законодавстві щодо того, що є структурним підрозділом підприємства, в якому є працівники і який знаходиться в іншому місці, ніж головний офіс. Однак, відсутність ясності в законодавстві значною мірою відобразило той факт, що підприємства і державні установи не мали систем бухгалтерського обліку, які дозволили б всім їм дотримуватися єдиного, чіткого визначення такої бізнес-одиниці.

Ще в 1990-х роках проглядалися питання щодо сплати ПДФО, та в якому співвідношенні має проводитись дане відрахування до різних рівнів місцевих бюджетів. Також була звернута увагу на те, що роботодавці повинні перераховувати податок у бюджет місцевих громад у частці їхніх працівників, які працюють на даній території району/населеного пункту. Однак практика показала, що у наукових колах по різному відносяться до сплати ПДФО. Одні вважають, що доцільно сплачувати даний податок за місцем юридичної адреси підприємства, установи чи організації, другі — за безпосереднім місцем роботи працівника, треті — за місцем фактичного його проживання. У 2000-х роках виникло питання до юридичних осіб з приводу сплати ПДФО за співробітників, які працюють в їх регіональних підрозділах. Мова йшла

про те, щоб роботодавці сплачували ПДФО за працівників не пропорційну частку, а за місцем їх фактичної роботи. Враховуючи такі обставини, у 2003 році був прийнятий закон, спрямований на державну реєстрацію суб'єктів господарювання. Того ж року також був введений окремий закон "Про податок з доходів фізичних осіб", яким було визначено поняття "відокремлений підрозділ" для оподаткування ПДФО. Цей закон передбачав, що підприємства мали сплачувати ПДФО за працівників у місцях розташування їх відокремлених підрозділів.

Важливою нормою також стало внесення поправок до Бюджетного кодексу України, згідно з яким податок з доходів фізичних осіб, сплачуваний юридичною особою-роботодавцем, розподілявся до відповідних місцевих бюджетів за місцем розташування підприємства та його відокремлених підрозділів.

Проте виникла проблема неоднозначного тлумачення терміну "відокремлений підрозділ". Згідно з тодішньою нормою, це включало філії, представництва, або інші структурні підрозділи поза місцезнаходженням юридичної особи, які виконували роботи або надавали послуги в єдиному технологічному процесі.

У 2011 році набрав чинності новий Податковий кодекс України, який збільшив розмаїття трактування "відокремлених підрозділів" за Господарським кодексом. Це викликало невизначеність і спірні ситуації визначення, чи включали вони в себе територіальні або функціональні структури.

Після 2012 року були внесені зміни, але проблема залишалася, оскільки підприємства мали різне тлумачення та реєстрацію своїх відокремлених підрозділів у податкових органах. На початку 2016 року термін "відокремлений підрозділ" був повністю вилучений, дозволяючи компаніям вибирати, як сплачувати ПДФО для працівників, включаючи можливість повного перерахування до бюджетів громад, де розташований головний офіс підприємства, установи чи організації.

Загалом, можна визначити, що в Україні не існувало чіткої системи, яка зобов'язувала роботодавців розподіляти ПДФО між різними місцевими бюджетами, і сучасні законопроекти можуть розглядатися як спроба відновлення цієї ідеї.

Починаючи з 2021 року, після завершення наступного етапу реформи, 60% ПДФО розпочали направляти до бюджетів територіальних громад сіл, селищ та міст. Не відбулося жодних змін у відношенні до оподаткування відокремлених підрозділів.

Отже, якщо проаналізувати ПДФО, то він є основою для наповнення місцевих бюджетів ТГ і в цілому стабільним джерелом, якщо дивитися на національному рівні. Але висока частка цього податку в конкретній громаді свідчить про сильну залежність її бюджетних надходжень від наявності бізнесових структур та офіційної зайнятості. Не кожна ТГ може гордитися цим фактором. Тому настав час для місцевого самоврядування розглянути можливість диверсифікації податкових надходжень шляхом оподаткування нерухомості, як це робиться в країнах Європи. Мова йде не про встановлення великих ставок податку на нерухомість для фізичних осіб. По-перше, слід скасувати пільги щодо плати за землю для "окремих" підприємств, а саме їхніх власників. А потім розглянути введення хоча б мінімальних, але не нульових ставок податку на нерухомість, враховуючи, що цей податок стосується майна, відмінного від земельних ділянок. Також, актуальним є питання підвищення рівня капіталізації земельних фондів сільськогосподарських підприємств, залучення їх у інвестиційний оборот з метою фінансового забезпечення аграрного сектора економіки, а отже і наповнення місцевих бюджетів ТГ [15. с. 127].

Ключовою новацією бюджету-2024 є переспрямування частини податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення військовослужбовців (прогноз — 96,3 млрд грн) із місцевих бюджетів до держбюджету. А також скоротити норми відрахування звичайного ПДФО до 60% для громад, як і закладено в чинному Бюджетному кодексі [16].

Аналіз структури надходжень податків до бюджетів ТГ виявив чотири основні групи за джерелами формування їхніх доходів. Перша група включає ТГ, у яких головне джерело податкових надходжень бюджету становить більше 60% від загальної суми податкових надходжень, а решта джерел податкових надходжень мають відносно рівномірні частки, кожна з яких не перевищує 20%. Друга група охоплює ТГ з двома ключовими джерелами податкових надходжень, сумарний внесок яких перевищує 80% від загальної суми податкових надходжень їхнього бюджету. Кожне з цих джерел забезпечує або більше третини від загальної суми податкових надходжень, або одне забезпечує понад 20%, а інше — решту (при цьому сумарно вони формують понад 80% усіх податкових надходжень бюджету ТГ). Третя група включає ТГ із відносно рівномірним розподілом податкових надходжень між 3—4 джерелами, при цьому два з них сумарно не перевищують 80%

усіх податкових надходжень їхнього бюджету. Четверта група охоплює ТГ, структура податкових надходжень бюджетів яких не відповідає критеріям трьох попередніх груп і приблизно відповідає структурі бюджетів третьої групи.

ВИСНОВКИ

Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в Україні та країнах Європи виявив різноманітність підходів до структури податкових надходжень. Структура податкових надходжень українських територіальних громад вказує на схожість з бюджетами польських гмін. Однак, в порівнянні з територіальними громадами, бюджети гмін мають більш рівномірний розподіл податкових надходжень. Частка податку на доходи фізичних осіб в гмінах менша, ніж у ТГ України, але водночас роль надходжень від оподаткування нерухомості в бюджетах гмін вища в 1,5 раза.

Середньостатистична ТГ в Україні отримує 87% власних доходів внаслідок трьох видів податків (ПДФО, який становить понад 54% власних доходів, єдиний податок та плата за землю).

Висока залежність власних доходів ТГ від ПДФО створює ризик для місцевого самоврядування — можливі втрати частини доходів через вирівнювання податкової спроможності, основане на ПДФО. Це підкреслює важливість диверсифікації податкових надходжень ТГ, зокрема через використання місцевих податків і зборів, для запобігання втратам, які могли б використовуватися для їх розвитку.

Отже, з нашого погляду, ключовим напрямком реформування податкової системи повинно стати встановлення оптимального рівня податкового навантаження для сприяння подальшому економічному зростанню. Досягнення позитивного ефекту можливе за умови впровадження заходів, спрямованих на поліпшення системи податкового контролю, створення умов, що ускладнюють ухилення від сплати податків, встановлення значних обмежень на використання податкових пільг, а також розроблення оптимальної методики розподілу податкових надходжень.

Література:

1. Журавель Я. В., Майданник О. О., Риженко О. О. Встановлення місцевих податків і зборів об'єднаними територіальними громадами: сучасний стан та перспективи розвитку правового регулювання. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2019. № 1. С. 57—64. DOI: 10.33287/11220.

2. Західна О. Р., Бугіль С. Я. Місцеві збори у формуванні доходів місцевих бюджетів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки". 2016. Вип. 21. Ч. 1. С. 166—170.

3. Полишин Г. В. Місцеві податки та збори в Україні та за кордоном. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 162—165.

4. Лазутіна А. О. Джерела формування місцевих бюджетів сільських територій в умовах децентралізації. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 6. С. 728—732. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/150.pdf>

5. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія / Луніна І. О., Кириленко О. П., Лучка А. В. та ін. Київ: ІЕП НАНУ, 2010. 320 с.

6. Нікітішин А. О. Податкові надходження як складова доходів місцевих бюджетів. Вісник Одеського національного університету. Серія "Економіка". 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 156—160.

7. Проць Н. В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації. Фінансовий простір. 2015. № 1. С. 221—227.

8. Слободянюк Н. О., Коніна М. О. Проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 2. С. 611—616.

9. У Мінфіні розповіли, як зросли надходження до місцевих бюджетів. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/08/novyna/finansy/minfini-rozpovily-yak-zrosly-nadkhodzhennya-miscevux-byudzhativ>. (дата звернення: 02.02.2024).

10. Податкові надходження бюджетів об'єднаних територіальних громад як джерело фінансування їх розвитку. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-6_0-pages-227_233.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

11. Військові стали двигуном місцевих бюджетів. Чи це добре? URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/vijskovi-stali-dvihunom-mistsevikh-bjudzhetiv-chi-tse-dobre-9482-15.html/> (дата звернення: 02.02.2024).

12. Доходи зведеного бюджету України URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2023/> (дата звернення: 02.02.2024).

13. На чому заробляють місцеві бюджети в країнах Європи та в Україні? URL: <https://cost.ua/744-na-chomu-zaroblyayut-mistsevi-byudzhety-v-krayinakh-evropy-ta-v-ukrayini/> (дата звернення: 02.02.2024).

14. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрями їх імплементації в Україні / ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"; наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів, 2018. 106 с.

15. Левандівський О.Т., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І., Сас Л.С. Фінансовий механізм капіталізації земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств регіону у взаємовідносинах з територіальними громадами. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2021. Вип. 17. Т. 2. С. 124—135.

16. Бюджет-2024: без військового ПДФО на місцях, коштів на ремонт доріг і ДФРР URL: https://lb.ua/news/2023/09/20/575743_byudzhet2024_bez_viyskovogo_pdfo.html (дата звернення: 02.02.2024).

References:

1. Zhuravel', Ya.V. Majdannyyk, O.O. and Ryzhenko, O.O. (2019), "Establishment of local taxes and fees by united territorial communities: current state and prospects for the development of legal regulation", *Visnyk Akademii pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, vol. 1, pp. 57—64. DOI: 10.33287/11220.

2. Zakhidna, O.R. and Buhil', S.Ya. (2016), "Local fees in the formation of local budget revenues", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 21, no. 1, pp. 166—170.

3. Polyshyn, H.V. (2019), "Local taxes and fees in Ukraine and abroad", *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 4, pp. 162—165.

4. Lazutina, L.O. (2015), "Sources of local budgets rural areas under decentralization", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 6, pp. 728—732, available at: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/150.pdf> (Accessed 02.02.2024).

5. Lunina, I.O. Kyrylenko, O.P. and Luchka, A.V. (2010), *Dyversyfikatsiia dokhodiv mistsevykh biudzhetyv* [Diversification of local budget revenues], IEP NANU, Kyiv, Ukraine.

6. Nikitishyn, A.O. (2016), "Tax revenues as a component of local budget revenues", *Visnyk Odes'koho natsional'nogo universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 21, no. 2, pp. 156—160.

7. Prots', N.V. (2015), "Formation of tax revenues of local budgets in the context of budget decentralization", *Finansovyy prostir*, vol. 1, pp. 221—227.

8. Slobodianiuk, N.O. and Konina, M.O. (2016), "Problems of forming the revenue part of local budgets in the conditions of financial decentralization", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 2, pp. 611—616.

9. Slovo i dilo (2024), "The Ministry of Finance told how revenues to local budgets increased", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/08/novyna/finansy/minfini-rozpovily-yak-zrosly-nadxodzhennya-miscevyx-byudzhetiv> (Accessed 02.02.2024).

10. Dub, A.R. and Hrynchyshyn, I.M. (2019), "Tax Revenues to the Budgets of the United Territorial Communities as a Source of Financing for Their Development", available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-6_0-pages-227_233.pdf (Accessed 02.02.2024).

11. Hetmantsev, D. (2023), "The military has become the engine of local budgets. Is it good?", available at: <https://glavcom.ua/economics/finances/vijskovi-stali-dvihunom-mistsevykh-bjudzhetyv-chi-tse-dobre-948215.html/> (Accessed 02.02.2024).

12. index.minfin (2023), "Revenues of the consolidated budget of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2023/> (Accessed 02.02.2024).

13. cost.ua (2019), "What do local budgets in European countries and Ukraine earn?", available at: <https://cost.ua/744-na-chomu-zaroblyayut-mistsevi-byudzhetny-v-krayinakh-evropy-ta-v-ukrayini/> (Accessed 02.02.2024).

14. Storonians'ka, I.Z. (2018), *Mekhanizmy administratyvno-finansovoi detsentralizatsii: svitovi praktyky ta napriamy ikh implementatsii v Ukraini* [Mechanisms of administrative and financial decentralization: world practices and directions of their implementation in Ukraine], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine.

15. Levandivs'kyj, O.T. Balaniuk, I.F. Shelenko, D.I. and Sas, L.S. (2021), "Financial mechanism of capitalization of land resources of agricultural enterprises of the region in mutual relations with territorial communities", *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu: naukovyj zhurnal*, vol. 17, no. 2, pp. 124—135.

16. LB (2023), "Budget-2024: without military personal income tax on the ground, funds for road repair and DFRD", available at: https://lb.ua/news/2023/09/20/575743_byudzhet2024_bez_viyskovogo_pdfo.html (Accessed 02.02.2024).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

УДК 330.341.1:639.3/.6

В. І. Радько,

д. е. н., професор кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2840-394X>

Н. М. Присяжнюк,

к. вет. н. доцент кафедри іхтіології та зоології,
Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>

Н. М. Федорук,

к. с.-г. н., доцент кафедри харчових технологій і технологій переробки продукції
тваринництва, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9683-8785>

А. В. Горчанок,

к. с.-г. н., доцент кафедри водних біоресурсів та аквакультури,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0103-1477>

О. А. Гейко,

асистент кафедри міжнародних фінансів, Навчально-науковий інститут міжнародних
відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5362-7809>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.44

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИРОБНИЦТВА АКВАКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

V. Radko,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Entrepreneurship
Organization and Exchange Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

N. Prysiazniuk,

PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor of the Department
of Ichthyology and Zoology, Bila Tserkva National Agrarian University

N. Fedoruk,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Food Technologies
and Technologies for Processing Livestock Products, Bila Tserkva National Agrarian University

A. Horchanok,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University

O. Heiko,

Assistant of the Department of International Finance, Scientifically Educational Institute
of International Relations Taras Shevchenko Kyiv National University

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AQUACULTURE PRODUCTION IN UKRAINE

Інновації в аквакультурі включають технології, що диверсифікують економіку та виробництво продуктів харчування, підвищують ефективність виробництва на рівні інкубаторів або ферм, при цьому зменшуючи вплив на довкілля; технології, що перешкоджають виникненню хвороб тварин та зараженню паразитами або скорочують або припиняють застосування протимікробних препаратів; досягнення в галузі рециркуляції води в ставкових та садкових системах виробництва аквакультури; нові інгредієнти для кормів; скорочення викидів вуглецю за рахунок підвищення енергоефективності чи регенерації; соціальні програми, розроблені для поліпшення умов життя та праці на рівні ферми чи переробного підприємства. Істотного підвищення ефективності можна досягти також за рахунок скорочення втрат і псування під час виробництва та переробки продукції.

Стратегічним напрямком у розвитку аквакультури буде збільшення обсягів виробництва рибної продукції, розширення товарної пропозиції, що сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки, підвищенню конкурентоспроможності галузі рибництва, а також реалізації соціальної функції сільського господарства (забезпечення додаткових робочих місць на селі, розвиток підприємництва сільського населення), активізація розвитку депресивних територій, забезпечення збереження навколишнього середовища. Досягненню поставлених завдань в кінцевому підсумку буде сприяти формування на першому етапі інноваційної структури у галузі аквакультури, яка в подальшому стане центром розвитку регіонального (всукраїнського) агропромислового кластера. Прикладом кластера інновацій на національному рівні, метою якого було вироблення рішень для низки проблем, є створена в Таїланді на початку 1990-х національна система інновацій (що складається з консорціуму промисловості, науки, уряду та асоціацій виробників) у галузі культивування морських креветок.

Країни із традицією аквакультури виробили свої національні стратегії сталого розвитку аквакультури. Спираючись на розвиток технологій та сильний науково-дослідний потенціал, ці країни впровадили інноваційні технології в галузі аквакультури для досягнення цілей сталого розвитку. У зв'язку з цим, основною метою створення "Освітньо — інноваційного та виробничого центру прісноводної аквакультури" є розвиток інноваційної науково-освітньої бази в галузі розвитку прісноводної аквакультури, забезпечення прискореного розвитку інноваційних процесів у цій галузі, виробничої та переробної галузі у продуктових ланцюгах аквакультури для створення точок економічного зростання, підвищення ефективності суб'єктів господарювання.

Центр буде забезпечувати широкомасштабний трансфер інновацій у галузь аквакультури із необхідною адаптацією інновацій під діючі агрокліматичні і, можливо, технологічні особливості ведення бізнесу у галузі рибництва.

Innovations in aquaculture include technologies that diversify the economy and food production, increase production efficiency at the fish hatchery or farm level, while reducing environmental impact; technologies that prevent the occurrence of animal diseases and parasite infection or reduce or stop the use of antimicrobial drugs; achievements in the field of water recycling in pond and rearing channel systems of aquaculture production; new feed ingredients; reduction of carbon emissions due to increased energy efficiency or regeneration; social programs created to improve living and working conditions at the farm or processing plant level. A significant increase in efficiency can also be achieved by reducing losses and spoilage during production and processing of products.

The strategic directions in the development of aquaculture are the following: increasing the production of fish products, expanding the product offer, which will contribute to ensuring food security; increasing the competitiveness of the fishing industry, as well as realizing the social function of agriculture (providing additional jobs in the rural areas, developing entrepreneurship of the rural population); activating the development of depressed areas, ensuring the preservation of the environment.

The formation of an innovative structure in the field of aquaculture, which in the future will become the centre of development of the regional (all-Ukrainian) agro-industrial cluster, will contribute to the achievement of the set tasks at the first stage. An example of a national-level innovation cluster that aimed to develop solutions to a range of problems is Thailand's national shrimp farming innovation system (consisting of a consortium of industry, science, government and producer associations) was established in the early 1990s.

Countries with a tradition of aquaculture have developed their national strategies for the sustainable development of aquaculture. Relying on the development of technology and strong research capacity, these countries have introduced innovative technologies in the aquaculture field to achieve the goals of sustainable development. In this regard, the main goal of the creation of the "Educational — Innovative and Production Centre of Freshwater Aquaculture" is the development of an innovative scientific and educational base in the field of freshwater aquaculture development, as well as ensuring the accelerated development of innovative processes in this field, the production and processing industry in aquaculture product chains to create points of economic growth, increase the efficiency of business entities.

The centre will provide a large-scale transfer of innovations to the aquaculture industry with the necessary adaptation of innovations to the current agro-climatic and possibly technological features of providing business in the field of fish farming.

*Ключові слова: аквакультура, інновація, кластер, рибництво, виробництво.
Key words: aquaculture, innovation, cluster, fish farming, production.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині галузь аквакультури прісноводної риби та в цілому галузь рибництва опинилася перед системним викликом, що вимагає оновлення наукової, інформаційної, технічної, технологічної бази та розвитку підприємницьких здібностей у сільського населення на якісно новій основі, перед необхідністю переходу до якісно нової інноваційної моделі розвитку.

Необхідність кардинальної модернізації галузі аквакультури визначається наступними основними факторами: посиленням глобальної конкуренції на ринку рибної продукції та необхідністю імпортозаміщення на українському ринку; низькою продуктивністю праці в галузі аквакультури та нераціональним використанням наявних ресурсів і виробництв; недостатнім рівнем розвитку людського капіталу в сільській

місцевості, необхідністю формування у нього підприємницьких здібностей; неможливістю вирішення проблеми забезпечення населення доступною і якісною вітчизняною рибною продукцією в обсягах і структурі, відповідних раціональним науково обґрунтованим норм харчування; необхідністю диверсифікації виробничої діяльності у сільській місцевості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у вивчення ефективних напрямів розвитку рибного господарства зробили такі вчені як І. І. Грициняк, М. В. Гринжевський, О. М. Третяк, М. С. Стасишен. Дослідженню питань забезпечення стабільності національної продовольчої сфери та розвитку ринкових відносин присвячені праці ряду вітчизняних вчених. Аналіз досліджуваної категорії питань свідчить про багатогранність і складність даної проблематики. На теперішній час велика кількість її аспектів ще не є достатнім чином висвітленою, а окремі з них потребують постійного аналізу та моніторингу. Сьогодні наукова спільнота визначає такі пріоритетні завдання рибної промисловості України: стрімке покращення виробництва; підвищення продуктивності виробництва; впровадження світових технологій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення результаті досліджень науковців та практичного досвіду суб'єктів підприємницької діяльності запропонувати практичні рекомендації щодо впровадження інноваційних розробок в процес виробництва аквакультури в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вивчення літературних джерел показує, що інновація — це результат інвестування інтелектуального рішення в розробку нових технологій, виробів, організаційних форм існування соціуму і впровадження у виробництво (життя) цього рішення для отримання додаткового ефекту (прибутку, пріоритету, якісної переваги).

Інноваційна діяльність спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок для розширення та оновлення номенклатури та покращення якості продукції (товарів, послуг), вдосконалення технології їх виготовлення з подальшим впровадженням та ефективною реалізацією на внутрішньому та зарубіжних ринках, що передбачає також цілий комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних, фінансо-

вих та комерційних заходів, які у своїй сукупності призводять до інновацій, однак у працях вітчизняних вчених [1] питання її планування висвітлено недостатньо повно. Проте після ознайомлення з літературними джерелами можна відзначити, що основу планування інноваційної діяльності складає постачання цілей, знаходження засобів досягнення цих цілей та пошук ресурсів, необхідних для їх реалізації [2]. Саме ж планування інноваційних процесів нерозривно пов'язане з аналізом та оцінкою досягнутого рівня науково-технічного прогресу в досліджуваній галузі для подальшого поглиблення інновації з метою оновлення продукції, підвищення її технічного рівня та якості, зниження витрат виробництва, в сукупності Які ловлять підвищення її конкурентоспроможності [3].

За останні 50 років застосування науки та впровадження нових технологій у розвитку аквакультури сприяли швидкому розвитку аквакультури. З погляду видів, кормів, виробничих систем, хвороб, продуктів, бізнес-структур та маркетингу аквакультура більш диверсифікована, ніж інші сектори сільського господарства. Науково-технічний прогрес приніс користь багатьом аспектам аквакультури. Безліч технологій зробили значний внесок у виробництво аквакультури. Наприклад, удосконалені репродуктивні технології дозволили людям прискорити життєві цикли багатьох видів аквакультури.

Розвиток живих кормів, у тому числі мікрородоростей, креветок та інших веслоногих ракоподібних в інкубаторіях, дозволило усунути вузьке місце у вирощуванні деяких видів морських гідробіонтів [4]. Селекційне розведення за допомогою кількісної генетики значно покращило ознаки, що мають комерційне значення, більш ніж у 60 видів аквакультури.

Хоча в останні 50 років розвиток аквакультури йде дуже швидкими темпами, ще багато потрібно зробити для підвищення її прибутковості та стійкості. Інформаційні та цифрові технології можуть революціонізувати промисловість аквакультури [5].

Віртуальна реальність здатна перетворювати навколишнє середовище на цифровий інтерфейс, поміщаючи віртуальні об'єкти в реальному часі в реальний світ. У промисловості аквакультури існує кілька потенційних застосувань віртуальної дійсності, зокрема у викладанні та освіті [6].

Віртуальна реальність застосовувалась для стимулювання інтересу молоді Норвегії до аквакультури. Вченими було розроблено систему віртуальної реальності, яка дозволяє студентам бачити реальні дії та ситуації на рибній

фермі. У Китаї Далянський океанічний університет також розробив та побудував платформу віртуального моделювання, яка використовує віртуальну реальність, мультимедіа та взаємодію людини з комп'ютером, що дозволяє сильно скоротити витрати на навчання в порівнянні з традиційними способами.

Блокчейн був введений у 2008 році Накамото як механізм управління даними в системі крипто валюти Біткоїн. У блокчейні дані децентралізовані, причому жодна людина, жодна корпорація чи жоден уряд не володіє цими даними і контролює їх, тоді як вони доступні всім. Його основні переваги полягають у тому, що дані у ланцюжку, утвореному блоками даних, захищені та захищені від несанкціонованого доступу. Програми на основі блокчейну розробляються і застосовуються для підтримки обміну даними, обробки платежів, грошових переказів, розподілених хмарних систем зберігання даних та захисту цифрової ідентифікації [7].

Індустрія аквакультури створила і збила величезні дані про різні компанії та фермерів. Однак ці дані зазвичай не передаються до централізованої системи. За допомогою технології блокчейн ланцюжок поставок у галузі аквакультури може стати цифровим, що забезпечить повну простежуваність від ферми до споживачів та об'єднає воедино зацікавлені сторони. Технологія блокчейн здатна безпечно та ефективно збирати, обмінюватись та аналізувати величезні масиви даних з різних галузей аквакультури.

Ця технологія може принести велику користь галузі аквакультури за рахунок вирішення проблем, пов'язаних із витратами на відстеження харчових продуктів, шахрайством із продуктами харчування, харчовими відходами та хворобами, пов'язаними з продуктами харчування. Блокчейн в аквакультурі здатний скоротити час обробки транзакцій, підвищити надійність та довіру між виробниками, роздрібними торговцями, споживачами, урядами та органами із сертифікації. Цифрова простежуваність є найважливішим кроком для забезпечення безпеки харчових продуктів.

Аквакультура із використанням установок замкнутого водопостачання (УЗВ). Часткове або повне повторне використання природних або штучних водойм через рециркуляційні системи є вигідним для гравців ринку. До даного типу аквакультури належать УЗВ системи, що належать до закритих умов аквакультури. Частина даного типу аквакультури становить 0,005% від загального обсягу галузі.

Внутрішні споруди можуть використовуватись як для виробництва кормових матеріалів, так і для розведення риби на продаж. За можливістю у УЗВ використовують артезіанську воду у виробничому процесі, якщо це можливо. Це сприяє покращенню якості води та забезпечує стабільність температури протягом виробничого циклу.

УЗВ використовуються для вирощування наступних об'єктів аквакультури риб: родини лососевих, осетрових, сомових, тощо

Для здійснення виробничої програми слід використовувати загальноприйняті рибоводні нормативи утримання та вирощування ремонтно-маточного матеріалу осетрових видів риб. Для більш ефективного за часом вирощування та настання статевої зрілості слід обрати такий об'єкт утримання, як стерлядь та сибірський осетр. В умовах установки замкнутого водопостачання (УЗВ) при оптимальних температурах статева зрілість у самиць стерляді досягає на 5 році, у самиць сибірського осетра — на 7 році.

Годування плідників при утримуванні здійснюється в умовах УЗВ високопротеїновими кормами провідних марок, наприклад — спеціалізований корм для плідників осетрових видів риб. Розрахунки об'єму потреб корму залежать від умов утримання та температурного режиму і здійснюється за нормативами виробника.

Кормові раціони залежать від температури води, тому в розрахунок прийнято показник середньорічної температури — 18 град.

Період годування плідників на протязі року здійснюється за винятком строків проведення зимівлі — 2 місяці, та проведення нерестового періоду — 2 місяці.

Годування буде здійснюватись з використанням годівниць типу "Рефлекс" об'ємом 30 кг корму і в кількості 2 одиниць на один басейн. Тобто 68 годівниць типу "Рефлекс".

При утриманні плідників слід також враховувати нормативи по природньому відходу риби в період вирощування — 5%, та в після нерестовий період — 5%. Тобто 10% на технологічні процеси за рік. Дану кількість плідників необхідно щороку компенсувати, бажано шляхом відтворення.

Кормовий коефіцієнт укладено з розрахунку годівлі вільних ембріонів на змішаній стадії живлення до мальків, які перейшли на зовнішнє живлення. Годівля передбачена високопротеїновими кормами для молоді осетрових компанії ALLERAQUA.

Годівля на ранніх стадіях вирощування мальків здійснюється вручну, а в подальшому використовуються годівниці типу "Рефлекс"

об'ємом 30 кг корму. Кількість годівниць визначається в даному випадку 1шт. на 1 басейн, тобто необхідно 10 годівниць типу "Рефлекс".

Розрахована кількість цьоголітки наведена з урахуванням 100% запасу для передбачення ризиків виробництва.

Оптимальна площа басейнів для вирощування цьоголітки осетрових вибрана 3,14 м. кв.

Необхідна кількість басейнів розрахована в кількості 10 одиниць.

Щільність посадки залежить від умов середовища і корегується на розсуд технолога підприємства в більшу, або в меншу сторону. Орієнтована щільність посадки для вирощування осетрових вибрана 40кг/м.кв.

Загальна кількість особин ремонтної групи складає 10677 шт. вагою 27627 кг. Годівля буде здійснюватись також годівницями типу "Рефлекс" об'ємом 30 кг корму з розрахунку 2 шт. на один басейн. Тобто 80 шт. загалом. Тип корму ALLERAQUA з рекомендаціями виробника. Запланований кормовий коефіцієнт — 1,3. Тобто необхідна кількість кормів складає 17960 кг.

При запланованих заходах реалізація основного виду продукту — товарної ікри в розмірі 500 кг. Запланована через рік. Середня ціна реалізації становить від 500 до 1000 \$ за 1 кілограм продукту і залежить від ряду показників природнього характеру (розмір, колір).

На сьогодні галузь аквакультури прісноводної риби та в цілому галузь рибництва опинилася перед системним викликом, що вимагає оновлення наукової, інформаційної, технічної, технологічної бази та розвитку підприємницьких здібностей у сільського населення на якісно новій основі, перед необхідністю переходу до якісно нової інноваційної моделі розвитку.

Необхідність кардинальної модернізації галузі аквакультури визначається наступними основними факторами: посиленням глобальної конкуренції на ринку рибної продукції та необхідністю імпортозаміщення на українському ринку; низькою продуктивністю праці в галузі аквакультури танераціональним використанням наявних ресурсів і виробництв; недостатнім рівнем розвитку людського капіталу в сільській місцевості, необхідністю формування у нього підприємницьких здібностей; неможливістю вирішення проблеми забезпечення населення доступною і якісною вітчизняною рибною продукцією в обсягах і структурі, відповідних раціональним науково обґрунтованим норм харчування; необхідністю диверсифікації виробничої діяльності у сільській місцевості.

Стратегічним напрямком у розвитку аквакультури буде збільшення обсягів виробницт-

ва рибної продукції, розширення товарної пропозиції, що сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки, підвищенню конкурентоспроможності галузі рибництва, а також реалізації соціальної функції сільського господарства (забезпечення додаткових робочих місць на селі, розвиток підприємництва сільського населення), активізація розвитку депресивних територій, забезпечення збереження навколишнього середовища. Досягненню поставлених завдань в кінцевому підсумку буде сприяти формування на першому етапі інноваційної структури у галузі аквакультури, яка в подальшому стане центром розвитку регіонального (всеукраїнського) агропромислового кластера. Прикладом кластера інновацій на національному рівні, метою якого було вироблення рішень для низки проблем, є створена в Таїланді на початку 1990-х національна система інновацій (що складається з консорціуму промисловості, науки, уряду та асоціацій виробників) у галузі культивування морських креветок.

У зв'язку з цим, створенням "Регіонального освітньо-інноваційного та виробничого центру прісноводної аквакультури" буде досягнуто дві мети:

— розвиток інноваційної науково-освітньої бази в галузі розвитку прісноводної аквакультури, забезпечення прискореного розвитку інноваційних процесів у цій галузі, виробничої та переробної галузі у продуктових ланцюгах аквакультури для створення точок економічного зростання, підвищення ефективності суб'єктів господарювання;

— формування сучасної інноваційної структури, яка здійснює підготовку (дуальна освіта) та перепідготовку фахівців у галузі аквакультури, розробки та запровадження інноваційних розробок у галузі, що сприятиме диверсифікації виробничої діяльності рибогосподарських суб'єктів, формуванні підприємницьких здібностей та забезпеченню сталого розвитку сільської території.

При цьому основний акцент буде зроблено на формуванні практичних навичок у фахівців аквакультури та впровадженні інноваційних технологій, інтеграції з освітніми, науково-дослідними установами, диверсифікації виробничої діяльності у сільському господарстві, розширенні товарного портфелю суб'єктів рибогосподарської галузі. Стратегічним напрямком у розвитку аквакультури буде збільшення обсягів виробництва рибної продукції, розширення товарної пропозиції, що сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки, підвищенню конкурентоспроможності галузі рибництва, а

також реалізації соціальної функції сільсько-го господарства (забезпечення додаткових робочих місць на селі, розвиток підприємництва сільського населення), активізація розвитку депресивних територій, забезпечення збереження навколишнього середовища. Досягненню поставлених завдань в кінцевому підсумку буде сприяти формування на першому етапі інноваційної структури у галузі аквакультури, яка в подальшому стане центром розвитку регіонального (всеукраїнського) агропромислового кластеру.

Основними цілями функціонування центру є:

- формування інноваційної структури на національному рівні для вирішення питань продовольчої безпеки, а також практичної підготовки фахівців у галузі аквакультури;

- створення і просування освітніх програм дуальної освіти, підготовки та перепідготовки фахівців у галузі аквакультури;

- впровадження вітчизняних інноваційних технологій і новітніх наукових розробок у виробництво і переробку продукції аквакультури;

- узагальнення та імплементація передового зарубіжного досвіду у галузі аквакультури;

- підвищення якості та безпеки рибної продукції, диверсифікація товарної пропозиції на основі освоєння виробництва нових видів продукції;

- досягнення переваг синергетичного ефекту від використання ресурсів освітніх, науково-дослідних та виробничих організацій, які спільно розвивають діяльність у рамках Центру;

- проведення активної політики по просуванню продукції аквакультури підприємств, що входять до Центру, і встановлення довгострокових партнерських взаємовідносин із потенційними споживачами і замовниками, а також інвестиційними інститутами;

- створення відповідного екологічного середовища для прискореної взаємодії між учасниками Центру шляхом обміну знаннями, технологіями, досвідом і розробками;

- сприяння розвитку соціальної функції сільської території на основі формування додаткових робочих місць.

З метою активізації взаємопов'язаних робіт інноваційного, науково-дослідного та освітнього напрямів, а саме, "освітній процес — наукові дослідження — освоєння у виробництві" в першу чергу необхідно покласти на фахівців БНАУ та Інституту рибного господарства НААН України. Центр буде забезпечувати широкомасштабний трансфер інновацій у галузь аквакультури із необхідною адаптацією інно-

вацій під діючі агрокліматичні і, можливо, технологічні особливості ведення бізнесу у галузі рибництва. Розвиток цієї інноваційної діяльності потребують проведення комплексу заходів що підготовки сучасних фахівців із високим рівнем практичної підготовки (дуальна освіта), підготовки фахівців вищої освіти на принципах сталого розвитку галузі аквакультури, перепідготовки фахівців, що нині працюють у досліджуваній галузі, що вимагає витрату значних додаткових коштів. Тобто потрібно узгоджене рішення щодо виділення значних коштів як з боку держави, так й приватного бізнесу безпосередньо для організації консультаційної, освітньої, а також ведення дослідно-демонстраційної діяльності, здійснення масштабного трансферу інновацій у підприємствах аквакультури.

Серед основних завдань діяльності Центру слід виділити наступні:

- залучення державного і приватного капіталу в галузь аквакультури (на основі державно-приватне партнерство, програми підтримки малого та середнього бізнесу, створення інноваційних підприємств у рибництві, розвиток підприємництва у галузі аквакультури);

- збереження і раціональне використання штучних рибогосподарських водойм та навколишнього середовища;

- створення єдиної системи інноваційного забезпечення у галузі аквакультури;

- проведення наукових досліджень за пріоритетними напрямками розвитку галузі прісноводної аквакультури;

- інноваційна підтримка вітчизняних виробників рибної продукції;

- забезпечення галузі аквакультури висококваліфікованими кадрами;

- модернізація існуючих технологій виробництва шляхом впровадження інновацій, освоєння виробництва нових видів продукції, що сприятиме заповненню ринку якісною продукцією рибництва продуктами вітчизняного виробництва;

- зниження ризиків у галузі аквакультури, обґрунтування типових фінансових рішень (кредитування, лізинг, страхування), підвищення доступності позикових коштів;

- створення нових робочих місць, підвищення рівня податкових надходжень до бюджету.

Територіальна наближеність освітньої установи, Білоцерківського НАУ, та науково-дослідного інституту рибництва НААН сприятиме розвитку інституційного середовища галузі аквакультури, що забезпечуватиме роз-

робку та запровадження інноваційних продуктів, організації підготовки фахівців за системою дуальної освіти та вищої освіти 1-го, 2-го та 3-го рівнів підготовки (ОКР бакалавр, магістр, PhD в області аквакультури), цивілізовану передачу інтелектуальної власності в досліджувану галузь, створення нових видів і форм підприємництва (інноваційного, малого) на основі технологічних розробок у галузі аквакультури.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що інноваційні технології сформують середовище для розвитку бізнесу та створення нових робочих місць, у тому числі для жінок та молоді в повоєнний період. З іншого боку, слід зазначити, що деякі нові технології можуть створювати перешкоди для малих виробників аквакультури, які не мають фінансових ресурсів для їх впровадження. Важливо забезпечити ефективне управління, щоб нові технології використовувалися для покращення, а не зниження стійкості аквакультури.

Вважаємо, що основною метою створення "Освітньо-інноваційного та виробничого центру прісноводної аквакультури" поширення інноваційних продуктів на основі гармонічного поєднання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері виробництва аквакультури та закладів вищої освіти, які здійснюють наукові дослідження та підготовку фахівців аналізованої галузі, що забезпечить нарощення обсягів виробництва продукції рибництва в повоєнний період.

Центр буде забезпечувати широкомасштабний трансфер інновацій у галузь аквакультури із необхідною адаптацією інновацій під діючі агрокліматичні і, можливо, технологічні особливості ведення бізнесу у галузі рибництва.

Література:

1. Шатіло О. В. Наукове осмислення понять "інновація" і "інноваційна діяльність". Стратегія економічного розвитку України. — 2023. — Вип. 53. — С. 163—177.
2. Шевченко І. Ю., Потапенко С. В. Історична еволюція та сучасна інтерпретація дефініції категорії "інновація". Економіка. Фінанси. Право. 2021. № 8(1). — С. 17-23.
3. Марченко О. І., Саєнко Я. П. Огляд підходів до визначення поняття "інновація". Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 10 (2). С. 17—21.
4. Вдовенко, Н. М., Сокол Л. М. Роль рибного господарства у продовольчому забезпе-

ченні населення України. Економіка АПК. 2017. № 10. С. 49—55.

5. Ганжуренко, І. В. Організаційно-економічні важелі та інструменти підвищення ефективності функціонування рибного господарства України. Таврійський науковий вісник. 2013. Вип. 86. С. 205—211.

6. Яркіна Н. М. Стратегія управління рибогосподарською діяльністю. Економіка України. 2014. № 2. С. 63—70.

7. Грибинук О. М., Духницький Б. В., Шермет О. О. Перспективи використання технології "блокчейн" у сільському господарстві. Економіка АПК. 2018. № 3. С. 75—81.

8. Самофатова, В. А., Карпенко В. А. Ринкова стратегія розвитку підприємств рибопереробної галузі України. Економіка харчової промисловості. 2015. № 2. С. 47—51.

References:

1. Shatilo, O. V (2023), "Scientific understanding of the concepts of "innovation" and "innovation activity", *Strategiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, vol. 53, pp. 163—177.
 2. Shevchenko, I. Yu. and Potapenko, S. V. (2021), "Historical evolution and modern interpretation of the definition of the category "innovation", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 8 (1), pp. 17—23.
 3. Marchenko, O. I. and Saienko, Ya. P. (2016), "Review of approaches to the definition of "innovation", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriiia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 10(2), pp. 17-21.
 4. Vdovenko, N. M. and Sokol, L. M. (2017), "The role of fisheries in the food supply of the population of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 49—55.
 5. Hanzhurenko, I. V. (2013), "Organizational and economic levers and tools for increasing the efficiency of the fishing industry of Ukraine", *Tavrijs'kyj naukovyj visnyk*, vol. 86, pp. 205—211.
 6. Yarkina, N. M. (2014), "Fisheries management strategy", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 63—70.
 7. Hrybnyiuk, O. M., Dukhnyts'kyj, B. V. and Sheremet, O. O. (2018), "Prospects for using blockchain technology in agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 75—81.
 8. Samofatova, V. A. and Karpenko, V. A. (2015), "Market strategy for the development of enterprises in the fish processing industry of Ukraine", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 2, pp. 47—51.
- Стаття надійшла до редакції 28.02.2024 р.*

УДК 338.432

В. А. Голян,

д. е. н., професор, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>**Ю. Б. Заставний,**

доктор філософії в галузі економіки,

Заслужений працівник сільського господарства України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9033-8018>**Г. В. Недопад,**

доктор філософії в галузі фінансів, банківської справи та страхування,

Луцький національний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7692-861X>**В. В. Левитський,**

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8684-9896>**В. М. Бардась,**

к. е. н., Громадська організація "Європейський аналітичний центр", м. Луцьк

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1211-2494>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.51

РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В СЕКТОРІ ПЕРЕРОБНО-ХАРЧОВИХ ВИРОБНИЦТВ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ТА ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

V. Holian,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka

Y. Zastavnyy,

PhD in Economics, Honoured Worker of Agriculture of Ukraine, Kyiv

H. Nedopad,

Doctor of Philosophy in the field of finance, banking and insurance,

Lutsk National Technical University

V. Levytskyi,

Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

V. Bardas,

PhD in Economics, Director, Public Organization "European Analytical Centre", Lutsk

RESOURCE SAVING IN THE PROCESSING AND FOOD PRODUCTION SECTOR IN THE CONTEXT OF ECOLOGISATION OF THE NATIONAL ECONOMY: REGIONAL DIMENSION AND INVESTMENT SUPPORT

Обґрунтовано, що сектор переробно-харчових виробництв поглинає значні обсяги сільськогосподарської сировини і продукує велику кількість тваринних, рослинних та змішаних відходів, що вимагає активізації процесів ресурсозбереження з метою зміцнення конкурентних переваг названого сектора національного господарства та ефективнішої утилізації відходів сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості, в першу чергу, для наро-

щення потужностей виробництва різноманітних видів біологічного палива. Встановлено, що внаслідок відсутності ефективної системи бюджетного стимулювання ресурсозбереження у секторі переробно-харчових виробництв консервується нерозвиненість інфраструктури вторинного ресурсокористування, що призвело до зростання у 2010-2021 роках обсягів експорту залишків та відходів харчової промисловості. Доведено, що повільна інституціоналізація комплексу методів та інструментів стимулювання процесів ресурсозбереження у секторі переробно-харчових виробництв гальмує становлення підприємницького середовища, зорієнтованого на вилучення корисних компонентів відходів та залишків харчової промисловості з метою підвищення рівня комплексності використання ресурсно-виробничого потенціалу агропромислової сфери. Обґрунтовано, що у короткостроковій перспективі найбільш перспективним проектом ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв розглядається проект виробництва біоетанолу з відходів виробництва у спиртовій промисловості, що, з однієї сторони, забезпечить диверсифікацію діяльності спиртових виробництв через налагодження виробництва цінних кормових добавок, а з іншої — створить ресурсну базу для виробництва паливних продуктів та енергії з відновних джерел. Доведено, що державна підтримка проектів ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв має охоплювати комплекс преференцій в напрямку розбудови інфраструктури забезпечення повного циклу виробництва різноманітних видів біопалива, в першу чергу біогазу, що дасть змогу підвищити ефективність ресурсозбереження за рахунок економії первинної сільськогосподарської сировини та результативнішого використання корисних компонентів тваринних, рослинних та змішаних харчових відходів. Обґрунтовано, що на рівні адміністративної області необхідно розробляти регіональні програми ресурсозбереження, де ключовим елементом має розглядатися стимулювання ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв, де існують значні ресурсні можливості для масштабування виробництва біогазу та інших видів біопалива, а також виробництва теплової та електричної енергії.

It is substantiated that the processing and food production sector absorbs significant volumes of agricultural raw materials and produces a large amount of animal, vegetable and mixed waste. The process requires intensification of resource saving processes in order to strengthen the competitive advantages of this sector of the national economy and more efficient utilisation of agricultural and food industry waste, primarily to increase the production capacity of various types of biofuels. It is established that, due to the lack of an effective system of budgetary incentives for resource conservation in the food-processing sector, the underdeveloped infrastructure of secondary resource use is preserved, which led to an increase in the export of food industry residues and waste in 2010-2021. It is proved that the slow institutionalisation of a set of methods and tools to stimulate resource saving processes in the food processing sector hinders the formation of an entrepreneurial environment focused on the extraction of useful components of food industry waste and residues in order to increase the level of complexity of the use of the resource and production potential of the agro-industrial sector. It is substantiated that in the short term, the most promising resource-saving project in the food processing sector is the project of bioethanol production from production waste in the alcohol industry, which, on the one hand, will ensure the diversification of alcohol production through the establishment of valuable feed additives, and on the other hand, will create a resource base for the production of fuel products and energy from renewable sources. It is proved that the state support for resource conservation projects in the food processing sector should include a set of preferences in the direction of developing infrastructure for the full cycle of production of various types of biofuels, primarily biogas, which will increase the efficiency of resource conservation by saving primary agricultural raw materials and more efficient use of useful components of animal, vegetable and mixed food waste. It is substantiated that at the level of an administrative region, it is necessary to develop regional resource conservation programmes, where the key element should be to stimulate resource conservation in the food-processing sector, where there are significant resource opportunities for scaling up the production of biogas and other biofuels, as well as heat and electricity production.

Ключові слова: ресурсозбереження, екологізація, переробно-харчові виробництва, інвестиційне забезпечення, відходи, біогаз, регіональний вимір, територіальна громада.

Key words: resource saving, ecologisation, processing and food production, investment support, waste, biogas, regional dimension, territorial community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сектор переробно-харчових виробництв для багатьох регіонів виступає базовою ланкою господарського комплексу, тому розширене відтворення ресурсно-виробничого потенціалу даної ланки національного господарства має вагомим значенням для соціально-економічного

піднесення територіальних утворень. Даний сектор поглинає значні обсяги сільськогосподарської сировини і продукує велику кількість тваринних і рослинних відходів, а також рідких змішаних відходів, котрі сконцентровані на полях фільтрації переробно-харчових виробництв. Враховуючи те, що внаслідок збройної агресії російських загарбників вагомим агропромислового виробництва в системі суспільного відтворення стала ще більшою, налагод-

ження системи утилізації відходів сектору переробно-харчових виробництв виступає одним з основних детермінантів екологізації національної економіки в цілому. На окремих переробно-харчових виробництвах надзвичайно мляво проходять процеси розбудови інфраструктури поводження з відходами та утилізації їх ресурсної цінності, а також повільно впроваджуються проекти ресурсозбереження, що не дає можливості використати значні потенційні можливості підвищення рівня ефективності виробничо-господарської діяльності суб'єктів агропромислового підприємництва. Вирішення вказаної проблеми напряму залежить від активізації інвестиційного забезпечення процесів ресурсозбереження, що потребує використання державою набору фіскальних та грошово-кредитних регуляторів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Базовим теоретико-методологічним підґрунтям розуміння сутнісних характеристик процесу ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв виступає твердження С. Дорогунцова, П. Борщевського та Б. Данилишина про те, що переробні галузі агропромислового комплексу впливають на навколишнє середовище. Зокрема, існуючий рівень і тип розвитку галузі прямо пов'язані з процесом природокористування, який визначає кількість та якість перероблюваної сировини, вилучення з неї цінних компонентів, обсяг утилізації відходів [3, с. 47]. З огляду на сказане, активізація процесів ресурсозбереження у різних фазах переробки сільськогосподарської сировини дасть змогу зменшити неконтрольоване попадання забруднених зворотних вод та залишків змішаних харчових відходів, а також рослинних та тваринних відходів у навколишнє природне середовище і тим самим упередити процеси забруднення біогеоценозів. Також запровадження технологій ресурсозбереження, зокрема в частині вилучення цінних компонентів вторинної сільськогосподарської сировини дасть змогу диверсифікувати виробничу програму переробно-харчових підприємств і підвищити ефективність господарювання в цілому за рахунок результативного використання вторинної сільськогосподарської сировини.

В контексті необхідності синхронізації пріоритетів екологізації сектору переробно-харчових виробництв та пріоритетів екологізації національного господарства в цілому Н. Андрєєва та В. Козловцева пропонують за-

безпечити імплементацію методів та технологій екологічного реінжинірингу в переробно-харчовий сегмент національного АПК, щоб докорінно змінити пріоритети виробничо-господарської діяльності суб'єктів агропромислового підприємництва за рахунок впровадження екологічно чистого виробництва [1, с. 18]. Тому розроблення передумов активізації процесів ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв має відштовхуватися від необхідності дотримання вимог екологічно чистого виробництва як в частині переробки сільськогосподарської сировини, так і в частині забезпечення якості готових харчових продуктів, а також продуктів переробки відходів сільськогосподарського виробництва та відходів переробних виробництв.

З огляду на необхідність реалізації проектів ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв, зокрема утилізації тваринних та рослинних відходів, як важливого чинника екологізації національної економіки актуалізується проблема залучення інвестицій у розбудову інфраструктури поводження з відходами переробки сільськогосподарської сировини та реалізації ресурсозберігаючих процесів. Д. Шмаров переконаний, що, враховуючи територіальну неоднорідність України як стосовно природно-кліматичних і природно-ресурсних передумов сільськогосподарського виробництва, так і техніко-технологічного рівня переробно-харчових виробництв, потребують диференціації регіональні пріоритети інвестування проектів модернізації харчової промисловості та підвищення рівня комплексності використання сільськогосподарської сировини [9, с. 63]. Територіальна неоднорідність сільськогосподарської спеціалізації визначає структуру потоків залучення сільськогосподарської сировини у відтворювальний процес регіональних агропродовольчих комплексів, що визначальною мірою детермінує структуру утворених тваринних і рослинних відходів, а також змішаних харчових відходів, а це відповідним чином має визначати диференціацію пріоритетів інвестування проектів ресурсозбереження у секторі переробно-харчових виробництв в окремих регіонах. Інвестиційні потоки мають бути зорієнтовані як в розбудову інфраструктури поводження з відходами переробно-харчових виробництв, так і в розбудову логістичних ланцюгів залучення сільськогосподарської сировини у переробний сегмент національного АПК.

Одним з ключових чинників підвищення ефективності ресурсозбереження в секторі пе-

переробно-харчових виробництв саме і є формування сучасних логістичних ланцюгів. На думку Д. Крисанова, впровадження логістичних систем в транспортно-заготівельні процеси, пов'язані із акумуляцією дрібних партій аграрної сировини в пунктах її збирання та з подальшим переміщенням до центрів зберігання або перероблення, дуже тісно ув'язується з різними супутніми або допоміжними операціями та надзвичайно жорстко залежить від технологічних (фізико-хімічних і біологічних) характеристик продукції, зокрема: умов зберігання та термінів схоронності, мінімальних і максимальних обсягів і технології утримання, строків реалізації сировини, а також виробів з неї. Унаслідок цього зазначені та інші прикметні особливості різних видів рослинницької і тваринницької продукції виступають або складовими елементами, вмонтованими в окремі ланки логістичних систем, або ж самі виступають своєрідними ланками в технологічному ланцюзі заготівлі та перероблення аграрної сировини [4]. За умови формування сучасних логістичних систем в агропродуктових ланцюгах створюється можливість уникати непередбачуваних втрат сільськогосподарської сировини і скорочувати її непродуктивні втрати у різних фазах залучення тваринницької та рослинницької сировини у відтворювальні процеси. Водночас розбудова логістичних систем транспортування та зберігання сільськогосподарської сировини потребує залучення додаткових обсягів інвестицій, що на пряму залежить від мотивації підприємницьких структур розвивати логістично-складську інфраструктуру з прицілом на максимальне дотримання традиційних вимог ресурсозбереження.

Тому вирішення проблеми формування організаційно-економічних та виробничотехнічних засад активізації процесів ресурсозбереження має передбачати кореляцію з пріоритетами екологізації діяльності переробно-харчових виробництв, розбудови системи логістичних ланцюгів залучення сільськогосподарської сировини у відтворювальні цикли її переробки, модернізації інфраструктури потворного використання окремих видів природної сировини, зокрема водних ресурсів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є визначення пріоритетів залучення інвестицій у ресурсозберігаючі процеси в секторі переробно-харчових виробництв в контексті екологізації національної економіки та з врахуванням територіальної неоднорід-

ності природно-кліматичних та природно-ресурсних умов розвитку сировинного сегмента АПК.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У національному АПК утворюється значний обсяг тваринних та рослинних відходів, в тому числі змішаних харчових відходів, що з однієї сторони виступає потужним резервом виробництва цінних кормових добавок та інших видів продукції з високою доданою вартістю, а з іншої — сировинною базовою для виробництва різноманітних видів біологічного палива. Зокрема, у 2013 році в секторі виробників сільськогосподарської продукції утворилося 9,9 млн т тваринних та рослинних відходів, що становить 2,2% в загальній структурі утворених відходів по Україні в цілому. У 2017 році було утворено 9,4 млн т тваринних і рослинних відходів, що складає 2,6% загальної маси відходів, що утворилися у всеукраїнському масштабі. У 2020 році мало місце певне скорочення величини тваринних та рослинних відходів і склало 6,5 млн т (1,4% загального обсягу відходів в цілому по Україні). У 2020 році порівняно з 2013 роком маса тваринних та рослинних відходів скоротилася на 3,4 млн т, порівняно з 2017 роком — на 2,9 млн т. Скорочення обсягів тваринних і рослинних відходів у 2020 році порівняно з попередніми періодами пов'язано зі згортанням ділової активності, що зумовлено введенням карантинних заходів у зв'язку з пандемією коронавірусу. Відсоток утилізації тваринних та рослинних відходів не є високим як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у секторі переробно-харчових виробництв, що пов'язано з відсутністю мотивації у суб'єктів аграрного та агропромислового підприємництва реалізовувати проекти ресурсозбереження, зокрема проекти біоенергетики.

Особливо ускладнена ситуація стосовно утилізації відходів склалася у секторі переробно-харчових виробництв, адже тривалий період спостерігається практика зростання експорту залишків та відходів харчової промисловості. Фактично вивозиться додана вартість, оскільки відходи та залишки харчової промисловості за кордоном використовуються у агропродуктових ланцюгах для створення продукції з високою доданою вартістю.

Експорт залишків і відходів харчової промисловості впродовж 2010—2021 років відображав тенденцію до зростання (рис. 1). Зокрема у 2010 році цей показник становив 479,1 млн

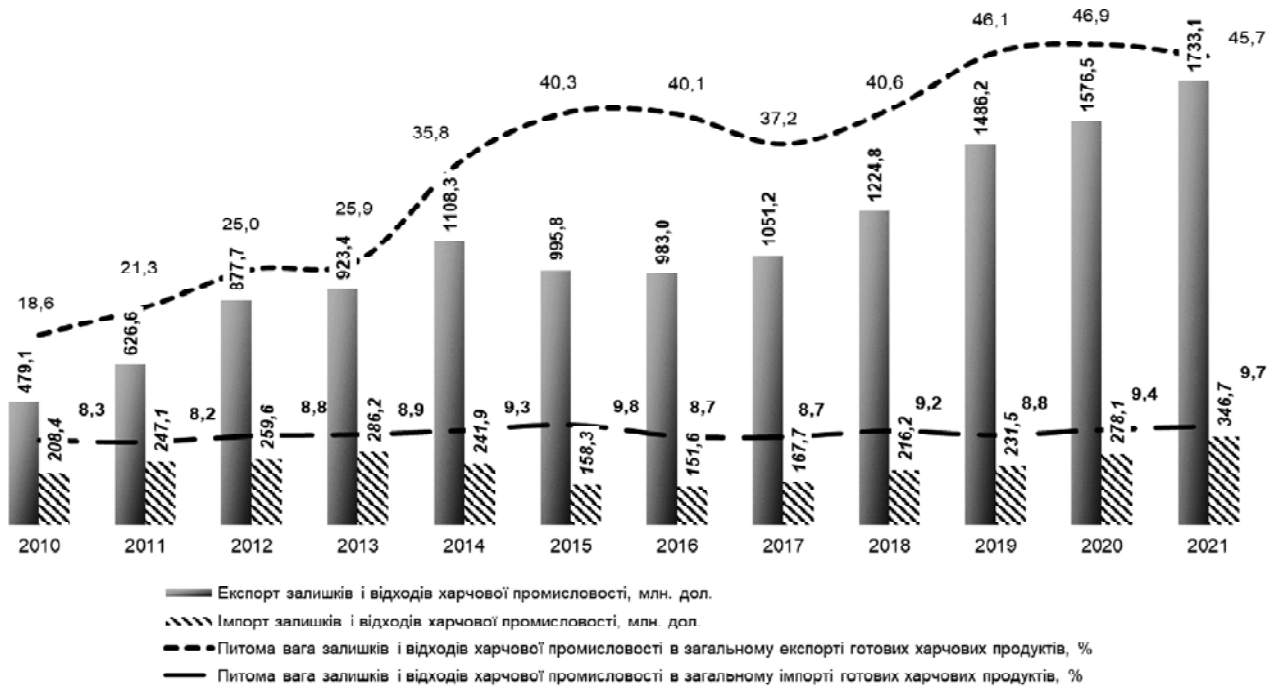

Рис. 1. Експорт та імпорт залишків і відходів харчової промисловості у 2010—2021 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

дол., у 2011 році — 626,1 млн дол., у 2012 році — 877,7 млн дол., у 2013 році — 923,4 млн дол., у 2014 році — 1108,3 млн дол., у 2015 році — 995,8 млн дол., у 2016 році — 983,0 млн дол., у 2017 році — 1051,2 млн дол., у 2018 році — 1224,8 млн дол., у 2019 році — 1486,2 млн дол., у 2020 році — 1576,5 млн дол., у 2021 році — 1733,1 млн дол. Імпорт залишків і відходів харчової промисловості впродовж 2010—2021 років відображав тенденцію до зростання із незначним спадом у 2014—2016 роках.

Зокрема у 2010 році цей показник становив 208,4 млн дол., у 2011 році — 247,1 млн дол., у 2012 році — 259,6 млн дол., у 2013 році — 286,2 млн дол., у 2014 році — 241,9 млн дол., у 2015 році — 158,3 млн дол., у 2016 році — 151,6 млн дол., у 2017 році — 167,7 млн дол., у 2018 році — 216,2 млн дол., у 2019 році — 231,5 млн дол., у 2020 році — 278,1 млн дол., у 2021 році — 346,7 млн дол. Фактично у 2010—2021 роках спостерігається перевищення в рази обсягів експорту залишків та відходів харчової промисловості над імпортом цих товарних позицій, що свідчить про відсутність мотивації у вітчизняних суб'єктів переробно-харчового виробництва налагоджувати утилізацію вторинної сільськогосподарської сировини на власній техніко-технологічній базі. Причиною є також нерозвиненість інфраструктури вторинного ресурсокористування в секторі переробно-харчових виробництв в цілому. Тобто підприєм-

ницький сектор, котрий передбачає вилучення корисних компонентів з відходів та залишків харчової промисловості, в Україні перебуває у латентному стані.

Питома вага залишків і відходів харчової промисловості в загальному експорті готових харчових продуктів протягом аналізованого періоду відображала тенденцію до стрімкого зростання. Зокрема, у 2010 році ця питома вага становила 18,6%, у 2011 році — 21,3%, у 2012 році — 25,0%, у 2013 році — 25,9%, у 2014 році — 35,8%, у 2015 році — 40,3%, у 2016 році — 40,1%, у 2017 році — 37,2%, у 2018 році — 40,6%, у 2019 році — 46,1%, у 2020 році — 46,9%, у 2021 році — 45,7%. Тобто у 2021 році порівняно з 2010 роком питома вага залишків та відходів харчової промисловості в загальному експорті готових харчових продуктів зростає більш як у 2 рази, що свідчить про подальше згортання процесів ресурсозбереження, зокрема утилізації ресурсної цінності вторинної сільськогосподарської сировини у секторі переробно-харчових виробництв. Прискорені темпи зростання експорту залишків та відходів харчової промисловості також зумовлені недолугою зовнішньоекономічною політикою держави в частині стимулювання експорту продовольчої продукції з високою доданою вартістю.

Питома вага залишків і відходів харчової промисловості в загальному імпорті готових харчових продуктів протягом аналізованого

періоду відображала тенденцію до зростання із незначними коливаннями. Зокрема, у 2010 році ця питома вага становила 8,3%, у 2011 році — 8,2%, у 2012 році — 8,8%, у 2013 році — 8,9%, у 2014 році — 9,3%, у 2015 році — 9,8%, у 2016 році — 8,7%, у 2017 році — 8,7%, у 2018 році — 9,2%, у 2019 році — 8,8%, у 2020 році — 9,4%, у 2021 році — 9,7%. В цілому питома вага імпорту залишків та відходів харчової промисловості в загальному імпорті готових харчових продуктів у 2010—2021 роках коливалася в інтервалі 8—10%, що зумовлено критично необхідною потребою окремих ланок сектору переробно-харчових виробництв в імпорті вторинної сільськогосподарської сировини.

Консервація існуючої ситуації з поведінням з відходами та залишками харчової промисловості фактично означатиме втрату потенційних прибуткових надходжень внаслідок відсутності мотивації у суб'єктів переробно-харчового виробництва реалізовувати проекти ресурсозбереження, зокрема утилізації тваринних, рослинних та змішаних відходів з метою виробництва цінних кормових добавок та різноманітних видів біологічного палива.

З огляду на сказане, актуальним завданням є реформування існуючої системи методів, інструментів та важелів стимулювання ресурсозберігаючих процесів в Україні на основі посилення, насамперед, еколого-економічної мотивації їх впровадження. Це пов'язано з тим, що сьогодні найпоширенішими методами "насадження" ресурсозбереження у державі є адміністративні, використання яких не дає очікуваного результату. Так, сучасний стан ресурсозберігаючих процесів у вітчизняних бюджетній, комунальній і побутовій сферах характеризується позитивною тенденцією до скорочення питомих показників споживання ресурсів і комунальних послуг, що досягається за рахунок в основному адміністративних методів впливу, хоча загальний рівень ресурсоспоживання залишається значним. Водночас потенціал економічних методів управління ресурсозберігаючою діяльністю, у тому числі з урахуванням екологічного фактору майже не використовується, спричиняючи слабку зацікавленість суб'єктів господарювання у впровадженні заходів з ресурсозбереження [6]. За таких умов доцільною є імплементація у вітчизняну практику ресурсозбереження комплексу фіскальних, грошово-кредитних та майнових стимуляторів розбудови інфраструктури поводження з відходами, в першу чергу щодо вилучення ресурсної цінності вторинної сировини. У першу чергу це стосується сек-

тору переробно-харчових виробництв, де термін окупності авансованого капіталу у реалізацію ресурсозберігаючих процесів повною мірою відповідає запитам потенційних інвесторів.

Виходячи з перманентного інвестиційного дефіциту стосовно впровадження ресурсозберігаючих технологій у секторі переробно-харчових виробництв, виникає гостра необхідність формування сучасного механізму фінансово-кредитного забезпечення розвитку переробної ланки аграрного сектору, який враховуватиме глобальні тренди руху інвестиційного капіталу в пріоритетні напрями розвитку переробно-харчових виробництв та буде зорієнтований на стимулювання підвищення рівня комплексності переробки сільськогосподарської сировини. Саме результативне фінансово-кредитне забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектору дасть можливість подолати багаторічну сировинну спрямованість національного АПК і прискорити збільшення обсягів виробництва продукції з високою часткою доданої вартості, що прямо корелює зі зростанням рівня капіталізації аграрного бізнесу і соціально-економічним піднесенням передусім сільських поселень [8, с. 124]. Вихід суб'єктів агропромислового підприємництва та спеціалізованих біоенергетичних виробництв на ринок позикового капіталу за умови компенсації державою частини процентних ставок банківським установам уможливить пільгове банківське кредитування та дасть змогу акумулювати необхідну кількість інвестицій у розбудову інфраструктури утилізації тваринних, рослинних та змішаних відходів з метою налагодження виробництва різноманітних видів біологічного палива, в тому числі на основі утилізації відходів, сконцентрованих на полях аерації підприємств харчової промисловості.

Найбільшим рівнем інвестиційної привабливості відзначається виробництво біогазу з відходів сільськогосподарського виробництва та відходів переробно-харчових виробництв. Це пов'язано з тим, що виробництво біогазу з відходів сільського господарства та переробно-харчових виробництв є стійким і екологічно чистим методом генерації відновлюваної енергії, а також управління органічними відходами. Зокрема, для масштабування процесів виробництва біогазу необхідно здійснити такі етапи: збір сировини (сільськогосподарські відходи, такі як рослинні залишки (стебла, листя), тваринний гній (з тваринницьких ферм), відходи харчової промисловості та інші орга-

нічні матеріали збираються з ферм або переробно-харчових виробництв); підготовка сировини (зібрану сировину може знадобитися подрібнити, щоб збільшити площу поверхні та полегшити процес розкладання); анаеробне зброджування (підготовлену сировину потім подають в анаеробний варильний котел, герметичний контейнер або резервуар, де анаеробні мікроорганізми розщеплюють органічні речовини за відсутності кисню); збір біогазу (біогаз, що утворюється під час анаеробного зброджування, збирається та зберігається в газгольдері або баку); переробка біогазу (зібраний біогаз може піддаватися подальшій обробці для видалення домішок, таких як сірководень і волога, за допомогою процесів десульфурації та дегідратації, що покращує якість біогазу та запобігає корозії обладнання; утилізація біогазу (очищений біогаз можна використовувати для різних цілей, зокрема для виробництва електроенергії, в якості палива генераторів або систем комбінованого виробництва тепла та електроенергії, для виробництва електроенергії та тепла; біогаз також можна спалювати безпосередньо для виробництва тепла для опалення приміщень, підігріву води або промислових процесів, можна перетворити на біометан, відновлюваний природний газ і використовувати як транспортне паливо для транспортних засобів; обробка дигестату (після анаеробного зброджування залишковий матеріал, який називається дигестатом, містить поживні речовини та може бути використаний як добриво або доповнення ґрунту в сільському господарстві, закриваючи поживний цикл).

Переваги виробництва біогазу з сільськогосподарських відходів та відходів переробно-харчових виробництв полягають у тому, що забезпечується зменшення викидів парникових газів, пом'якшення запаху від гною, покращення методів поводження з відходами та відбувається масштабування виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії, що має вагоме значення для зміцнення енергетичної самодостатності сільської місцевості. Крім того, це допомагає вирішувати проблеми, пов'язані з управлінням сільськогосподарськими відходами та відходами харчової промисловості, і робить вагомий внесок у формування економіки замкнутого циклу шляхом переробки органічних матеріалів у цінні ресурси.

Найбільші резерви стосовно нарощення масштабів ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв мають місце у спиртовій промисловості. Запровадження на спиртових заводах виробництва біогазу дасть

зможу значною мірою вирішити сировинну та екологічну проблему, зберегти робочі місця, забезпечити надходження податків до місцевих бюджетів. Основну частку відходів від виробництва підприємства становить барда м'ясова і барда зернова, яку скидають на поля фільтрації. Барду м'ясову використовують для виробництва кормів, кормових сумішей для годівлі тварин, а також для виробництва добрив з метою підживлення сільськогосподарських угідь. Щороку спиртові заводи в Україні продукують 4 млн куб. м м'ясної та 3,6—3,8 млн куб. м зернової барди, яка на більшості заводів не утилізується (технології їх утилізації на цей час немає) і без очищення разом зі стічними водами скидається у відстійники, що призводить до забруднення органічними сполуками, які легко загнивають. Водночас, саме на спиртових заводах найбільш сприятливі умови для організації виробництва біогазу: наявна сировина (відходи) з температурою 40—50° С, вторинні джерела тепла (конденсати, лютерна вода тощо). Відходи є добрим живильним середовищем для метанотвірних бактерій [7]. Тим більше, що значна кількість спиртових виробництв в останні роки зменшила рівень завантаженості потужностей по виробництву спирту, що вивільнило майданчики для виробництва біоетанолу.

Надати нових імпульсів інвестиційній активності в переробно-харчовому сегменті АПК допоможе налагодження виробництва біоетанолу на незадіяних площах підприємств спиртової промисловості. Це стане можливим, якщо буде сформовано законодавчо-нормативне підґрунтя, яке регламентуватиме обов'язковість добавок біопалива до паливних продуктів. Це, з одного боку, дозволить підвищити інвестиційну привабливість підприємств спиртової промисловості і тим самим на порядок збільшити надходження інвестицій, а з другого — вирішить багаторічну проблему забезпечення енергетичної безпеки країни шляхом зменшення залежності від імпорту викопних вуглеводнів.

Виробництво палива моторного альтернативного із вмістом біоетанолу забезпечить: належне функціонування вітчизняного ринку моторних палив; сприятиме зменшенню залежності держави від імпорту енергоносіїв; підвищить рівень енергетичної безпеки держави; сприятиме розвитку та стабільності роботи агропромислового комплексу країни; забезпечить створення нових робочих місць та збільшить надходження до бюджетів; покращить екологічну ситуацію, зменшить викиди оксиду

вуглецю в атмосферу [5, с. 15]. Вторгнення на територію України російських загарбників ще більше актуалізувало завдання вирішення проблеми диверсифікації джерел енергетичного забезпечення за рахунок нарощення обсягів виробництва енергії та паливних продуктів з відновних джерел. У короткостроковому періоді найбільш перспективним проектом ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв розглядається проєкт налагодження виробництва біоетанолу з відходів виробництва у спиртовій промисловості. Наявність надійної сировинної бази виробництва спирту та супутніх товарів, а також традиційно високий попит на спиртовмісні вироби створюють сприятливі передумови для розвитку індустрії виробництва біоетанолу та розвитку біоенергетики в цілому. Даний фактор має детерминувати формування сучасного інституціонального середовища стимулювання процесів ресурсозбереження у спиртовій промисловості, що, з однієї сторони, забезпечує диверсифікацію діяльності спиртових виробництв через налагодження виробництва цінних кормових добавок, а з іншої — створює ресурсну базу для виробництва паливних продуктів та енергії з відновних джерел.

Виходячи з цим міркувань, необхідним розглядається перегляд пріоритетів державної підтримки переробно-харчових виробництв для того, щоб забезпечити введення додаткових потужностей по переробці тваринницької та рослинницької продукції, а також утилізації відходів рослинного і тваринного походження з метою суттєвого нарощення обсягів виробництва енергії з відновних джерел, що в умовах воєнного стану -необхідна умова зміцнення енергетичної самодостатності окремих регіонів та територіальних громад базового рівня. Державна підтримка має полягати як у створенні сприятливих інституціональних передумов для залучення іноземних інвестицій, так і в організаційному забезпеченні встановлення взаємозв'язків між переробно-харчовими підприємствами та виробниками сільськогосподарської сировини. На сьогодні переробно-харчові виробництва за винятком тих, які входять до вертикально інтегрованих підприємницьких об'єднань, відчувають дефіцит в інвестиціях, тому в цілому має місце високий рівень спрацьованості виробничого устаткування і відповідно низький техніко-технологічний рівень виробництва готової продукції [2, с. 13]. Така державна підтримка має охоплювати комплекс преференцій в напрямку розбудови інфраструктури забезпе-

чення повного циклу виробництва різноманітних видів біопалива, в першу чергу біогазу, що дасть змогу підвищити ефективність ресурсозбереження за рахунок економії первинної сільськогосподарської сировини та результативнішого використання корисних компонентів тваринних, рослинних та змішаних харчових відходів.

У даному контексті також важливого значення набуває залучення до системи стимулювання процесів ресурсозбереження у секторі переробно-харчових виробництв територіальних громад базового рівня, щоб максимальною мірою використати потенціал виробництва біопалива на основі утилізації відходів сільськогосподарського виробництва та відходів харчової промисловості. Територіальні громади внаслідок земельної дерегуляції (передачі у комунальну власність сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів) отримали можливість для майнового стимулювання процесів ресурсозбереження через передачу земельних ділянок спеціалізованим підприємствам для налагодження виробництва біопалива на основі утилізації відходів сільськогосподарського виробництва та відходів сектору переробно-харчових виробництв. Більше того, на рівні адміністративної області необхідно розробляти регіональні програми ресурсозбереження, де ключовим елементом має розглядатися стимулювання ресурсозбереження в секторі переробно-харчових виробництв, де існують значні ресурсні можливості для масштабування виробництва біогазу та інших видів біопалива, а також виробництва теплової та електричної енергії.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сектор переробно-харчових виробництв залучає у відтворювальний процес значні обсяги сільськогосподарської сировини, що супроводжується утворенням великої кількості тваринних, рослинних та змішаних відходів, котрі відзначаються високим рівнем ресурсної цінності і виступають сировинною базою для виробництва паливних продуктів та енергії з відновних джерел. Відсутність сучасного інструментарію стимулювання процесів ресурсозбереження у секторі переробно-харчових виробництв призвела до виникнення висхідної тенденції у динаміці експорту відходів та залишків харчової промисловості у 2010—2021 роках, а також зростання питомої ваги вказаних видів низькокондиційної продукції у

структурі експорту готових харчових продуктів. Інституціоналізація методів, інструментів та важелів стимулювання процесів ресурсозбереження забезпечить підвищення рівня вилучення ресурсної цінності тваринних, рослинних та змішаних харчових відходів у секторі переробно-харчових виробництв з метою масштабування обсягів виробництва паливних продуктів та енергії з відновних джерел, що в умовах воєнного часу виступає важливим чинником зміцнення енергетичної самодостатності окремих регіонів та територіальних громад. У короткостроковому періоді перспективним проектом ресурсозбереження у секторі переробно-харчових виробництв виступає налагодження виробництва біоетанолу та цінних кормових добавок на основі утилізації відходів спиртових виробництв. З огляду на природно-кліматичну та природно-ресурсну неоднорідність розвитку сировинного сегменту АПК доцільно на рівні адміністративної області реалізувати програми стимулювання процесів ресурсозбереження у секторі переробно-харчових виробництв, що дасть змогу забезпечити диверсифікацію джерел енергетичного забезпечення потреб комунальної інфраструктури та сектору домогосподарств і зменшити потребу у викопних вуглеводнях.

Література:

1. Андрєєва Н., Козловцева В. Організаційно-економічне забезпечення екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері: форми, методи та інструменти. Економіст. 2018. №9. С. 14—19.
2. Голян В.А., Шмаров Д.М. Комплексний розвиток переробно-харчових виробництв як альтернатива сировинній спрямованості аграрного сектора. Агросвіт. 2018. № 13. С. 8—14.
3. Дорогунцов С.І., Борщевський П.П., Данилишин Б.М. Удосконалення управління природокористуванням в АПК. Монографія. Київ. Урожай, 1992. 128 с.
4. Крисанов Д. Передумови та чинники впровадження логістичних інновацій в агропродовольчому комплексі України. Економіст. 2010. № 12. С. 39—41.
5. Лучечко Ю.М. Стратегічні пріоритети відродження спиртової галузі в контексті зміцнення енергетичної самодостатності України. Економіст. 2018. № 7. С. 8—15.
6. Сотник І.М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження. Монографія. Суми. ВВП "Мрія" ТОВ, 2008. 330 с.
7. Токарчук Д.М., Яремчук О.В. Виробництво біогазу на спиртових заводах Вінницької

області. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2013. Т. 18. Вип. 4 (3). С. 131—133.

8. Шмаров Д.М. Механізм фінансово-кредитного забезпечення комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектора. Агросвіт. 2020. № 8. С. 123—129.

9. Шмаров Д.М. Регіональні пріоритети інвестиційного забезпечення переробно-харчових виробництв у контексті їх комплексного розвитку. Агросвіт. 2018. № 15—16. С. 62—67.

References:

1. Andrieieva, N. and Kozlovtsseva, V. (2018), "Organizational and economic support of ecologically clean production in the agro-industrial sphere: forms, methods and tools", *Ekonomist*, vol. 9, pp. 14—19.

2. Golyan, V. and Shmarov, D. (2018), "Integrated development of processing and food production industries as an alternative to the raw material orientation of the agrarian sector", *Agrosvit*, vol. 13, pp. 8—14.

3. Dorohuntsov, S.I. Borshchevs'kyu, P.P. and Danylyshyn, B.M. (1992), *Udoskonalennya upravlinnyapryrodokorystuvannyam v APK* [Improvement of the naturemanagement in the agro-industrial complex], Urozhay, Kyiv, Ukraine.

4. Krysanov, D. (2010), "Prerequisites and factors for the implementation of logistics innovations in the agri-food complex of Ukraine", *Ekonomist*, vol. 12, pp. 39—41.

5. Luchecho, Yu.M. (2018), "Strategic priorities for the restoration of the alcohol industry in the context of strengthening Ukrainian energy security", *Ekonomist*, vol. 7, pp. 8—15.

6. Sotnyk, I.M. (2008), *Ekoloho-ekonomichni mekhanizmy motyvatsii resursozberezhennia* [Ecological and economic mechanisms of motivation for resource conservation], VVP "Mriia" TOV, Sumy, Ukraine.

7. Tokarchuk, D.M. and Yaremchuk, O.V. (2013), "Production of biogas at distilleries of the Vinnytsia region", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii: Ekonomika*, vol. 18, no. 4 (3), pp. 131—133.

8. Shmarov, D. (2020), "Mechanism of financial and credit support for the integrated development of the processing sector of the agricultural sector", *Agrosvit*, vol. 8, pp. 123—129.

9. Shmarov, D. (2018), "Regional priorities of investment support for food production and processing industries in the context of their integrated development", *Agrosvit*, vol. 15—16, pp. 62—67.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

УДК 338.439.02:355/359

Р. В. Яковенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8103-8590>

В. В. Зайченко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри "Економіка, підприємництво та готельно-ресторанна
справа", Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3648-2258>

С. А. Фрунза,

к. е. н., доцент, завідувачка кафедри фінансів та бухгалтерського обліку,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2081-7777>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.60

УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

R. Yakovenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing,
Management and Economics, Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnyts'kyj

V. Zaychenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics, Entrepreneurship, and Hotel
and Restaurant Business, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnyts'kyj

S. Frunza,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Finances and Accounting,
Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnyts'kyj

MANAGEMENT OF FOOD SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN ARMED AGGRESSION

Стаття розкриває зміст однієї з найважливіших екзистенційних проблем України сьогодні — можливість забезпечення населення продовольством під час війни.

Особливість теперішнього часу, що визначає наукову новизну нижчевикладеного матеріалу, полягає у активній стадії ведення бойових дій на території української держави, що вносить свої прямі та опосередковані корективи у процес організаційно-економічних відносин у сфері агробізнесу як джерела забезпечення продовольчої безпеки сучасної України. Науковою новизною запропонованого матеріалу є кумулятивний підхід до аналізу проблем управління продовольчою безпекою, які, протягом періоду її незалежності, не розв'язувались, а лише нагромаджувались і ускладнювались.

Метою статті є формування нового бачення проблеми забезпечення продовольчої безпеки України через призму руйнування значної частки потенціалу забезпечення населення продовольством, визначення новітніх факторів створення небезпек у цьому середовищі, пропонування системного підходу до проблеми забезпечення продовольчої безпеки на основі інноваційних підходів.

Здійснено класифікацію проблем у сфері продовольчої безпеки України, які поділено на 3 групи: 1) проблеми, що існували до початку війни та визначались хибним господарським механізмом та олігархічною структурою економіки; 2) ускладнення, що були викликані пандемією COVID-19 та специфічними заходами "реагування" на нього з боку держави, що також обґрунтовується олігархічним економічним інтересом; 3) ті, що з'явилися внаслідок початку агресивної стадії російсько-української війни на території нашої держави 24 лютого 2022 року.

Завершення активних бойових дій зумовить появу нової групи проблем у сфері ведення агробізнесу України залежно від результатів фіналізації гарячої стадії війни та ступеня звільнення українських територій. Також важливим питанням є те, наскільки до цього моменту посиляться/послаблять свій вплив/зникнуть існуючі проблеми. Їх наявність, гострота та ступінь впливу на існуючу ситуацію визначатимуть пріоритетність державного впливу та інструментарій державного регулювання, послідовність та логіку їх застосування.

Все це зумовлює необхідність активізації застосування інноваційних технологій у сфері агробізнесу з урахуванням існуючих проблем за причинами походження, а також для уникнення появи нових гіпотетичних проблем, що можуть бути викликані внутрішніми причинами планування та організації сільськогосподарського виробництва.

The article reveals the content of one of the most important existential problems of Ukraine today — the possibility of providing the population with food during the war.

The peculiarity of the present time, which determines the scientific novelty of the material presented below, is the active stage of hostilities on the territory of the Ukrainian state, which makes its direct and indirect corrections in the process of organizational and economic relations in the field of agribusiness as a source of ensuring food security in modern Ukraine. The scientific novelty of the proposed material is a cumulative approach to the analysis of food security management problems, which, during the period of its independence, were not resolved, but only accumulated and complicated.

The purpose of the article is to form a new vision of the problem of ensuring food security in Ukraine through the prism of the destruction of a significant share of the potential for providing the population with food, to identify the latest factors creating dangers in this environment, to propose a systematic approach to the problem of ensuring food security based on innovative approaches.

The classification of problems in the field of food security of Ukraine has been carried out, which are divided into 3 groups: 1) problems that existed before the beginning of the war and were determined by a faulty economic mechanism and the oligarchic structure of the economy; 2) complications caused by the COVID-19 pandemic and specific state "response" measures to it, which is also justified by oligarchic economic interest; 3) those that appeared as a result of the beginning of the aggressive stage of the russian-Ukrainian war on the territory of our state on February 24, 2022.

The end of active hostilities will lead to the emergence of a new set of problems in the field of agribusiness in Ukraine, depending on the results of the finalization of the hot stage of the war and the degree of liberation of Ukrainian territories. Also, an important question is how much the existing problems will strengthen/weaken their influence/disappear by this moment. Their presence, severity and degree of impact on the existing situation will determine the priority of state influence and the tools of state regulation, the sequence and logic of their application.

All this leads to the need to intensify the use of innovative technologies in the field of agribusiness, taking into account the existing problems due to the causes of origin, as well as to avoid the emergence of new hypothetical problems that may be caused by internal reasons for planning and organizing agricultural production.

Ключові слова: управління; продовольча безпека; національна економіка; агробізнес; інноваційні технології; російська збройна агресія.

Key words: management; food security; national economy; agribusiness; innovative technologies; russian armed aggression.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Питання забезпечення широких верств населення продуктами харчування завжди буде актуальним, беручи до уваги структуру та пріоритетність потреб людини, як істоти біологічної. Створення засобів живлення людського біосоціального механізму завжди викликати суперечки щодо їх ціни та механізму ціноутворення, домінуючої форми власності на засоби виробництва у цій сфері та ступеня державного втручання у підтримку агробізнесу.

Сучасний стан аграрного сектору України характеризується цілим блоком проблем, які, за своїм кількісним та якісним вмістом, набагато перевищують його конкурентні переваги та можливості. Так, наприклад, якісному використанню абсолютних переваг у вигляді родю-

чих чорноземів перешкоджає їх забруднення та неможливість використання через окупацію їх значної частини та обстріли. Справжнім глобальним викликом для сучасної України є російська збройна, інформаційна, політична та усі інші можливі форми агресії [1, с. 59].

Усю проблематику, що стосується функціонування сучасного агробізнесу в Україні, а відтак і необхідність застосування інноваційних технологій для їх подолання, можна поділити на три групи:

1) проблеми, що існували до початку війни та визначались хибним господарським механізмом та олігархічною структурою економіки;

2) ускладнення, що були викликані пандемією COVID-19 та специфічними заходами "регулювання" на нього з боку держави, що також обґрунтовується олігархічним економічним інтересом;

3) ті, що з'явилися внаслідок початку агресивної стадії російсько-української війни на території нашої держави 24 лютого 2022 року [2, с. 58].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням застосування інноваційних технологій у процесі ведення агробізнесу присвячені праці таких вітчизняних вчених як: Савицький Е.Е., Корніченко Г.С., Волощук Ю.О., Волощук В.Р., Андрєєва Л.О., Лисак О.І., Черевко І.В., Закревська Л.М., Кудлай В.Г., Кучер Л., Бойко Є.О., Юрчук Н.П., Кіпоренко С.С., Яковенко Р.В. тощо, хоча ці аспекти дедалі більше розкриваються у публікаціях бізнесменів-практиків. При цьому, в більшості випадків йдеться про: особливості використання цифрових технологій у агробізнесі, інституційний розвиток української економіки в сфері впровадження інновацій, використання нішової стратегії, державну підтримку інновацій, наслідки пандемії та соціальну відповідальність у сфері агробізнесу, конкретні вузькотехнологічні питання організації виробництва, правове забезпечення впровадження інновацій у сфері ведення агробізнесу, інноваційний маркетинг та інновації в системі управління тощо.

Проте, на сьогоднішній день, доречніше аналізувати це питання у контексті забезпечення продовольчої безпеки України. Напрямки щодо максимізації рівня продовольчої безпеки держави присвячені праці таких вітчизняних науковців, як: В. Власов, О. Гойчук, К. Голікова, О. Зеленська, С. Кваша, І. Манзій, Б. Пасхавер, П. Саблук, Ж. Сіднева, Г. Колісник, А. Баранов, С. Сторчак та багато інших.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ПИТАННЯ, ЩО Є ЧАСТИНОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Особливість теперішнього часу, що визначає наукову новизну нижчевикладеного матеріалу, полягає у активній стадії ведення бойових дій на території української держави, що вносить свої прямі та опосередковані корективи у процес організаційно-економічних відносин у сфері агробізнесу як джерела забезпечення продовольчої безпеки сучасної України. Науковою новизною запропонованого матеріалу є кумулятивний підхід до аналізу проблем управління продовольчою безпекою, які, протягом періоду її незалежності, не розв'язувались, а лише нагромаджувались і ускладнювались.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формування нового бачення проблеми забезпечення продовольчої безпеки України через призму руйнування значної частки потенціалу забезпечення населення продовольством, визначення новітніх факторів створення небезпек у цьому середовищі, пропонування системного підходу до проблеми забезпечення продовольчої безпеки на основі інноваційних підходів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до проекту Закону України "Про основи продовольчої безпеки України", "продовольча безпека України ... — здатність держави задовольняти потреби населення в харчуванні на рівні не нижче медичних обґрунтованих норм гарантована наявністю відповідних ресурсів, потенціалом внутрішнього виробництва, незалежно від внутрішніх і зовнішніх умов (погроз) спроможність забезпечити сприятливу демографічну динаміку, збереження генофонду нації, сталість розвитку, інтеграцію країни у світовий економічний простір, суверенітет і незалежність" [3]. У той же час, Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану" [4] вносить корективи лише у сферу регулювання відносин стосовно землеустрою, землеволодіння та землекористування, залишаючи поза увагою законодавця безліч інших важливих питань, на які ми звернемо увагу нижче.

Спираючись на власні міркування, відзначаю, що економічний зміст категорії "продовольча безпека", як правило, розкривається з позицій споживача. Але в світлі загострення продовольчої кризи в сучасних умовах глобалізації економіки, на нашу думку, до трактування сутності продовольчої безпеки не в останню чергу слід підходити і з позицій виробника [5, с. 110]. Саме такий підхід збалансовує дію ринкового механізму, визначає пріоритетні завдання у сфері саме продовольчої безпеки.

Загалом втрати в м'ясопродукції напрямку у галузі тваринництва оцінюються у 15%, але у ряді великих тваринницьких ферм та м'ясокомбінатів, які територіально розташовані неподалік зони активних бойових дій цей відсоток може бути значно більшим. За оцінками профільної асоціації зменшення виробництва молока підприємствами всіх форм власності може скласти 16%. Через брак коштів у торговельних мережах сільгосптоваровиробники стикають-

Таблиця 1. Проблеми у сфері ведення агробізнесу України

Традиційні проблеми, що стосуються господарського механізму України (1 група)	Проблеми, викликані пандемією COVID-19 (2 група)	Проблеми, викликані веденням бойових дій на території України (3 група)
Дискримінація внутрішніх та зовнішніх споживачів продукції агрохолдингів на користь зовнішніх. Низький рівень платоспроможності населення, що негативно впливає на стимулювання внутрішніх дрібних виробників. Державна підтримка крупного агробізнесу, ігнорування дрібних товаровиробників, що веде до спотворення структури галузі. Якщо в розвинутих країнах ринок сільськогосподарської продукції виступає прикладом ринку досконалої конкуренції – то в Україні, він дедалі більше наближається до олігополістичної моделі. Соціальна деградація села. «Протягування» під виглядом земельної реформи ринку продажу землі на суперечливих засадах	Закриття ринків та дозвіл на роботу лише супермаркетам, що посилює монополізаційні тенденції. Обмеження/недопущення роботи ярмарків, у тому числі пов'язаних з продажем с/г продукції, посівного матеріалу, с/г техніки та інших засобів виробництва. Введення додаткового податку на землю. Легалізація використання земельних ділянок у якості застави при отриманні кредитів. Катастрофічне згорання внутрішнього ринку внаслідок скорочення доходів громадян, обмеження можливостей реалізації продукції дрібними товаровиробниками, створення передумов для скорочення можливостей простого та розширеного відтворення виробництва с/г продукції дрібним агробізнесом	Захоплення певної частки врожаю, землі, техніки, інфраструктури України тощо. Неспроможність здійснювати відповідні роботи на окупованих територіях, або тих, що перебувають під обстрілами. Обмеження експортних можливостей галузі через окупацію та контроль портів. Внесення певного хаосу у зберігання та вирощування тепличної продукції внаслідок встановлення графіків енергопостачання. Ускладнення с/г робіт через мобілізацію значної частки працівників галузі, зокрема трактористів та механізаторів. Ускладнення роботи сфери виробництва засобів виробництва для с/г через мобілізацію значної частки працівників галузі. Зростання цін на добрива та інші засоби виробництва через складність перетину кордону. Тимчасове зникнення/стрибки цін на пальне. Активізація системи державних закупівель продуктів харчування для забезпечення потреб ЗСУ та вимушених переселенців і, як наслідок, зростання зловживань у цій сфері. Послаблення контролю за якістю продуктів харчування, що реалізуються в Україні. Максимальне спрощення раціону продуктів харчування в Україні. Руїнування логістичних ланцюгів та складність постачання і транспортування продукції харчування до місць реалізації (блокування). Прагнення торговельних мереж заробити на проблемних аспектах існування, закладання в ціну реалізації підвищених рівнів ризиків. Екологічне забруднення значної частки земель с/г призначення та їх оточення, мінування, залишки значної кількості машин, механізмів, забруднення мастилом та нафтопродуктами. Складність прогнозування подальших подій і можливостей розвитку бізнесу, в тому числі аграрного. Цінова невизначеність на внутрішньому ринку та невизначеність щодо можливостей реалізації продукції за кордон. У відповідності до трансформації попиту та реалій військових дій, структурна реформа окремих господарств; наприклад – вирощування баштанних культур у Черкаській області

Джерело: розроблено авторами самостійно з урахуванням [2; 7; 9].

ся з проблемами своєчасного розрахунку за здану продукцію, крім того відчувається негативний вплив від неконтрольованого імпорту [6]. Загалом, така ситуація характеризує всю сферу агробізнесу, що територіально наближає-на до зони гарячого протистояння.

Серед визначальних причин, що призвели до скорочення пропозиції фасованих круп, і підняття на них цін, а також фактичного зникнення з продажу окремих видів вагових круп, слід віднести: загальний хаос у системі виробництва та логістики, пов'язаних з неможливістю прогнозування розвитку подій на фронті, подорожчання пального, ускладнення шляхів транспортування продукції до магазинів (блокування, погіршення шляхів та інфраструктури), а також бажання власників торговельних мереж нажитись на людському горі [7, с. 401].

В Україні, як і у багатьох країнах, що розвиваються, прослідковується екстенсивний характер розвитку як сільського господарства, так і більшості секторів економіки. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції значно відстають від сусідніх країн зі схожими географічними та кліматичними умовами, а за період 1990—2010 рр. відбулося подальше скорочення виробництва багатьох сільськогоспо-

дарських культур (за винятком зростання виробництва насіння соняшника та незначного збільшення обсягів виробництва картоплі та овочів) [8, с. 71—72].

Ведення бойових дій вимагає певної інформаційної гігієни та додаткових і доволі жорстких заходів у сфері інформаційної безпеки та всього, що стосується продовольства, оскільки це також є одним з чинників, що безпосередньо впливають на рівень обороноздатності держави. І надмірне поширення актуальної поточної інформації може бути використано "північним сусідом" для створення додаткових ускладнень існуванню української держави. В сфері агробізнесу до таких параметрів варто віднести поширення інформації щодо:

- обсягів, інтенсивності та існуючих проблем у сферах посіву, збору та зберігання продукції рослинництва;
- наявних проблем у сферах обробки і транспортування усіх продуктів с/г призначення;
- виникнення кризових ситуацій щодо забезпечення певних територій певними товарами с/г призначення;
- існуючих проблем у секторах виробництва, руху, зберігання й транспортування сіль-

госптехніки, добрив та засобів захисту рослин і тварин.

Не виключено, що саме зараз відбуваються дослідження і впровадження практичних заходів, що дозволяють суттєво підвищити рівень прибутковості агробізнесу, розробити нові важелі підтримки інноваційної діяльності в сільському господарстві на основі залучення до цієї сфери країн-учасників антипутінської коаліції, до якої входить абсолютна більшість цивілізованих країн світу.

Але широкому загалу ця інформація стане доступною лише після перемоги України та цивілізованого світу, саме тому, слід передбачити можливість того, що наведені пропозиції та прогнози у цьому матеріалі, вже можуть існувати у якості практичних рекомендацій з боку конкретних діячів у сфері агробізнесу, певних вітчизняних науковців, що опікуються цією проблемою, органами державного управління і контролю, в тому числі Міністерством оборони України та Радою національної безпеки та оборони України, а також закордонними експертами у сферах сільського господарства, національної безпеки, міжнародних відносин та міжнародного договірної права.

Як вже було зазначено, перша і друга групи проблем обумовлюються існуючою структурою олігархічної економічної системи України, яка прагне до повного контролю за рівнем життя та витрачанням доходів населення. Після остаточної монополізації сфери житлово-комунального господарства та обкладання населення непомірним, нічим не обґрунтованим тягарем космічних цін на комунальні послуги, державний апарат вирішив приборкати останню сферу, що була доступною для більшості мешканців населення — виробництво та продаж продуктів харчування [9, с. 74].

Третя група проблем обумовлена веденням бойових дій на території України, знищенням виробничого і споживчого потенціалу агробізнесу, руйнуванням логістичних систем та налагоджених зв'язків, необхідність переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків. Їх розлога характеристика наведена у таблиці 1.

Продовольча безпека визначається рівнем ефективності всієї економіки. Однак продовольчі ресурси формуються в процесі агропромислового виробництва. Тому такі підсистеми АПК, як збут і розподіл продовольства, продовольчі резерви і споживання відносяться до функціональних підсистем [10, с. 409].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Завершення активних бойових дій зумовить появу нової групи проблем у сфері ведення агробізнесу України залежно від результатів фіналізації гарячої стадії війни та ступеня звільнення українських територій. Також важливим питанням є те, наскільки до цього моменту посиляться/послаблять свій вплив/зникнуть існуючі проблеми, наведені у таблиці 1. Їх наявність, гострота та ступінь впливу на існуючу ситуацію визначатимуть пріоритетність державного впливу та інструментарій державного регулювання, послідовність та логіку їх застосування.

Все це зумовлює необхідність активізації застосування інноваційних технологій у сфері агробізнесу з урахуванням існуючих проблем за причинами походження, а також для уникнення появи нових гіпотетичних проблем, що можуть бути викликані внутрішніми причинами планування та організації сільськогосподарського виробництва.

Література:

1. Яковенко Р. В., Педь І. В., Алексеєва Л. М., Олійник І. В., Тертиця О. О. Теоретико-економічне підґрунтя реалізації завдань управління економікою України в умовах російської агресії. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 2. С. 58—66. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.2.58.
2. Зайченко В. В. Інноваційні технології в агробізнесі. Стратегія фінансово-економічного розвитку підприємницьких структур в умовах глобалізації: збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Херсон, 29 листопада 2022 р.). Херсон: ХДАЕУ, 2022. С. 58—60.
3. Про основи продовольчої безпеки України: Проект Закону України від 08.04.2011 № 8370. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A?an=3> (дата звернення: 06.04.2023).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2145-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
5. Зеленська О. О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2012. № 1 (59). С. 108—112.

6. Бойко В. О., Бойко Л. О. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27> (дата звернення: 06.04.2023).

7. Яковенко Р. В., Іванченко М. Р. Управління процесами ціноутворення на деякі продовольчі товари в умовах російської агресії. Actual priorities of modern science, education and practice : Proceedings of the XXI International Scientific and Practical Conference (May 31—03 June, 2022, Paris, France), Paris, France. P. 398—401.

8. Крупін В. Є., Пушак Я. Я. Аспекти формування продовольчої безпеки України. Економічні інновації. 2012. Вип. 47. С. 70—80.

9. Яковенко Р. В. Соціальна відповідальність заходів державного регулювання стосовно сільського господарства України в умовах пандемії covid-19. Агросвіт. 2020. № 13—14. С. 72—77. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.72.

10. Голікова К. П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. Наук. праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ, 2012. Вип. 22, ч. 2. С. 408—412.

References:

1. Yakovenko, R., Ped', I., Alekseiieva, L., Oliinyk, I. and Tertitsia, O. (2022), "Theoretical and economic basis for the implementation of the tasks of economic management of Ukraine in the conditions of russian aggression", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 58—66. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.2.58.

2. Zaychenko, V.V. (2022), "Innovative technologies in agribusiness", zbirnyk tez II Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii. Stratehiia finansovo-ekonomichnoho rozvytku pidpriemnyts'kykh struktur v umovakh hlobalizatsii [Conference Proceeding of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference. Strategy of financial and economic development of business structures in the conditions of globalization], State Agrarian and Economic University, Kherson, Ukraine, pp. 58—60.

3. Liga 360 (2011), Draft Law "On the basics of food security of Ukraine", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A?an=3> (Accessed 6 April 2023).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the creation of conditions for ensuring food security under

martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (Accessed 6 April 2023).

5. Zelens'ka, O.O. (2012), "Food security system: essence and hierarchical levels", Visnyk ZhDTU. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 1 (59), pp. 108—112.

6. Boyko, V.O. and Boyko, L.O. (2022), "Food security and risks for agricultural production during the war in Ukraine", Ekonomika ta suspil'stvo, [Online], vol. 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>

7. Yakovenko, R.V. and Ivanchenko, M.R. (2022), "Management of pricing processes for some food products under conditions of russian aggression", Actual priorities of modern science, education and practice, Paris, France, pp. 398—401.

8. Krupin, V.Ye. and Pushak, Ya.Ya. (2012), "Aspects of formation of food security of Ukraine", Ekonomichni innovatsii, vol. 47, pp. 70—80.

9. Yakovenko, R. (2020), "Social responsibility of state regulation measures in relation to agriculture in Ukraine in the context of the covid-19 pandemic", Agrosvit, vol. 13—14, pp. 72—77. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.72.

10. Holikova, K.P. (2012), "Food security of the state: essence, structure and features of its provision", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 22, no. 2, pp. 408—412.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України

з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України

від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 37.013.73

H. Shvydanenko,**PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Enterprise Economics, KNEU****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6737-7935>****O. Shvydanenko,****Doctor of Economic Sciences, Professor,****Professor of the Department of International Economics, KNEU****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-00002-5021-0271>****E. Sica,****Associate Professor, Department of "Social Sciences", University of Foggia****ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9054-8309>****T. Busarieva,****Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,****Professor of the Department of International Economy, State University of Trade and Economics****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3863-4511>**

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.66

CREATIVITY AS A DRIVER OF ECONOMIC BUSINESS GROWTH

Г. О. Швиданенко,**к. е. н., професор, професор кафедри економіки підприємств, КНЕУ****О. А. Швиданенко,****д. е. н., професор, професор кафедри міжнародна економіка, КНЕУ****Е. Сіка,****доцент, кафедра "Соціальних наук", Університет Фоджа****Т. Г. Бусарєва,****д. е. н., доцент, професор кафедри світової економіки, Національний торговельно-економічний університет**

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ДРАЙВЕР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ БІЗНЕСУ

The article is devoted to the substantiation of theoretical, methodological and applied principles regarding creativity as a driver of economic growth of business. Various interpretations of the category "creativity" have been highlighted by our and foreign scientists. The appropriateness of the process approach is proven, taking into account its focus on achieving results and achieving planned success with an innovative, unusual approach to solving the problem under study. The specified methodology of requirements for contemplation (contemplation) is creative, taking into account its complexity and the influence of a wide range of social, ethical, cultural, political and economic factors. It is emphasized that creativity is a category of divergent thinking. Separated concepts of creativity: preservation, international focus and determining trends; trial and error. Criteria for evaluating the level of creativity are given.

The theoretical aspects of the main comparative indicators of economies in the context of post-industrial society are revealed: innovative, informational, service, network, knowledge, creative. The role of creativity in modern national realities and in the post-war revival with exits to a new level of development with radical changes in the manifestation of creativity in the creation of modern innovations, digitalization, unique products, ecological, ethical and social values is determined. It is proposed to investigate the theoretical aspects of the economy of revival (restoration) according to the proposed criteria. A number of problems have been formed that require deeper research and careful attention of all involved structures in order to achieve dynamic economic growth of business and value parameters of an ecological, ethical, and social nature.

It is necessary to mention that creativity becomes the most significant factor affecting the production of products in economically developed countries, as it is able to implement ideas in the process of work and capital creation. And although creativity is intangible, thanks to new, original ideas, it allows you to increase the level of production without much additional labor and capital costs. In addition, this human ability constitutes unlimited resources for the formation of competitive advantages both at the level of states and at the level of TNCs. It is appropriate to use such conceptual approaches as preservation; interval orientation and determining trends, as well as the concept of "trials and errors."

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретичних, методичних і прикладних засад щодо креативності як драйверу економічного зростання бізнесу. Нашими і зарубіжними науковцями висвітлено різноманітні трактування категорії "креативність". Доведено доречність процесного підходу, враховуючи його спрямованість на досягнення результату і досягнення планового успіху при інноваційному, незвичному погляді щодо вирішення досліджуваної проблеми. Означена методологія вимог до споглядання (контемплєції) креативні, враховуючи його складність і вплив широкого спектру чинників соціальних, етичних, культурних, політичних та економічних. Підкреслено, що креативність — це категорія дивергентного мислення. Виокремлені концепції креативності: персервації, інтернаціональної спрямованості і детермінуючих тенденцій; спроб і помилок.

Наведено критеріальні ознаки оцінювання рівня креативності. Розкрито теоретичні аспекти основних порівняльних індикаторів економік у контексті постіндустріального суспільства: інноваційної, інформаційної, сервісної, мережевої, знанневої, креативної. Визначено роль креативності в сучасних національних реаліях і у повоєнному відродженні з виходами на новий рівень розвитку з кардинальними змінами прояву креативності у створенні сучасних інновацій, цифровізації, унікальних продуктів, екологічних, етичних і соціальних цінностей. Запропоновано дослідити теоретичні аспекти економіки відродження (відновлення) за запропонованими критеріальними ознаками. Сформовано низку проблем, які потребують більш глибокого дослідження і прискіпливої уваги всіх причетних структур задля досягнення динамічного економічного зростання бізнесу і ціннісних параметрів екологічного, етичного, соціального характеру.

Слід зазначити, що креативність стає найважливішим фактором, що впливає на виробництво продукції в економічно розвинутих країнах, оскільки вона здатна реалізовувати ідеї в процесі праці та створення капіталу. І хоча творчість нематеріальна, завдяки новим, оригінальним ідеям вона дозволяє підвищити рівень виробництва без особливих додаткових витрат праці та капіталу. Крім того, ця здатність людини становить необмежені ресурси для формування конкурентних переваг як на рівні держав, так і на рівні ТНК. Доречно використовувати такі концептуальні підходи, як збереження, інтервальну орієнтацію та визначальні тенденції, а також концепцію "спроб і помилок".

Key words: creativity, generation of ideas, values, constructive thinking, indicators of creativity, flexibility, originality, intellectual abilities, adaptability, generation, personality development, divergence, creativity, creative thinking, creative economy.

Ключові слова: креативність, генерація ідей, цінності, конструктивне мислення, індикатори креативності, гнучкість, оригінальність, інтелектуальні здібності, адаптивність, генерування, розвиток особистості, дивергентність, творчість, креативне мислення, креативна економіка.

INTRODUCTION

The role of creativity in modern realities and in the post-war revival, when the existing standard mechanisms for achieving strategic goals are ineffective and inadequate. To overcome the crisis and reach a new level of extremely rapid development, new radical changes and creative thinking, unique products, ecological, ethical, social systems and values are necessary.

STATEMENT OF THE PROBLEM

The result of the manifestation of creativity is the creation of modern innovations, the generation of fundamentally new experience in solving complex tasks in order to achieve a socially significant result. Economic growth can be achieved by our country by revealing the creative potential of Ukrainians, based on the mentality of the community, their spiritual attitude, which is creativity.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE

The goal of the article is to determine how the essence and content of the studied phenomenon "creativity" is interpreted in modern scientific discourse; to substantiate the theoretical, methodical

and applied principles of creativity as a driver of economic growth of business. To determine the role and significance of creativity in our modern realities, as well as in the process of the post-war revival of the national economy and the achievement of a new round of innovative development in the global space.

To reveal theoretical aspects of comparative indicators of innovative, informational, service, network, knowledge and creative economy in the context of post-industrial society. In the aspect of implementation, it is proposed to justify the expediency according to the defined criterion features of the "revival (restoration) economy" in order to achieve the predicted resulting indicators.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

M. Mumford noted that during the last decade there is a general agreement among a number of scientists on the definition of "creativity". Creativity is the ability of an individual to go beyond the boundaries of the studied situation in order to create original values, according to F. Barron, S. Mednyk, V. Molyako, I. Grinenko, E. Fromm, K. Szmidt, S. Lytvynenko, O. Voitenko. Creativity is the process of personal individuality. O. Ya-

Table 1. Theoretical aspects of the main comparative indicators of economies in the context of post-industrial society

Theoretical aspect	Economics			
	Innovative	Informative	Creative	Virtual
1. Economical resources	Intellectual capital	Інформацій-ний капітал	Нематеріальні ресурси	Virtual (network equity)
2. Production factor	Innovation	Information	Services	Intellectual technologies
3. Final results	Product, service	Service	Service	Service
4. Basic characteristics of production	Avtomatization	Computerization, automation	Automated work, partly manual	Computerization,
5. Sources of formation of business liabilities (investment)	Own and borrowed funds	Own and borrowed funds	Own funds	Own funds
6. The role in the post-war revival of the national economy	A trigger for innovation	Business information support according to EU standards	Development of modern services	To accumulate network capital
7. The role in the development of the creative industry	Determinant	Especially important	Determinant	Especially important

Source: created by authors based on [2].

kovleva, K. Szmidt, O. Voytenko, G. Eysenck, D. Veksler, R. Sternberg believe that creativity is a kind of intellectual behavior. The works of J. Gilford, A. Maslow, R. Stanbera, P. Torrens, H. Gruber, D. Perkins, and S. Reich are devoted to the general foundations of creativity.

American scientist John Kao defined creativity as a holistic process of generating ideas, as well as their development and reproduction in reality. J. Gilford emphasized that the process of divergence and transformation is the basis of creativity and singled out six signs (parameters) of creativity, which can be summarized as the ability to identify and pose a problem, generate a large number of ideas and their production, improve objects, flexibility, originality and the ability to solve non-standard problems [2]. J. Gilford and P. Torrens defined creativity as the ability for divergent thinking, F. Barron emphasizes the definition of creativity as an internal process that spontaneously transforms into action.

Torrens made a number of improvements to the test, which allowed him to secure international status. The scientific contribution of researchers in defining creativity through goal setting as a creative dimension in the problem field (F. Barron, H. Gardner, H. Gruber, D. Perkins) is significant. There is also a published version that creativity is a random change in the stages of the creative process resulting in the generation of creative products (R. Jones, P. Langley, T. Taylor).

METHODS OF THE ARTICLE

The methodological basis of the article is the methods and forms of scientific knowledge adopted in national science, such as system approaches, comparative and synthesis methods, methods of

abstract logical evaluation, methods of detailing, groupings and generalizations, experts' evaluations. Dynamics series, logic analysis, paired and multiple correlation techniques were applied, and the Google Trends search engine was used.

RESULTS

Creativity is based on divergent thinking, which in its essence is aimed at solving problems with many different innovative options. Manifestations of creativity should be aimed at creating innovations in a large-scale aspect, namely: in business, in management, in particular, state, in general, in all types of economic activity through the generation of fundamentally new ideas and their introduction into business practice. It is

possible to ascertain the paradigmatic foundations of the epochal change of socio-cultural development to creative, precisely the intensive development of creative thinking will be the trigger of economic growth at a high rate.

The objectively necessary renewal of our state encourages the use of the concepts of preservation, international orientation, as well as the concept of trial and error, dynamic possibilities of creative thinking as a response to the challenges of modern developed countries. Therefore, creativity is a universal and effective way of revealing the creative potential of the nation in a creative and competitive country.

Creativity (eng. create) is the capacity and ability to generate fundamentally new ideas, as well as the ability to solve internal problems arising in the system in order to move to a new level of life [1]. A comparative analytical evaluation of the definitions of innovation, information, service, network, knowledge and creative economy is important (Table 1).

The modern realities of the 21st century allow us to assert that the way out of the global systemic crisis necessitates the need for new value categories, algorithms, constructive thinking, a radically new outlook, unique, extraordinary ways of solving problems in conditions of a high level of competition. Creativity as a driver of business economic growth is adaptation and, above all, the ability to use the features of functioning in an unstable, turbulent environment for the development of business structures[17]. This requires mobility and high professionalism in making non-standard, innovative management decisions.

American scientist John Kao focused on creati-

vity as a holistic process that covers the chain "generation — ideas — development — transformation — correction — values" [4]. This is a relatively new category, which was started in the 50s by the president of the American Psychological Association, Joe Guilford. Available data show that over twenty years (1975—1995), only half a percent of articles dealt with the problem of "creativity" due to questionable concepts and the lack of a methodical tool for its assessment[16]. In this regard, Joe Gilford himself discovered a set of parametric indicators of creativity, namely:

- ability to formulate a problem;
- the ability to generate a number of different ideas;
- flexibility in producing ideas of different directions;
- originality, to prove its expediency and appropriateness;
- the ability to improve and correct the object;
- creative ability to solve emerging problems.

The scientific heritage of Joe Gilford is the identification of hypothetical intellectual abilities (16 of them), as well as the argument that creativity is a category of divergent thinking. The American scientist E. Torrens devoted his entire creative life to the study of the phenomenon — "creativity". Creativity is a process aimed at creating a final result to satisfy social requirements, in particular, creative social products, advertising, content, activities, development of a creative personality [15].

Creativity can also be emphasized as a fundamental aspect of human experience and can be a trigger for personal development and the creation of social innovations, generate new, original solutions, ideas, methods, paradigmatic concepts; new solutions to socio-ecological and ethical problems. [5]

Ancient philosophers Plato and Aristotle believed that creativity is a manifestation of a special kind of wisdom. Leonardo Da Vinci was the bearer of such wisdom. Immanuel Kant made a significant contribution to the development of creativity as a key value and opportunity for self-expression to generate meaningful brilliant ideas. In today's realities, creativity has a priority value in civilizational development[18]. Sigmund Freud developed the theoretical foundations of creativity in his scientific and practical activities — psychosomatic theory; Abraham Maslow — humanistic theory; Joe Paul Gilford — a cognitive theory highlighting the meaningful content of the intellectual abilities of divergent thinking is capable of generating various alternative ideas if

the necessary prerequisites for the dynamic development of creative abilities are present and created. So, creativity is a complex process with a wide range of social, environmental, ethical, cultural, political and economic factors[14].

It is obvious that societies with a high level of development of economic potential create more opportunities, prerequisites and factors with resource and information support for the development of creativity. A significant emphasis should be placed on the fundamental driver of ensuring competitiveness, economic growth, success, leadership market positions in business, especially and objectively necessary in the post-war recovery of the national economy and the business structure of small and medium-sized businesses, all forms of ownership, as well as PJSC and ZAO .[6]

We define an economic strategy as an adapted and justified plan, the implementation of which will ensure the achievement of long-term goals and objectives of the enterprise, having previously determined them [12]. A decisive element of the development and implementation of the strategy is the target orientation in the application of the organization's resources, which ultimately leads to the formation of competitive advantages for the enterprise.

Foreign scientists emphasized the priority in meaningful filling of the category "creativity" as mechanisms of creative thinking, as varieties of intellectual behavior, reflection of creativity, peculiarities of creative behavior.[7] Domestic scientists paid more attention to the study of the general foundations of creativity, the psychological foundations of the development of creativity [11]. The conducted studies allow us to state that there are various interpretations of the category "creativity", namely:

- as an individual's creative abilities;
- as a manifestation of a special kind of wisdom;
- as a property and sign of personality;
- as the ability to be creative;
- as a process of manifestation of one's own individuality;
- as the ability to produce new ideas;
- as a type of creative thinking.

We believe in a process approach to the interpretation of creativity. This is a process aimed at achieving results and achieving success with an innovative, unusual approach to the problem [13]. Methodology of requirements for contemplation (contemplation):

- activity (determining the required angle, aspect, view of the object);

- vector focus on interest in the object;
- mode perception of the object.

In knowledge-based business models, the decisive role is not played by scientific discoveries, but by entrepreneurial creativity, the identification of a new market need and the exact combination of the method of its satisfaction with effective demand based on non-standard formats and methods of creating and delivering consumer value to the target audience of buyers. In modern conditions, when the life cycle of even the most successful BMs is drastically shortened, for the vast majority of participants in global competition, the introduction of business knowledge becomes an important tool for conquering markets and their strategic defense against rivals.

It is with knowledge-based business models that the most notable corporate upswings of recent decades are connected — Apple, Wal-Mart, Amazon, Cisco, FedEx, Virgin, etc. Corporations that have become leaders in the field of business innovation are among the global leaders in their fields. From this point of view, the experience of developing and implementing new business models is of obvious interest to Russian companies, which are increasingly involved in competition on world markets.

To build a business model, it should be noted that intellectual capital does not consist of separate parts: human, structural and client, it is created as a result of their interaction. The knowledge and abilities of the corporation's employees (human capital) are embodied in organizational processes and relationships with partners (structural capital), which, in turn, create a basis for sustainable and long-term relationships with customers (customer capital). Cooperation with clients and partners helps to accumulate experience, develop knowledge and skills of employees, create databases, etc.

Thus, in the corporation there is a circular movement of parts of intellectual capital: from human to client and vice versa. However, in the process of interaction of the components of intellectual capital, you can get a positive effect that does not correspond to the efforts made. Taking into account the above, for the successful formation of the intellectual capital of the corporation, effective interaction, interpenetration of various types of intellectual capital, and the creation of a synergistic effect are necessary. In particular, only when some parts of intellectual capital are cross-influenced by others is the transfer and consolidation of knowledge from the sphere of interaction with external counterparties into internal corporate systems for further use by employees.

CONCLUSIONS

Creativity in the current practice of our society and the state provides an opportunity to overcome the crisis state and reach a new level of development through innovative management solutions for the use of resource potential based on fundamentally innovative ideas, systemic balancing and harmonization, a unique combination of individual elements of the value system and solving problems in variable ways.

We interpret the creative economy as a socio-economic one based on intellectual activity, a system of integration and interaction of creative innovative non-standard ideas, knowledge, technologies, innovations, informational talent, tolerance. Content in social globalization is objectively necessary in the process of reviving national economy and creative potential [10]. We consider it expedient to expand the assortment and increase the volume of exports of Ukrainian creative goods to the EU (in particular, goods of the creative industries of fashion, IT) in order to create added value. We interpret the creative industry as a symbiosis of products of individual creativity, talent, modern professional skills, abilities, and individual creativity [12].

An important aspect of research business practices is the study of the specifics of internal content, taking into account such key elements as innovation, information, creativity, knowledge, distinguishing innovative, informational, network, service, creative and knowledge economies. Taking into account our modern realities and the objective necessity of dynamic economic growth, we propose to investigate the theoretical aspects of the economy of the revival (restoration) of our economy according to European standards [9].

So, the evolution of development can be defined through the economy:

- service economy — characteristic signs of the growth of the share in the service sector;
- innovative — production of new goods and services, introduction of innovations;
- informational — IT development, high-speed transmission and exchange of information;
- knowledge economy — development is conditioned by the products of creative work;
- creative economy — the driving force is creative potential;
- revival economy — a new level of economic development according to European parameters and international modern progressive business practices.

As for the development of TNCs, for them, the knowledge, experience and creativity of the staff become the main factor of the organization's effectiveness, without which scientific progress is an unattainable task, regardless of the amount of money

invested in production equipment and technology. According to experts, up to 40% of GDP in developed countries is created by creative workers. The use of abilities embodied in people allows organizations to activate innovations, increase the quality and competitiveness of products and services.

Consumption is the key factor of the new economy, and the consumer is a sovereign, creative person becomes the center of the new economy. Creativity and innovation are the lifeblood of any organization engaged in survival and prosperity in the consumer market. Research in the field of creativity and its assessment will help to move from creative ideas, which are still at the stage of ideology, to increasing labor productivity [8].

Literature[^]

1. Guilford J.P. New frontiers of testing in the discovery and development of human talent.- Seventh Annual Western Regional Conference on Testing Problems. Los Angeles. 1958. P. 12—19.
2. Kao J. Jamming: The art and discipline of business creativity. London : Harper Collins Business. 1996. P. 228.
3. Ніколаєва О., Онопрієнко А. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України. Київ. 2022. С. 111.
4. Koziellecki J. Czlowiek wielowymiarowy. Warszawa. 2021. P. 32—41.
5. Андрієвська В. В. Креативність. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України: гол. ред. В. Г. Кремень. 2008. С. 432.
6. Ткаченко А. І. Парадигма синергетичного підходу в педагогіці. Зб. Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН. 2013. С. 184—188.
7. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка. Житомир 2020. С. 120—131.
8. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі. Житомир. 2021. С. 14—41.
9. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ. 2020. С. 36.
10. Бусарева Т. Г. Мережева економіка як нова форма розвитку економіки, Бізнес-навігатор. 2018. С. 9—13.
11. Kakko Iikka. Homo Creativus. Oksford Journals, Science and Public Policy. Kiev. 2009. p. 537—548.
12. Станіслав Райх. Психодіагностика креативності. Київ. 2011. С. 6.
13. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи. Полтава. 2016. С. 215—219.
14. Taylor C. W. Various Approaches to and Definitions of creativity. Cambridge: Cambridge Univ. Press. 2021. P. 99—124.

References:

1. Guilford, J.P. (1958), "New frontiers of testing in the discovery and development of human talent", Seventh Annual Western Regional Conference on Testing Problems, Los Angeles, USA, pp. 12—19.
 2. Kao, J. (1996), Jamming: The art and discipline of business creativity, Harper Collins Business, London, UK.
 3. Nikolaieva, O. and Onoprienko, A. (2022), Kreatyvni industrii: vplyv na rozytok ekonomiky Ukrainy [Creative industries: impact on the growth of Ukraine's economy], Kyiv, Ukraine.
 4. Koziellecki, J. (2021), Czlowiek wielowymiarowy [Czlowiek wielowymiarowy], Warszawa, Poland, pp. 32—41.
 5. Andriievs'ka, V.V. (2008), "Creativity", Entsiklopediia osvity [Encyclopedia of education], Akad. ped. nauk Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 6. Tkachenko, L.I. (2013), "Paradigm of synergistic approach in pedagogy", Zb. Instytutu innovatsijnykh tekhnolohij i zmistu osvity MON, pp. 184—188.
 7. Pavlenko, V.V. (2020), "Creativity: essential characteristic of the concept", Kreatyvna pedahohika, pp. 120—131.
 8. Antonova, O.Ye. (2021), "The essence of the concept of creativity: problems and searches", Teoretychni i prykladni aspekty rozvytku kreatyvnoi osvity u vyschij shkoli, pp. 14—41.
 9. Moliako, V.O. (2020), Psykhologichna hotovnist' do tvorchoi pratsi [Psychological readiness for creative work], Kyiv, Ukraine.
 10. Busareva, T.H. (2018), "Network economy as a new form of economic development", Biznesnavihator, pp. 9—13.
 11. Kakko, Iikka (2009), "Homo Creativus", Science and Public Policy, vol. 36, issue 7, pp. 537—548.
 12. Rajkh, S. (2011), Psykhodiahnostyka kreatyvnosti [Psychodiagnostics of creativity], Kyiv, Ukraine.
 13. Lytvynenko, S. (2016), "Creativity as a general ability to create: modern approaches", Zbirnyk naukovykh prats' poltav's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V.H. Korolenka. Seriia "Pedahohichni nauky", vol. 3 (50), pp. 215—219.
 14. Taylor, C.W. (2021), Various Approaches to and Definitions of creativity, Cambridge Univ. Press, Cambridge, UK, pp. 99—124.
- Стаття надійшла до редакції 03.03.2024 р.*

УДК 637.3-027.41:640.43

V. Kotsiuk,

PhD in Historical Sciences, Head of the Department of Socially-humanitarian preparation,
Khmelnyskyi Cooperative Trade and Economic Institute

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-9372>

D. Molnar-Babilya,

PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Hotel,
Restaurant and Museum Business, Mukachevo State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1063-013X>

L. Udvorheli,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Hotel, Restaurant and Museum Affairs, Mukachevo State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6596-8272>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.72

OPPORTUNITIES AND CHALLENGES INTRODUCING CRAFT IN THE RESTAURANT BUSINESS

В. Д. Коцюк,

к. і. н., завідувач кафедри соціально-гуманітарної підготовки,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Д. І. Молнар-Бабіля,

к. х. н., доцент кафедри готельно-ресторанної та музейної справи,
Мукачівський державний університет

Л. І. Удворгелі,

к. т. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної та музейної справи,
Мукачівський державний університет

МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ КРАФТОВИХ ПРОДУКТІВ В РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС

The relevance of the study is due to the growing role of craft products in the development of the restaurant business, which contributes to a positive customer experience creation at the expense of elements of uniqueness, quality diversity, and authenticity of the restaurant's menu. Under the above, the article aims to consider the possibilities and challenges of introducing craft products into the restaurant business. The article's aims achievement through research methods such as logical generalization or scientific abstraction, and structural analysis. Within the framework of the study, noted that in the context of the restaurant business, craft products are now a basic component, which allows its kitchens to move on to the creation of the author's dishes that exist as unique and identify an individual chef or the entire institution. It is proved that the introduction of craft products in the restaurant business opens up a wide range of opportunities for its successful development, including opportunities to achieve uniqueness and differentiation in the market, opportunities to attract new customers and expand the audience, opportunities to increase reputation and image, opportunities to create an individual brand, opportunities to the customer satisfaction index increase. Development opportunities manifest themselves only if the owners of the restaurant business have taken into account several challenges that may arise when introducing craft products, namely those related to: the selection of suppliers, high production costs of craft products, incorrect perception value of "craft", the continuous staff training needs, consumer awareness of craft products concept, equipment, and infrastructure investment needs, significant risk of implementation failure. Noted that minimization of the above-outlined challenges and maximization of existing opportunities are possible at the expense of careful planning, restaurant market study, proper marketing, and ensuring high-quality standards of craft restaurant products. Therefore, the prospects for further research are to study approaches to the integrated management of the implementation of craft products in the restaurant business.

Актуальність дослідження зумовлена висхідною роллю крафтових продуктів в розвитку ресторанного бізнесу, яка полягає у створенні позитивного клієнтського досвіду за допомогою елементів унікальності, якісної різноманітності та автентичності меню закладу. Відповідно до вищенаведеного, метою статті є розгляд можливостей та викликів впровадження крафтових продуктів в ресторанний бізнес. Досягнення поставленої у статті мети реалізоване за допомогою таких методів дослідження, як логічне узагальнення та наукова абстракція, структурний аналіз. У межах дослідження констатовано, що в контексті ресторанного бізнесу, наразі крафтові продукти є базовим елементом, що дозволяє його кухням перейти до створення авторських страв, що існують як унікальні та ідентифікують окремого шеф-кухаря або весь заклад. Доведено, що впровадження крафтових продуктів у ресторанний бізнес формує широкий спектр можливостей для його успішного розвитку, серед яких основними є можливості з досягнення унікальності та диференціації на ринку, можливості залучення нових клієнтів, можливості підвищення репутації та покращення іміджу, можливості створення індивідуального бренду, можливості підвищення рівня задоволеності клієнта. Можливості розвитку проявляють себе якщо власники ресторанного бізнесу врахували низку складних викликів, які можуть виникнути при впровадженні крафтових продуктів, а саме ті з них, що пов'язані: з вибором постачальників, з високими витратами на виробництво крафтових продуктів (порівняно з класичними), зі сприйняттям цінності та вартості "крафт" споживачем, з потребою постійного навчання персоналу, з недостатньою обізнаністю споживачів, щодо концепції крафтових продуктів, з необхідністю інвестицій в обладнання та інфраструктуру, зі значним ризиком неуспішного впровадження. Зазначимо, що мінімізація окреслених вище викликів та максимізація наявних можливостей можливі через ретельне планування, вивчення ресторанного ринку, правильний маркетинг та забезпечення високих стандартів якості крафтових ресторанних продуктів. Відтак, перспективи подальших досліджень полягають у вивченні підходів до комплексного управління процесом впровадження крафтових продуктів в ресторанний бізнес.

Key words: craft product concepts; expanding the audience; author's dishes.

Ключові слова: концепції крафтових продуктів; розширення аудиторії; авторські страви.

TARGET SETTING

Until recently, the word "craft" could be heard only in the phrase "craft beer" (so this is a beer brewed by small breweries, in small volumes, and, as a rule, according to the author's recipes). Now, the term craft has begun to be used in the restaurant sector. It predetermines that more and more restaurants focus on the natural use of products, on the use of author's dishes and products, abandoning the complexity of recipes. Therefore, the arm of the study is due to the growing role of craft products in the development of the restaurant business, which contributes to the creation of a positive customer experience at the expense of elements of uniqueness, quality diversity, and authenticity of the restaurant's menu. The refers to the inclusion in the menu of dishes that involve not only manual or small-scale production with an emphasis on quality, and taste but also tra-

ditional methods of making ingredients. Craft foods help the restaurant get affordable new tools to stand out from the competition, find new customers, and increase profits by creating dishes and drinks that can't be found elsewhere. Note that an additional factor of relevance is that craft products are often associated with the preservation of natural resources and production without a significant impact on the environment.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Among the publications that consider the problematic issues and features of the introduction of craft products in the restaurant business, it is worth noting the works of Ivashina, L., Byshovets, L., Oliferchuk, O., Paska M.Z., Grafskaya O.I., Kulik O.M. At the same time, the outlined scientists draw attention to the fact that the original cuisine

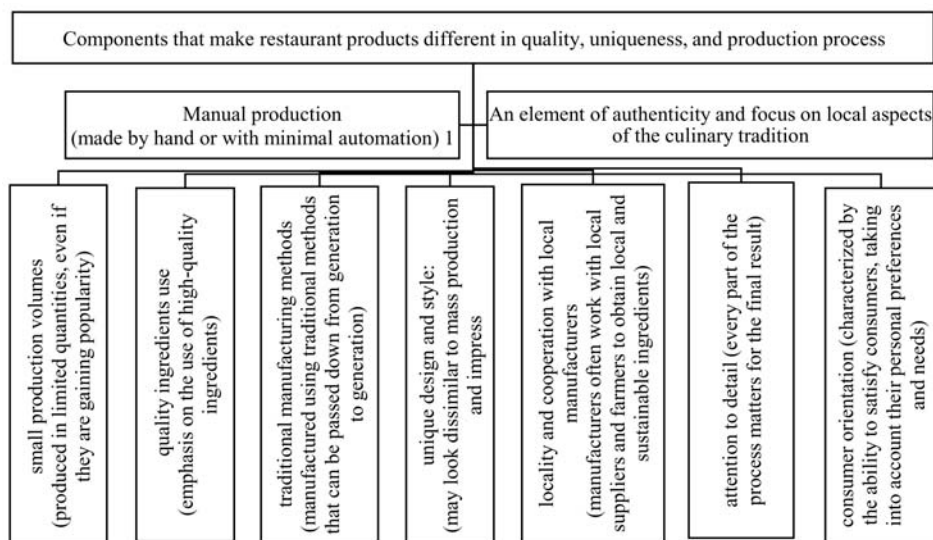

Figure 1. Context of original, handicraft restaurant products in the context of production or provision of restaurant services

Note:

1 This may include manual processes and attention to detail.

Source: formed based on [1; 3—4].

is now gaining popularity, which allows creatively reworking the existing cuisines of the world and creating their craft restaurant product, but not highlight the opportunities and challenges formed such products introduction in the sustainable menu of the institution.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

Under the above, the article aims to consider the possibilities and challenges of introducing craft products into the restaurant business.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

According to the available interpretations, craft products are individual ingredients, dishes, and drinks presented as independent products [2]. They are made in limited quantities, usually by hand or in small productions, with a great emphasis on quality, uniqueness, and traditional manufacturing methods. Not every craft product is a restaurant product. A craft product becomes a restaurant product if transformed into a service and product complex, which is formed by:

- products of the original cuisine (dishes, culinary products, drinks, cocktails, etc.) or its precentral part (quantitative and qualitative compositions of ingredients);
- attracting funds that ensure the consumption of this product (hall, wardrobe, furniture, dishes);

— establishment of service (table setting, service, music, lighting, additional services) [3].

Modern examples of "craft restaurant products" (served as part of the menu) are:

- individual craft ingredients, in particular craft flavored oils (for example, basil, lemon, or nut oil), craft sauces (such as avocado-lime or blueberry-basil sauce, to give a unique taste to the dishes), craft marinades for vegetables (such as pickled artichoke with garlic and green mustard), craft herbal salts (such as rosemary or lavender salt, adding an interesting flavor and taste to dishes, exclusive coffee mixes); cured meat or fish;

— craft desserts (such as hand-chopped chocolate tablets, various variations of tiramisu or raisin buns with vanilla cream, etc.) and jam;

— craft cocktails (containing in the composition in liquid ingredients and special syrups to create a unique taste profile [5]);

— dishes that are available only in this institution because they are created using unique recipes, ingredients, and culinary methods.

In the context of providing restaurant services based on craft products, the author's component of the kitchen is formed through the focus on [4]: authenticity; local or regional aspects; attraction of means ensuring their consumption and characterizing the service. The author's component is determined by the content of the local culinary tradition or culinary trends of other areas (using traditional recipes or ingredients that are characteristic of another region).

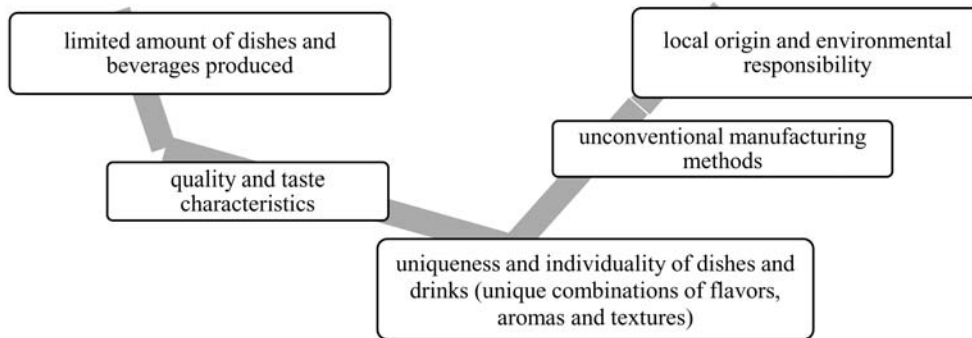

Figure 2. The features of "craft restaurant products" on the restaurant's menu

Source: formed based on [1; 4–5].

Outlined tricks are possible since only those that correspond to the characteristics of "original," "handicraft" products belong to "craft spring products." They are unique in the context of the production or provision of restaurant services, as illustrated in Figure 1.

Therefore, in the context of the restaurant business, such products are now a basic component that allows its cuisines to move on to creating original dishes that exist as unique and identify the individual chef or the entire restaurant. At the same time, in the restaurant's menu such products always distinguish several features defined in Figure 2.

The basis of the range in this case are specialties or dishes from the chef, drinks, etc. These products contain craft ingredients or correspond to the signs of craft and reflect the features of national cuisine or the thematic orientation of the restaurant establishment.

So, among such signs: limited amount (dishes and drinks on the menu consist of ingredients made in small quantities compared to mass production); quality and taste features (dishes and drinks on the menu consist of ingredients for which the highest standards of quality and taste profiles of various national cuisines are observed); uniqueness and individuality of dishes and drinks (dishes and drinks on the menu are often unique combinations of flavors, aromas and textures), unconventional production methods (dishes and drinks on the menu consist of ingredients or are entirely the product of unconventional technologies and production methods passed down from generation to generation), local origin and environmental responsibility (dishes and drinks on the menu are made locally, supporting local producers and reducing environmental impact).

Therefore, in the restaurant business, craft products should become a key element of the menu development strategy, adding elements of exclusivity and concern for quality and taste. A

typical example of a craft products introduction is the restaurant business we consider Gastro-Location restaurant (Kyiv), which produces custom craft products in limited quantities and includes them as an independent dish in the menu. For example, each week chefs a limited number of craft cheeses and homemade marmalades. In addition, the institution's menu includes dishes from craft products, which are characterized by unique combinations of tastes. For example, Lavender and Lemon are a dessert that includes local lavender honey and fresh lemon filling. This restaurant successfully integrated craft products into its menu, creating a unique gastronomic experience and a unique brand that attracts connoisseurs of high-quality and traditional cuisine (including Ukrainian, Italian, Korean, Middle Eastern, American, and Israeli).

Noted that the introduction of craft products in the restaurant business opens up a wide range of opportunities for its successful development, among which following:

1. Achieve uniqueness and market differentiation opportunities. In particular, craft product introduction allows restaurants to stand out favorably among competitors through exclusive recipes and flavor combinations (we are talking about the uniqueness of the institution menu); using the unconventional ingredients (we are talking about the focus on unique visual effects); high-quality ingredients use and their quality emphasis; emphasis on thematic actions and special events (we are talking about thematic events organizing, such as culinary master classes, tastings or gastronomic events, to give the institution a unique touch and attract the attention of guests); individualization of each dish or drink presented in the menu (we are talking about adapting dishes and drinks by the taste preferences of customers to create a personalized approach and impression); interactive gastronomic elements introduction (we are talking

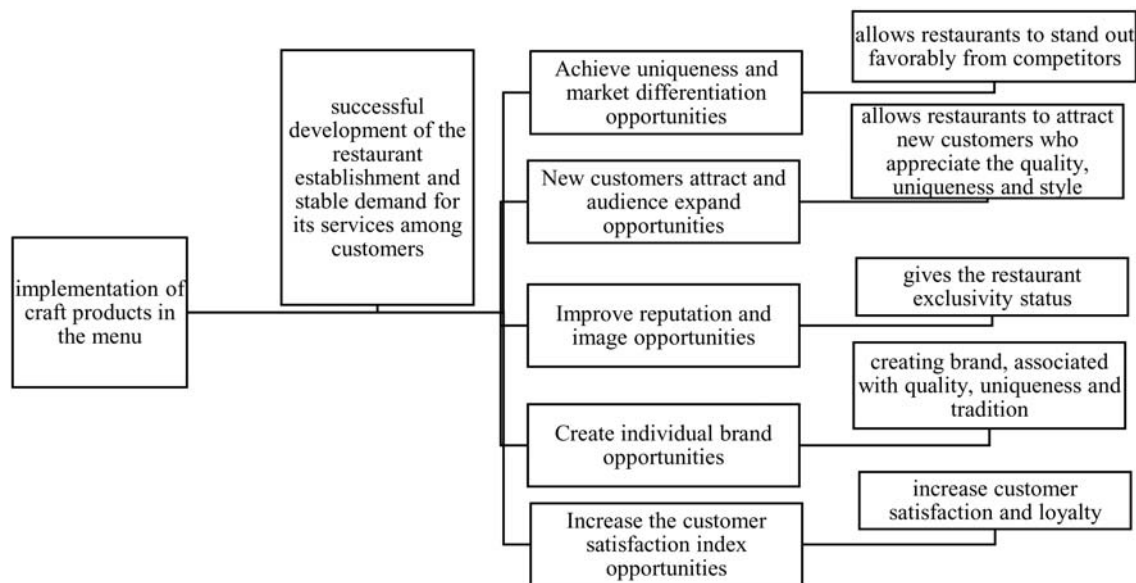

Figure 3. Opportunities for the restaurant business from the craft products introduction in the menu

Source: formed based on [1; 3—5].

about attracting guests to the cooking process or serving dishes to unique experiences create and expand interaction with customers).

2. New customers attract and audience expand opportunities. In particular, the craft products introduction allows restaurants to attract new customers who appreciate the quality, uniqueness, and style, thanks to the formation of prerequisites for sustainable gastronomic interest among customers who are looking for new and unsurpassed taste impressions; formation of prerequisites for trendiness, among consumers appreciate trendy products, culinary innovations and refined tastes; formation of prerequisites for attention to the institution in social networks.

3. Improve reputation and image opportunities. In particular, the craft products introduction gives the restaurant exclusivity status thanks to the focus on high-quality dishes, manual production, and traditional manufacturing methods, which are perceived by customers as art.

4. Create individual brand opportunities. Restaurants can use craft products to create their brand, associated with quality, uniqueness, and tradition, thanks to the focus on uniqueness and appreciation (we are talking about acting product line creating and available only in this restaurant); individual taste and style (we are talking about taste and style that attract customers with originality and can serve as a marker of sophistication). Restaurants can use craft products to create unique branded elements, such as logos, labels, or packaging, which causes recognition and enhances the image.

5. Increase the customer satisfaction index opportunities. Increase the customer satisfaction index opportunities. The unique and high-quality gastronomic experience of craft products provided can contribute to increased satisfaction, and customer loyalty and form a request for repeated visits to the institution. At the same time, the outlined opportunities are formed through the focus of restaurants on the gastronomic experience (we are talking about satisfaction with the taste and texture of dishes), emotional pleasure (we are talking about the aesthetic appeal of dishes, their special taste and aroma, to the extent that they can create memorable moments for the client). Customers who feel the restaurant offers them something special and distinctive tend to come back again and recommend the establishment to others.

The manifestation of the above possibilities can be both local and complex. It differently spares the development of the restaurant establishment and forms the demand among customers (see Figure 3).

At the same time, these opportunities are manifested if the owners of the restaurant business have taken into account several challenges that may arise when introducing craft products, namely related to:

1. Selection of suppliers. Craft products are based on small suppliers or even manual labor, which can create problems with supply consistency, quality consistency, and supplier reliability. It is important to choose stable suppliers (able to ensure a constant supply,

especially if craft products become popular among guests) and reliable (able to supply quality and fresh ingredients that meet the standards of the restaurant. The restaurant can cooperate with suppliers who offer unique products or produce them manually.

2. High production costs for craft products (compared to classical ones). Craft products require attention to detail and high quality and unique ingredients use (which can be high-value because of their quality and brand). The manufacturing craft products can include manual labor or special techniques; therefore, it is laborious (which is the reason for the higher labor costs). It can affect the restaurant's price strategy and competitiveness.

3. Incorrect perception value of "craft". Customers may not always be willing to pay a higher price for craft products, especially if they do not understand the entire production process and the uniqueness of such products.

4. The continuous staff training needs. Restaurant staff should be well aware of the characteristics of craft products, their manufacturing methods, principles, and techniques of their presentation. It requires staff training, which requires time and expense

5. Consumer awareness of craft products concept. Some customers may be informed of the craft products concept and feel doubt about their quality or safety. It is important to work on marketing and communication with customers with customers based on: degustation and trial sets of craft products organization (we are talking about providing customers the opportunity to personally verify the quality, safety, and taste qualities of products); special menu creating (we are talking about including craft products in a separate section of the menu to help distinguish them from other dishes and drinks); special menu creating (we are talking about including craft products in a menu section to help distinguish them from other dishes and drinks); open dialogue with customers (we are talking about constant communication with customers, answering the question to eliminate doubts about the quality or safety of craft products); obtaining certifications and quality guarantees for craft products (we are talking about strengthening customer confidence through quality certificates that products meet high standards and are completely safe). Doubt destruction and craft product concepts studied by consumers are important for creating a positive perception and positioning the restaurant as a place where high quality and uniqueness are appreciated

6. Equipment and infrastructure investment needs. Craft production requires specialized equipment (which may include specialized furnaces, manual production equipment, flavoring machines, etc.), expansion or adaptation of industrial premises (which may include the creation of a zone for preliminary storage of ingredients, zones for equipment placement, and zones for processing and packaging of products). Investments in these aspects can be significant for the restaurant business.

7. Significant risk of implementation failure. If you do not take into account all aspects of the craft products implementation, there is a risk of project failure. This may be due to the lack of popularity of relevant products among customers (this is possible if the restaurant introduces craft products into the menu that do not find reviews among customers or do not match their taste preferences), high costs, and low implementation profitability (if the cost of producing craft products is higher than the market price, the restaurant may become ineffective) or poor-quality production (which is possible due to technical malfunctions with equipment, which can lead to production stoppage or loss of products, non-compliance with quality standards, etc.).

Avoiding the challenges outlined above and minimizing the available opportunities are possible at the expense of careful planning, studying the restaurant market, proper marketing, and ensuring high-quality standards for craft restaurant products.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Within the framework of the study, it is proved that in the context of the restaurant business, craft products are a main component, which allows its cuisines to move on to the original dishes creation that exists as unique and identify an individual chef or the entire institution. The following conclusions have been drawn:

1. Proved that the introduction of craft products in the restaurant business opens up a wide range of opportunities for its successful development, including opportunities to achieve uniqueness and differentiation in the market, opportunities to attract new customers and expand the audience, opportunities to increase reputation and image, opportunities to create an individual brand, opportunities to the customer satisfaction index increase.

2. Development opportunities manifest themselves only if the owners of the restaurant business

have taken into account several challenges that may arise when introducing craft products, namely those related to: the selection of suppliers, high production costs of craft products, incorrect perception value of "craft", the continuous staff training needs, consumer awareness of craft products concept, equipment, and infrastructure investment needs, significant risk of implementation failure.

Noted that minimization of the above-outlined challenges and maximization of existing opportunities are possible at the expense of careful planning, restaurant market study, proper marketing, and ensuring high-quality standards of craft restaurant products.

The prospects for further research are to study approaches to the integrated management of the implementation of craft products in the restaurant business.

Література:

1. Babenko V., Pasmor M., Pankova Ju., Sidorov M. The place and perspectives of Ukraine in international integration space. Problems and Perspectives in Management. 2017. Vol. 15, Issue 1, P. 80—92.

2. Івашина Л., Бишовець Л., Оліферчук, О. Крафтові сири як ерспективний екопродукт для закладів ресторанного господарства. Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry, 2023. Вип. 2 (8). С. 32—39.

3. Коваленко Л.Г., Нагернюк Д.В., Непоча-тенко, В.О. Сутність та специфіка ринкового продукту готельно-ресторанної галузі. Ефективна економіка, 2016. № 4. URL.: [http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=-4908#:~:text=\(дата звернення: 05.01.2024\).](http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=-4908#:~:text=(дата звернення: 05.01.2024).)

4. Паска М.З., Графська О.І., Кулик О.М. Сучасні аспекти формування крафтових продуктів у ресторанній справі. International scientific and practical conference, 2020. URL.: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/64/1248/2849-1?inline=1> (дата звернення: 07.01.2024).

5. Церклевич В., Онищук М., Шпаковський С. Культурні детермінанти еволюції гастрономічних спеціалітетів: до питання формування гастрономічного бренду Поділля. Трансформаційна економіка. 2023, Вип. 1 (01). С. 67—75.

References:

1. Babenko, V., Pasmor, M., Pankova, Ju. and Sidorov, M. (2017), "The place and perspectives of Ukraine in international integration space", Problems and Perspectives in Management, vol. 15, no 1, pp. 80—92.

2. Ivashina, L., Byshovets, L. and Oliferchuk, O. (2023), "Craft cheeses as a promising eco-product for restaurants", Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry, vol. 2 (8), pp. 32—39.

3. Kovalenko, L.G., Nagerniuk, D.V. and Nepochatenko, V.O. (2016), "The essence and specificity of the market product of the hotel and restaurant industry", Efektyvna ekonomika, vol 4, Available at: [http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4908#:~:text \(Accessed: 05.01.2024\).](http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4908#:~:text=(Accessed: 05.01.2024).)

4. Paska, M.Z., Grafska, O.I. and Kulyk, O.M. (2020), "Modern aspects of the formation of craft products in the restaurant business", Zbirka dopovidey po materialam Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], pp. 76—80. Available at: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/64/1248/2849-1?inline=1> (Accessed: 07.01.2024).

5. Tserklevych, V., Onyshchuk, M. and Shpakovsky, S. (2023), "Cultural determinants of the evolution of gastronomic specialties: to the question of the formation of the gastronomic brand of Podillia", Transformatsiyna ekonomika, vol. 1 (01), pp. 67—75.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>
Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
viber: +38 050 3820663

УДК 657:631.1

О. М. Поліщук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,

Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9859-9001>**В. В. Мельник,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та соціально-поведінкових наук,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9223-8646>**В. В. Бобко,**

к. е. н., доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8778-7007>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.79

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ТА ЕКОНОМІКИ

O. Polishchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation, Uman national university of horticulture

V. Melnyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economy
and Socio-behavioral Sciences, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

V. Bobko,

PhD in Economics, Associate Professor

TRENDS AND PERSPECTIVES OF THE UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE ACCOUNTING AND THE ECONOMY DIGITALIZATION

У цій статті аналізується вплив цифрових технологій на аграрний сектор економіки України та їхня роль у підвищенні рівня господарювання. Оскільки цифрові технології впливають на всі сфери сучасного життя, включаючи сільське господарство, тому обґрунтовується важливість впровадження цифрових інструментів у цю галузь та проводиться огляд основних аспектів даної проблеми.

Сучасні умови ведення сільськогосподарського виробництва вимагають від підприємств переходити на якісно нові рівні здійснення виробничої діяльності. У зв'язку зі складними економічними умовами й зростаючу конкуренцію, традиційні методи ведення бізнесу більше не можуть забезпечувати зростання обсягів виробництва, а іноді не спроможні навіть й гарантувати збереження діяльності підприємств на вже досягнутому рівні. Така ситуація стимулює вітчизняних представників аграрного бізнесу аналізувати сучасні світові тенденції та запроваджувати у власну діяльність новітні методи й підходи у веденні господарської діяльності. У цьому контексті, одним з дієвих напрямків трансформації бізнес-процесів є діджиталізація, спрямована на переведення частини господарських процесів у цифрове середовище.

In this article, the impact of digital technologies on Ukraine's agricultural sector and their role in improving management are analyzed. As digital technologies influence all aspects of modern life, including agriculture, the importance of implementing digital tools in this field is justified, and the main aspects of this issue are reviewed.

Modern conditions for conducting agricultural production require enterprises to transition to qualitatively new levels of production activity. Due to challenging economic conditions and increasing competition, traditional business methods can no longer ensure production growth and sometimes even fail to guarantee the preservation of enterprise activity at the achieved level. This situation stimulates domestic representatives of the agricultural business to analyze current global trends and implement state-of-the-art methods and approaches in their business operations. In this context, one of the effective directions for transforming business processes is digitization, aimed at transferring part of the economic processes to a digital environment.

The use of digital technologies in Ukrainian agriculture is becoming increasingly relevant both domestically and internationally. These technologies bring significant changes to the way agricultural production is carried out, but they also come with numerous prospects and challenges. The problems arising in the context of implementing digital technologies in Ukraine's agricultural sector include two aspects. On the one hand, these technologies make the agricultural production process more efficient and productive. On the other hand, they may lead to a reduction in the workforce and require new skills from employees. Contemporary society is experiencing a period of significant transformations, where digital technologies become an essential component in all spheres of life. Certainly! Here's the translation of the scientific article from Ukrainian to English:

With the advent of the Internet, specialized software, artificial intelligence, blockchain technology, and other innovations, the influence of digital development is significantly affecting the agricultural sector. The agricultural industry must adapt to these new technologies in order to meet modern requirements and ensure the efficiency of agricultural production.

Ключові слова: сільське господарство, бухгалтерський облік, економіка, виробництво, автоматизація, цифровізація, аналіз, контроль.

Key words: agriculture, accounting, economy, production, automation, digitization, analysis, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток національної економіки в Україні тісно пов'язаний з переходом до цифрової економіки. Цей перехід передбачає зосередження уваги на використанні цифрових даних як ключового ресурсу для виробництва, обробки великих обсягів інформації та аналізу результатів господарювання. Порівняно з традиційними методами, цифрові технології дозволяють значно підвищити ефективність різних секторів економіки. Без цифрової трансформації неможливо забезпечити конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку. Таким чином, цифрова економіка стає пріоритетним напрямком для соціально-економічного розвитку України.

Хоча Україна й має високий рівень розвитку у сфері технологій, проте наразі наша країна є однією з небагатьох у Європі, яка не має достатнього обсягу власних цифрових ресурсів для повного переходу до цифрової економіки. Однією з ключових причин уповільнення цього процесу є тривала війна, яка призводить до постійних витрат для національної економіки і ускладнює перехід до нового цифрового простору. Такі обставини підкреслюють важливість вивчення сучасних аспектів розвитку української цифрової економіки, основних тенденцій та перспектив на шляху до європейської інтеграції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням процесів цифрової трансформації займалися багато науковців, серед них: Белінська С., Герасименко Т., Голобородько О., Гончарук І., Кіпоренко С., Коваль О., Коляденко С., Краус К., Кузьменко О., Кулинич М., Лагодієнко Н., Ларікова Т., Матвійчук І., Матрос О., Мирончук З., Михайловина С., Поліщук О., Сафарова А., Старосуд В., Фостолович В., Шаповалова А., Юрчук Н., Якушко І. та інші. Незважаючи на значну кількість наукових праць видатних вчених, питання розвитку суспільства в контексті цифровізації обліку і економіки загалом та аграрного сектору зокрема, не достатньо досліджене, на особливу увагу потребує необхідність розроблення інструментів та механізмів цифрової трансформації в агросфері України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета цього дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних та методичних засад і формулюванні практичних рекомендацій щодо поліпшення функціонування та розвитку аграрного сектору України за умов впровадження цифрових технологій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Цифрова економіка визначається як система економічних відносин, яка ґрунтується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій. Цей термін з'явився у 1990-х роках

коли акцент був на впливі Інтернету на економіку. В сучасному розумінні ця концепція охоплює різноманітні технології та їх застосування, серед них штучний інтелект, доповнена та віртуальна реальності, хмарні технології, блокчейн, робототехніка та автономні роботизовані системи, а також велика кількість спеціалізованих програм і платформ для різних господарських процесів [3].

В недалекому майбутньому цифрова економіка стане стандартною формою економіки, оскільки поширення та використання цифрових технологій у всіх галузях світу буде зростати. Зараз межі між цифровою та традиційною економікою розмиваються, оскільки технологічні зміни проникають у всі аспекти сучасного життя. Для успішної адаптації на всіх рівнях — суспільному, корпоративному та особистому, важливо розуміти сутність цих трансформацій і реагувати на них своєчасно.

Останнім часом термін "цифровізація" (або його синонім "діджиталізація") став особливо популярним в українському науковому та правовому середовищі, особливо через пандемію COVID-19. [8]. Діджиталізація, або цифровізація, представляє собою процес насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами та системами, спрямованими на забезпечення електронно-комунікаційного обміну між ними. Це сприяє інтеграції віртуального та фізичного середовища, утворюючи так званий кіберфізичний простір. Аграрна сфера не залишається осторонь цього процесу, що призвело до виникнення різноманітних інновацій, таких як дистанційне ведення обліку, онлайн ринки збуту продукції, віртуальні картографічні засоби для аналізу полів та інші автоматизовані рішення для розвитку сільського господарства в цілому [11].

На сьогоднішній день цифрове перетворення у сільському господарстві є одним з головних пріоритетів у загальній стратегії економічного розвитку цієї галузі. Інформаційні технології відіграють ключову роль у просуванні сільськогосподарського виробництва вперед, формуючи комплексну цифрову модель аграрного підприємства, яка включає в себе інтеграцію управлінської системи, організаційно-економічних відносин, технічних засобів та програмного забезпечення.

В сучасних реаліях існують деякі труднощі, пов'язані з переходом до цифрової трансформації в аграрному секторі економіки. По-перше, існує проблема використання застарілого обладнання та технологій, особливо у малих і середніх сільськогосподарських підприєм-

ствах, що в свою чергу обмежує їх конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. По-друге, відсутність необхідних ресурсів для впровадження сучасного обладнання та техніки у малих сільськогосподарських підприємствах ускладнює цей процес. По-третє, доступ до спеціалізованих інформаційних ресурсів, де можна отримати необхідну інформацію щодо оптимізації своєї діяльності, для малих підприємств практично відсутній. По-четверте, на ринку виробників технологічного обладнання для сільського господарства присутні лише кілька компаній, які пропонують власні платформи для обробки та аналізу даних. Це означає, що користувачам доводиться використовувати декілька різних платформ одночасно. По-п'яте, існуючі програми державної та регіональної підтримки сільського господарства не достатньо спрямовані на впровадження передових технологій у діяльність саме малих та середніх агроформувань [11].

Цифровізація агросфери є новим рівнем його розвитку, що передбачає застосування цифрових технологій для перетворення бізнес-процесів у всіх сферах сільського господарства. Це дозволяє вітчизняним аграріям вийти на міжнародні ринки збуту своєї продукції. Ключовим елементом економічних відносин в сільському господарстві є аграрний ринок, який керує економічними процесами, пов'язаними із задоволенням потреб населення у сільськогосподарській продукції в необхідній якості та кількості.

Аграрний сектор України зазнав значних втрат через повномасштабну війну, ініційовану російською федерацією проти України. У районах, де тривали активні бойові дії, сільськогосподарські землі зазнали серйозного погіршення, і їх якість значно постраждала. Це призведе до необхідності значних витрат на відновлення цих земель для подальшого сільськогосподарського використання. Внаслідок військових дій багато працівників сільськогосподарських підприємств і фермерів були змушені припинити свою діяльність і залишити свої будинки. Противник спеціально атакував зерносклади, продовольчі склади, транспортну інфраструктуру та ускладнював експорт українських сільськогосподарських товарів, що призвело до зменшення доходів для сільгоспвиробників. Майбутнє забезпечення України продовольством і відновлення аграрного експорту будуть визначатися, головним чином, тим, як швидко будуть завершені активні бойові дії на території нашої країни.

Оскільки сільськогосподарське виробництво вимагає аналізу значної кількості даних з

різних сфер, таких як облікова, економічна, агрономічна, технічна, хімічна, метеорологічна, біологічна та інша інформація, менеджерам у галузі сільського господарства необхідно мати цифрові компетенції та навички для розробки найбільш оптимальних управлінських рішень, спрямованих на підвищення прибутковості аграрних підприємств. Виконання сільськогосподарських робіт вже неможливе без використання інформаційних технологій, зростає рівень застосування спеціалізованих програм для управління та обліку, а також використання платних та безкоштовних додатків на смартфонах та гаджетах, впроваджуються системи точного землеробства, активно використовуються агродрони, технічні пристрої у вигляді біосенсорів, датчиків та іншого обладнання.

Ефективний механізм стратегічного управління агропідприємствами, при умові їх цифровізації, сприяє мобілізації науково-технічного, інноваційного, фінансово-економічного, соціального та організаційного потенціалу. Цифрові технології застосовуються в таких сферах: управління агровиробництвом взагалі; ведення автоматизованого бухгалтерського обліку; галузі рослинництва та тваринництва; зберігання та переробка продукції; енергозабезпечення; в сільському соціумі. Повна автоматизація облікового процесу дозволяє ефективно обробляти великі обсяги інформації, спрощує рутинну роботу бухгалтера і підвищує ефективність управління бізнесом. Впровадження технологій точного землеробства також може призвести не лише до економічної вигоди, але й до підвищення використання земельного банку підприємства, регіону чи країни, що, в свою чергу, сприятиме зростанню обсягів виробництва аграрної продукції.

Перехід до ринкових відносин у економіці та швидкий науково-технічний прогрес сприяють швидкому впровадженню новітніх досягнень у сфері інформатизації у всі сфери соціально-економічного життя. Сучасні підприємства не можуть існувати без комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. Завдяки їм можна займати високі позиції на ринку, покращувати ефективність роботи персоналу і формувати оптимальну структуру управління. Це особливо важливо в галузі бухгалтерської діяльності, де широко використовуються бухгалтерські програмні пакети. Їх впровадження сприяє швидкій обробці даних, надійності бізнес-інформації та прийняттю більш об'єктивних фінансових та управлінських рішень.

Розуміння того, що вдалий перехід до комп'ютеризованої системи бухгалтерського об-

ліку може значно прискорити потоки інформації, скорочуючи час у декілька, а іноді і десятки разів, є очевидним. Оцінка вартості інформації у натуральних одиницях складна, іноді важко оцінити реальний вплив впровадження комп'ютеризації бухгалтерського обліку. Однак наявність повної, своєчасної та достовірної інформації відіграє ключову роль у прийнятті правильних та ефективних управлінських рішень на різних рівнях організації.

Створення автоматизованої бухгалтерської системи вимагає одночасних інвестицій у розробку та впровадження програмного забезпечення, а також постійного фінансування для її безперебійного функціонування. На сьогоднішній день на ринку інформаційних технологій доступні різноманітні програмні рішення, які враховують конкретні потреби та характеристики підприємства, такі як його розмір, галузь діяльності або рівень автоматизації окремих відділів і підрозділів.

Також важливо відзначити, що використання спеціалізованих комп'ютерних агротехнічних програм сприяє значному підвищенню продуктивності праці та результативності виробничо-економічної діяльності підприємств. Це дозволяє вести електронну історію полів, керувати переміщенням техніки, виконувати агротехнічні заходи здалеку, отримувати дані метеостанцій, проводити агрохімічний аналіз ґрунту та рослин, а також здійснювати супутникові, фото- та відеозйомки посівів.

На основі проведених досліджень можна обґрунтувати, що використання програмних продуктів призводить до зниження витрат підприємств і покращує їхню ефективність. Деякі цифрові технології спрямовані на зменшення ризиків у сільському господарстві. Наприклад, використання безпілотних літальних апаратів дозволяє створювати детальні ґрунтові карти, вести моніторинг стану пошкодження рослин, виявляти види та обсяг захворюваності сільськогосподарських культур і так далі. За допомогою місцевого моніторингу рослинництва можна виявити ділянки сільськогосподарських культур, які розвиваються повільніше за очікувану вегетаційну стадію. Це дає можливість здійснити цільове внесення гербіцидів для боротьби з надмірним забур'яненням, або обробити місцево засіви інсектицидами для контролю за шкідливими комахами. Також можна внести рідкі добрива там, де вони необхідні. Використання дронів у сільському господарстві набуває популярності, оскільки зростає попит на сучасне технічне обладнання для підприємств. Ефективність використання

дронів з економічної точки зору обумовлена здобуттям прибутку через збільшення врожайності та зменшення витрат на вирощування сільськогосподарських культур. Це досягається за рахунок зменшення використання пестицидів, води, паливно-мастильних матеріалів тощо.

Використання цифрових технологій сприяє вирішенню проблем у виробничих процесах, зокрема втрат врожаю внаслідок порушень технічних вимог або крадіжки продукції. Особливу увагу слід приділити ролі ІТ-технологій у запобіганні поширенню злочинних схем у сільському господарстві. Для запобігання незаконного збагачення через доступ до складів та елеваторів можна використовувати GPS-трекери, лічильники насіння, датчики та інші технічні засоби контролю. Під час посівної кампанії та після збору врожаю, застосовуючи цифрові технології, можна уникнути крадіжок. Це досягається шляхом встановлення міток з GPS-координатами на комбайні і зерновозі, які взаємодіють між собою, щоб забезпечити вивантаження зерна лише відповідно до потреб. Також використання різноманітних датчиків, таких як облік рівня пального, витратоміри, датчики заповнення бункера комбайна, лічильники насіння, ультразвукові сканери, які реагують на глибину оранки поля, та сканери наповнення кузова зерновоза, дозволяє унеможливити будь-які недоречні дії або зловживання.

Розробка інформаційної підтримки для агровиробників на основі новітніх комп'ютерних та мобільних технологій передбачає глибоку цифровізацію сільськогосподарських підприємств і територій. Це включає в себе навчання та підвищення кваліфікації фахівців у сфері сільського господарства, створення системної бази даних та формування єдиного інформаційного простору для агробізнесу.

Отже, використання цифрових технологій у стратегічному управлінні сільськогосподарськими підприємствами може бути ефективним завдяки швидкості та якості зібраних даних. Це дозволяє агроменеджерам формувати зростаючі прибутки та забезпечувати стійку й довготривалу конкурентоспроможність.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Протягом останніх 20—25 років, з початком інтеграції України до світової мережі Інтернет та поетапним впровадженням різноманітних електронних пристроїв та сервісів в нашій країні, аграрний бізнес зазнає розвитку. Процеси цифровізації та автоматизації підприємств сільсько-

господарського сектору економіки України набувають все більшого поширення.

Діджиталізація, або цифровізація, є одним із ключових факторів росту світової економіки у найближчі роки. Окрім безпосереднього збільшення продуктивності, яку підприємства отримують від використання цифрових технологій, існує ряд непрямих переваг цифровізації, таких як економія часу, збільшення попиту на нові види продукції й послуги, покращення якості та створення додаткової вартості і т. д.

Цифрова економіка впливає на бізнес у всіх сферах економічної діяльності, включаючи не лише інформаційно-телекомунікаційний сектор, а й базові галузі промисловості, сільське господарство, будівництво та інші. Процес цифровізації, як новий етап розвитку аграрної сфери загалом, а також агропромислових ринків зокрема, включає в себе використання цифрових технологій, які можуть змінити бізнес-процеси в усіх галузях сільського господарства, що в свою чергу дозволить змінити процес виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції.

Використання аграрними формуваннями інформаційних програм для управління є сучасним та ефективним засобом оптимізації господарської діяльності. Це включає забезпечення швидкого, точного, актуального і своєчасного дистанційного обміну інформацією між працівниками підприємства. Такий підхід суттєво прискорює взаємодію з контрагентами, оптимізує бухгалтерський облік, роботу з різноманітними документами, проведення інвентаризації, управління персоналом та контроль за виробничим процесом.

Впровадження цифрових технологій у обліково-економічну сферу агробізнесу має потенціал не лише підвищити конкурентоспроможність і ефективність галузі, а й сприяти збільшенню привабливості праці в сільському господарстві. Це також сприятиме залученню молодих людей до сільських районів та зменшенню негативного впливу на довкілля під час сільськогосподарського виробництва, сприяючи сталому розвитку сільських територій.

Література:

1. Белінська С. М. Особливості Автоматизації облікового процесу. Агросвіт. 2018. № 14. С. 31—36.
2. Гончарук І. В., Коваль О. В., Старосуд В. І. Обґрунтування програмного забезпечення для автоматизації обліку на Ялтушківській дослідно-селекційній станції ІБК і ЦБ НААН України. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 2 (60). С. 7—22.

3. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 106—107.

4. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047>.

5. Кулинич М., Матвійчук І., Сафарова А., Герасименко Т. Діджиталізація обліку, аналізу та оподаткування в системі управління підприємством. Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences. 2021. № 64. С. 57—63.

6. Лагодієнко Н., Якушко І. Розвиток системи оподаткування в умовах цифрової трансформації національної економіки. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2021. № 5 (40). С. 378—388.

7. Михайловина С., Матрос О., Поліщук О. "Хмарні" технології як важливий аспект розвитку системи бухгалтерського обліку і оподаткування. Ефективна економіка. 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9153>.

8. Поліщук О., Михайловина С., Матрос О. Проблеми та перспективи розвитку обліку в комп'ютерному середовищі. Ефективна економіка. 2024. № 2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3104>.

9. Фостолович В. А. Механізм управління криптовалютою в обліковій системі підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6324>.

10. Шаповалова А., Кузьменко О., Поліщук О., Ларікова Т., Мирончук З. Модернізація національної системи обліку й аудиту з використанням інструментів цифрової трансформації. Financial and credit activity problems of theory and practice. 2023. Вип. 4 (51). С. 33—52.

11. Юрчук Н. П., Кіпоренко С. С. Особливості використання цифрових технологій в агробізнесі. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2022. № 36. С. 109—116.

References:

1. Belinska, S. M. (2018), "Features of Automation of accounting process", *Ahrosvit*, vol. 14, pp. 31—36.

2. Honcharuk, I.V., Koval, O.V., and Starosud, V.I. (2022), "Justification of the software for accounting automation at the Yaltushkiv research and selection station of the IBK and the Central

Bank of the National Academy of Sciences of Ukraine", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 2 (60), pp. 7—22.

3. Koliadenko, S. V. (2016), "Digital economy: prerequisites and stages of formation in Ukraine and in the world", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 6, pp. 106—107.

4. Kraus, N. M., Goloborodko, O. P. and Kraus, K. M. (2018), "Digital economy: trends and perspectives of avant-garde nature of development", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6047> (accessed February 19, 2024).

5. Kulynych, M., Matviichuk, I., Safarova, A. and Herasymenko, T. (2021), "Digitization of accounting, analysis and taxation in the enterprise management system", *Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences*, vol. 64, pp. 57—63.

6. Lahodiienko, N. and Yakushko, I. (2021), "Development of the taxation system in conditions of digital transformation of the national economy", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 5 (40), pp. 378—388.

7. Mykhailovyna, S., Matros, O. and Polishchuk, O. (2021), "Cloud technologies as an important aspect of the development of the accounting and taxation system", *Efektivna ekonomika*, vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9153> (accessed February 20, 2024).

8. Polishchuk, O., Mykhailovyna, S. and Matros, O. (2024), "Problems and prospects of the development of accounting in a computer environment", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3104>. (accessed February 27, 2024).

9. Fostolovych, V. (2018), "The mechanism of management crypto currency in the accounting system of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6324>. (accessed February 19, 2024).

10. Shapovalova, A., Kuzmenko, O., Polishchuk, O., Larikova, T. and Myronchuk, Z. (2023), "Modernization of the national accounting and auditing system using digital transformation tools", *Financial and credit activity problems of theory and practice*, vol. 4 (51), pp. 33—52.

11. Yurchuk, N. P. and Kiporenko, S.S. (2022), "Features of using digital technologies in agribusiness", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 36, pp. 109—116.

Стаття надійшла до редакції 29.02.2024 р.

УДК 657

К. В. Безверхий,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8785-1147>

В. О. Хочай,

аспірант першого року навчання кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0987-3964>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.85

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

K. Bezverkhyy,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics, of Kyiv

V. Khochai,

Postgraduate student of the first year of study of the Department
of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics, of Kyiv

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR THE MANAGEMENT OF THE PRODUCTION OF PLANT PRODUCTS

Обліково-аналітичне забезпечення відіграє ключову роль у ефективному управлінні виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарського підприємства. Ця система надає необхідну інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та оптимізації всіх аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств. Обліково-аналітичне забезпечення стає основою для прийняття відповідних рішень на різних рівнях управління та дозволяє сільськогосподарському підприємству досягати своїх стратегічних цілей при виробництві продукції рослинництва. В процесі проведеного дослідження було розвинуто концептуальні основи формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва. Метою даного дослідження є визначення концептуальних основ формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва задля удосконалення прийняття управлінських рішень менеджментом сільськогосподарського підприємства. Відповідно до поставленої мети, нами сформовані наступні завдання дослідження: 1) визначити структуру продукції сільського господарства за її видами; 2) проаналізувати частку продукції рослинництва у загальній продукції сільськогосподарства за 2000—2022 рр.; 3) з'ясувати основні елементи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств; 4) визначити сутність поняття "обліково-аналітичне забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва"; 5) розкрити мету та завдання обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва; 6) розробити модель взаємозв'язку мети та завдань обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва; 7) запропонувати алгоритм побудови інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств.

Accounting and analytical support plays a key role in the effective management of crop production at an agricultural enterprise. This system provides the necessary information for making informed management decisions and optimizing all aspects of the activity of agricultural enterprises. Accounting and analytical support becomes the basis for making appropriate decisions at different levels of management and allows the agricultural enterprise to achieve its strategic goals in the production of plant products. In the process of the conducted research, the conceptual foundations of the formation of accounting and analytical support for the management of the production of plant products were developed. The purpose of this study is to determine the conceptual foundations of the formation of accounting and analytical support for the management of the production of plant products for the purpose of improving management decision-making by the management of an agricultural enterprise. In accordance with the set goal, we formed the following research tasks: 1) to determine the structure of agricultural production by its types; 2) analyze the share of crop production in total agricultural production for 2000—2022; 3) find out the main elements of accounting and analytical support for the management of the production of crop production products of agricultural enterprises; 4) determine the essence of the concept of "accounting and analytical support for the management of the production of plant products"; 5) reveal the purpose and tasks of accounting and analytical support for the management of the production of plant products; 6) develop a model of the interrelationship of the purpose and tasks of accounting and analytical management of the production of crop production; 7) to propose an algorithm for building an integrated system of accounting and analytical support for the management of the production of plant products of agricultural enterprises.

Ключові слова: облік, аналіз, обліково-аналітичне забезпечення, управлінський облік, управління виробництвом, продукція рослинництва, сільськогосподарські підприємства.

Key words: accounting, analysis, accounting and analytical support, management accounting, production management, crop production, agricultural enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Обліково-аналітичне забезпечення відіграє ключову роль у ефективному управлінні виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарського підприємства. Ця система надає необхідну інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та оптимізації всіх аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств. Обліково-аналітичне забезпечення стає основою для прийняття відповідних рішень на різних рівнях управління та дозволяє сільськогосподарському підприємству досягати своїх стратегічних цілей при виробництві продукції рослинництва.

У динамічній сфері вирощування продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами доступ до високоякісних даних про органічне землеробство допомагає оцінити успіх у досягненні цілей сталого розвитку та служить ресурсом для обґрунтованого аналізу та прийняття обґрунтованих рішень дослідниками, політиками, представниками галузі та іншими зацікавленими сторонами. Вищевказана інформація також може сприяти розвитку сприятливого політичного середовища, надійних правил і стандартів, а також прозорості у секторі рослинництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом питання концептуальних основ формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва все більше привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Колектив угорських та українських авторів Р. Бачо (R. Vacho), Ф. Ракоці (F. Rakoczi), В. Макарович (V. Makarovych) та Н. Ценклер (N. Tsenkler) [1] наводять вектори розвитку обліково-аналітичного забезпечення венчурного менеджменту. Разом з тим, група вітчизняних дослідників К.В. Безверхий та С.І. Ковач [2] аналізують облік та оцінку біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах. Белінська С.М., Ужва А.М. та Лазарева О.В. [3; 17] розглядають методи вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств з метою охорони навколишнього середовища. Водночас, група українських дослідників Р.Ф. Бруханський, Б.О. Язлюк, Т.А. Бінчаровська [4] характеризує ефективне управління земельними ресурсами в Україні з використанням обліково-аналітичного забезпечення. Дружиніна В., Ліхоносова Г., Луценко Г., Кушаль І. [5] досліджують обліково-аналітичне забезпечення. Водночас, Т. Дзюба [6; 8] розробив інформаційну модель удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління еконо-

мічним потенціалом. Разом з тим, Т. Гайдучок, О. Дмитренко, С. Вітер [7] аналізує сучасний стан та обліково-аналітичне забезпечення управління підприємствами аквакультури. Єршова Н.Ю., Ткаченко М.О., Гаркуша В.О., Мірошник О.Ю. та Новак-Каляєва Л.М. [9] розкривають науково-практичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення. Водночас, колектив українських авторів В.М. Краєвський, Л.В. Титенко, Т.М. Паянок, С.В. Богдан та В.П. Гмиря [10] досліджують обліково-аналітичне забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Ларікова Т., Іванков В., Новиченко А. [11] досліджує впровадження технології блокчейн в систему обліково-аналітичного забезпечення державного сектору. Разом з тим, вітчизняний автор В.А. Наберухін [12] вивчає стан обліково-аналітичного забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності в аграрній сфері. Водночас, Н.Л. Правдюк та В.В. Кожухар [13] розробляють аналітичне забезпечення управління процесом реалізації продукції галузі садівництва. Сергеева Н.Г. [14] удосконалює обліково-аналітичного забезпечення капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах. Водночас, група українських авторів О. Сокіл, Д. Звездов, В. Жук, С. Кучеркова та А. Сахно [15] вивчають вплив обліково-аналітичного забезпечення на сталий розвиток підприємств у Німеччині та Україні. Разом з тим, О. Томчук, Н. Здирко, І. Лепетан, А. Васа [16] вивчає природоохоронну діяльність сільськогосподарських підприємств в контексті обліково-аналітичного забезпечення. Попри зростання уваги зарубіжних та вітчизняних дослідників до даної проблематики, слід зазначити, що в наведених роботах розглядаються переважно застосування обліково-аналітичного забезпечення, але відсутнє розкриття концептуальних основ формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва.

**ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТИ
(ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)**

Метою даного дослідження є визначення концептуальних основ формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва задля удосконалення прийняття управлінських рішень менеджментом сільськогосподарського підприємства. Відповідно до поставленої мети, нами сформовані завдання дослідження: 1) визначити структуру продукції сільського господарства за її видами; 2) проаналізувати частку продукції рослинництва у загальній продукції сіль-

Таблиця 1. ВВП, що створюється сільськогосподарськими підприємствами за 2010–2021 рр.

№ з/п	Рік	ВВП, млн грн	ВВП, що створюють підприємства за видом економічної діяльності «Секція А. Сільське, лісове та рибне господарство», млн грн	Частка ВВП, що створюється сільськогосподарськими підприємствами, %
1	2021	5450849	593367	10,89
2	2020	4222026	393077	9,31
3	2019	3977198	356563	8,97
4	2018	3560302	360998	10,14
5	2017	2983882	303419	10,17
6	2016	2385367	279701	11,73
7	2015	1988544	239806	12,06
8	2014	1586915	161145	10,15
9	2013	1522657	132354	8,69
10	2012	1459096	113245	7,76
11	2011	1349178	109961	8,15
12	2010	1120585	82948	7,40

Джерело: розраховано автором на основі [17; 18].

ського господарства за 2000—2022 рр.; 3) з'ясувати основні елементи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств включають; 4) визначити сутність поняття "обліково-аналітичне забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва"; 5) розкрити мету та завдання обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва; 6) розробити модель взаємозв'язку мети та завдань обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва; 7) запропонувати алгоритм побудови інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Насамперед, пропонується розглянути розмір ВВП, що створюють сільськогосподарські підприємства в Україні (табл. 1) для розуміння їх внеску у загальний ВВП країни.

Загалом, аналіз ВВП України (табл. 1) показав, що за період 2010—2021 рр. обсяг ВВП постійно збільшувався з 1120585 млн грн у 2010 р. до 5450849 млн грн у 2021 р. або на 4330264 млн грн (386,42 %). Разом з тим, частка ВВП, що створюється сільськогосподарськими підприємствами наведено на рис. 1.

Аналізуючи (табл. 1, рис. 1) ВВП, що створюється сільськогосподарськими підприємствами, можна зауважити, що у 2021 р. він склав 593367 млн грн або 10,89 %, проте найбільший ВВП від такої економічної діяльності був у 2015 р.

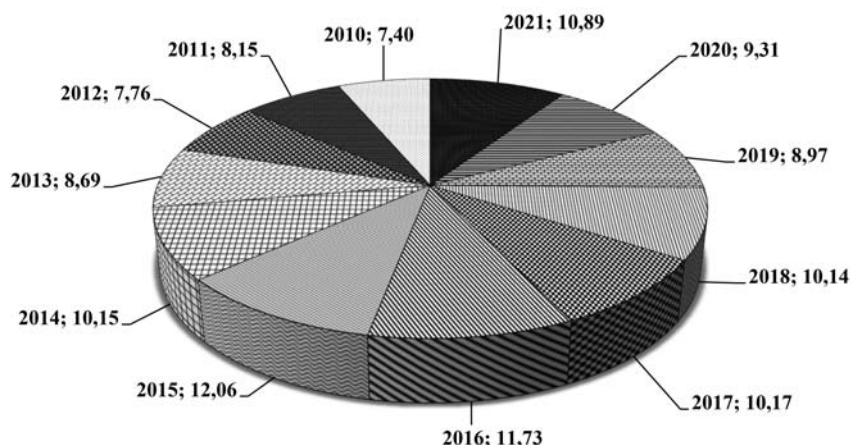

Рис. 1. Частка ВВП, що створюється сільськогосподарськими підприємствами за 2010–2021 рр., %

Джерело: побудовано авторами на основі табл. 1.

Таблиця 2. Структура продукції сільського господарства за її видами за 2000–2022 рр., %

№ з/п	Рік	Продукція рослинництва, %	Продукція тваринництва, %	Всього, %:
1	2022	78,2	21,8	100
2	2021	81,4	18,6	100
3	2020	77,3	22,7	100
4	2019	79,1	20,9	100
5	2018	78,9	21,1	100
6	2017	77,4	22,6	100
7	2016	72,7	29,7	100
8	2015	75,9	24,1	100
9	2014	70,7	29,3	100
10	2013	69,6	30,4	100
11	2010	63,9	36,1	100
12	2005	63,7	36,3	100
13	2000	61,5	38,5	100

Джерело: розраховано авторами на основі [15; 16].

і склав 239806 млн грн або 12,06 %. Проте, варто зауважити, що найменший ВВП за аналізований період (2010–2021 рр.), що створюється

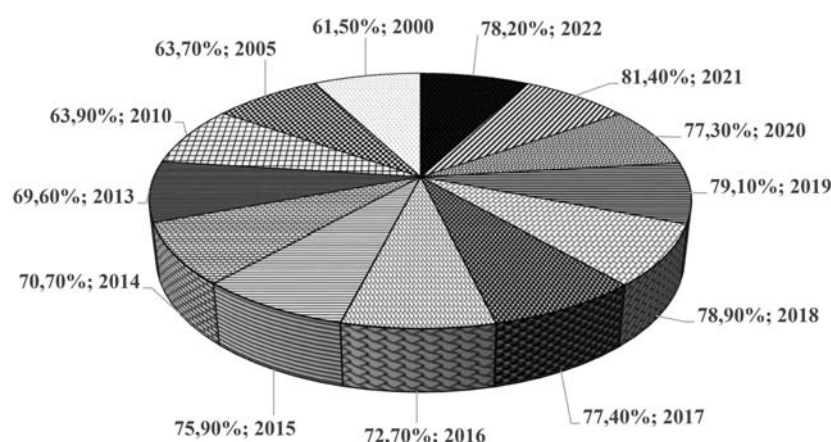

Рис. 2. Частка продукції рослинництва у загальній продукції сільського господарства за 2000–2022 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі табл. 2.

ся сільськогосподарськими підприємствами припав на 2010 р. і становив 82848 млн грн або 7,40% (рис. 1). Тобто, це свідчить, що саме сільськогосподарські підприємства створюють ВВП країни приблизно в межах 10 %, а отже виникає необхідність належного управління ними, що в свою чергу, потребує належного розроблення концептуальних основ формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва. Саме це підтверджує розподіл продукції сільськогосподарських підприємств за її видами (табл. 2).

Разом з тим, аналізуючи табл. 2 доцільно зазначити, що за структурою продукції сільського господарства за її видами, продукція рослинництва займала у загальній структурі продукції 61,5 % у 2000 р, а продукція тваринництва у цьому ж році становила 38,5 %, що є найбільшим показником за аналізований період. Частка продукції тваринництва у структурі продукції сільського господарства поступово зменшувалась за аналізований період, найменшу частку така продукція займала у 2021 р., що становила 18,6 %. Враховуючи вищевказану тенденцію, доцільно розглянути частку продукції рослинництва у структурі продукції сільського господарства (рис. 2).

Аналізуючи рис. 2 можна дійти висновку, що починаючи з 2000 р. частка продукції рослинництва у загальній продукції сільського господарства з 2000 р. по 2022 р. зростає з 61,5 % до 78,2 % у 2022 р. Тому, для ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами доцільно розробити концептуальні основи формування обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва, а не тваринництва, так як їхня частка у структурі продукції сільського господарства перевищує 78 %.

В умовах війни значних збитків зазнало рослинництво. Зокрема, втрати природної врожайності сільськогосподарських культур у 2022 році становлять 35–40% порівняно з попереднім роком, що пов'язано зі скороченням

посівних площ (внаслідок тимчасової окупації території України) та зниженням урожайності сільськогосподарських культур порівняно з попереднім роком [20]. За словами першого заступника міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцького, з тимчасово окупованих територій окупанти викрали понад 500 тисяч тонн зерна та незаконно вивезли десятки тисяч тонн соняшникової олії та сотні кілограмів овочів [21]. Враховуючи вищевикладене, сільськогосподарським підприємствам, що вирощують продукцію рослинництва, необхідно впровадження нових методів управління, зокрема шляхом покращення його інформаційного забезпечення. Саме удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств зможе вивести процес управління такими підприємствами на якісно новий рівень. Для цього необхідно розкрити економічну сутність обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва та визначити його основні елементи.

Обліково-аналітичне забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва — це система обліку, аналізу і контролю, яка допомагає аграрним підприємствам і сільськогосподарським об'єднанням ефективно керувати виробництвом сільськогосподарської продукції, зокрема рослинництва. Ця система включає в себе різні компоненти, такі як облік ресурсів, аналіз врожаю, контроль над витратами і інші інструменти для оптимізації процесів виробництва рослинництва.

Основні елементи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств включають:

1. Облік ресурсів. Спостереження та облік використання сільськогосподарських ресурсів, таких як земля, вода, добрива, насіння тощо. Загальна мета обліку ресурсів полягає в ефективному управлінні виробництвом, максимізації врожаю та одночасному зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище. Сучасні технології та інформаційні системи допомагають сільськогосподарським підприємствам ефективно впроваджувати облік ресурсів та забезпечувати стійке та екологічно збалансоване виробництво.

2. Планування виробництва. Створення планів посіву, обробітку поля, поливу, добрив та інших агротехнічних заходів. Планування виробництва у сільському господарстві включає розробку детальних планів та графіків для

всіх етапів агротехнічного процесу. Це важливий етап, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів та максимізувати виробничий врожай.

3. Моніторинг виробництва. Ведення обліку всіх робіт і процесів, пов'язаних з вирощуванням рослин, включаючи дати виконання робіт, витрати матеріалів і праці, та іншу інформацію. Моніторинг виробництва у сільському господарстві є важливою частиною управління сільськогосподарською діяльністю, яка дозволяє стежити за всіма аспектами процесу вирощування рослин. Моніторинг виробництва дозволяє сільськогосподарським підприємствам адаптувати свої стратегії виробництва в реальному часі, мінімізувати ризики та максимізувати ефективність виробництва.

4. Аналіз врожаю. Оцінка врожайності, визначення якості продукції і визначення прибутковості. Аналіз врожаю — це важливий етап для оцінки результатів сільськогосподарської діяльності. Детальний аналіз врожаю дозволяє сільськогосподарським підприємствам та фермерам розуміти ефективність їхніх методів вирощування, визначити прибутковість та вдосконалити стратегії для майбутнього виробництва. Аналіз врожаю допомагає сільськогосподарським підприємствам та фермерам приймати обґрунтовані рішення, вдосконалити свою діяльність та досягати більшої ефективності виробництва.

5. Фінансовий облік. Ведення обліку господарських операцій, відображення в обліку доходів і витрат, пов'язаних з виробництвом продукції рослинництва. Фінансовий облік у сфері виробництва продукції рослинництва включає в себе систематичне ведення обліку господарських операцій, доходів та витрат, які пов'язані з сільськогосподарською діяльністю. Це необхідно для забезпечення ефективного управління, прийняття обґрунтованих рішень та забезпечення стабільності фінансового стану сільськогосподарського підприємства.

6. Аналіз витрат. Визначення витрат на виробництво продукції рослинництва і пошук можливостей для їх оптимізації. Аналіз витрат у виробництві продукції рослинництва є ключовим етапом управління, спрямованим на ефективне використання ресурсів та підвищення прибутковості. Цей процес включає в себе детальний розгляд усіх витрат, пов'язаних з виробництвом продукції рослинництва, а також пошук можливостей для їх оптимізації. Аналіз витрат у рослинництві допомагає оптимізувати виробничі процеси, ефективніше використовувати ресурси та досягати кращих економіч-

Таблиця 3. Завдання обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва

№ з/п	Найменування завдань	Характеристика
1	Облік витрат та ресурсів	Класифікація витрат на прямі та непрямі Документування витрат на придбання насіння, добрив, пестицидів, горючого, оплати праці та інших витрат Ведення обліку витрат та матеріальних ресурсів
2	Моніторинг виробничих процесів	Спостереження за всіма етапами вирощування сільськогосподарських культур Ведення обліку робіт та процесів, пов'язаних з посівом, обробітком, поливом, збором врожаю тощо Моніторинг за використанням машин та техніки
3	Аналіз рентабельності	Визначення вартості виробництва на одиницю продукції Аналіз прибутковості кожної вирощуваної культури Враховування всіх матеріальних та нематеріальних витрат
4	Управління запасами та складським господарством	Облік запасів насіння, добрив, хімікатів та інших матеріалів Моніторинг рівня запасів на складах Оптимізація управління запасами для забезпечення продукції в потрібні терміни
5	Ведення бухгалтерського обліку	Ведення бухгалтерського обліку Визначення фінансових результатів господарської діяльності сільськогосподарського підприємства Формування фінансової звітності сільськогосподарського підприємства
6	Створення аналітичних звітів	Формування звітів та аналітичної інформації для керівництва Вивчення ключових показників продуктивності та фінансового стану Використання графіків та діаграм для візуалізації даних
7	Планування та прогнозування	Розробка планів посіву, обробітку, поливу та інших агротехнічних заходів Прогнозування виробництва та ринкових умов Планування використання ресурсів на майбутнє
8	Управління ризиками та впровадження інновацій	Визначення потенційних ризиків та розробка стратегій їхньої мінімізації Стимулювання впровадження новітніх технологій та інновацій Аналіз та оцінка відповідності нових методів та технологій умовам підприємства
9	Звітність	Підготовка звітів для органів державної статистики, банків, інвесторів тощо Відображення ключових аспектів діяльності для зовнішніх заінтересованих сторін Забезпечення дотримання законодавства та нормативів

Джерело: розроблено авторами.

них результатів у сільськогосподарських підприємствах.

7. Звітність. Створення звітів і аналітичної інформації для прийняття управлінських рішень на основі облікових і аналітичних даних. Створення звітів і аналітичної інформації є важливою частиною управлінського процесу в сільськогосподарських підприємствах. Такі звіти та їх аналіз допомагають керівництву приймати обґрунтовані рішення, виявляти тенденції та вдосконалювати стратегії виробництва продукції рослинництва. Створення звітів та аналітичної інформації є інструментом для ефективного управління сільськогосподарським підприємством, яке дозволяє приймати обґрунтовані рішення та підвищувати продуктивність такого суб'єкта господарювання.

Враховуючи викладене вище, обліково-аналітичне забезпечення допомагає сільськогосподарським підприємствам керувати ресурсами, планувати роботи, виявляти слабкі місця у виробництві та оптимізувати процеси для під-

вищення ефективності і прибутковості продукції рослинництва. Воно також допомагає вдосконалювати агротехніки та вирощувати якісну продукцію для забезпечення продовольчої безпеки країни і забезпечення експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств, вихід їх на нові ринки збуту продукції.

Мета обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва полягає в створенні інформаційної бази для ефективного управління процесом виробництва продукції рослинництва сільськогосподарського підприємства та його аналізом, що сприяє підвищенню його продуктивності, ефективності та прибутковості. Для досягнення вищевказаної мети обліково-аналітичне забезпечення виробництва продукції рослинництва включає в себе ряд завдань (табл. 3), спрямованих на систематичний облік, аналіз та звітність з метою ефективного управління сільськогосподарським підприємством.

З огляду вищевказаних завдань (табл. 3) пропонується модель співвідношення мети та завдань обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва (рис. 3).

В цілому, обліково-аналітичне забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва спрямоване на забезпечення ефективного управління ресурсами, зростання прибутковості та досягнення стратегічних цілей сільськогосподарського підприємства.

Разом з тим, раціонально побудовані взаємозв'язки технології бюджетування, системи управлінського обліку та системи рахунків бухгалтерського фінансового обліку дозволяють виключити потенційне спотворення даних та підвищити оперативність обліково-аналітичного забезпечення виробництва продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств.

Використовуючи за основу елемент методу бухгалтерського обліку "подвійний запис" та компоненти бізнес-процесу, бюджети, що розробляються під специфіку галузі сільського господарства, зокрема рослинництва, будуть автоматично спиратися (використовуючи компоненти бізнес-процесу та модель кореспонденції рахунків за планом рахунків бухгалтерського обліку (перший контур)) на стратегію сільськогосподарського підприємства,

Рис. 3. Модель взаємозв'язку мети та завдань обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва

Джерело: побудовано авторами.

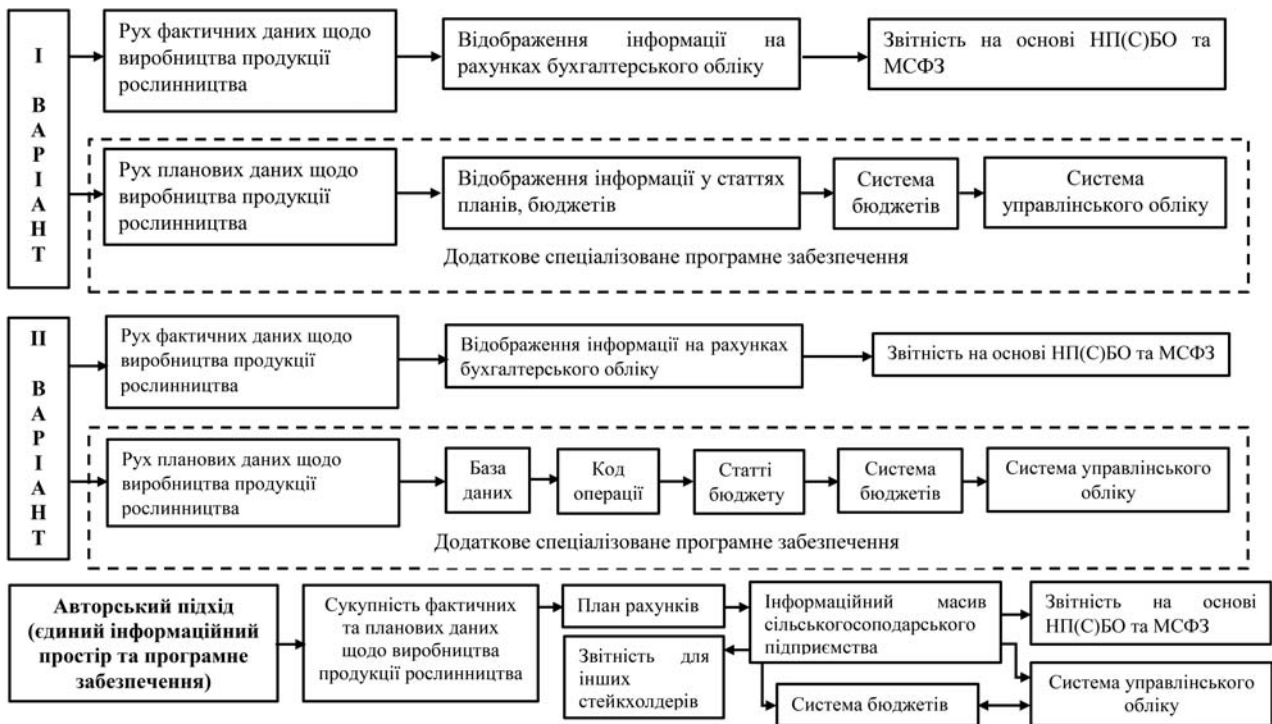

Рис. 4. Алгоритм побудови інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено авторами.

технічні можливості виробничих фондів, людського потенціалу і т.д.

Так, кожній господарській операції буде відповідати кореспонденція рахунків, яка знаходить своє відображення на рахунках бухгалтерського обліку або з прив'язкою до додаткових аналітичних вимірів може зберігатися у інформаційному масиві даних сільськогосподарського підприємства. Це можна досягти за допомогою проведення бюджетних показників за моделлю проводок плану рахунків бухгалтерського обліку (другий контур, рис. 4).

На основі проведення анкетування сільськогосподарських підприємств (табл. 4) визначено, що приблизно 60 % використовують I варіант побудови інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління вироб-

Таблиця 4. Перелік сільськогосподарських підприємств, що взяли участь в опитуванні шляхом анкетування

№ з/п	Повне найменування	Код ЄДРПОУ	Місцезнаходження
1	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "КОРОСТИШВЗЕМІНВЕСТ"	35904775	12515, Житомирська обл., Житомирський р-н, с. Старосільці, вул. Житомирська, будинок № 16А
2	Товариство з обмеженою відповідальністю "ВОРОЖБАЛАТІНВЕСТ"	34236384	42240, Сумська обл., Сумський р-н, с.Ворожба, вул. Сумська, будинок № 1
3	Товариство з обмеженою відповідальністю "ОРАТІВЛАТІНВЕСТ"	35110779	22635, Вінницька область, Вінницький район, с.Чагів, вул.Заїки, будинок № 5з
4	Товариство з обмеженою відповідальністю "ПОДІЛЛЯЛАТІНВЕСТ"	35212563	23300, Вінницька область, Вінницький р-н, смт. Тиврів, вул.Забужжя, будинок № 11
5	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "РЯСНЯНСЬКЕ"	30841386	42452, Сумська обл., Сумський р-н, с. Рясне, вул. Перемоги, будинок № 3
6	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ГОРИНЬ АГРО"	34112267	34742, Рівненська обл., Рівненський р-н, село Забара, вул. Готлібівська, 24
7	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "БІЛОПІЛЛЯ АГРОСВІТ"	35671804	41800, СУМСЬКА ОБЛ., СУМСЬКИЙ Р-Н, М.БІЛОПІЛЛЯ, ВУЛ.СОБОРНА БУД.10
8	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "СТАРОКОСТЯНТИНІВ АГРО"	34337479	31121, Хмельницька обл., Хмельницький р-н, с. Волиця-Керекешина, вул. Центральна, будинок № 25
9	Товариство з обмеженою відповідальністю "АГРОФІРМА-ОБРІЙ"	35779344	31535, Хмельницька обл., Хмельницький р-н, с.Голосків, вул. Центральна, будинок № 1/1
10	Товариство з обмеженою відповідальністю "КРАЄВИД ПОДІЛЛЯ"	34918499	23021, Вінницька обл., Жмеринський р-н, село Ялтушків, провулок Дружби, будинок № 11
11	Товариство з обмеженою відповідальністю "КОЛОРИТ АГРО"	34700975	21027, Вінницька обл., Вінницький р-н, м.Вінниця, вул. Келецька, будинок № 53
12	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ВОЛИНЬ АГРО"	34244835	45763, Волинська обл., Луцький р-н, с. Перемиль, вул. Незалежності, будинок № 1-А
13	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "НЬЮ АГРО ПОДІЛЛЯ"	38188900	32207, Хмельницька обл., Хмельницький р-н, с. Яблунівка, пров. Миру, будинок № 1
14	Товариство з обмеженою відповідальністю "КОМИШУВАТСЬКИЙ МОЛОЧНИЙ КОМПЛЕКС"	40727350	63310, Харківська обл., Красноградський р-н, с. Микола-Комишувата, вул. Шкільна, будинок № 21/12
15	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "АГРО СТАР 2006 "	34342384	31146, Хмельницька обл., Хмельницький р-н, с. Левківка, вул. Центральна, будинок № 57/4
16	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "МП-АЛЬФА"	34004595	22300, Вінницька обл., Вінницький р-н, смт. Літин, вул. Сосонське шосе, буд. № 4
17	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ПОЛОННЕ - АГРО"	36009500	13033, Житомирська обл., Житомирський р-н, с.м.т. Миропіль, вул. Поштова, будинок № 253
18	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "АГРОФІРМА ПРОГРЕС-В"	35714140	32523, Хмельницька обл., Хмельницький р-н, с. Слобідка Охрімовецька, вул. Центральна, будинок № 15
19	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ПРОМІНЬ ГАЛИЧЧИНА"	35578572	31633, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н, с. Андріївка, вул.Бринського, будинок № 78
20	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ПРОМІНЬ ПОДІЛЛЯ"	35469896	32625, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н, с. Песець, вул. Бойчука, будинок № 16А
21	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "КУРИЛІВЦІ АГРО"	35353973	23400, Вінницька обл., Могилів-Подільський р-н, смт. Муровані Курилівці, вул. Соборна, будинок № 151
22	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "АГРОФІРМА ШАРГОРОД"	35728295	23510, Вінницька обл., Жмеринський р-н, с. Плебанівка, вул. Соборна, будинок № 23
23	Товариство з обмеженою відповідальністю "НЕМИРІВЛАТІНВЕСТ"	35365643	22812, Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Сподахи, вул.Центральна, будинок № 3/А
24	Приватне підприємство "КАРЛА МАРКСА-2"	34264605	41543, Сумська обл., Конотопський р-н, с. Мінакове, вул. Садова, 63
25	Товариство з обмеженою відповідальністю "ЧАРІВНА НИВА"	35778199	24312, Вінницька область, Гайсинський район, с. Буди, вул. Незалежності, будинок № 70
26	Приватне аграрно орендне підприємство "ЗОРЯ"	30377984	63310, Харківська обл., Красноградський р-н, с. Микола-Комишувата, вул.Українська, будинок № 1
27	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "БАХМАЧ АГРО"	35173362	16563, Чернігівська обл. Ніжинський р-н, с. Гайворон, вул. Висовненка, 128
28	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "БРОДИ АГРО"	35116440	80620, Львівська обл., Золочівський р-н, с. Шнирів, вул. Шкільна, буд. № 34
29	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ГЛУХІВ-АГРОІНВЕСТ"	35051394	41455, Сумська обл., Шосткинський р-н, с. Некрасове, вул. Покровська, будинок № 40Б
30	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "КРОЛЕВЕЦЬ-АГРО"	35148912	41331, Сумська обл., Конотопський р-н, с. Ярославець, ВУЛ.ПЕРЕМОГИ 28
31	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "НІЖИН АГРО"	35195139	16624, Чернігівська обл., Ніжинський р-н, с. Вертіївка, вул.Урожайна, буд. № 112
32	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "НОСІВКА АГРО"	34593872	17100, Чернігівська область, Ніжинський р-н, м. Носівка, вул. Мринський шлях, будинок № 95а
33	Товариство з обмеженою відповідальністю "ОБОДІВКА-АГРО"	34928088	24357, Вінницька обл., Гайсинський р-н, с. Нова Ободівка, вул. Суворова, будинок № 263
34	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "БІЛОПІЛЛЯ АГРО"	35103599	41852, Сумська обл., Сумський район, с. Коршачина, вул. Молодіжна буд.1 А
35	Товариство з обмеженою відповідальністю "БІОЛАТ"	34072544	41655, Сумська обл., Конотопський район, смт. Дубов'язівка, пров. 1-й Шевченка, дом № 25
36	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ВЕСЕЛЕ-АГРО"	34973979	45611, Волинська обл., Луцький, с. Веселе, вул. Торчинська, дом № 3
37	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ВОЛИНЬ КРАЙ"	34712886	35613, Рівненська обл., Дубенський р-н, с. Квітневе, вул. Шкільна, 1

№ з/п	Повне найменування	Код ЄДРПОУ	Місцезнаходження
38	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "КРАСНЕ-АГРОІНВЕСТ"	34988571	23342, Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Красне, вул. Д. Нечая, будинок № 36
39	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "КУРЛАНД"	34657396	23152, Вінницька обл., Жмеринський р-н, Телелинці, Центральна, дом № 3
40	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ШУМСЬК АГРО"	34043068	47144, Тернопільська обл., Кременецький р-н, с. Великі Дедекали, вул. Садова, будинок № 1
41	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "УКРЛАТАГРО"	33584483	37602, Полтавська обл., Миргородський р-н, село Любівщина, вулиця Ждана, будинок № 2А
42	Товариство з Обмеженою Відповідальністю "ЛАТАГРОІНВЕСТ"	34323974	19100, Черкаська обл., Уманський р-н, с. Нове Місто, вул. Соборна, будинок № 3, корпус К

Джерело: систематизовано авторами.

ництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств (рис. 4), а 40 % досліджуваних сільськогосподарських підприємств використовують II варіант.

Концепт авторів полягає не тільки в інтеграції (зі збереженням автономії щодо реєстрів обліку) бухгалтерського обліку, управлінського обліку та бюджетування, але також і в об'єднанні їх в інформаційному просторі. Так, розроблено алгоритм побудови інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств.

Першим колом (контуром) проведення господарських операцій щодо виробництва продукції рослинництва на рахунках бухгалтерського обліку виступить маршрут існуючої системи бухгалтерського обліку, другим — системи управлінського обліку. Синхронізація двоколової системи обліку дозволить трансформувати цілі стратегічного менеджменту в завдання оперативної діяльності, а облік планово-прогнозних даних стане можливим здійснювати на рахунках обліку другого контуру, виконуючи додаткові автоматичні розрахунки у інформаційному масиві даних сільськогосподарського підприємства, що, у свою чергу, сприяє підвищенню якості даних системи бухгалтерського обліку, аналітичності інформаційної системи, розвитку методології бюджетування, процесам сценарного моделювання та план-фактного аналізу в режимі реального часу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В процесі проведеного досліджено було визначено структуру продукції сільського господарства за її видами на основі чого було проаналізовано частку продукції рослинництва у загальній продукції сільського господарства за 2000—2022 рр. З'ясовано основні елементи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сіль-

ськогосподарських підприємств, що включають: 1) облік ресурсів; 2) планування виробництва; 3) моніторинг виробництва; 4) аналіз врожаю; 5) фінансовий облік; 6) аналіз витрат; 7) звітність. Визначено економічну сутність поняття "обліково-аналітичне забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва", під яким необхідно розуміти систему обліку, аналізу і контролю, яка допомагає аграрним підприємствам і сільськогосподарським об'єднанням ефективно керувати виробництвом сільськогосподарської продукції, зокрема рослинництва. Розкрито мету та завдання обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва, що дозволило розробити модель взаємозв'язку її мети та завдань обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва. Запропоновано алгоритм побудови інтегрованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень, вважаємо, необхідність визначення складу та класифікації обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції рослинництва.

Література

1. Bacho R., Rakoczi F., Makarovych V., Tsenkler N. Vectors of development of accounting and analytical support of venture management. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 2019. 23 (6). pp. 1—6.

2. Безверхий К.В., Ковач С.І. Облік та оцінка біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Вип. 1. С. 229—239.

3. Belinska S.M., Uzhva A.M., Lazarijeva O.V. Methods for improving accounting and analytical support of enterprises in order to protect the environment. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2023, (3), pp. 89—96. <http://doi.org/10.33271/nvngu/2023-3/089>.

4. Brukhanskyi R.F., Yazlyuk B.O., Bincharovska T.A. Effective land management in Ukraine using accounting and analytical support. *Problems and Perspectives in Management*, 2018. 16 (2). pp. 241—251. [http://doi.org/10.21511/ppm-16\(2\).2018.22](http://doi.org/10.21511/ppm-16(2).2018.22).
5. Дзюба Т.І. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічного зростання сільськогосподарських підприємств. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія "Економічні науки". 2017. № 2 (2). С. 51—50.
6. Druzhynina V., Likhonosova G., Lutsenko G., Kushal I. Innovative technology in terms of socio-economic value diffusion: Accounting and analytical support. *European Journal of Sustainable Development*, 2020. 9 (3). pp. 476—489. <http://doi.org/10.14207/ejds.2020.v9n3p476>.
7. Dziuba T. Information model for improving accounting and analytical support for economic potential management. *Scientific Horizons*, 2021, 24 (2), pp. 108—119. [http://doi.org/10.48077/scihor.24\(2\).2021.108-119](http://doi.org/10.48077/scihor.24(2).2021.108-119).
8. Haiduchok T., Dmytrenko O., Viter S. Current State and Accounting and Analytical Support of Aquaculture Enterprises Management. *Scientific Horizons*, 2018, (5), pp. 60—69.
9. Iershova, N.Y., Tkachenko, M.O., Garkusha, V.O., Miroshnyk, O.Y., & Novak-Kalyayeva, L.M. Economic security of the enterprise: scientific and practical aspects of accounting and analytical support. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2019, 2(29), Pp. 142—149. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i29.172365>.
10. Kraievskiy V., Tytenko L., Paianok T., Bohdan S., & Hmyrya V. Accounting and analytical support for assessing the level of economic security of the enterprise. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2021. 4 (35), Pp. 87—98. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.221801>.
11. Larikova T., Ivankov V., Novichenko L. Implementation of blockchain technology in the system of accounting and analytical support for the public sector. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2023, 5 (13 (125)), pp. 77—87. <http://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.290024>.
12. Наберухін В.А. Стан обліково-аналітичного забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності в аграрній сфері. *Облік і фінанси*. 2017. № 3 (77). С. 46—51.
13. Правдюк Н.Л., Кожухар В.В. Аналітичне забезпечення управління процесом реалізації продукції галузі садівництва. *Агросвіт*. 2021. № 4. С. 9—16. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.4.9>.
14. Сергєєва Н.В. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 122—129. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006122>.
15. Sokil O., Zvezdov D., Zhuk V., Kucherko S., Sakhno L. Social and environmental costs: The impact of accounting and analytical support on enterprises' sustainable development in Germany and Ukraine. *Economic Annals-XXI*, 2020, 181(1-2), pp. 124—136. <http://doi.org/10.21003/ea.V181-11>.
16. Tomchuk O., Zdyrko N., Lepetan I., Vasa L. Environmental activities of agricultural enterprises: Accounting and analytical support. *Economic Annals-XXI*, 2018, 169(1—2), pp. 77—83. <http://doi.org/10.21003/ea.V169-15>.
17. Uzhva A., Belinska S., Lazarijeva O. Accounting and analytical support of enterprises in the digital economy. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2022, (3), pp. 136—140. <http://doi.org/10.33271/nvngu/2022-3/136>.
18. Статистичний щорічник України за 2018 рік / За ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 482 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf.
19. Статистичний щорічник України за 2022 рік / За ред. І.Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2023. 387 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf.
20. Наповнюють бюджет і годують. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/narovnyuyut-byudzheth-i-goduyut/>.
21. Тарас Висоцький: Окупанти крадуть в українських аграріїв зернові, олію, овочі та сільгосптехніку URL: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agrariyiv-zernovi-oliyu-ovochi-ta-silgosptehniku>.

References:

1. Bacho, R., Rakoczi, F., Makarovych, V. and Tsenkler, N. (2019), "Vectors of development of accounting and analytical support of venture management", *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, vol. 23 (6), pp. 1—6.
2. Bezverkhyi, K.V. and Kovach, S.I. (2013), "Accounting and assessment of biological assets in agricultural enterprises", *Finansy, oblik i audit*, vol. 1, pp. 229—239.
3. Belinska, S.M., Uzhva, A.M. and Lazarijeva, O.V. (2023), "Methods for improving

accounting and analytical support of enterprises in order to protect the environment", *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, vol. (3), pp. 89—96. <http://doi.org/10.33271/nvngu/2023-3/089>.

4. Brukhanskyi, R.F., Yazlyuk, B.O. and Bincharovska, T.A. (2018), "Effective land management in Ukraine using accounting and analytical support", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 16 (2), pp. 241—251. [http://doi.org/10.21511/ppm.16\(2\).2018.22](http://doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.22).

5. Dzyuba, T.I. (2017), "Accounting and analytical support for managing the economic growth of agricultural enterprises", *International scientific journal "Internauka". Series "Economic Sciences"*, Vol. 2 (2), pp. 51—50.

6. Druzhynina, V., Likhonosova, G., Lutsenko, G. and Kushal, I. (2020), "Innovative technology in terms of socio-economic value diffusion: Accounting and analytical support", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 9 (3), pp. 476—489. <http://doi.org/10.14207/ejsd.2020-v9n3p476>.

7. Dziuba, T. (2021), "Information model for improving accounting and analytical support for economic potential management", *Scientific Horizons*, Vol. 24 (2), pp. 108—119. [http://doi.org/10.48077/scihor.24\(2\).2021.108-119](http://doi.org/10.48077/scihor.24(2).2021.108-119).

8. Haiduchok, T., Dmytrenko, O. and Viter, S. (2018), "Current State and Accounting and Analytical Support of Aquaculture Enterprises Management", *Scientific Horizons*, Vol. 5, pp. 60—69.

9. Iershova, N.Y., Tkachenko, M.O., Garkusha, V.O., Mirosnyk, O.Y., & Novak-Kalyayeva, L.M. (2019), "Economic security of the enterprise: scientific and practical aspects of accounting and analytical support", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, Vol. 2 (29), pp. 142—149. <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v2i29.172365>.

10. Kraievskiy, V., Tytenko, L., Paianok, T., Bohdan, S., & Hmyrya V. (2021), "Accounting and analytical support for assessing the level of economic security of the enterprise", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4 (35), pp. 87—98. <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v4i35.221801>.

11. Larikova, T., Ivankov, V. and Novichenko, L. (2023), "Implementation of blockchain technology in the system of accounting and analytical support for the public sector", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 5 (13 (125)), pp. 77—87. <http://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.290024>.

12. Naberukhin, V.A. (2017), "The state of accounting and analytical support for the commercialization of intellectual property in the agricultural sector", *Accounting and finance*, Vol. 3 (77). pp. 46—51.

13. Pravdyuk, N.L. and Kozhuhar, V.V. (2021), "Analytical support for the management of the process of sales of horticulture products", *Agrosvit*, Vol. 4. pp. 9—16. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.4.9>.

14. Serhieieva, N.V. (2020), "Improvement of accounting and analytical providing of capital investments in agricultural enterprises", *Ekonomika APK*. Vol. 6. pp. 122—129. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006122>.

15. Sokil, O., Zvezdov, D., Zhuk, V., Kucherkova, S. and Sakhno, L. (2020), "Social and environmental costs: The impact of accounting and analytical support on enterprises' sustainable development in Germany and Ukraine", *Economic Annals-XXI*, Vol. 181 (1—2), pp. 124—136. <http://doi.org/10.21003/ea.V181-11>.

16. Tomchuk, O., Zdyrko, N., Lepetan, I. and Vasa, L. (2018), "Environmental activities of agricultural enterprises: Accounting and analytical support", *Economic Annals-XXI*, vol. 169 (1—2), pp. 77—83. <http://doi.org/10.21003/ea.V169-15>.

17. Uzhva, A., Belinska, S., Lazarijeva, O. (2022), "Accounting and analytical support of enterprises in the digital economy", *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, Vol. 3, pp. 136—140. <http://doi.org/10.33271/nvngu/2022-3/136>.

18. State Statistics Service of Ukraine (2019), *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2018 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2018], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

19. State Statistics Service of Ukraine (2023), *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2022 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2022], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

20. The official website of the newspaper *Uryadovy Kurier* (2022), "They fill the budget and feed", available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduyut/> (Accessed 28 February 2024).

21. Official website of the Government portal (2022), "Taras Vysotskyi: The occupiers are stealing grain, oil, vegetables and agricultural machinery from Ukrainian farmers", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/taras-visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agrariyiv-zernovi-oliyu-ovochi-ta-silgospstehniku> (Accessed 28 February 2024).

Стаття надійшла до редакції 29.02.2024 р.

УДК 657.6:657.44

Т. О. Меліхова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>

Є. В. Меліхов,

асистент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9856-9291>

С. С. Радомська,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5722-6034>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.96

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОБЛІКУ, ОПОДАТКУВАННЯ, АНАЛІЗУ ТА КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ В РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ НА МАЛОМУ ПІДПРИЄМСТВІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ

T. Melikhova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting
and Auditing, Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

Ye. Melikhov,

Assistant of the Department of Information Economy, Entrepreneurship and Finance,
Engineering Educational and Scientific Institute named after Y. M. Potebny

S. Radomska,

Master's student, Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

IMPROVEMENT OF DOCUMENTATION OF ACCOUNTING, TAXATION, ANALYSIS AND CONTROL OF GOODS IN RETAIL TRADE AT A SMALL ENTERPRISE TO IMPROVE MANAGEMENT EFFICIENCY

У сучасному періоді найбільш розповсюдженим видом діяльності є торгівля. Підприємства при здійсненні роздрібної торгівлі одночасно отримують грошові кошти за реалізацію товарів. Найбільш впливовим показником є обсяг реалізації, але треба слідкувати і за дотриманням термінів постачання, щоб не допустити дефіцит. Тому треба приділити увагу актуальним питанням ведення обліку, здійснення оподаткування, проведення аналізу та контролю товарів.

Постановка завдання є удосконалення документування обліку, оподаткування, аналізу та контролю товарів в роздрібній торгівлі на малому підприємстві для підвищення ефективності управління.

Метою контролю товарів є перевірка термінів та обсягів постачання товарів, термінів та обсягів збуту товарів покупцям, а також проведення аналізу цін товару.

Завданнями проведення контролю товарів є перевірка: термінів постачання товарів, обсягів постачання товарів, термінів збуту товарів покупцям, обсягів збуту товарів покупцям, а також аналіз цін товару.

У роботі розроблено методичні підходи до проведення контролю, які, на відміну від існуючих, включають: анкету, загальний план контролю товарів, програму контролю товарів та робочі документи контролера до кожної процедури. Запропоновані документи з перевірки термінів та обсягів постачання товарів та збуту товарів покупцям, а також аналіз цін товару дають можливість здійснити контроль товарів більш детально, послідовно, структуровано та логічно. Прозорість і зрозумілість розроблених документів допоможуть керівництву здійснювати своєчасний контроль, аналіз та на їх підставі приймати правильні управлінські рішення.

З метою удосконалення обліку товарів запропоновані форми Довідкових відомостей з: термінів та обсягів постачання товарів, термінів та обсягів збуту товарів покупцям, оподаткування товарів. Це допоможе скоротити час на формування та обробку первинних документів з обліку товарів, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, так як будуть застосовуватися у роботі шаблони документів вже з сформованим переліком реквізитів.

In the modern period, the most widespread type of activity is trade. Enterprises in the course of retail trade will receive cash for the sale of goods at the same time. The most influential indicator is the volume of sales, but it is also necessary to monitor compliance with the terms of delivery in order to avoid shortages. Therefore, it is necessary to pay attention to the urgent issues of record keeping, taxation, analysis and control of goods.

The task is to improve documentation of accounting, taxation, analysis and control of goods in retail trade at a small enterprise to improve management efficiency.

The purpose of goods control is to check the terms and volumes of the supply of goods, the terms and volumes of sales of goods to buyers, as well as the analysis of product prices.

The tasks of goods control are checking: terms of delivery of goods, volumes of supply of goods, terms of sales of goods to buyers, volumes of sales of goods to buyers, as well as analysis of product prices.

Methodical approaches to control were developed in the work, which, unlike the existing ones, include: a questionnaire, a general product control plan, a product control program, and the controller's working documents for each procedure. The proposed documents for checking the terms and volumes of the supply of goods and sales of goods to buyers, as well as the analysis of product prices, make it possible to control goods in a more detailed, consistent, structured and logical manner. The transparency and comprehensibility of the developed documents will help the management to carry out timely control, analysis and, based on them, make the right management decisions.

In order to improve the accounting of goods, the forms of Reference information on: terms and volumes of supply of goods, terms and volumes of sales of goods to buyers, taxation of goods are proposed. This will help to reduce the time for the formation and processing of primary documents for the accounting of goods, and will prevent the possibility of omitting any information, since document templates with a list of details already formed will be used in the work.

Ключові слова: документування, облік, оподаткування, аналіз, контроль, товари, роздрібна торгівля, малі підприємства, ефективність, управління.

Key words: documentation, accounting, taxation, analysis, control, goods, retail trade, small businesses, efficiency, management.

ВСТУП

У сучасному періоді найбільш розповсюдженим видом діяльності є торгівля. Підприємства при здійсненні роздрібній торгівлі одночасно отримують грошові кошти за реалізацію товарів. Найбільш впливовим показником є обсяг реалізації, але треба слідкувати і за дотриманням термінів постачання, щоб не допустити дефіцит. Тому треба приділити увагу актуальним питанням ведення обліку, здійснення оподаткування, проведення аналізу та контролю товарів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями обліку, оподаткування та контролю товарів займалися такі вітчизняні вчені: Бескоста Г.М., Бутинець Ф.Ф., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхо-

ва Т.О., Піча Ю.В., Подмешальська Ю.В., Салига С.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення перевірки. Проте саме питання розробки плану, програми та робочих документів обліку, оподаткування, аналізу та контролю товарів недостатньо розкрито і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Постановка завдання є удосконалення документування обліку, оподаткування, аналізу та контролю товарів в роздрібній торгівлі на малому підприємстві для підвищення ефективності управління.

Метою контролю товарів є перевірка термінів та обсягів постачання товарів,

Таблиця 1. Анкета внутрішнього контролю для проведення контролю товарів

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи були виявлені нестачі товарів?				
2	Чи проводиться аналіз товарів?				
3	На якому рахунку ведеться облік товарів на малому підприємстві: 28; 26.				
4	Надходження товарів на мале підприємства від постачальника якої відображається проводкою: Дт 28 Кт 63 Дт 26 Кт 36 Дт 26 Кт 68				
5	Відвантаження товарів на малому підприємстві покупцю якої відображається проводкою: Дт 37 Кт 26 Дт 36 Кт 70 Дт 37 Кт 70				
6	Який план рахунків використовується на підприємстві: -Загальний; -Спрощений?				

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 2. Загальний план контролю товарів

Етапи аудиту	Процедури аудиту	ПІБ аудитора	Термін перевірки
Попередній	Ознайомлення з обліковою політикою підприємства з обліку товарів		
Основний	Перевірка термінів постачання товарів		
	Перевірка обсягів постачання товарів		
	Перевірка термінів збуту товарів покупцям		
	Перевірка обсягів збуту товарів покупцям		
	Аналіз цін товару у різних постачальників на ринку		
	Аналіз цін збуту товарів на ринку		
Заключний	Оформлення звіту аудитора та висновків за результатами перевірки		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 3. Програма аудиту товарів

Процедури аудиту	Мета аудиту	Докази аудиту	Код робочих документів	ПІБ перевіряючого	Термін проведення аудиту
Перевірка термінів постачання товарів	Впевнитись у правильності термінів постачання товарів	Договір, накладна, акт приймання-передачі матеріалів	ТР-1		
Перевірка обсягів постачання товарів	Впевнитись у правильності обсягів постачання товарів	Договір, накладна, акт приймання-передачі матеріалів	ТР-2		
Перевірка термінів збуту товарів покупцям	Впевнитись у правильності термінів збуту товарів покупцям	Договір, накладна, акт приймання-передачі матеріалів	ТР-3		
Перевірка обсягів збуту товарів покупцям	Впевнитись у правильності обсягів збуту товарів покупцям	Договір, накладна, акт приймання-передачі матеріалів	ТР-4		
Аналіз цін товару у різних постачальників на ринку	Впевнитись у правильності цін товару у різних постачальників на ринку	Прайси, рахунки-фактури	ТР-5		
Аналіз цін збуту товарів на ринку	Впевнитись у правильності цін збуту товарів на ринку	Прайси, рахунки-фактури	ТР-6		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 4. Перевірка термінів постачання товарів

Період	Постачальник	Вид товару	Термін постачання		Відхилення	Причини
			За даними договорів	За даними підприємства		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 5. Перевірка обсягів постачання товарів

Період	Постачальник	Вид товару	Обсяг постачання		Відхилення	Причини
			За даними договорів	За даними підприємства		

Джерело: розроблено авторами.

термінів та обсягів збуту товарів покупцям, а також проведення аналізу цін товару.

Завданнями проведення контролю товарів є перевірка: термінів постачання товарів, обсягів постачання товарів, термінів збуту товарів покупцям, обсягів збуту товарів покупцям, а також аналіз цін товару.

Анкету внутрішнього контролю товарів подано в таблиці 1. У програмі внутрішнього контролю товарів відображено основні процедури для вирішення найважливіших завдань перевірки.

Загальний план контролю товарів (табл. 2) доцільно проводити в декілька етапів.

Пропонуємо програму контролю товарів (табл. 3).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань аудиту товарів пропонуємо робочі документи (табл. 4—10), які стануть обґрунтованими доказами якісного проведення аудиту товарів.

На даний час, не усі бланків, які використовують для обліку та оподаткування товарів є встановлена форма, тому їх складають вручну у довільній формі. Для удосконалення документування обліку та оподаткування товарів пропонуємо форми Довідкових відомостей з: термінів та обсягів постачання товарів, термінів та обсягів збуту товарів покупцям, оподаткування товарів (таблиці 10—12).

Таблиця 6. Перевірка термінів збуту товарів покупцям

Період	Покупець	Вид товару	Термін відвантаження		Відхилення	Причини
			За даними договорів	За даними підприємства		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 7. Перевірка обсягів збуту товарів покупцям

Період	Покупець	Вид товару	Обсяг відвантаження		Відхилення	Причини
			За даними договорів	За даними підприємства		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 8. Аналіз цін товару у різних постачальників на ринку

Період	Вид товару	Ціна нашого підприємства	Ціна у постачальника			Відхилення	Рекомендуєма ціна
			№1	№2	№3		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 9. Аналіз цін збуту товарів на ринку

Період	Вид товару	Ціна нашого підприємства	Ціна на ринку			Відхилення	Рекомендуєма ціна
			№1	№2	№3		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 10. Довідкова відомість термінів та обсягів постачання товарів

Період	Постачальник	Вид товару	Термін постачання		Обсяг постачання	
			За даними договорів	За даними підприємства	За даними договорів	За даними підприємства

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 11. Довідкова відомість термінів та обсягів збуту товарів покупцям

Період	Покупець	Вид товару	Термін постачання		Обсяг відвантаження	
			За даними договорів	За даними підприємства	За даними договорів	За даними підприємства

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 12. Довідкова відомість оподаткування товарів

Вид товару	Вартість придбання		Торгова націнка	ТЗВ	Вартість реалізації		Сума ПДВ до сплати у бюджет
	Ціна	ПК			Ціна	ПЗ	

Джерело: розроблено авторами.

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено методичні підходи до проведення контролю, які, на відміну від існуючих, включають: анкету, загальний план контролю товарів, програму контролю товарів та робочі документи контролера до кожної процедури. Запропоновані документи з перевірки термінів та обсягів постачання товарів та збуту товарів покупцям, а також аналіз цін товару дають можливість здійснити контроль товарів більш детально, послідовно, структуровано та логічно. Прозорість і зрозумілість розроблених документів допоможуть керівництву здійснювати своєчасний контроль, аналіз та на їх підставі приймати правильні управлінські рішення.

З метою удосконалення обліку та оподаткування товарів запропоновані форми Довідкових відомостей з: термінів та обсягів постачання товарів, термінів та обсягів збуту товарів покупцям, оподаткування товарів. Це допоможе скоротити час на формування та обробку первинних документів з обліку товарів, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, так як будуть застосовуватися у роботі шаблони документів вже з сформованим переліком реквізитів.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит : навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗДАІ, 2016. 184 с.

2. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту : навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
3. Меліхова Т.О., Ніколаєнко Н.С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2017. № 1. С. 51—55.
4. Меліхова Т.О., Манойло Т.В. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ. Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія "Економіка". Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. № 10/1. Т. 22. С. 158—164.
5. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2016. № 6. С. 164—171.
6. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.
7. Меліхова Т.О., Журавель К. О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічною безпекою підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 2. С. 56—63. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.56
8. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І. Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О. П. Зоря навч. посібник для вnz: [гриф ЗДІА] — Запоріжжя : ЗДІА, 2017. — 280 с.
9. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.
10. Меліхова Т. О., Градобік А. О. Удосконалення документування обліку та аудиту запасів на підприємстві. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8331> (дата звернення: 20.10.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.9
11. Меліхова Т. О., Балашова Ю. О. Удосконалення внутрішнього аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7503> (дата звернення: 20.10.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.10
12. Меліхова Т. О., Левтерова Л. В. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту виробничих запасів на сільгосп підприємстві. *Агросвіт*. 2020. № 2. С. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.2.10
13. Меліхова Т. О., Ніколаєнко Н. С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава. 2017. № 1. С. 51—55.
14. Меліхова Т. О., Федоров І. О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз у системі управління фінансової безпеки підприємства. *Агросвіт*. 2018. № 2. С. 63—70.
15. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, 2018. vol. 22, is. 6, 7 p.
16. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подמשальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗДІА, 2018. 602 с.
17. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 26—32.
18. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Удосконалення облікових реєстрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою. *Економічний вісник університету*. 2014. Вип. 22 (1). С. 85—95.
19. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник : рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. 260 с.
20. Меліхова Т. О., Філатова А. І. Методологічні аспекти організації обліку та аудиту матеріалів та палива на підприємстві. *Агросвіт*. 2020. № 21. С. 26—34. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.26
21. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.
22. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 400 с.

23. Меліхова Т. О., Масленнікова І. А. Удосконалення обліку, оподаткування та аудиту товарів при здійсненні експортно-імпорتنних операцій для ефективного податкового планування на торговельних підприємствах. Ефективна економіка. 2021. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9520> (дата звернення: 23.01.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.1

24. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Чакалова Н. С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник : рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. 260 с.

25. Меліхова Т. О. Аналіз наявних методик оцінки рівня економічної безпеки підприємства для проведення сучасної діагностики його фінансового стану. Інноваційна економіка. 2018. № 1—2. URL: <http://www.innesco.org/index.php/innescoua/article/view/255>

26. Меліхова Т. О. Оцінювання ймовірності банкрутства з метою підвищення фінансового стану підприємства. Агросвіт. 2019. № 10. С. 11—18. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.10.11

27. Меліхова, Т. О. (2019). Аналіз фінансового стану та виявлення загроз як засіб прогнозування ймовірності банкрутства промислового підприємства. REVIEW OF TRANSPORT ECONOMICS AND MANAGEMENT, (1(17)), 48—57. [https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1-1\(17\).176496](https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1-1(17).176496)

28. Меліхова Т. О., Меліхов Є. В. Напрями протидії та ефективної боротьби з рейдерськими захопленнями в системі аудиту інформаційної безпеки. В кн.: Цифрова трансформація промислового менеджменту: теорія і практика / За загальною редакцією Воронкова В. Г., Метеленко Н. Львів — Торунь: Liha-Pres. 2023 С. 464—533. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/225>. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-319-7-9>

29. Феофанов, А. К., Меліхов, Є. В. Фінансовий аналіз на підставі проведеної аналітичної роботи для вирішення управлінських завдань на мікроекономічному рівні в системі корпоративної соціальної відповідальності. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 3. С. 92—96. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.3.92>

30. Макаренко, А. П., Меліхов, Є. В. Удосконалення автоматизації обліку та аудиту виробничих запасів в системі управління підприємством для підвищення ефективності господарської діяльності. Агросвіт. 2023. № 20. С. 37—43. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.37>

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

4. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya 'Ekonomika'*, vol. 10/1, pp. 158—164.

5. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.

6. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist' [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency]*, Kherson, Ukraine.

7. Melikhova, T. and Zhuravel, K. (2019), "Methodological approaches to conducting internal audit of goods for timely detection of threats in the system of enterprise economic safety management", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 56—63. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.56

8. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. YA. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol', [State financial control]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

9. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, pp. 268—275.

10. Melikhova, T. and Hradobik, A. (2020), "Improving documentation of inventory accounting and auditing at the enterprise", *Efektyvna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (Accessed 20 Oct 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.9

11. Melikhova, T. O. and Balashova, Yu. O. (2019), "Improvement of the internal audit of inventory for improving financial security", *Efektyvna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&

z=7503 (Accessed 20 Oct 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.10

12. Melikhova, T. and Lievtierova, L. (2020), "Methodical approaches for realization the internal audit of the production inventory at the agricultural enterprise", *Agrosvit*, vol. 2, pp. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.2.10

13. Melikhova, T. and Nikolaenko, N. (2017), "The development of audit in inventory for improving financial security at the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

14. Melikhova, T. and Fedorov, I. (2018), "The internal control of inventory in the system of financial security management of the enterprise", *Agrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

15. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6, 7.

16. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhalterskyi oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

18. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 22 (1), pp. 85—95.

19. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

20. Melikhova, T. and Filatova, A. (2020), "Methodological aspects of the organization of accounting and auditing of materials and fuel at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 21, pp. 26—34. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.26

21. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

22. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

23. Melikhova, T. and Maslennikova, I. (2021), "Improving the accounting, taxation and audit of goods in the implementation of export-import operations for effective tax planning in commercial enterprises", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9520> (Accessed 23 Jan 2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.1

24. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

25. Melikhova, T.O. (2018), "Analysis of available methods for assessing the level of economic security of an enterprise for conducting modern diagnostics of its financial condition", *Innovatsiyna ekonomika*. Vol. 1—2, available at: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/255> (Accessed 23 Jan 2024)

26. Melikhova, T. (2019), "Bankruptcy probability estimation to improve the financial condition of the enterprise", *Agrosvit*, vol. 10, pp. 11—18. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.10.11

27. Melikhova, T. O. (2019), "Analysis of the financial condition and identification of threats as a means of forecasting the probability of bankruptcy of an industrial enterprise", *Review of transport economics and management*, vol. 1 (17), pp. 48—57. [https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1\(17\).176496](https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1(17).176496)

28. Melikhova, T. and Melikhov, E. (2023), "Directions of countering and effective fighting against raiders in the information security audit system", *Tsyfrova transformatsiia promyslovoho menedzhmentu: teoriia i praktyka [Digital transformation of industrial management: theory and practice]*, Toru?: Liha-Pres, Lviv, Ukraine, pp. 464-533, available at: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/225> (Accessed 23 Jan 2024). DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-319-7-9>

29. Feofanov, L. and Melikhov, E. (2024), "Financial analysis based on the analytical work carried out to solve managerial tasks at the microeconomic level in the system of corporate social responsibility", *Investments: practice and experience*, vol. 3, pp. 92—96. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.3.92>

30. Makarenko, A. and Melikhov, E. (2023), "Improvement of the automation of accounting and auditing of production stocks in the enterprise management system to increase the efficiency of economic activity", *Agroworld*, vol. 20, pp. 37—43. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.37>
Стаття надійшла до редакції 29.02.2024 р.

УДК 658.14:355

Т. Ю. Чаркіна,

д. е. н., доцент, завідувача кафедрою економіки та менеджменту,
Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6202-0910>

В. О. Задоя,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,
Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9408-4978>

О. А. Юрчик,

аспірант, Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-0717-1658>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.103

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗБУДОВИ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

Т. Charkina,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics
and Management, Ukrainian State University of Science and Technologies

V. Zadoia,

PhD of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Management, Ukrainian State University of Science and Technology

O. Yurchyk,

Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technology

THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE RESTORATION AND DEVELOPMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE IN UKRAINE

У статті авторами досліджується сучасний стан та перспективи розвитку транспортної інфраструктури в Україні, в умовах відновлення національної економіки. Автори акцентують увагу на дослідженнях довоєнного загального стану транспортної інфраструктури країни, які показали, що показники якості та сервісу, ефективності перевезень, енергоефективності, рівень безпеки, вплив на довкілля — не відповідали сучасним вимогам, тому необхідна глибока трансформація функціонування сучасної транспортної системи і впровадження нових напрямків розвитку в контексті цифрової економіки.

Автори констатують, що процеси відновлення транспортної інфраструктури потребують сучасного комплексного інноваційного підходу і врахування великої кількості аспектів. І крім розвиненої, високотехнологічної та інноваційної сфери транспорту й інфраструктури, із застосуванням новітніх технологій, за допомогою цифрової інфраструктури, наш курс направлено на розвиток Європейського зеленого курсу транспорту та економіки.

Авторами запропоновано використання концепції Smart City як стратегічного рішення для покращення якості життя мешканців міста, що включає інтеграцію передових технологій та інноваційних підходів у сфері урбаністики. Зазначено, що застосування даної технології дозволить споживачам користуватися широким спектром сучасних сервісів. Серед запропонованих заходів виокремлено введення податку на затори, розробку мобільних додатків, реалізацію персоналізованих та шкільних планів поїздок, каршеринг, транспортні сервіси вищих навчальних закладів, корпоративні транспортні послуги, створення зон з обмеженим автомобільним рухом, а також впровадження інтелектуальних систем паркування. Автори підкреслюють, що впровадження інноваційних розумних паркінгів несе в собі переваги не лише для бізнес-сектору, але й для міського середовища України, включно зі зниженням транспортних заторів, зростанням доходів від паркувальних сервісів, зменшенням рівня забруднення повітря, а також розвитком інтелектуальної платіжної інфраструктури.

Сформовано стратегічні напрямки розвитку транспортної інфраструктури, це: впровадження мультимодальних перевезень, розбудова індустріальних парків, розвиток "зеленого транспорту", впровадження технології Smart City, які допоможуть Україні скоріше вийти на Європейський рівень ефективності транспортної системи України.

The article examines the current state and prospects for the development of transport infrastructure in Ukraine in the context of the national economic recovery. The authors focus on studies of the pre-war general state of the country's transport infrastructure, which showed that the indicators of quality and service, transportation efficiency, energy efficiency, safety, and environmental impact did not meet modern requirements, so a deep transformation of the modern transport system and the introduction of new areas of development in the context of the digital economy are needed.

The authors state that the processes of restoring transport infrastructure require a modern, comprehensive, innovative approach and consideration of many aspects. And in addition to a developed, high-tech and innovative transport and infrastructure sector, using the latest technologies, with the help of digital infrastructure, our course is aimed at developing the European Green Deal for Transport and Economy.

The authors propose to use the Smart City concept as a strategic solution for improving the quality of life of city residents, which includes the integration of advanced technologies and innovative approaches in the field of urbanism. It is noted that the application of this technology will allow consumers to use a wide range of modern services. Among the proposed measures are the introduction of a congestion tax, development of mobile applications, implementation of personalised and school travel plans, car sharing, transport services of higher education institutions, corporate transport services, creation of zones with limited car traffic, and introduction of intelligent parking systems. The authors emphasise that the introduction of innovative smart parking has benefits not only for the business sector, but also for the urban environment of Ukraine, including the reduction of traffic congestion, growth in revenues from parking services, reduction of air pollution, and development of an intelligent payment infrastructure.

Strategic directions for the development of transport infrastructure have been formed, including the introduction of multimodal transport, the development of industrial parks, the development of green transport, and the introduction of Smart City technology, which will help Ukraine reach the European level of efficiency of the Ukrainian transport system as soon as possible.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, мультимодальні перевезення, індустріальні парки, "зелений транспорт", "розумні міста".

Key words: transport infrastructure, multimodal transportation, industrial parks, "green transport", "smart cities".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якість життя населення в країні залежить від багатьох факторів, люди хочуть мати якісне повноцінне життя, міцне здоров'я, дружню родину, можливість працювати та відпочивати, радіти від того що в них є краще майбутнє, можливість задовольняти свої потреби. Якість життя людини напряму залежить від стану її здоров'я та стану здоров'я всього суспільства. Однак суспільство не може бути здоровим завдяки самій лише ефективній системі охорони здоров'я. На індивідуальне та громадське здоров'я впливають екологічні фактори, якість продуктів харчування, питної води, повітря, політична ситуація в країні. Тому напрямок "Здоров'я як основа якості життя" має на меті впроваджувати стратегію здорового суспільства на державному рівні, впливаючи на соціально-економічну політику України. До цієї стратегії держави відноситься і розвиток транспортної системи та транспортної інфраструктури країни,

розвиток якісних та комфортних перевезень громадян, що задовільнять цю потребу. Останнім часом, в період війни транспортна інфраструктура та вся система транспорту дуже спотворена. Необхідно відновити та побудувати нову транспортну інфраструктуру, для повноцінного існування економіки країни та надання якісних транспортних послуг Європейського рівня населенню країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Темою дослідження транспортної системи та інфраструктури в останні роки займалися такі відомі науковці: Дикань В.Л., Токмакова І.В., Овчиннікова В.О., Корінь М.В., Чорнобровка І.В., Ломотько Д.В., Філіпський О.В., Кравченко Д.М., Григорак, А.В. Костюченко, О.Є. Соколова та інші. Їх наукові праці були дуже важливі для даного напрямку дослідження, але час змінює все. В умовах кризового стану транс-

портної інфраструктури країни, необхідно змінити підходи до розв'язання даної проблеми, знайти нові стратегії, нові рішення для реалізації стратегічних галузевих інфраструктурних проєктів розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті є аналіз сучасного стану та перспективи розвитку відновлення та розбудови транспортної інфраструктури в Україні. Необхідно розробити пріоритетні напрямки розбудови транспортної інфраструктури, які допоможуть оновленню роботи всієї транспортної системи країни, яка підходить для майбутнього та краще відповідає потребам сучасних людей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Транспортна інфраструктура — це сукупність усіх транспортних шляхів, транспортних пунктів усіх видів транспорту та допоміжного обладнання спрямованого на безпосереднє обслуговування шляхів і транспортних пунктів [1]. Транспортний комплекс України є одним з найбільших галузей економіки, кожна сфера діяльності потребує транспортного забезпечення, а економічний розвиток країни пришвидшує необхідність появи нових об'єктів транспортної інфраструктури. Якщо транспортна інфраструктура слабо розвинена, вона знижує активність процесів в організації та виконання логістики, що зменшує результативність економічних показників.

Однак після двох років військових подій на Україні, коли зруйнована велика кількість громадянських, промислових підприємств, мостів, гостинець, шкіл, лікарень, унікальних історичних будівель, магазинів, торговельних центрів, театрів, кінотеатрів, підприємств транспорту, тому необхідно повне відновлення країни, промислової, громадянської, приватної та транспортної інфраструктури. Розбудова та відновлення всієї транспортної системи та інфраструктури країни, але повинен бути інноваційний підхід до цієї проблеми.

Україна має дуже потужний транзитний потенціал, через своє дуже вигідне географічне розташування, на перехресті шляхів зі Східної Європи й Азії в Центральну і Західну Європу, а також зі Скандинавії і Балтійського регіону у Східне Середземномор'я і Чорноморський регіон. Крізь Україну проходять сухопутні й повітряні шляхи між Східною та Центральною Європою, по території країни проходить трансконтинентальний газогін, ми маємо

морські шляхи в акваторіях Чорного і Азовського морів. Але через недостатній рівень державних та приватних інвестицій, транспортна інфраструктура й досі перебуває на рівні задоволення базових потреб економіки. До того ж головне, останні дослідження загального стану транспортної інфраструктури показали, що показники якості та сервісу, ефективності перевезень, енергоефективності, рівень безпеки, вплив на довкілля, не відповідають сучасним вимогам [2].

Ще до військових подій, за підсумками 2021 року інтегральний показник індексу дорівнював 2,76 балів із 5-ти можливих (2,58 балів у 2020 році). Комплексна оцінки роботи транспортної індустрії усіх видів транспорту на ринку за чотирма критеріями — законодавство та державна політика, інвестиційна активність, діяльність транспортних монополістів/державних органів та транспортна логістика, показало, що авіаційний транспорт отримав — 3,15 балів з 5-ти можливих, що є нейтральною оцінкою. А усі інші види транспорту мали негативні оцінки: автомобільний — 2,96 балів, внутрішній водний транспорт — 2,75 балів, морський транспорт — 2,47 балів, залізничний транспорт — 2,45 балів. Хоча, залізницею користується найбільша кількість опитаних респондентів, на другому місці — автомобільний, а найменш популярними виявилися річкові перевезення [3].

Раніше розроблена транспортна стратегія Drive Ukraine 2030, повинна була перетворити Україну на розвинену, високотехнологічну та інноваційну країну завдяки розвитку сфери транспорту та інфраструктури, застосування новітніх технологій, за допомогою цифрової інфраструктури, безпеки на транспорті, транспортних коридорів та приєднання до єдиної транспортної та інфраструктурної мережі з Євросоюзом [4].

Але спочатку тривалі карантинні заходи під час пандемії, потім війна внесли свої корективи в реалізацію цих планів та заходів.

Зараз на кінець 2023 року була зроблена оцінка RDNA3, яка охоплює збитки, заподіяні за дворічний період з моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Відповідно до звіту, прямі збитки в Україні наразі сягають майже 152 млрд доларів, причому найбільш постраждалими секторами визначені житло, транспорт, торгівля та промисловість, енергетика та сільське господарство, найбільш постраждалими регіонами були визнані Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Херсонська та Київська області [5].

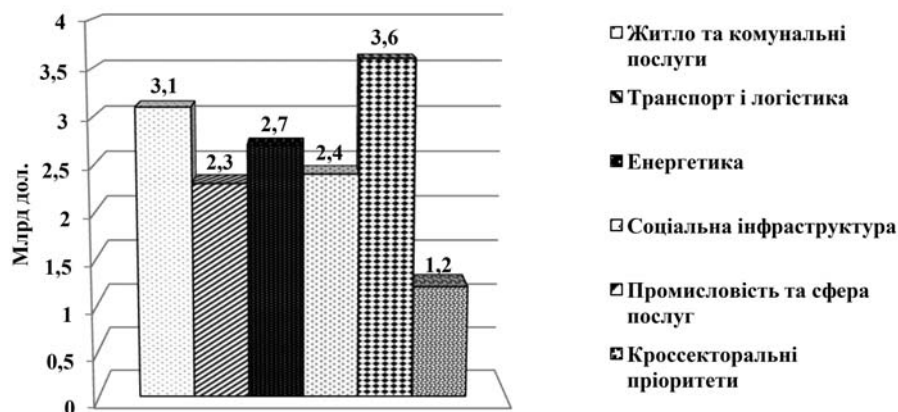

Рис. 1. Звіт про загальні потреби відновлення України на кінець 2023 р.

Джерело: сформовано автором на основі джерела: [5].

Після підрахунку експертів, лише у 2024 році Україні знадобиться 15,3 млрд. доларів на критичні проєкти відновлення, з фокусом на підтримці приватного сектору, відновлення соціальної інфраструктури та комунальних послуг, сфери енергетики, транспорту і житла. Приблизно 5,5 млрд доларів із цього фінансування було забезпечено як за рахунок підтримки міжнародних партнерів України, так і за рахунок власних ресурсів. При цьому майже 10,5 млрд. доларів наразі не профінансовано.

На 2024 рік ключовими сферами відновлення є: житло та комунальні послуги транспорт і логістика, енергетика, соціальна інфраструктура, промисловість та сфера послуг, кроссекторальні пріоритети. На відновлення транспортної інфраструктури та логістики було виділено 2,3 млрд. доларів, які передбачають за напрямками, (рисунком 2).

Тобто ми бачимо, що наразі все ж таки, крім більшої суми на відновлення дорожньої інфраструктури, на залізничну інфраструктуру виділено більше чим на інші види транспорту, так як все ж держава розуміє, що залізниця стратегічний транспорт країни, який показав себе дуже достойно в умовах війни, зробивши велику кількість евакуаційних рейсів, оказавши допомогу всім верствам населення та всім можливим підприємствам, допомогу іноземним громадянам по перевезенню із небезпечних зон, гуманітарну допомогу і багато іншого. При тому що має сама залізниця має величезні проблеми з критичним станом рухомого складу та із інфраструктурою галузі.

Але в епоху цифрової економіки, нас вже не влаштовує просто відновлення зруйнованого, відбудована транспортна інфраструктура вона потребує сучасного інноваційного рівня. За висновками експертів, до війни якісної

транспортної та складської інфраструктури катастрофічно не вистачало, особливо складських об'єктів класу "А" (з високим ступенем цифровізації, автоматизованою роботою всіх систем, контролем температури й вологості, з висотою стелі не менше 10 метрів і достатньою кількістю докових воріт).

Вже найближчим часом Україна має брати активну участь у глобальному ланцюгу доданої вартості. А це неможливо без відновлення, на якісно новому рівні промислового потенціалу. Виробничий сектор, потребує якісної логістичної інфраструктури. Існує прямиий зв'язок між розвитком виробництва й логістики. Ще один показник — це валові капіталовкладення. В Україні він не перевищує 14% (станом на 2021 рік), а в Польщі — 21%, в Румунії — 26%, в Німеччині — 23%, у Чехії — 30%. Зараз наш показник ще знизився, але найближчим часом очікуємо на його зростання, наша країна потребуватиме великої кількості логістичних центрів та індустріальних парків. Зараз індустріальні парки розглядають як основу для промислового відновлення держави. Промислові парки як бізнес-модель мають величезний потенціал. Найбільш перспективні для розвитку нових промислових парків і логістичних комплексів — Київ, Київщина, Львів та Львівська область та Одеса, яка до 2030 року стане "дверима" для торгівлі з Європою і центром логістичної системи України [6].

Зараз деякі проєкти вже почали своє впровадження, будівництво першої черги індустріального парку M10 Lviv Industrial Park — сухого складського комплексу площею 14 400 кв.м., яке за фінансової підтримки ЄБРР веде Компанія Dragon Capital. Даний проєкт передбачає створення шести промислових майданчиків на 23,5 гектарів, спланованих під складські та ви-

Рис. 2. Напрямки відновлення транспортної інфраструктури та логістики в Україні

Джерело: сформовано автором на основі джерела: [5].

робничі приміщення загальною площею 140 тис. кв. м, його розташування біля львівської об'їзної дороги, на кордоні з Польщею. Цей індустріальний парк може додатково дати нові 3 тисячі робочих місць для українців. Індустріальний парк — ідеальне рішення для розміщення виробництва в Україні. Передовсім, це ефективний бізнес-кластер для його резидентів та можливість отримати особливі преференції у вигляді податкових пільг та іншої підтримки від держави.

Європейський зелений курс (далі — ЄЗК), мета якого зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 року, захистити біологічне різноманіття, екологізувати економіку. Синхронізуючи свою політику з ЄС, Україна має намір досягти кліматичної нейтральності до 2060 року.

Зараз час все змінює, необхідність радикально перетворювати свої плани, мислення, рішення, це також стосується повоєнної відбудови України, оновлення роботи всієї транспортної системи країни, яка підходить для майбутнього та краще відповідає потребам сучасних людей.

Транспортний сектор з'єднує різні міста, міські та сільські райони, ринки, виробничі майданчики й експортні порти. Він є локомотивом економіки та її розвитку в умовах виробництва, споживання та торгівлі. Для відновлення транспортної інфраструктури у короткостроковій перспективі необхідно розробити критерії пріоритизації фінансування та проведення відновлювальних робіт (будівництво, реконструкція, капітальний і поточний ремонт). Оскільки на перших етапах відновити інфраст-

руктурні об'єкти в цілому видається проблематичним, першочергово має фінансуватись відновлення елементів, які безпосередньо впливають на мобільність та безпеку.

Тому, післявоєнний план відновлення України має враховувати екологічні вимоги євроінтеграції, особливо у сфері транспорту, тому що транспортний сектор один із найбільших джерел забруднення та викидів парникових газів. Значна частина транспортних засобів, що експлуатуються в Україні, є застарілими, неефективними, що дуже негативно впливає на навколишнє середовище та здоров'я громадян. Питання шумового забруднення міст від транспорту також є однією з серйозних проблем, поруч із забрудненням атмосферного повітря.

Міський транспорт країни дуже важливий сектор, більша половина всього населення світу живе в містах, а до 2030 року міське населення може становити 2/3 світового. Міста набувають все більшого значення, а міський транспорт стає все більш актуальним і вимагає впровадження комплексної транспортної політики. В Україні вже є розгалужена система місцевого громадського транспорту, яку необхідно змінювати, розширювати та покращувати її якість, щоб створити кращий екологічний стан міст.

За останні 30 років значно скоротилися діючі трамвайні (у 1991-32, у 2020-19) та тролейбусні мережі (із 45 до 40). На даний момент працюють три мережі метрополітену — у Києві, Харкові та Дніпрі. За цей період різко скоротилася кількість пасажирів електрифікованого громадського транспорту для тролейбусів і трамваїв, великий пасажиропотік має лише

метрополітен. Водночас, зросла дуже кількість приватних автомобілів та збільшився пасажиропотік автотранспортом, що призвело до збільшення викидів в атмосферу [7].

Разом з тим, рухомий склад оновлюється надто повільно і близько 90% парку трамваїв і тролейбусів уже перевищили свій максимальний термін служби. З 1990-х років загальна кількість трамваїв і тролейбусів зменшилася на 54% і 49% відповідно, а кількість вагонів метро — на 50%.

Очевидно, що кожному місту необхідно знайти власне рішення цієї проблеми. Для муніципальної влади це буде супроводжуватись істотними витратами, проте важливо, щоб місцеві та національні органи працювали разом для досягнення спільної мети — скорочення трафіку та викидів, а також покращення якості транспортних послуг.

Індекс трафіку TomTom 2019 включив чотири українських міста до списку 25 найбільших перевантажених міст Європи. Де Київ посідає 3-є місце в Європі та 12-е у світі, Одеса посідає 7-е місце в Європі (18-ге в світі), Харків 13-ге (29-ге в світі), Дніпро 23-тє (47-е в світі). Місто Дніпро, місто з населенням близько 1 мільйона жителів, лише на одне місце відстає від Лондона, найбільшого міста Великобританії з населенням 8,9 млн (станом на 2019 рік) [7].

Маючи такий високий обсяг викидів на дорогах та рівень заторів в містах України, слід розглянути систему "плати за затори", щоб вирішити це питання. Данна система може бути впроваджена в українських містах з населенням понад 500 тис осіб (Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Донецьк, Запоріжжя, Львів, Кривий Ріг). Разом ці 8 міст мають 9,4 млн жителів, що становить майже чверть кількості населення України.

У світі існують різні моделі нарахування плати за перевантаження доріг: лондонська модель стягує з водіїв авто щоденний тариф за користування дорогами міста незалежно від часу в'їзду в його зону, тоді як стокгольмська модель передбачає різні тарифи за користування дорогами в різні періоди доби.

Можливо зробити окремі системи пільг для в'їзду в місто транспортних засобів з низьким рівнем шкідливих викидів. Модель "плати за затори", яка включає пільги для більш екологічних автівок (наприклад, гібридні та електромобілі) може, зокрема, допомогти оновити український автопарк і тим самим збільшити загальну енергоефективність транспортного сектору. Для того, щоб модель була соціально справедливою, тарифи можуть також вирахо-

уватись індивідуально, відповідно до доходів автовласників [7].

Щоб система "плата за затори" працювала як ефективне рішення транспортних проблем, а не проблемою для населення, жителям міст мають паралельно бути запропоновані альтернативні види якісного громадського транспорту, які надають сучасні комфортабельні послуги по перевезенню.

Витрати на впровадження такої системи в різних містах будуть відрізнятися, тому прогнозувати їх складно, але світовий досвід показав, що "плата за затори" в довгостроковій перспективі є вигідним муніципальним рішенням, яке окупається протягом кількох років після впровадження. Ця система одночасно сприятиме скороченню трафіку, і водночас буде джерелом надходження коштів до місцевого бюджету для покращення роботи громадського транспорту.

Що стосується вантажних перевезень в Україні, які завжди здійснювалися залізницею, проте їхня частка впала з 95% у 1990 році до приблизно 78% у 2019 році. Велика кількість перевезень наразі здійснюється автомобільним транспортом (21%), незначна — водним (1%). У 2021 році частки видів транспорту у загальному обсязі перевезених вантажів розподілилися таким чином: залізничний — 51%, автомобільний — 32%, водний — 1%, трубопровідний — 16%, авіаційний — 0,02%.

При цьому, залізничний транспорт є одним із найбільш екологічних видів транспорту для вантажних та пасажирських перевезень. Залізничці забезпечують перевезення 7% вантажів і 8% пасажирів від світових обсягів. Водночас на залізничний сектор припадає лише 2% енергії, що споживається транспортом загалом. Залізничні перевезення більш енергоефективні, ніж автомобільні та авіаційні перевезення (у середньому в 12 разів — з погляду кінцевої енергії, що припадає на одного пасажира, у 8 разів — на тонну вантажу) [7].

Але останні десять років автомобільний транспорт дуже збільшив обсяг своїх перевезень та покращив свої позиції, в той час як конкуренти послабили свої позиції. Але такі зміни є вкрай загрозливим з позиції руху України в напрямку ЄЗК, оскільки саме залізничний і водний транспорт повинні нарощувати свої ринкові частки. Україна має переконатися, що її залізничне сполучення може бути конкурентоспроможним порівняно з іншими вантажними послугами та може бути інтегроване в мультимодальні вантажні транспортні ланцюги. Взагалі, кошти на відбудову залізничної інфраструктури необхідно спрямувати передусім.

Залізнична система повинна стати потужним конкурентом внутрішнім авіа та міжміським автомобільним пасажирським перевезенням. На прикладах багатьох країн можна побачити, що ефективна система високошвидкісних поїздів могла б конкурувати з внутрішніми авіарейсами та виконувати її функції. Однак ефективні та високошвидкісні системи поїздів вимагають значних інвестицій, особливо в країнах, які ще не мають такої інфраструктури.

Нові інвестиції насамперед мають спрямовуватися на залізницю, а не нову інфраструктуру повітряного транспорту. Залізниця відіграє ключову роль, коли йдеться про зменшення викидів від внутрішніх рейсів, далекомагістральних поїздок на автомобілі та вантажних перевезень.

Національна транспортна стратегія реалізує пріоритети Угоди про асоціацію з Україною для забезпечення сталого розвитку, що включає всі види транспорту та мультимодальні перевезення, країни Євросоюзу зацікавлені у впровадженні та розвитку змішаних перевезень в Україні та у транскордонному сполученні. Транспортна система країни повинна постійно розвиватися, впроваджувати інноваційний транспорт та інфраструктуру, організація мультимодальних перевезень з впровадженням транспортних ХАБів — це як раз такий напрям, на який потрібно перш за всього направити свої сили та інвестиції. Мультимодальні перевезення це перевезення двома і більше видами транспорту за єдиним квитком, що стосується пасажирських перевезень та за єдиним транспортним документом для вантажних перевезень. Ця технологія передбачає надання більш якісних транспортних послуг для клієнтів, при такій технології кожний вид транспорту може продемонструвати свої переваги, та головне це зменшення часу у дорозі.

Але для організації мультимодальних пасажирських та вантажних перевезень необхідно розбудова відповідної транспортної інфраструктури, транспортних ХАБів. Це транспортно-пересадочні вузли, з великою кількістю об'єктів інфраструктури, щоб створити умови для узгодження руху всіх видів транспорту, які беруть участь у перевезеннях, організувати трансферні перевезення між вокзалами, портами, аеропортами та узгодити міське сполучення та приміське [8], [9].

Головне, так як залізничні перевезення визначені Євросоюзом як самий екологічний вид транспорту, центральним видом транспорту в організації мультимодальних перевезень пови-

нен бути саме залізничний транспорт. Зараз в усьому світі, де екологічна проблема набуває колосальних розмірів, а постійні військові конфлікти руйнують і без того жахливу екологічну ситуацію, значної особливості набуває розвиток "Зеленого транспорту".

Світовий досвід організації мультимодальних перевезень, в країнах-лідерів таких як Китай, Японія, Швейцарія, Франція, Німеччина дуже великий, але особливість організації перевезень в різних країнах різна. Розбудова транспортних вузлів дає можливість створити унікальну транспортну інфраструктуру, яка дуже вписується в дизайн конкретного міста та створює нові транспортні можливості та користь населенню при наданні транспортних послуг при організації мультимодальних перевезень, особливо у містах з великим пасажиропотоком та великими заторами на дорогах.

Серед пріоритетних сфер для України у рамках ЄЗК розглядається екологізація транспорту. Це, окрім іншого, передбачає: скорочення викидів парникових газів у секторі на 90%, збільшення частки сталих видів транспорту, таких як залізничний і внутрішній водний, більш жорсткі стандарти викидів забруднюючих речовин для транспортних засобів із двигунами внутрішнього згоряння, розвиток інфраструктури для електромобілів. Використання більш екологічно чистих видів транспорту матиме наслідком покращення якості повітря і одночасно забезпечуватиме потребу населення у мобільності [7].

Українські політики повинні розглянути питання щодо впровадження політики, яка сприяє модернізації існуючого пасажирського автопарку. Важливо, щоб ця політика здійснювалась у соціально прийнятний спосіб і пропонує населенню можливі альтернативи, такі як потужна система громадського транспорту. Також слід зосередитися на розробці інтегрованої стратегії, яка поєднує автомобільний, залізничний та авіаційний транспорт, тобто організація змішаних перевезень. В організації таких перевезень може бути автомобіль — літак — автомобіль, автомобіль — залізниця — автомобіль. По-різному, в залежності від типу вантажу і побажань замовника.

Тобто наші майбутні міста, які ми плануємо відновити після війни, повинні мати інші технології, по перше це напрямок на розвиток екологічних видів транспорту та створення розвитку нових технологій громадського транспорту та організації самого міста. Зараз є можливість створити "Розумні міста", тобто технології Smart City щоб користуватися найсучасніши-

ми технологіями для покращення якості життя. Це стосується всіх сфер — побуту, роботи, користування муніципальними об'єктами та транспортом, отримання послуг і сервісів від державних установ, головне це безпечне місто, яке вже буде більш екологічним, що буде мати спектр нових розумних технологій [10].

Можна запропонувати напрямки для розвитку та формування "Розумних міст" України [11]:

1. Податок на затори. Піонером цієї стратегії став Лондон, який запровадив плату за в'їзд у певні центральні зони ще у 2003 році. Завдяки цьому вдалося зменшити трафік у центрі на 33%. Далі подібні заходи впровадили у Мілані, Стокгольмі та Гетеборзі, де водії мають платити залежно від часу доби та дня тижня. Такий досвід буде дуже корисним і для України, тому що всі можуть дозволити собі лишні трати, які можливо використати по-іншому.

2. Мобільні застосунки. В італійській Болоньї запустили мобільний застосунок, який відстежує пересування користувача та нараховує бали за піші прогулянки, користування велосипедом або громадським транспортом. А місцеві бізнеси пропонують різні винагороди за здобуті бали. Як результат, 73% користувачів засвідчили, що стали менше їздити автомобілем. Якщо говорити про наших громадян, велика кість яких теж захоче користуватися такими додатковими балами та системою винагород свідомо, щоб зробити себе кращим екологію свого міста та отримати додаткові пропозиції та бонуси від держави. Наприклад можливість отримання безкоштовних квитків у кінотеатр, театр, відвідування виставки або абонемент у басейн.

3. Персоналізовані плани поїздок. Такі програми передбачають інформування населення про альтернативні автомобілю варіанти поїздок, а також заохочення обирати саме їх: знижки на громадський транспорт тощо. Подібні експериментальні плани запровадили у Марселі, Мюнхені, іспанському Сан-Себастьяні. Завдяки цьому вдається знизити автомобілекористування на 6—12%, хоча не дуже великі зміни, але ефективність програми полягає в тому, що вона охоплює фактично все населення.

4. Шкільні плани поїздок. Два англійських міста — Брайтон і Гоув та Норвіч — запустили програми, описані вище, але націлені саме на учнів шкіл і університетів. Студентам і батькам школярів дають поради щодо альтернатив автівам. Також покращують велоінфраструктуру. В Україні вже теж з'явилися люди різного

віку, що стали більше перемішуватися велосипедами, електровелосипедами та електросамокатами, тому цей напрям на теж потрібно розвивати, але зробити велодоріжки для безпечного переміщення.

5. Каршеринг. Є міста, де одна автівка у спільному користуванні заміняє 12—15 приватних. Муніципалітети цих міст збільшили кількість станцій і автомобільний парк каршерингових сервісів, а також інтегрували їх у мережу громадського транспорту та велоінфраструктури. Стимулювання каршерингу заохочує до користування автомобілем тих містян, які не мають приватного транспорту.

6. Університетські транспортні сервіси. У місті Катанія на Сицилії студентам пропонують безкоштовні проїзні та шатли до університетів. Як результат, 24% учнів відмовилися від поїздки автомобілем на навчання. Гадаю, що велику кількість наших студентів ми зможемо привабити такими заходами, тому що вони витрачають гроші та час на поїздки до кожного закладу, окрім цього це зробить їх більш пунктуальними, тому що ці перевезення будуть відбуватися за розкладом. А ще кількість автомобільних поїздок, це вже існуючий досвід країн, можливо скоротити, покращивши велоінфраструктуру та надавши студентам знижки на громадський транспорт.

7. Корпоративні або офісні розвозки. Іноді компанії для своїх працівників організують перевезення до свого підприємства. Приємні бонуси так само поєднуються зі зменшенням кількості паркувальних місць біля офісу. Як альтернативний варіант, працівники можуть отримувати часткову або повну компенсацію за проїзд в громадському транспорті й організовані компаніями шатли тощо.

8. Зони обмеження автомобільного руху. Рим заборонив рух автомобілів у центрі в певні години доби, за виключенням тих, хто живе безпосередньо в цій зоні, та тих, хто оплачує річний в'їзд. У визначені години обсяг трафіку в центрі впав на 20% і навіть в інші години, на які обмеження не поширюється, автівок стало менше на 10%.

9. Обмеження паркування і автомобільного руху. Значну ефективність у деяких містах Європи показала політика прибирання парковок і впровадження велопішоходних вулиць. Так, завдяки цим заходам автомобілекористування в центрі Осло знизилося на 19%.

10. Розумні системи паркування, які побудовані на IoT-рішеннях (Internet of Things), допомагають водіям зручно паркувати авто. Такі системи застосовуються на вуличних парку-

вальних майданчиках, де зайнятість місця визначається сенсорними пристроями (камери або датчики, вбудовані в землю/тротуар тощо). Експерти вважають, що відновлення України необхідно розпочинати вже зараз, не очікуючи на закінчення війни. Тож, актуальність впорядкування транспортної інфраструктури міст та розвиток розумних паркувань не залишає сумнівів.

Завдяки впровадженню розумних паркінгів виграє не лише бізнес, але й українські міста. Так, з'являються наступні можливості: зменшення заторів у містах, збільшення доходів міста від паркувального сервісу, автоматичний облік часу стоянки, щоб звести до мінімуму тривалість незаконного паркування, зниження забруднення повітря, адже водіям не потрібно кружляти, шукаючи вільне місце. Витрачається не лише час і паливо, але й створюються затори, викидаючи CO₂ (діоксид вуглецю), інтелектуальна платіжна інфраструктура та прозорість проведення оплати, збір та аналіз даних, розуміння моделей поведінки водіїв, що допоможе приймати обґрунтовані рішення щодо масштабування або закриття паркувальних майданчиків, оптимізації транспортного потоку.

ВИСНОВКИ

На даний час, відбудована транспортна інфраструктура потребує сучасного інноваційного рівня та комплексного підходу до відновлення, враховуючі велику кількість аспектів: побудову високотехнологічної та інноваційної сфери транспорту та цифрової інфраструктури.

Запропоновано використання технології Smart City щоб населення могло користуватися найсучаснішими технологіями для покращення якості життя, що зменшить кількість заторів у містах, принесе збільшення доходів міста від паркувального сервісу, зниження забруднення повітря, впровадження інтелектуальної платіжної інфраструктури.

Сформовано стратегічні напрямки розвитку транспортної інфраструктури, це: впровадження мультимодальних перевезень, розбудова індустріальних парків, розвиток "зеленого транспорту", впровадження технології Smart City, які допоможуть Україні скоріше вийти на Європейський рівень ефективності транспортної системи України.

Література:

1. Григорак: М. Ю. Логістична інфраструктура: навч. посібник / М.Ю. Григорак, Л.В. Костюченко, О.Є. Соколова. — К.: Логос, 2013. — 400 с.

2. Розвиток транспортної інфраструктури України вимагає нових підходів URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/28/681863/> (дата звернення: 08.02.2024).

3. Бізнес оцінив стан і визначив пріоритети розвитку транспортної інфраструктури, — опитування ЕВА. <https://eba.com.ua/biznes-otsinyv-stan-i-vyznachyv-priorytety-rozvytku-transportnoyi-infrastruktury-opytuvannya-eva/> URL: (дата звернення: 08.02.2024).

4. Без маршруток і з автобанами: Національна транспортна стратегія до 2030 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2485339-omelan-ta-eksperti-es-prezentuvaliakim-bude-transport-v-ukraini-za-12-rokiv.html> (дата звернення: 08.02.2024).

5. На відновлення транспортної інфраструктури цього року необхідно спрямувати 2,3 млрд доларів. URL: <https://www.railinsider.com.ua/na-vidnovlennya-transportnoyi-infrastruktury-czogorich-neobhidno-spryamuvaty-23-mlrd-dolariv/> (дата звернення: 08.02.2024).

6. Логістична складова повоєнного відновлення: підходи та пошук ресурсів URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3700927-logisticna-skladova-povoennogo-vidnovlennapidhodi-ta-posuk-resursiv.html> (дата звернення: 08.02.2024).

7. Відновлення транспортного сектору України — як зробити його "зеленим"? URL: <https://brdo.com.ua/analytics/vidnovlennya-transportnogo-sektoru-ukrayiny-yak-zrobytyjogo-zelenym/> (дата звернення: 08.02.2024).

8. Ломотько Д.В., Філіпський О.В., Кравченко Д.М. Удосконалення роботи транспортно-пересадочних вузлів під час мультимодальних пасажирських перевезень за участю залізниць та автотранспорту. Наукові праці ВНТУ. 2019. № 4.

9. Pshinko O., Charkina T., Martseniuk L., Orlovska O. Hubs as a Key Tool for Improving the Quality of the Service and Development of Multimodal Passenger Traffic. Transport Problems. 2022. Vol. 17, Iss. 1. P. 201—214. DOI: 10.20858/tp.2022.17.1.17.

10. Місто майбутнього: розумні технології в Сінгапурі URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/misto-majbutnogo-rozumni-tehnologiyi-v-singapuri> (дата звернення: 08.02.2024).

11. ТОП-12 ефективних заходів, щоб прибрати автомобілі з вулиць, — дослідження. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/05/09/top-12-najefektyvnishyh-zahodiv-shhob-prybraty-avtomobili-z-vulycz-doslidzhennya/> (дата звернення: 08.02.2024).

12. Розумні системи паркування: тенденції та можливості для українських міст. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/rozumni-systemy-parkuvannya-tendencziyi-ta-mozhlyvosti-dlya-ukrayinskyh-mist> (дата звернення: 08.02.2024).

13. Токмакова І.В., Овчиннікова В.О., Корінь М.В., Чорнобровка І.В. Стратегія розвитку інфраструктури залізничного транспорту України в умовах розширення транскордонного співробітництва. / Вісник економіки транспорту і промисловості № 72-73, 2020—2021. С. 164—172.

References:

1. Grigorak, M.Ju. Kostjuchenko, L.V. and Sokolova O.E. (2013), Logistichna infrastruktura [Logistics infrastructure] Logos, Kyiv, Ukraine.

2. Hmyrin, A. (2022), "The development of Ukraine's transport infrastructure requires new approaches", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/28/681863/> (Accessed 08.02.2024).

3. EVA (2021), "The business assessed the state and identified priorities for the development of transport infrastructure", available at: <https://eba.com.ua/biznes-otsinyv-stan-i-vyznachyvpriorytety-rozvytku-transportnoyi-infrastruktury-opytuvannya-eva/> (Accessed 08.02.2024).

4. Ukrinform (2018), "Without minibuses and with autobahns: National transport strategy until 2030", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2485339-omelan-ta-eksperti-esprezentuvali-akim-bude-transport-v-ukraini-za-12-rokiv.html> (Accessed 08.02.2024).

5. Rail.insider (2024), "This year, 2.3 billion dollars should be allocated to the restoration of transport infrastructure", available at: <https://www.railinsider.com.ua/na-vidnovlennya-transportnoyi-infrastruktury-czogorich-neobhidnospryamuvaty-23-mlrd-dolariv/> (Accessed 08.02.2024).

6. Ukrinform (2023), "Logistic component of post-war reconstruction: approaches and search for resources", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3700927-logistichna-skladova-povoennogo-vidnovlenna-pidhodi-ta-posuk-resursiv.html/> (Accessed 08.02.2024).

7. Mel'nyk, Z. (2022), "Restoration of the transport sector of Ukraine — how to make it "green"?", available at: <https://brdo.com.ua/analytics/vidnovlennya-transportnogo-sektoru-ukrayiny-yak-zrobyty-jogo-zelenym/> (Accessed 08.02.2024).

8. Lomot'ko, D.V. Filips'kyj, O.V. and Kravchenko, D.M. (2019), "Improvement of the operation of transport and transfer hubs during

multimodal passenger transportation with the participation of railways and motor vehicles", Naukovi pratsi VNTU, vol. 4.

9. Pshinko, O. Charkina, T. Martseniuk, L. and Orlovska, O. (2022), "Hubs as a Key Tool for Improving the Quality of the Service and Development of Multimodal Passenger Traffic", Transport Problems, vol. 17, iss. 1, pp. 201—214. DOI: 10.20858/tp.2022.17.1.17.

10. hub.kyivstar (2021), "City of the future: smart technologies in Singapore", available at: <https://hub.kyivstar.ua/articles/misto-majbutnogo-rozumni-tehnologiyi-v-singapuri> (Accessed 08.02.2024).

11. Stasiuk, I. (2022), "TOP-12 effective measures to remove cars from the streets", available at: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/05/09/top-12-najefektyvnyshyh-zahodiv-shhob-prybraty-avtomobili-z-vulycz-doslidzhennya/> (Accessed 08.02.2024).

12. hub.kyivstar (2023), "Smart parking systems: trends and opportunities for Ukrainian cities", available at: <https://hub.kyivstar.ua/articles/rozumni-systemy-parkuvannya-tendencziyi-ta-mozhlyvosti-dlya-ukrayinskyh-mist> (Accessed 08.02.2024).

13. Tokmakova, I.V. Ovchynnikova, V.O. Korin', M.V. and Chornobrovka, I.V. (2020—2021), "Strategy for the development of railway transport infrastructure of Ukraine in terms of expanding cross-border cooperation", Visnyk ekonomiky транспорту і промисловості, vol. 72—73, pp. 164—172.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657.21.

Л. М. Яременко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3138-3369>

І. М. Макарчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

А. П. Роженко,

аспірант 3-го року навчання, спеціальність 071 Облік і оподаткування
кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1942-3535>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.113

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

L. Yaremenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
Taxation and Business Management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

I. Makarchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Finance, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

A. Rozhenko,

Graduate Student of the 3st year of Study, Specialty 071 Accounting and Taxation, Department
of Accounting, Taxation and Business Management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE ACCOUNTS PAYABLE MANAGEMENT SYSTEM IN THE CONTEXT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE

У статті описано обліково-аналітичне забезпечення системи управління кредиторською заборгованістю в контексті фінансово-економічної безпеки підприємства. Визначено, що кредиторській заборгованості в рамках прийняття управлінських рішень відводиться важлива увага враховуючи політичну та економічну ситуацію в країні. Систематичне прострочення платежів вплинуло на розміри поточних зобов'язань і забезпечень, почала збільшуватись і поточна кредиторська заборгованість. Основним елементом щодо управління кредиторською заборгованістю на підприємстві виступає правильний та своєчасний її аналіз. Описано основні нормативно-правові документи, які визначають економічно-юридичний зміст поняття "зобов'язання" та класифікацію кредиторської заборгованості. Доведено, що така класифікація негативно впливає на фінансово-господарську діяльність підприємства, організацію обліку кредиторської заборгованості, ведення синтетичного та аналітичного обліку.

Запропоновано внести зміни до діючих нормативно-правових документів та прописати класифікацію кредиторської заборгованості з метою покращення роботи бухгалтерської служби щодо ведення синтетичного та аналітичного обліку кредиторської заборгованості, що в подальшому сприятиме ефективному управлінню з метою прийняття управлінських рішень. В основі управління кредиторською заборгованістю має бути дієвий механізм, направлений на ефективне управління кредиторською заборгованістю, який дозволить господарюючим суб'єктам створити дієву систему ефективного управління кредиторською заборгованістю з метою уникнення кризових ситуацій, покращити процес управління загалом, усунути негативні наслідки та сприятиме уникненню ризиків, які можуть в подальшому призвести до неплатоспроможності підприємства. Виділено основні напрями механізму щодо управління кредиторською заборгованістю.

The article describes the accounting and analytical support of the accounts payable management system in the context of financial and economic security of enterprise. It is determined that accounts payable in the framework of management decision-making is given important attention, given the political and economic situation in the country. Systematic late payments have affected the size of current liabilities and collateral, and current accounts payable have begun to increase. The main element of accounts payable management at an enterprise is its correct and timely analysis. The article describes the main regulatory and legal documents that define the economic and legal content of the concept of "liability" and the classification of accounts payable. It is proved that such a classification has a negative impact on the financial and economic activities of an enterprise, the organization of accounts payable accounting, and the maintenance of synthetic and analytical accounting.

It is proposed to amend the existing regulatory documents and prescribe the classification of accounts payable in order to improve the work of the accounting service in maintaining synthetic and analytical accounting of accounts payable, which will further contribute to effective management for the purpose of making management decisions.

The basis of accounts payable management should be an effective mechanism aimed at efficient management of accounts payable, which will allow business entities to create an efficient system of effective accounts payable management in order to avoid crisis situations, improve the management process in general, eliminate negative consequences and help to avoid risks that may further lead to insolvency of an enterprise. The main directions of the mechanism for managing accounts payable are highlighted.

Ключові слова: фінансовий стан підприємства, економічна криза, облік, звітність, аналіз, управлінське рішення, контроль.

Keywords: financial condition of an enterprise, economic crisis, accounting, reporting, analysis, management decision, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Політична, економічна, соціальна ситуація в країні та зокрема COVID-2019 вплинула на фінансово-господарську діяльність підприємств, а більшість підприємств в період 2022—2023 років призупинили свою діяльність, оскільки не змогли подолати економічну кризу. Україна опинилася в непростих економічних умовах, в той час як держава не розробила низку ефективних заходів з метою підтримки господарюючих суб'єктів, а ті підприємства, які продовжили працювати — працювали в умовах ризику, невизначеності і нестабільності. Систематичне прострочення платежів вплинуло на розміри поточних зобов'язань і забезпечень, почала збільшуватись і поточна кредиторська заборгованість. Це відобразилось на діяльності усіх господарюючих суб'єктів, а невизначеність стала характерною для них.

Згідно даних, які наводить Державна служба статистики України поточні зобов'язання та забезпечення збільшились від 2689338170,9 тис. грн у 2013 році до 8713997338,1 тис. грн у 2022 році [8].

Поточна кредиторська заборгованість підприємств України збільшилась від 1505505698,9 тис. грн у 2013 році до 4374849828,5 тис. грн у 2022 році. У 2022 році поточна кредиторська заборгованість підприємств України збільшилась на 229685319,4 тис. грн по відношенню до 2021 року. Темп росту поточної кредиторської заборгованості підприємств України за період 2013—2022 років склав 290 % [8].

Управління кредиторською заборгованістю в контексті фінансово-економічної безпеки підприємств набуло особливого значення в період непростих економічних умов, оскільки

важливим для усіх господарюючих суб'єктів є ефективне управління кредиторською заборгованістю. Вітчизняні науковці та практики почали приділяти більше уваги управлінню кредиторській заборгованості в період військового стану та основним показником, які роблять вплив на фінансовий стан підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню кредиторської заборгованості присвячено безліч праць вітчизняних науковців, які у своїх дослідженнях описують сутність та класифікацію кредиторської заборгованості, механізм управління кредиторської заборгованості, основні проблеми щодо її виникнення та напрями удосконалення, які в подальшому вплинуть на розмір кредиторської заборгованості. Вагомими є напрацювання щодо сутності та визнання поняття "кредиторська заборгованість" в рамках прийняття управлінських рішень вітчизняними науковцями (Н.І. Верхоглядової, В.Ф. Палія, В.В. Палія, Г.О. Партин, Ф.Ф.Бутинця, К.Т. Коновалової, І.В. Орлова, М.Д. Білик, І.П. Косарева, С.Ф. Голова, А.С. Макарова, О.Є. Майбороди, В.М. Костюченка, А.Б. Борисова, А.Г. Загороднього, М.М. Гуменюка, Г.О. Желніна, О.В. Лишиленка, К.С. Сурніна, Н.М. Ткаченко, О.Б. Чорненької, О.С. Корнієнка, Л.Л. Горецької, І.А. Бланк, О.В. Олійника, В.Ю. Супруна, М.М. Шигуна, В.В. Дубля, О.М. Рибалко, Н.М. Ткаченко, О.А. Коваль, Н.В. Чабанова, Д.І. Черкав, Ю.С. Цал-Цалко).

Вагомий внесок у дану проблематику зробили закордонні науковці, зокрема Т.П. Карлін, Ж.Б. Коллі, А.Р. Маклін, Л.А. Бернстайн, М.Ф. Ван Бред, Е.С. Хендріксен.

Дискусії серед вчених-економістів, фінансистів, політиків, юристів та практиків (Глушко А., Пиріг Я., Даниленко Т., Колесник І., Володимиренко С., Молоткін О.) загострилися в період військового стану, а тема кредиторської заборгованості набула особливої актуальності в розрізі причин виникнення кредиторської заборгованості, списання та шляхів її подолання в період військового стану.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є узагальнення обліково-аналітичного забезпечення системи управління кредиторською заборгованістю в контексті фінансово-економічної безпеки підприємства та запропонування напрямів удосконалення процесу обліку та звітності кредиторської заборгованості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кредиторській заборгованості в рамках прийняття управлінських рішень відводиться важлива увага враховуючи політичну та економічну ситуацію в країні. Важливим для усіх господарюючих суб'єктів є ефективне управління кредиторською заборгованістю. В основі якого має бути закладено механізм щодо оптимізації розміру і структури такої заборгованості. Враховуючи політичну, економічну, соціальну ситуацію в країні та зокрема COVID-2019, вплив даних факторів на нестабільність господарюючих суб'єктів зростає роль до сутності та дефініції поняття "кредиторська заборгованість". Враховуючи вплив кредиторської заборгованості на показники фінансового стану (ліквідність, рентабельність, ділова активність і платоспроможність підприємства) суб'єкта господарювання та його діловий імідж у цілому, дослідження сутності поняття "кредиторська заборгованість" є актуальним.

Дослідженню кредиторської заборгованості присвячено безліч праць вітчизняних науковців, які у своїх дослідженнях описують сутність та класифікацію кредиторської заборгованості, механізм управління кредиторської заборгованості, основні проблеми щодо її виникнення та напрями удосконалення, які в подальшому вплинуть на розмір кредиторської заборгованості. Вагомими є напрацювання щодо сутності та визнання поняття "кредиторська заборгованість" в рамках прийняття управлінських рішень вітчизняними науковцями (Н.І. Верхоглядової, В.Ф. Палія, В.В. Палія, Г.О. Партин, Ф.Ф.Бутинця, К.Т. Коновалової, І.В. Орлова, М.Д. Білик, І.П. Косарева, С.Ф. Голова, А.С. Макарова, О.Є. Майбороди, В.М. Костюченка, А.Б. Борисова, А.Г. Загороднього, М.М. Гуменюка, Г.О. Желніна, О.В. Лишиленка, К.С. Сурніна, Н.М. Ткаченко, О.Б. Чорненької, О.С. Корнієнка, Л.Л. Горецької, І.А. Бланк, О.В. Олійника, В.Ю. Супруна, М.М. Шигуна, В.В. Дубля, О.М. Рибалко, Н.М. Ткаченко, О.А. Коваль, Н.В. Чабанова, Д.І. Черкав, Ю.С. Цал-Цалко).

Вагомий внесок у дану проблематику зробили закордонні науковці, зокрема Т.П. Карлін, Ж.Б. Коллі, А.Р. Маклін, Л.А. Бернстайн, М.Ф. Ван Бред, Е.С. Хендріксен.

Дискусії серед вчених-економістів, фінансистів, політиків, юристів та практиків (Глушко А., Пиріг Я., Даниленко Т., Колесник І., Володимиренко С., Молоткін О.) загострилися в період військового стану, а тема кредиторської заборгованості набула особливої актуальності.

ності в розрізі причин виникнення кредиторської заборгованості, списання та шляхів її подолання в період військового стану.

Так, серед практиків Глушко А. та Пиріг Я. дослідили кредиторську заборгованість в аспекті зміцнення фінансово-економічної безпеки [2]. Даниленко Т. запропонувала особливості вирішення питань кредиторської заборгованості під час війни [3]. Юрист Колесник І. описав списання кредиторської заборгованості під час війни [5].

Досліджуючи поняття "кредиторська заборгованість", часто її порівнюють з поняттям "зобов'язання" чи "борг". Основними нормативно-правовими документами, які визначають економічно-юридичний зміст поняття "зобов'язання" є Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [4], НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [7], НП(С)БО 11 "Зобов'язання" [9], Цивільний кодекс України [10].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 "Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи" наводить лише визначення поняття зобов'язання в розрізі юридичного, конструктивного, умовного зобов'язання та забезпечення [6]. Вітчизняні нормативно-правові документи розроблені на основі міжнародних стандартів.

Так, наприклад, в Законі України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", зазначено, що "зобов'язання — заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди" [4]. Ідентичне визначення прописує НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [7].

НП(С)БО 11 "Зобов'язання" зазначає, що "зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду. З метою бухгалтерського обліку зобов'язання поділяються на: довгострокові; поточні; непередбачені зобов'язання, доходи майбутніх періодів" [9].

Стаття 509 Цивільного кодексу України визначає "зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або

утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку" [10].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 "Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи" наводить такі визначення різних видів зобов'язань [6]:

1) "Зобов'язання — існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якого, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди".

2) "Юридичне зобов'язання — зобов'язання, яке виникає внаслідок:

а) контракту (внаслідок його явних чи неявних умов);

б) законодавства; в) іншої дії закону".

3) "Конструктивне зобов'язання — зобов'язання, яке є наслідком дій суб'єкта господарювання, коли:

а) суб'єкт господарювання вказав іншим сторонам, що він візьме на себе певну відповідальність згідно з порядком, установленим його минулою практикою, опублікованими політиками чи достатньо конкретною поточною заявою;

б) як наслідок, суб'єкт господарювання створив обґрунтоване очікування у інших сторін, що він виконає ці зобов'язання".

4) "Умовне зобов'язання — це:

а) можливе зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій і існування якого підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання;

б) існуюче зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки: — немає ймовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання; — суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно".

5) "Забезпечення — зобов'язання з невизначеним строком або сумою".

Для діяльності господарюючих суб'єктів провідну роль у веденні обліку відіграє класифікація кредиторської заборгованості. Класифікацію зобов'язань визначає лише Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання", поділяючи їх на довготермінові, поточні, непередбачені та доходи майбутніх періодів [9]. Така класифікація негативно впливає на фінансово-господарську діяльність підприємства, організацію обліку кредиторської заборгованості, ведення синтетичного та

аналітичного обліку. Класифікацію кредиторської заборгованості описує лише баланс (звіт про фінансовий стан). Класифікація кредиторської заборгованості є дослідженою вітчизняними науковцями. Вагомий внесок зробили Бланк І.О., Візіренко С.В., Орлова І.В., Верхоглядова Н.І., Шило В. П., Ільїна С.Б., Губачова О.М., Мельник С.І., Власова І.О., Сурніна К.С., Остапченко Н.В., які описують класифікацію кредиторської заборгованості в розрізі ознак: за терміном виконання, за видами забезпечення, періодом погашення, ризикованістю невиконання. Ми пропонуємо внести зміни до діючих нормативно-правових документів та прописати класифікацію кредиторської заборгованості з метою покращення роботи бухгалтерської служби щодо ведення синтетичного та аналітичного обліку кредиторської заборгованості. Ефективна класифікація в подальшому сприятиме ефективному управлінню з метою прийняття управлінських рішень.

Так як кредиторська заборгованість впливає на показники діяльності підприємства, велику роль відіграє її оцінка при відображенні в балансі. Згідно П(С)БО 11 кредиторська заборгованість оцінюється у відповідності до справедливої вартості [9]. Після первісного визнання кредиторська заборгованість оцінюється за амортизованою (теперішньою) вартістю. Поточні зобов'язання відображаються в балансі за сумою погашення. Непередбачені зобов'язання відображаються за обліковою оцінкою. Кредиторська заборгованість по товарних операціях оцінюється з використанням процедури зведення майбутніх платежів до поточної вартості.

Значну питому вагу в складі джерел коштів підприємства мають позикові кошти, у тому числі й кредиторська заборгованість. Управління кредиторською заборгованістю є одним з найбільш складних завдань бухгалтерського обліку, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. Кредиторська заборгованість, на думку Білик М.Д., — це поточні зобов'язання підприємства, що відображають його заборгованість перед господарськими партнерами з комерційних операцій; з розрахунків, нарахованих до оплати тощо [1].

Господарюючі суб'єкти значну увагу приділяють організації обліку кредиторської заборгованості, а також синтетичному та аналітичному обліку.

Для обліку поточної кредиторської заборгованості господарюючі суб'єкти" використовують рахунки 6 класу.

Облік кредиторської заборгованості здійснюється з використанням синтетичних рахунків

згідно Плану рахунків та робочого плану рахунків. У діючій практиці такий облік називають синтетичним, а його дані мають використання при заповненні річного фінансового звіту (Баланс (звіт про фінансовий стан) використовують при проведенні аналізу фінансово-господарської діяльності).

Облік розрахунків з постачальниками ведеться на рахунку 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками". Даний рахунок пасивний. Усі розрахунки з постачальниками відображаються в картці постачальника. В картці зазначається номер і дата документа, на основі якого проводиться розрахунок та суми по дебету і кредиту в розрізі рахунку 63. Платіжне доручення використовується при здійсненні оплати постачальникам за поставлену продукцію.

Рахунок 63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" має два субрахунки:

631 "Розрахунки з вітчизняними постачальниками".

632 "Розрахунки з іноземними постачальниками".

В умовах геополітичних та економічних викликів суб'єкти господарювання змушені вести свою господарську діяльність в умовах економічної кризи. Дана криза характеризується ризикованістю і нестабільністю. Пандемія та воєнний стан в Україні створили ситуацію невизначеності, яка безпосередньо вплинула на діяльність всіх господарюючих суб'єктів та на здійснення господарських операцій. Систематичне прострочення платежів стало характерним майже для всіх підприємств.

З огляду на те, що прострочені зобов'язання призводять до зниження конкурентоспроможності підприємства, а це спонукає до гострої необхідності щодо розробки напрямків і заходів з метою ефективного управління кредиторською заборгованістю. Напрями мають бути універсальними інструментами на підприємствах в умовах скрутної ситуації.

Науковцями та практиками доведено, що основним елементом управління кредиторською заборгованістю на підприємстві виступає правильний та своєчасний її аналіз. Важливе значення для аналізу кредиторської заборгованості має збір необхідної достовірної інформації, що відображається в балансі (звіті про фінансовий стан) підприємства, звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід), звіті про рух грошових коштів, первинних документах, а також в журналах, де відображається рух відповідних платежів.

Удосконалення процесу обліку та звітності кредиторської заборгованості може бути реалізовано шляхом:

— своєчасного і повного відображення записів в реєстрах обліку;

— забезпечення регулярного отримання звітів;

— постійного моніторингу грошових потоків в частині здійснюваних платежів з метою оптимізації витрат;

— своєчасного звітування перед керівництвом різних рівнів управління для прийняття рішень щодо розробки програми подальшої діяльності;

— налагодження інформаційних процесів отримання даних для їх комплексної обробки в розрізі кредиторів, сум боргів, термінів їх погашення;

— контролю розрахунків з кредиторами за відстрочену або прострочену заборгованість;

— оцінки реальної вартості існуючої кредиторської заборгованості.

Якщо будуть дотримуватися всі ці заходи і підприємство буде приділяти належну увагу кредиторській заборгованості, а особливо поліпшенню й удосконаленню її обліку, це буде позитивно відображатися на діяльності підприємства у цілому. Саме тому вивченню цієї категорії необхідно приділяти увагу, адже від прийнятих рішень залежить фінансовий стан та перспективи розвитку підприємства.

Господарючі суб'єкти нині здійснюють свою діяльність в умовах геополітичних та економічних викликів. Поточні зобов'язання та забезпечення особливо збільшились протягом останніх двох років. Їх розмір впливає на фінансову стійкість, конкурентоспроможність підприємства, прибуток, автономність. В основі управління кредиторською заборгованістю має бути дієвий механізм, направлений на ефективне управління кредиторською заборгованістю. Основними напрямками механізму щодо управління кредиторською заборгованістю має бути:

— безперервний моніторинг стану та динаміки поточних зобов'язань і забезпечень за видами та строками.

— аналіз кредиторської заборгованості з метою розрахунку основних показників, які впливають на конкурентоспроможність та фінансову стійкість підприємства.

— одночасне проведення аналізу дебіторської заборгованості.

— удосконалення обліку кредиторської заборгованості підприємства з метою покращення управління підприємством, уникнення кризових ситуацій.

— відкриття аналітичних рахунків до субрахунків 631, 632, 633, що дозволить підприємству в подальшому проводити аналіз існуючої

заборгованості та планувати її погашення відповідно до фінансових можливостей підприємства.

— запровадження в кінці року аудиторських перевірок за допомогою яких можна уникнути численних ризиків.

— запровадження оперативного і щоденного контролю кредиторської заборгованості в розрізі розрахунків з постачальниками та підрядниками.

ВИСНОВКИ

Запропонований механізм заходів дозволить господарюючим суб'єктам створити дієву систему ефективного управління кредиторською заборгованістю з метою уникнення кризових ситуацій, покращити процес управління загалом, усунути негативні наслідки та сприятиме уникненню ризиків, які можуть в подальшому призвести до неплатоспроможності підприємства. В умовах геополітичних та економічних викликів управління кредиторською заборгованістю набуло ключового значення. Оскільки від прийнятих управлінських рішень залежить фінансовий стан та перспективи розвитку підприємства.

Література:

1. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. Київ, 2005. 592 с.

2. Глушко А., Пиріг Я. Оптимізація кредиторської заборгованості підприємства критичної інфраструктури в аспекті зміцнення фінансово-економічної безпеки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2023. № 1 (314). С. 47—54.

3. Даниленко Т. Особливості вирішення питань кредиторської заборгованості під час війни. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/osoblivosti-virishennya-pitan-kreditnoyiza-zaborgovanosti-pid-chas-viyni/comment.html> (дата звернення: 20.12.2023).

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999. № 996-XIV. Дата оновлення: 19.07.2022. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist/download.htm (дата звернення: 20.12.2023).

5. Колесник І. Списання кредиторської заборгованості під час війни. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/spysannya-kredytorskoji-zaborgovanosti-pid-chas-viyni/> (дата звернення: 20.12.2023).

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 "Забезпечення, умовні зобов'язання

та умовні активи" від 01.01.2012. №929 URL: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408. (дата звернення: 20.12.2023).

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73. Дата оновлення: 07.11.2023. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13>. (дата звернення: 20.12.2023).

8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 20.12.2023).

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. Дата оновлення: 29.09.2020. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13>. (дата звернення: 20.12.2023).

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 08.11.2023. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.12.2023).

References:

1. Bilyk, M.D. (2005), *Finansovyj analiz [Financial analysis]*, Kyiv, Ukraine.

2. Hlushko, A. and Pyrih, Ya. (2023), "Optimization of the debt of a critical infrastructure enterprise in terms of strengthening financial and economic security", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1 (314), pp. 47—54.

3. Danylenko, T. (2023), "Peculiarities of resolving accounts payable issues during the war", available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/osoblivosti-virishennya-pitan-kreditnoy-zaborgovanosti-pid-chas-viyni/comment.html> (Accessed 20.12.2023).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: http://kodeksy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist/download.htm (Accessed 20.12.2023).

5. Kolesnyk, I. (2023), "Write-off of accounts payable during the war", available at: <https://prihodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/spysannya-kredytorskoyi-zaborgovanosti-pid-chas-viyny/> (Accessed 20.12.2023).

6. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "International accounting standard 37 "Collateral, contingent liabilities and contingent assets"", <http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/>

main?art_id=92410&cat_id=92408 (Accessed 20.12.2023).

7. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "National regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting"", <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0336-13> (Accessed 20.12.2023).

8. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20.12.2023).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Order "Provisions (standard) of accounting 11 "Liabilities"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text> (Accessed 20.12.2023).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 20.12.2023).

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024 р.

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 331.101.3

Т. Г. Олійник,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств,

Миколаївський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5803-2596>

М. В. Крамарчук,

здобувач вищої освіти факультету менеджменту,

Миколаївський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0924-3509>

О. В. Зозуля,

здобувач вищої освіти факультету менеджменту,

Миколаївський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4171-6877>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.120

МОТИВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

T. Oliinyk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department

of Enterprise Economics, Mykolayiv National Agrarian University

M. Kramarchuk,

Graduate of the Faculty of Management, Mykolayiv National Agrarian University

O. Zozulia,

Graduate of the Faculty of Management, Mykolayiv National Agrarian University

MOTIVATION STRATEGIES AND THEIR INFLUENCE ON THE PRODUCTIVITY OF AGRICULTURAL EMPLOYEES

У статті описано теоретичні концепції та наукові підходи для дослідження важливості мотивації у робочому середовищі, зокрема враховуючи специфіку аграрного сектору.

Основною метою дослідження є визначення та аналіз різних мотиваційних стратегій, спрямованих на підвищення продуктивності праці в аграрній сфері. Розглянуто різні фактори, що впливають на мотивацію працівників, враховуючи особливості сільського господарства, такі як сезонність та залежність від природних умов. Визначено, що люди — це не просто ресурс для виконання завдань, а активна складова, яка вносить унікальний внесок в успішну роботу підприємства, оскільки кожна людина має свої унікальні навички, здібності, інтереси та мотивації.

Проаналізовано динаміку впровадження мотиваційних стратегій та їхній вплив на ефективність працівників. Запропоновано оптимальні підходи до мотивації працівників у сільському господарстві, що сприятиме збільшенню їхньої продуктивності та успіху підприємств та визначено, що ефективність мотивації працівників на пряму впливає на результативність діяльності підприємств. Доведено про важливість постійного вдосконалення мотиваційних стратегій, враховуючи зміни сучасності та соціокультурні фактори, які можуть впливати на мотивацію працівників у галузі сільського господарства.

The article describes theoretical concepts and scientific approaches for studying the importance of motivation in the working environment, in particular, taking into account the specifics of the agricultural sector.

The main goal of the study is to identify and analyze various motivational strategies aimed at increasing labor productivity in the agricultural sector. Various factors affecting the motivation of employees are considered, taking into account the peculiarities of agriculture, such as seasonality and dependence on natural conditions.

It was determined that people are not just a resource for performing tasks, but an active component that makes a unique contribution to the successful operation of the enterprise, since each person has his own unique skills, abilities, interests and motivations.

Research has shown that careful consideration and application of various motivational strategies is a key factor in successful human resource management. It was revealed that the full-scale invasion of the Russian Federation, which led to the significant destruction of rural infrastructure, reduced supplies of necessary resources for agricultural activities, and the outflow of labor from the country, influenced the decrease in motivation and labor productivity of employees of agricultural enterprises.

The conducted survey of workers in the agricultural sector regarding the study of the degree of importance of various incentives shows that the biggest motivating factors are salary increases and career growth, which indicates a high level of importance of financial and career aspects for employees.

The dynamics of the implementation of motivational strategies and their impact on the efficiency of employees are analyzed. Optimal approaches to the motivation of workers in agriculture are proposed, which will contribute to increasing their productivity and the success of enterprises, and it is determined that the effectiveness of the motivation of workers directly affects the performance of enterprises. The importance of continuous improvement of motivational strategies, taking into account modern changes and socio-cultural factors that can affect the motivation of workers in the field of agriculture, is proven.

Ключові слова: мотивація, мотиваційна стратегія, мотиваційні фактори, продуктивність праці, матеріальна і нематеріальна мотивація.

Key words: motivation, motivational strategy, motivational factors, labor productivity, material and non-material motivation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управління людськими ресурсами представляє собою складний та надзвичайно важливий аспект діяльності будь-якого підприємства. Люди — це не просто ресурс для виконання завдань, а активна складова, яка вносить унікальний внесок в успішну роботу підприємства. Оскільки кожна людина має свої унікальні навички, здібності, інтереси та мотивації, тому розуміння цих особистісних рис та їх ефективне використання стає критично важливим для досягнення цілей підприємства.

У сучасних умовах господарювання, де швидкі зміни технологій, глобалізація ринків та зростаюча конкуренція вимагають від підприємств постійної адаптації та інноваційного підходу до управління персоналом, традиційні теорії мотивації можуть виявитися обмеженими в своєму застосуванні. Тому розробка та застосування нових підходів та стратегій для мотивації працівників стає важливим завданням для аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогоднішній день питання мотивації працівників належить до найбільш актуальних у сфері управління персоналом. Дослідження

в області мотивації свідчать про те, що ретельний розгляд та застосування різноманітних мотиваційних стратегій є ключовим фактором успішного управління людськими ресурсами. Зростання важливості нематеріальних видів мотивації, таких як визнання, можливість самореалізації та розвитку, виявляє нові аспекти, які впливають на задоволення та продуктивність працівників. Вивчення останніх досліджень вказує на важливість індивідуального підходу, де обрання специфічного методу мотивації гнучко пристосовується до унікальних потреб і цінностей кожного працівника. Багато науковців, таких як Абакумова І., Бондаревська К., Герасименко А., Гурова К., Єрмаков О., Збрицька Т., Сивицька І, Синиченко А., Хітка М., Янкелова Н. присвятили свої дослідження цій темі, розкриваючи важливі аспекти та вказуючи на перспективи вдосконалення управління та мотивації персоналу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в дослідженні різноманітних підходів до мотивації працівників у сільському господарстві, аналізі сучасних тенденцій у використанні мотиваційних методів, враховуючи особливості цієї галузі та визначенні найбільш ефективних стратегій, які сприятимуть підвищенню продуктивності праці та задоволеності працівників.

Рис. 1. Типи мотивації праці

Джерело: сформовано авторами на основі [3].

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Мотивація, як ключовий елемент в житті кожної людини є невід’ємною складовою її поведінки, розвитку та досягнень. Вона представляє собою внутрішній імпульс, який стимулює працівників до активних дій та направляє до досягнення поставлених цілей. Мотивація визначає, чому ми діємо, які цілі ми ставимо перед собою і як ми прагнемо досягти успіху у своєму житті.

Мотивація — це рівень відданості, прагнення та креативності, які щодня співробітники приносять із собою на роботу. Мотивовані працівники прагнуть досягти вищої продуктивності, виконуючи свої обов’язки і стаючи прикладом для інших. Натомість невмотивовані співробітники обмежуються виконанням лише обов’язкових завдань.

На сьогодні, немає одного універсального методу мотивації працівників. Всі вони дуже відрізняються один від одного, одних людей мотивують гроші, інших винагорода, хтось віддає перевагу визнанню, а хтось просто мотивує себе на досягнення. Керівникам і менеджерам необхідно використовувати низку різних стратегій і методів, щоб підвищити мотивацію та продуктивність своїх співробітників [12].

Зокрема існують два основних типи мотивації (Рис. 1).

Внутрішня мотивація — коли людина сама породжує свої мотиви і бажання виконувати завдання або досягати певних цілей. Наприклад, бажання самовдосконалюватися, досягати успіху, задоволення від виконання завдань, в свою чергу, зовнішня мотивація — це вплив зовнішніх факторів, таких як оплата праці, винагорода, штрафи, соціальні норми тощо, стимулюють людину до певних дій або поведінки [3].

Кожна особа, яка бажає працевлаштуватися, має свої особливі цілі та бажання. Працівники самостійно визначають свої потреби, мотиви та висловлюють пропозиції щодо посад і організації роботи. Це ускладнює створення універсального підходу та визначення індивідуальної ефективної системи мотивації персоналу. Для створення сучасної системи мотивації персоналу важливо чітко визначити основні стимули, які підштовхують спеціалістів до результативної праці. Щоб забезпечити адекватність такої системи, вона повинна включати механізми зворотного зв’язку [13].

В аграрній сфері, як і в будь-якій іншій галузі, низька мотивація праці є серйозною проблемою, що суттєво впливає на продуктивність та ефективність роботи підприємства.

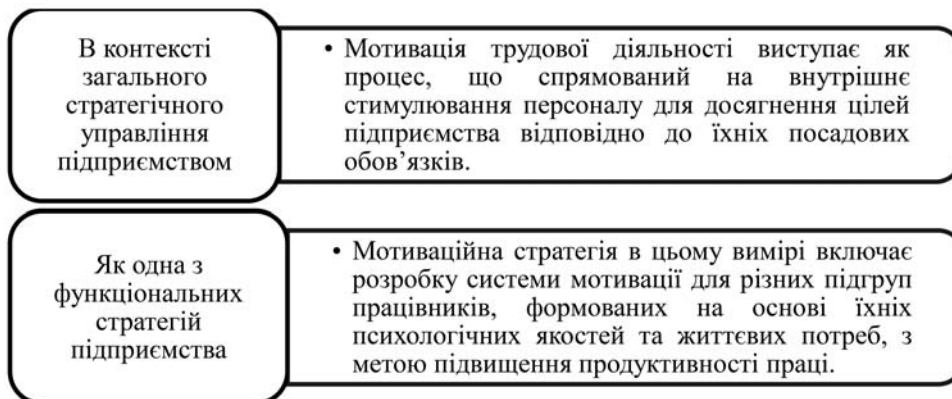

Рис. 2. Підходи до розробки мотиваційної стратегії

Джерело: сформовано авторами на основі [4].

Рис. 3. Мотиваційні фактори

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

Ця проблема виникає із-за різних факторів, серед яких недостатня привабливість очікуваної мотивації, сумніви працівника у визнанні його зусиль керівництвом та їх впливу на результативність, а також недостатня задоволеність матеріальним та соціальним забезпеченням [2].

Значно вплинуло на зниження мотивації та продуктивності праці працівників аграрних підприємств повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року, яке призвело до значного руйнування сільської інфраструктури, неможливості висівати та збирати урожай через небезпеку для життя та здоров'я сільгосппрацівників, скоротилися поставки необхідних ресурсів для сільськогосподарської діяльності, таких як насіння, добрива, пестициди та обладнання, відбулася масова міграція населення з сільських районів у інші країни, що вплинуло на відтік робочої сили.

Мотиваційна стратегія є частиною загальної стратегії підприємства і орієнтована на розвиток та ефективне використання потенціалу персоналу для досягнення стратегічних цілей і конкурентних переваг [4].

У процесі розробки мотиваційної стратегії в організаційному контексті можна розглядати два ключові підходи (рис. 2). Перший аспект фокусується на загальній мотивації у контексті стратегічного управління, тоді як другий аспект більше акцентується на конкретних стратегіях розвитку для підгруп працівників на основі їхніх індивідуальних особливостей.

Мотиваційна стратегія, подібно до будь-якої іншої стратегії, вимагає чіткого та ретельно розробленого плану дій для досягнення успіху. У цьому контексті, розглянемо підхід до її розробки запропонований Сивицькою І. та Синиченко А. Автори пропонують системний підхід до розробки мотиваційної стратегії для підприємства.

Першим етапом цього підходу є визначення цілей мотивації персоналу відповідно до загальних стратегічних цілей підприємства, таких

як досягнення цілей, підвищення ефективності праці та утримання кваліфікованих співробітників.

Наступний крок полягає в діагностиці трудового потенціалу підприємства для визначення його відповідності поставленим цілям розвитку. Ключові критерії оцінки трудового потенціалу включають кваліфікаційний та особистісний потенціал працівників. Якщо діагностика виявляє невідповідність, вживаються заходи, такі як навчання, підвищення кваліфікації або звільнення працівників. Структурною складовою мотиваційної стратегії є визначення мотиваційного профілю персоналу, який враховує основні потреби і цінності працівника.

Другим етапом є визначення засобів мотивації, зокрема матеріальних і нематеріальних стимулів, які сприяють поліпшенню трудового внеску працівників. Після визначення засобів мотивації слід відповідно розподілити фінансові ресурси для матеріального і нематеріального стимулювання персоналу, враховуючи фінансові можливості підприємства.

Завершальним етапом є впровадження системи мотивації та оцінка її успішності за такими параметрами, як задоволеність роботою, ієрархія мотивів працівників, система стимулювання та трудова активність персоналу [4].

Хітка М. та ін. виділили п'ять основних мотиваційних факторів (рис. 3). У групі, що стосується фінансів, включаються такі аспекти: основна зарплата, додаткові виплати та справедлива система оцінки. Міжособистісні відносини вивчалися за допомогою таких мотиваційних факторів, як атмосфера на робочому місці, ефективна робоча команда, комунікація на роботі та стиль управління керівника. Умови праці пов'язані з фізичними зусиллями, безпекою на робочому місці, робочим навантаженням та характером роботи, інформацією про результати роботи, робочим часом, робочим середовищем, ефективністю праці та розумовими зусиллями. У категорії, що стосується

Рис. 4. Рівень важливості стимулів

Джерело: сформовано авторами на основі [1].

кар'єрних амбіцій, важливі такі аспекти як використання власних здібностей, можливості кар'єрного зростання, розвиток компетенцій, індивідуальне прийняття рішень, самореалізація, освіта та особистісний розвиток, а також визнання. Остання категорія включає мотиваційні фактори, пов'язані із соціальними потребами, такі як соціальні пільги, місія компанії, репутація компанії, ставлення до навколишнього середовища та час для відпочинку [7].

Існує певний перелік мотиваційних стратегій, які можуть застосовуватися, щоб отримати максимальну продуктивність і результати від своїх співробітників, а також створити оптимальне та рентабельне робоче середовище.

Довіра — один із найважливіших аспектів у будь-якому підприємстві. Співробітники хочуть знати, що керівник дбає про їхні інтереси, мотивує їх на успіх. У свою чергу, керуючий персонал також хоче знати, що вони можуть довіряти своїм співробітникам виконувати свою роботу належним чином. Керівник, будь то агроном, інженер, головний бухгалтер повинен забезпечити довіру між своїми співробітниками та ефективно спілкуватися з кожною особою, підтримувати робочі стосунки.

Визнання дає змогу працівнику зрозуміти, що він чудово виконує роботу, і його зусилля мають позитивний результат для підприємства. Робітники мають набагато більше шансів досяг-

ти успіху, якщо знають, що попереду на них чекає кар'єрне зростання, особливо відчуваючи підтримку керівника, який в свою чергу підтримує цю мотивацію, створюючи всі умови для цього. Це дає їм зрозуміти їх цінність і робить їх більш відданими своїй роботі [6].

Стимули — чудовий спосіб підвищити мотивацію. Роботодавці можуть використовувати багато типів заохочень або програм винагороди для підвищення продуктивності та мотивації персоналу. Заохочення можуть мати різні форми, будь то бонуси, оплачувана відпустка, пільги на подорожі чи премії. Це вмотивує працівників працювати ефективніше і створить здорову конкуренцію [8].

За результатами вивчення ступеня важливості різних стимулів для працівників ТОВ "Варяг" нами проведено анкетування щодо визначення основних пріоритетів їхньої мотивації (рис. 4).

За результатами опитування найбільш вагомими факторами виявились підвищення зарплати та кар'єрне зростання, що свідчить про високий рівень значущості фінансових та кар'єрних аспектів для працівників. Також важливою є можливість отримання навчання та підвищення кваліфікації за рахунок підприємств. Зокрема грошові премії і соціальний пакет розглядаються як важливі фактори, що впливають на задоволеність працівників. Інші зазначені

стимули складають незначну частку.

Словацькі науковці виявили, що ефективність бізнесу у аграрних підприємствах залежить від мотивації працівників через задоволеність роботою. У свою чергу, румунські та польські дослідники зауважили прямиий зв'язок між ефективністю бізнесу та мотивацією працівників без опосередкування задоволенням від роботи. Обидва дослідження підтверджують, що мотивація і задоволеність роботою взаємопов'язані і впливають на економічні результати підприємств [10; 11]. Ми вважаємо, що ефективність мотивації працівників напряму впливає на результативність діяльності підприємств. Це підкреслює значення розвитку системи мотивації як ключового елементу успіху підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ.

Мотиваційні стратегії є важливим елементом для оптимізації робочої продуктивності та сприяння розвитку аграрного виробництва. Впровадження ефективних методів мотивації персоналу може визначати успіх або невдачу сільськогосподарських підприємств. Поєднання різних мотиваційних стратегій відкриває можливості для створення гармонійного та стабільного робочого оточення. Заслужена оплата праці в поєднанні з програмами визнання може створити відчуття справедливості та важливості кожного працівника. Високотехнологічне обладнання та постійне професійне навчання надають робітникам засоби для удосконалення своїх навичок та адаптації до нових технологій, що в свою чергу позитивно впливає на продуктивність.

Гнучкі графіки роботи та створення сприятливого робочого середовища розвивають робочий комфорт та сприяють збереженню енергії працівників. Це важливо, особливо в аграрній сфері, де велика частина роботи пов'язана зі сезонністю роботи. Зосередження на індивідуальних потребах та цінностях працівників дозволяє підприємствам враховувати унікальні аспекти кожної робочої групи. Мотиваційна система, орієнтована на індивіда, допомагає підтримувати внутрішню мотивацію та створювати атмосферу прагнення до досягнення високих результатів.

Загалом, правильно налаштована система мотивації в аграрному секторі визначається як ключовий фактор для досягнення успіху. Послідовне вдосконалення та адаптація стратегій мотивації до змін у галузі, разом з ретельним

врахуванням індивідуальних потреб та особливостей працівників, може стати визначальним елементом для сталого росту аграрних підприємств.

Література:

1. Гурова К. Д. Формування системи мотивації персоналу підприємства в умовах глобалізації. *Бізнесінформ*. 2010. № 4. С. 102—104.
2. Демидова М. М. Напрями покращення мотиваційного менеджменту в аграрних підприємствах. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.1.149>.
3. Олійник Т. Г. Мотивація як спосіб підвищення продуктивності праці на аграрних підприємствах. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6174>.
4. Сивицька І., Синиченко А. Мотиваційна стратегія як провідна детермінанта оптимізації управління персоналом. *Економіка і організація управління*. 2019. № 3. С. 92—100. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2019.3.9>.
5. Abakumova I., Kukulyar A., Kolenova A. Features of labor motivation of agro-industrial complex managers. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 175. P. 15009. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202017515009>
6. Emmanuel J. I. Employee Motivation in the Workplace. *Abu Dhabi International Petroleum Exhibition & Conference, Abu Dhabi, UAE*. 2020. URL: <https://doi.org/10.2118/203054-ms>
7. Employee motivation during the time of the crisis in agricultural and forestry organizations: Case study / M. Hitka et al. *Agricultural Economics (Zemедельска економіка)*. 2022. URL: <https://doi.org/10.17221/71/2022-agricecon>.
8. EMPLOYEE MOTIVATION SYSTEMS / V. V. Velikorossov et al. *EKONOMIKA I UPRAVLENIE: PROBLEMY, RESHENIYA*. 2023. Vol. 2/5, no. 134. P. 107—117. URL: <https://doi.org/10.36871/ek.up.p.r.2023.02.05.015>
9. Herasymenko A. The influence of socio-economic factors of motivation on labor productivity in the effective agribusiness system. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. Vol. 1, no. 48. P. 378—387. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3980>.
10. Motivational factors and job satisfaction of employees in agriculture in the context of performance of agricultural companies in Slovakia / N. Jankeľova et al. *Agricultural Economics (Zemедельска економіка)*. 2020. Vol. 66, No. 9. P. 402—412. URL: <https://doi.org/10.17221/220/2020-agricecon>.

11. Motivational Factors, Job Satisfaction, and Economic Performance in Romanian Small Farms / S. S. Maican et al. Sustainability. 2021. Vol. 13, no. 11. P. 5832. URL: <https://doi.org/10.3390/su13115832>.

12. Prastiwi I. E., Pardanawati S. L., Kurniawan D. Employee Performance: Work Ability and Work Motivation. International Journal of Economics, Business and Accounting Research (IJEBAR). 2022. Vol. 6, no. 1. P. 1. URL: <https://doi.org/10.29040/ijebar.v6i1.312>.

13. Yermakov O. Y., Litvinov V. I. Conceptual principles of effective labor motivation as a premise of competitive functioning of agricultural enterprises. Optimum. Economic Studies. 2020. No. 2(100). P. 93—104. URL: <https://doi.org/10.15290/oes.2020.02.100.07>.

References:

1. Hurova, K. D. (2010), "Formation of the system of motivation of the personnel of the enterprise in the conditions of globalization", Biznesinform, vol. 4, pp. 102—104.

2. Demydova, M. M. (2019), "Directions for improving motivational management in agricultural enterprises", Efektyvna ekonomika, vol. 1. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.1.149>.

3. Oliinyk, T. G. (2018), "Motivation as a way of increasing labor productivity at agricultural enterprises", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6174> (Accessed 25 Feb 2024).

4. Syvyts'ka, I. and Synychenko, A. (2019), "Motivational strategy as a leading determinant of personnel management optimization", Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, vol. 3, pp. 92—100. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2019.3.9>.

5. Abakumova, I. Kukulyar, A. and Kolenova, A. (2020), "Features of labor motivation of agro-industrial complex managers", E3S Web of Conferences, vol. 175, pp. 15009. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202017515009>.

6. Emmanuel, J. I. (2020), "Employee Motivation in the Workplace", Abu Dhabi International Petroleum Exhibition & Conference. <https://doi.org/10.2118/203054-ms>.

7. Hitka, M. et al (2022), "Employee motivation during the time of the crisis in agricultural and forestry organizations: Case study", Agricultural Economics (Zemedelska ekonomika). <https://doi.org/10.17221/71/2022-agricecon>.

8. Velikorossov, V. V. (2023), "Employee motivation systems", Ekonomika i upravlenie: problemy, resheniya, vol. 2/5, no. 134, pp. 107—117. <https://doi.org/10.36871/ek.up.p.r.2023.02.05.015>.

9. Herasymenko, A. (2023), "The influence of socio-economic factors of motivation on labor productivity in the effective agribusiness system", Financial and credit activity problems of theory and practice, vol. 1, no. 48, pp. 378—387. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3980>.

10. Jankelova, N. (2020), "Motivational factors and job satisfaction of employees in agriculture in the context of performance of agricultural companies in Slovakia", Agricultural Economics (Zemedelska ekonomika), vol. 66, no. 9, pp. 402—412. <https://doi.org/10.17221/220/2020-agric-econ>.

11. Maican, S. S. (2021), "Motivational Factors, Job Satisfaction, and Economic Performance in Romanian Small Farms", Sustainability, vol. 13, no. 11, pp. 5832. <https://doi.org/10.3390/su13115832>.

12. Prastiwi, I. E. Pardanawati, S. L. and Kurniawan, D. (2022), "Employee Performance: Work Ability and Work Motivation", International Journal of Economics, Business and Accounting Research (IJEBAR), vol. 6, no. 1, pp. 1. <https://doi.org/10.29040/ijebar.v6i1.312>.

13. Yermakov, O. Y. and Litvinov, V. I. (2020), "Conceptual principles of effective labor motivation as a premise of competitive functioning of agricultural enterprises", Optimum. Economic Studies, no. 2 (100), pp. 93—104. <https://doi.org/10.15290/oes.2020.02.100.07>.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 658.1

У. Я. Витвицька,

к. е. н, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6619-3314>

П. І. Малкович,

магістр, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1362-7345>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.127

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ ТА ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

U. Vytvytska,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

P. Malkovych,

Master's Student, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

FINANCIAL SECURITY OF SMALL ENTERPRISES: ESSENCE, COMPONENTS AND MAIN THREATS IN THE CONDITIONS OF INCREASING ECONOMIC INSTABILITY

На основі вивчення наукових підходів до висвітлення сутності фінансової безпеки обґрунтовано доцільність розглядати її у контексті малих підприємств з позиції двох підходів: статичного — як стан захищеності фінансових інтересів та динамічного — як здатність протидіяти загрозам. Зазначено, що головним фінансовим інтересом малих підприємств є максимізація добробуту власників, що забезпечується шляхом зростання ринкової вартості підприємства. Обґрунтовано, що у складі фінансової безпеки малих підприємств доцільно виділяти податкову, валютну, грошово-кредитну (банківську), інвестиційну та страхову складові. Вони є взаємопов'язаними елементами та здійснюють вплив на загальний рівень фінансової безпеки підприємства.

В основі фінансової безпеки малих підприємств закладена здатність протидіяти потенційним та реальним загрозам. Класифікацію загроз фінансовій безпеці підприємств здійснюють за різними ознаками, проте найчастіше виділяють зовнішні та внутрішні загрози. Зазначено, що з початком повномасштабної війни в Україні перед вітчизняними суб'єктами господарювання, у тому числі й малими підприємствами, постали нові виклики та загрози, які стисло були висвітлені у статті.

Ensuring the financial security of business entities has recently become especially relevant, which is confirmed by the increase in the number of publications on this issue in the Scopus and WoS databases. At the same time, despite the powerful scientific development, there is a large number of scientific approaches to both highlighting the essence of the financial security of the enterprise, identifying its components, and assessing its level, which is explained by the complexity and multifaceted nature of this concept.

Based on the study of scientific approaches to highlighting the essence of financial security, the expediency of considering it in the context of small enterprises has been substantiated from the standpoint of two approaches: static — as a state of protection of financial interests and dynamic — as the ability to counteract threats. It has been noted that the main financial interest of small enterprises is the maximization of the well-being of the owners, which is ensured by the growth of the market value of the enterprise. It has been substantiated that it is advisable to allocate tax, currency, monetary credit (banking), investment and insurance components as part of the financial security of small enterprises. They are interrelated elements and influence the overall level of financial security of the enterprise.

The basis of financial security of small enterprises is the ability to counteract potential and real threats. At the same time, threats should be understood not only as potentially possible or actual actions of attackers, but also as a set of factors and conditions of an objective nature that can cause negative financial consequences for the enterprise's activities and make it impossible to realize its financial interests.

The classification of threats to the financial security of enterprises is carried out according to various signs; however, most authors in their research pay the most attention to the study of external and internal threats. The first do not depend on the enterprise and represent the greatest danger, since they cannot be detected and predicted. The others are usually caused by a low level of financial management efficiency, the absence or low effectiveness of the financial security service, a low level of personnel security, employee financial fraud, the presence of corporate conflicts, etc.

It has been noted that with the beginning of a full-scale war in Ukraine, domestic economic entities, including small enterprises, faced new challenges and threats, which were briefly covered in the article.

Ключові слова: фінансова безпека, малі підприємства, фінансові інтереси, зовнішні загрози, внутрішні загрози, економічна нестабільність.

Key words: financial security, small businesses, financial interests, external threats, internal threats, economic instability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах посилення економічної нестабільності, яке було зумовлене спочатку пандемією COVID-19, а згодом — повномасштабною військовою агресією проти України, проблема забезпечення фінансової безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання набула надзвичайної актуальності. Особливо гостро вона постає перед представниками малого бізнесу — малими та мікро- підприємствами, які в силу специфіки свого функціонування є найбільш уразливими до дії дестабілізуючих факторів макроекономічного характеру, з одного боку, та, з іншого, характеризуються вищим рівнем гнучкості та адаптивності порівняно з крупними компаніями.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, які досліджували сутність фінансової безпеки суб'єктів господарювання, теоретико-методичні аспекти її забезпечення та оцінювання, формування механізму управління нею, насамперед слід виділити таких як: Варналій З. С., Мельник С. І., Парфентій Л. А., Стащук О. В., Меліхова Т. О., Вдовенко Л. О. та Черненко О. С., Сусіденко О. В., Чорна С., Краснокутська Н. С.

Дослідженню сутності та особливостей забезпечення фінансової безпеки малих підприємств присвячені роботи Шопської Ю. К., Осідач О. Б., Бондарчук Н. В., Якубенко Ю. Л. та Хлівної І. В.

Також останнім часом з'являється все більше наукових публікацій, присвячених дослідженню фінансової безпеки в умовах цифрової економіки, серед яких заслуговують уваги статті Захаркіна О. О., Мехеда А. М. та Варналія З. С., Онішко С. В., Пантелєєвої Н. М.

Виконаний Чорною С. бібліометричний аналіз досліджень фінансової безпеки дав змогу з'ясувати, що перші публікації на цю тему з'явилися у SCOPUS ще у 1933 р., а в WoS — у 1976 р. Упродовж 2009—2011 рр. та починаючи з 2017 р. спостерігалось значне зростання кількості досліджень, пов'язаних із фінансовою безпекою, що пояснюється наслідками світової фінансової кризи 2008—2009 рр., появою криптовалют, змінами у банківському секторі та загалом у фінансовій сфері. Найбільше статей було зафіксовано у 2021 р.: у базі Scopus — 200 документів, у WoS — 241 документ. При цьому переважно публікації стосуються досліджень пандемії COVID-19 та її впливу на глобальний фінансовий сектор і безпеку людей. Найчастіше питання фінансової безпеки досліджують науковці із США (582 документи у Scopus та 529 документів у WoS), Великобританії та Китаю (понад 100 документів у середньому). Україна потрапила в десятку країн з кількістю публікацій на цю тему — 89 документів у Scopus та 205 у WoS [1, с. 128—130].

Вище висвітлене підтверджує, що проблематика забезпечення фінансової безпеки не втрачає своєї актуальності, не дивлячись на багаточисельні дослідження цього напрямку. Разом з тим, не зважаючи на потужний науковий доробок, існує велика кількість підходів як до висвітлення сутності фінансової безпеки

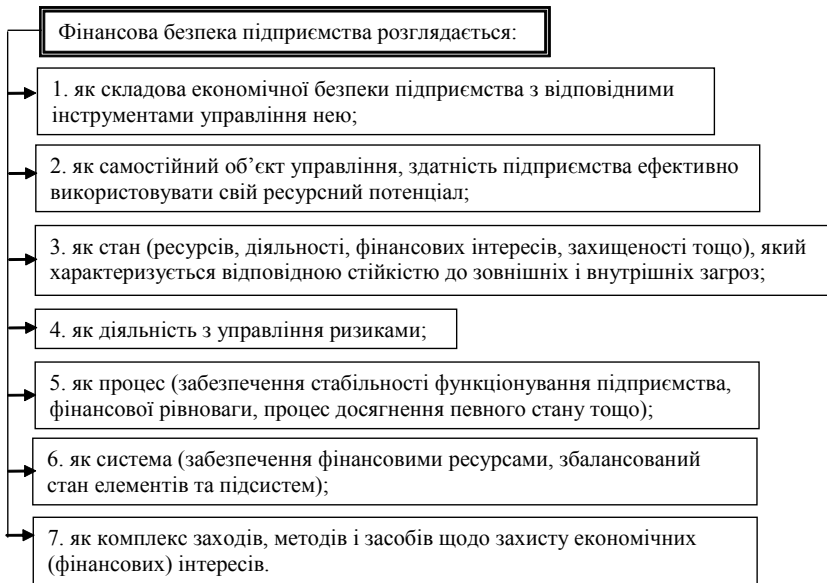

Рис. 1. Систематизація наукових поглядів щодо дефініції "фінансова безпека підприємства"

Джерело: сформовано на основі [5, с. 18].

підприємства та виділення її складових, так і до оцінювання її рівня, що пояснюється складністю та багатоаспектністю даного поняття.

**ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ
(ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)**

Метою даного наукового дослідження є обґрунтування сутності фінансової безпеки малих підприємств, виокремлення її складових, а також висвітлення основних загроз, що мають місце в умовах посилення економічної нестабільності.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Проведене вивчення праць сучасних вітчизняних науковців, які розглядали сутність фінансової безпеки підприємств, дало змогу дійти до висновку про наявність певних розбіжностей у тлумаченні даного поняття.

Так, Якубенко Ю. Л. розглядає фінансово-економічну безпеку підприємства з позиції таких підходів [2, с. 220]:

— функціонального — як захищеність фінансово-економічних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз (здатність їх виявити, усунути та нейтралізувати);

— статичного — як стан фінансово-економічного розвитку, який характеризується збалансованістю, стійкістю, стабільністю функціонування підприємства відповідно до його стратегічних цілей;

— ресурсного — як здатність фінансово-економічної системи забезпечувати безперер-

вно виробництво та відтворення достатнім обсягом матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Грунтовне дослідження сутності поняття "фінансова безпека підприємства" здійснив у своїй монографії Мельник С. І., який розглядає фінансову безпеку у контексті економічної безпеки підприємства. Проведений науковцем морфологічний аналіз дав змогу виділити дев'ять підходів до трактування сутності даного поняття: ресурсно-функціональний, конкурентний, захисний, гармонізаційний, стійкісний, інформаційний, фінансовий, цільовий, комплексний. При цьому Мельник С. І. стверджує, що найбільш поширеним є ресурсно-функціональний підхід, який акцентує увагу на опти-

мальному залученні ресурсів, застосуванні превентивних заходів стосовно внутрішніх та зовнішніх загроз [3, с. 16].

Серед учених, які займалися вивченням теоретико-методичних і практичних аспектів формування й оцінювання фінансової безпеки підприємств, слід виділити Меліхову Т. О., якою виокремлено вісімнадцять підходів до визначення поняття "фінансова безпека промислового підприємства", а саме: захисний, стійкісний, прогресивний, перспективний, стабільний, збалансований, ресурсний, вартісний, граничний, контрольний, управлінський, стратегічний, збалансований, фінансовий, організаційний, комплексний, статичний та динамічний [4]. Не применшуючи наукову значущість проведених даною ученою досліджень, вважаємо, що така надмірна деталізація не спрощує, а навпаки ускладнює розуміння даного поняття і призводить до труднощів при розробці методичних засад оцінювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Систематизацію наукових досліджень дефініції "фінансова безпека підприємства" здійснила Краснокутська Н. С., що дало змогу виділити такі підходи (рис. 1).

На основі проведеного контент-аналізу і вивчення сутнісних ознак фінансової безпеки підприємств Краснокутською Н. С. запропоновано трактувати дане поняття "як комплексну характеристику стану захищеності фінансових інтересів підприємства і їх узгодженості із наявним потенціалом і заявленими цілями, що дозволяє протистояти різним негативним фак-

Рис. 2. Основні підходи до трактування поняття "фінансова безпека малого підприємства"

Джерело: власна розробка авторів.

торам у процесі фінансово-господарської діяльності" [5, с. 18].

Парфентій Л. А. виділив два підходи до визначення фінансової безпеки підприємства: як складової частини економічної безпеки і як самостійного об'єкта управління, зазначивши при цьому, що у рамках останнього підходу її розуміють як [6, с. 17]:

- стан найбільш ефективного використання ресурсів підприємства;
- рівень фінансового стану підприємства;
- процес забезпечення захищеності підприємства;
- здатність підприємства (розробляти фінансову стратегію, здійснювати фінансову діяльність, управляти ризиками тощо);
- систему з управління ризиками та забезпечення ресурсами.

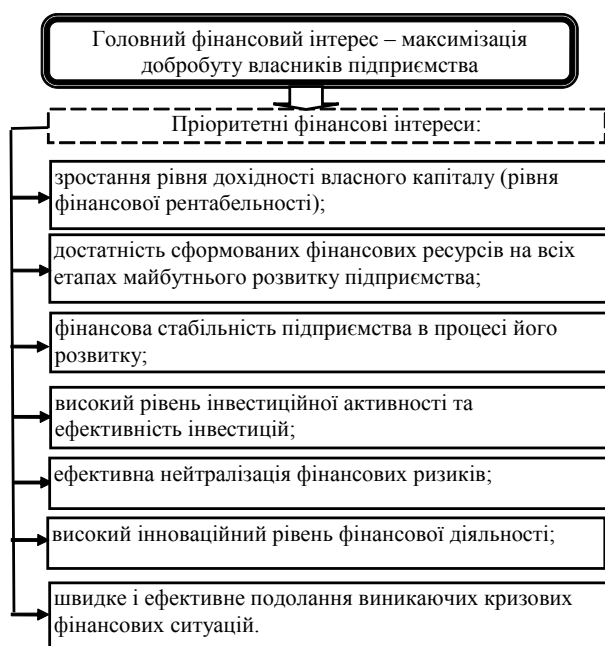

Рис. 3. Система пріоритетних фінансових інтересів малого підприємства

Джерело: сформовано на основі [3].

Під фінансовою безпекою підприємства науковець пропонує "розуміти його динамічний фінансовий стан, що характеризується стабільною захищеністю пріоритетних фінансових інтересів підприємства від ідентифікованих ендогенних і екзогенних загроз та здатністю забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів, місії і завдань, а також власний розвиток достатніми обсягами фінансових ресурсів" [6, с. 20].

Стащук О. В. виділяє такі підходи до інтерпретації сутності фінансової безпеки (у контексті акціонерних товариств) [7, с. 45—49]:

- як захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- як стан фінансової стійкості підприємства та систему кількісних і якісних індикаторів оцінювання його фінансового стану;
- як досягнення стану найбільш ефективного використання фінансових ресурсів підприємства;
- як узгодження та захист фінансових інтересів суб'єктів господарювання.

Таким чином, узагальнивши проведені дослідження, вважаємо доцільним виділити два найбільш поширені підходи до висвітлення сутності поняття "фінансова безпека підприємства", які найбільш повною мірою придатні саме для малих підприємств (рис. 2).

Отже, більшість науковців при визначенні фінансової безпеки оперують поняттям "фінансові інтереси". Як зазначає Якубенко Ю. Л., це життєво важливі фінансові цінності, визначальні фінансові потреби, реалізація яких гарантує фінансову незалежність і подальший розвиток діяльності підприємства [2, с. 220—221].

Погоджуємося із думкою Бланка О. І. та Парфентій Л. А., що головним фінансовим інтересом підприємств, у тому числі малих, є максимізація добробуту власників, що забезпечується шляхом максимізації ринкової вартості даних суб'єктів господарювання [6, с. 18]. Реалізація головного фінансового інтересу забезпечується системою наступних пріоритетних фінансових інтересів (рис. 3).

Стосовно виділення складових фінансової безпеки підприємств, то, як зазначає Парфентій Л. А., у даному аспекті погляди науковців в основному збігаються: виділяють бюджетну, грошово-кредитну, валютну, банківську, інвестиційну, фондову та страхову компоненти.

Погоджуємося з думкою науковця, що "виділення усіх вищезазначених складових фінансової безпеки більш доцільне на макрорівні. На мікрорівні ж відбувається їх дублювання...",

тому даним автором запропоновано виокремлювати податкову, валютну, банківську, інвестиційну та страхову складові [6, с. 19]. Їх сутнісна характеристика наведена на рис. 4.

Інший важливий аспект, з яким пов'язують фінансову безпеку підприємств, — це здатність протидіяти потенційним та реальним загрозам.

Під загрозою фінансово-економічної безпеки малих підприємств Якубенко Ю. А. та Стрижак Я. І. розуміють потенційні або реальні дії фізичних чи юридичних осіб, що порушують стан захищеності підприємства і здатні призвести до припинення його діяльності чи до фінансових та інших утрат [2, с. 221].

Проте загрози можуть бути спричинені не тільки діями певних суб'єктів, вони також можуть бути зумовлені впливом цілого комплексу факторів та умов. Тому погоджуємося з Крупкою А. С. та Яструбецькою М. І., які запропонували більш розгорнуте визначення загроз фінансовій безпеці суб'єкта господарювання: "це потенційно можливі або реальні дії зловмисників, а також сукупність чинників та умов об'єктивного характеру, здатних завдати матеріальну або моральну шкоду та спричинити негативні фінансові наслідки для діяльності підприємства, унеможлививши захист його головних і пріоритетних фінансових інтересів" [9, с. 30].

Схожої думки притримується й Хлівна І. В., яка під загрозами розуміє "сукупність умов, факторів і дій фактичного або потенційного характеру, що створюють небезпеку життєво необхідним інтересам особистості, підприємства, суспільства, держави" [10, с. 27].

Стосовно виділення видів загроз фінансовій безпеці підприємства, то у даному аспекті слід виокремити напрацювання Крупки А. С. та Яструбецької М. І. [9, с. 30—32], які запропонували одинадцять класифікаційних ознак (за рівнем фінансової діяльності, сферою виникнення, об'єктом, суб'єктом, джерелом виникнення, характером прояву, способом виникнення, строковістю, рівнем ймовірності, фінансовими наслідками та можливістю передбачення), а також Меліхової Т. О. [4, с. 43], якою запропоновано сімнадцять таких ознак (за середовищем, характером, причиною, ймовірністю появи, періодом та причиною виникнення, рівнем суттєвості, ймовірністю попередження, ступенем безпеки, терміном дії, формою збитку, місцем та масштабом виникнення, ступенем імовірності, типом злочину, суб'єктом та вірогідністю усунення).

Рис. 4. Складові фінансової безпеки малого підприємства

Джерело: сформовано на основі [2—4, 6, 8].

Парфентій А. А. запропонував класифікувати загрози за восьма ознаками, а саме: за джерелом виникнення, рівнем ймовірності, характером та розміром можливого збитку, характером походження, можливістю прогнозування, видом діяльності та часовим періодом [6, с. 31—47].

Стащук О. В., досліджуючи фінансову безпеку акціонерних товариств, виділила такі класифікаційні ознаки загроз: вид діяльності, джерело виникнення у господарській діяльності, напрям фінансових відносин, період та характер виникнення, сила наслідків впливу та можливість виявлення [7, с. 333].

Разом з тим, більшість авторів у своїх дослідженнях найбільшої уваги приділяють вивченню зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці підприємств. Як зазначають Варналій З. С. та Бондаренко С. М., найбільшу небезпеку, як правило, становлять зовнішні загрози, оскільки вони не піддаються виявленню і прогнозуванню. Серед суттєвих зовнішніх загроз фінансовій безпеці підприємств науковці виділяють економічну нестабільність у державі, яка проявляється через погіршення основних макроекономічних показників: зниження обсягу ВВП, зростання рівня безробіття, темпів інфляції та девальвації національної валюти [11, с. 107].

На думку Осідач О. Б. та Сарнавського Б. О., основними загрозами фінансовій безпеці в Ук-

раїні є: кібер-тероризм та кібер-злочинність, фінансові шахрайства та низький рівень свідомості населення у даному питанні, вплив світових фінансових коливань та криз на економіку країни, корупція, високий рівень тінізації економіки, недостатня ефективність державного регулювання фінансово-кредитної сфери та відсутність інновацій [12, с. 693].

Крупка А. С. та Яструбецька М. І., окрім вище зазначених, серед суттєвих зовнішніх загроз фінансовій безпеці підприємств виділяють: низький рівень державного регулювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання, дії зловмисників щодо зниження ділової репутації суб'єкта господарювання, недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує фінансову діяльність суб'єктів господарювання, а також надмірну залежність підприємств від зовнішніх джерел фінансування [9, с. 32—33].

До основних внутрішніх загроз, що впливають на фінансову безпеку підприємств, слід віднести:

- низький рівень ефективності фінансового менеджменту, що проявляється у помилках при здійсненні стратегічного планування, аналізі та контролі фінансово-господарської діяльності підприємства, у недостовірності оцінки його прибутковості та незбалансованості грошових потоків, у недостатньому моніторингу дебіторської та кредиторської заборгованості;

- відсутність служби фінансової безпеки підприємства або низька ефективність її діяльності;

- часті зміни керівництва та ключових працівників суб'єкта господарювання;

- низький рівень кадрової безпеки, що проявляється у непрофесійному підборі персоналу;

- витік конфіденційної інформації, її спотворення, дезінформація;

- наявність корпоративних конфліктів;

- фінансові шахрайства з боку працівників підприємства;

- низький рівень юридичного супроводу при укладенні договорів та контрактів;

- недостатній рівень корпоративної культури.

Хлівна І. В. серед внутрішніх загроз фінансовій безпеці саме малих підприємств, виділяє такі: нерівноправне економічне становище малих, середніх і великих підприємств та обмежені можливості у вирівнюванні економічних умов їх господарювання; нестача або й відсутність оборотних коштів; недоступність кре-

дитних ресурсів і відповідно підвищені кредитні ризики [10, с. 28].

З початком повномасштабної війни в Україні перед вітчизняними суб'єктами господарювання, у тому числі й малими підприємствами, постали нові виклики та загрози. Зокрема, це скорочення споживчого попиту на товари і послуги на внутрішньому ринку, фактична або потенційна втрата майна внаслідок активних бойових дій та ракетних обстрілів, необхідність релокації бізнесу, відтік персоналу внаслідок мобілізації, внутрішнього переміщення або виїзду закордон, втрата або порушення набутих ділових контактів, зміна ланцюгів поставок, труднощі з логістикою, зростання вартості вхідних матеріалів та послуг і як наслідок — зниження прибутковості, погіршення можливостей використання залучених коштів, необхідність формування "фінансової подушки" тощо. Більш детальне висвітлення загроз фінансовій безпеці малих підприємств та особливостей їх функціонування в умовах воєнного стану буде здійснено у подальшому.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна стверджувати, що не дивлячись на потужний науковий доробок щодо висвітлення сутності поняття "фінансова безпека підприємства", існує велика кількість наукових підходів до його трактування. Стосовно малих підприємств, то фінансову безпеку слід розглядати як стан захищеності їх фінансових інтересів та здатність протидіяти загрозам, саме з позиції цих аспектів слід проводити оцінку рівня їх фінансової безпеки, чому будуть присвячені майбутні дослідження.

Література:

1. Чорна С. Аналіз векторів досліджень фінансової безпеки: бібліометричний аналіз. Світ фінансів. 2023. № 2 (75). С. 125—139. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1612>

2. Якубенко Ю. А., Стрижак Я. І. Сутність фінансово-економічної безпеки малих підприємств. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. Вип. 5 (05). С. 219—223. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/42.pdf

3. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: "Растр-7", 2020. 384 с.

4. Меліхова Т. О. Економічна безпека промислових підприємств: теорія, методологія, практика: дис. ... докт. екон. наук : 08.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2018. 814 с.

5. Краснокутська Н. С., Коптєва Г. М. Дефініція поняття "фінансова безпека підприємства": основні підходи та особливості. БізнесІнформ. 2019. № 7. С. 14—19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_7_3

6. Парфентій Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності: монографія. Суми: видавничо-виробниче підприємство "Мрія", 2019. 184 с.

7. Стащук О. В. Сучасна парадигма фінансової безпеки акціонерних товариств: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 398 с.

8. Кузенко Т. Б., Сабліна Н. В. Фінансова безпека підприємства [Електронний ресурс]: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 123 с. URL: <http://surl.li/fnncu>

9. Крупка М. І., Яструбецька Л. С. Фінансова безпека суб'єктів господарювання: підручник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 320 с.

10. Хлівна І. В. Вплив ризиків на фінансову безпеку малих підприємств сільського господарства. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 2. С. 27—29. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2013/9.pdf

11. Варналій З. С., Бондаренко С. М. Фінансова безпека підприємств України в умовах війни та повоєнного відновлення. Економічний вісник університету. 2023. Вип. № 56. С. 106—113. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/1822664>

12. Осідач О. Б., Сарнавський Б. О. Фінансова безпека малого бізнесу: реалії і проблеми. Молодий вчений. 2019. № 10 (74). С. 692—696. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-145>

References:

1. Chorna, S. (2023), "Analysis of financial security research vectors: bibliometric analysis", *Svit finansiv*, [Online], vol. 2 (75), pp. 125—139, available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1612> (Accessed 9 January 2024).

2. Yakubenko, YU.L. and Stryzhak, YA.I. (2016), "The essence of financial and economic security of small enterprises", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, [Online], vol. 5 (05), pp. 219—223, available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/42.pdf (Accessed 14 January 2024).

3. Mel'nyk S.I. (2020), *Upravlinnya finansovoyu bezpekoju pidpryyemstv: teoriya, metodolohiya,*

praktyka: monohrafiya [Management of financial security of enterprises: theory, methodology, practice: monograph], Rastr-7, L'viv, Ukraine.

4. Melikhova, T.O. (2018). "Economic Security of Industrial Enterprises: Theory, Methodology, Practice", Abstract of Doctor of Economic Sciences dissertation, Economics and enterprise management (by types of economic activity), Classical Private University, Zaporizhzhia, Ukraine.

5. Krasnokuts'ka, N.S. and Kopt'yeva, H.M. (2019), "Definition of the concept of "financial security of the enterprise": main approaches and features", *BiznesInform*, [Online], vol. 7, pp. 14—19, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_7_3 (Accessed 12 January 2024).

6. Parfentiy, L.A. (2019), *Upravlinnya finansovoyu bezpekoju pidpryyemstv v umovakh ekonomichnoyi nestabil'nosti: monohrafiya* [Management of financial security of enterprises in conditions of economic instability: monograph], *vydavnycho-vyrobnyche pidpryyemstvo "Mriya"*, Sumy, Ukraine.

7. Stashchuk, O.V. (2018), *Suchasna paradyhma finansovoyi bezpeky aktsionerlykh tovarystv: monohrafiya* [Modern paradigm of financial security of joint stock companies: monograph], TNEU, Ternopil', Ukraine.

8. Kuzenko, T.B. and Sablina, N.V. (2020), *Finansova bezpeka pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk* [Financial security of the enterprise: study guide], *KhNEU im. S. Kuznetsya*, Kharkiv, Ukraine, available at: <http://surl.li/fnncu>, (Accessed 19 January 2024).

9. Krupka, M.I. and Yastrubets'ka, L.S. (2018), *Finansova bezpeka sub'yektiv hospodaryuvannya: Pidruchnyk* [Financial security of economic entities: Textbook], LNU imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine.

10. Khlivna, I.V. (2013), "Impact of risks on the financial security of small agricultural enterprises", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, [Online], vol. 2, pp. 27—29, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2013/9.pdf (Accessed 14 January 2024).

11. Varnaliy, Z.S. and Bondarenko, S.M. (2023), "Financial security of Ukrainian enterprises in the conditions of war and post-war recovery", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, [Online], vol. 56, pp. 106—113, available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/1822664> (Accessed 12 January 2024).

12. Osidach, O.B. and Sarnav's'kyi, B.O. (2019), "Financial security of small business: realities and problems", *Molodyy vchenyy*, [Online], vol. 10 (74), pp. 692—696. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-145>.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2024 р.

УДК 336.71

О. В. Марценюк,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0920-7070>

О. Л. Руда,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3266-7470>

В. М. Буяльська,

магістрант, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5034-3135>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.134

ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

O. Martseniuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Vinnytsia National Agrarian University

O. Ruda,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Vinnytsia National Agrarian University

V. Buialaska,

Master's, Vinnytsia National Agrarian University

TRENDS OF THE BANKING SERVICES MARKET IN THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE AND IN THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Воєнний стан, введений у лютому місяці 2022 року, на території України у зв'язку з військовою агресією росії, а саме через війну, розв'язану РФ проти України, зумовив появу нових викликів для належного функціонування не лише банківської системи, а й економіки в цілому. Важливість розвитку банківського сектору передбачає актуальність розгляду питання щодо дослідження нових видів банківських послуг, що містить у собі перспективу майбутнього стану банківської установи. Обґрунтовано, що забезпечення стабільного функціонування банківського сектору можливе за умов подальшого упровадження банками сучасних технологій обслуговування клієнтів і позитивні наслідки їх застосування.

Проаналізовано динаміку кількості банків в Україні за 2008—2023 рр. Доведено, що військовий стан вплинув на усі сфери економічних відносин в Україні та на ринок банківських послуг зокрема.

В результаті проведеного дослідження сучасного стану функціонування банківського сектору України, виявлено, що стійкість банківської системи з початку військових дій й дотепер сформована за рахунок вагомого нарощування в 2021 р. обсягів банківського бізнесу: кредитного і депозитного портфеля, інвестицій, операцій з цінними паперами. Все це забезпечило суттєвий додатний фінансовий результат та високий рівень рентабельності порівняно з попередніми роками

Розглянуто технології, засновані на використанні інформаційно-комунікаційних технологій: Інтернет-банкінгу, мобільного банкінгу, СМС-банкінгу, телефонного банкінгу, банкоматів і терміналів самообслуговування. Проаналізовано зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на впровадження зазначених технологій банківськими установами і на використання цих технологій клієнтами банків.

Проаналізовано принципи регулювання банківської діяльності, яких притримується НБУ в умовах воєнного стану.

Визначено, що розвиток зазначених технологій відбуватиметься в напрямі забезпечення постійного і простого доступу клієнта до банківських послуг; забезпечення підвищених заходів захисту; адаптації банківських послуг до потреб клієнта та їх персоналізації; інтеграції з іншими фінансовими установами і фінтек-компаніями; створення банківських систем із відкритим API та ін.

The martial law imposed in February 2022 on the territory of Ukraine in connection with the military aggression of Russia, namely because of the war launched by the Russian Federation against Ukraine, led to the emergence of new challenges for the proper functioning of not only the banking system, but also the economy in as a whole. The importance of the development of the banking sector implies the urgency of considering the issue of researching new types of banking services, which includes the perspective of the future state of the banking institution. It is substantiated that ensuring the stable functioning of the banking sector is possible under the conditions of further implementation by banks of modern customer service technologies and the positive consequences of their application.

The dynamics of the number of banks in Ukraine for 2008—2023 were analyzed. It has been proven that the state of war affected all spheres of economic relations in Ukraine and the market of banking services in particular.

As a result of the study of the current state of functioning of the banking sector of Ukraine, it was found that the stability of the banking system from the beginning of military operations until now has been formed due to the significant increase in the volume of banking business in 2021: credit and deposit portfolios, investments, transactions with securities. All this ensured a significant positive financial result and a high level of profitability compared to previous years.

Technologies based on the use of information and communication technologies are considered: Internet banking, mobile banking, SMS banking, telephone banking, ATMs and self-service terminals. The external and internal factors affecting the implementation of these technologies by banking institutions and the use of these technologies by bank clients are analyzed.

The principles of regulation of banking activity, which the NBU adheres to in the conditions of martial law, are analyzed.

It was determined that the development of these technologies will take place in the direction of ensuring constant and easy access of the client to banking services; provision of increased protection measures; adaptation of banking services to the client's needs and their personalization; integration with other financial institutions and fintech companies; creation of banking systems with open API, etc.

Ключові слова: банк, банківські послуги, банківські технології, Інтернет-банкінг, мобільний банкінг, самообслуговування, інновації.

Key words: bank, banking services, banking technologies, Internet banking, mobile banking, self-service, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку світової банківської системи спостерігається зростання конкуренції та фінансових криз, а також наявність воєнного стану в Україні. Радикальні зміни, пов'язані з непрацездатністю, руйнуванням критичної інфраструктури та перебоями з електропостачанням, а також повітряними тривогами, значно впливають на рівень обслуговування клієнтів. Отже, передбачається формування нових пріоритетів, особливо у сфері діяльності банківських установ та їх координації з Національним банком України. Це пояснюється тим, що основу банківської системи складають Національний банк України та комерційні банки, проте важлива роль відводиться і небанківським фінансовим установам та банківській інфраструктурі.

Одним із ключових факторів успішного розвитку банківської сфери є стратегія постійних нововведень. Зараз інновації є визначальним елементом стабільності, конкурентоспроможності та сталого економічного зростання

банків. Сучасні умови банківського бізнесу виділяють три основні каталізатори інновацій в цій галузі: глобалізацію світових фінансових ринків та ринків банківських послуг, зростаючу конкуренцію від банківського та небанківського секторів, а також світову фінансову кризу.

Зазначені явища мають суттєвий вплив на склад якісний і кількісний склад учасників ринку банківських послуг і спричиняють ключові зміни у поведінці споживачів. Це залишає банки єдиною можливістю зберегти та збільшити свої конкурентні переваги за допомогою впровадження інновацій, що визначає стратегію розвитку банківського сектора в середньостроковій перспективі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукової літератури, досліджень практиків показав, що зазначені проблеми перебувають у центрі уваги відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, окремим тео-

ретичним питанням дослідження ринку банківських послуг присвячені праці таких відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників, як В. Базилевич, О. Дзюблюк, І. Лютий, С. Науменкова, В. Міщенко, В. Усоскін, Е. Уткін, О. Чуб, А. Чухно. Питання впровадження сучасних технологій у банківській сфері досліджували О. Аксьонов, О. Горчакова, С. Леонов, І. Пахомова, В. Степаненко та інші. Проте вимагають більшої уваги виявлення сутності банківських послуг і навіть дослідження тенденцій інноваційного розвитку на банківському секторі в умовах війни та післявоєнному відновленні, що зумовлює мета цієї статті.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення сучасних тенденцій розвитку банківських послуг в умовах війни на основі аналізу ринку цифрових технологій, які посилено впроваджуються у процес здійснення банківських операцій, спираючись на досвід як світового, так і українського споживчого сегменту.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз тенденції розвитку ринку банківських послуг в умовах воєнного стану та його роль у післявоєнному відновленні України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Надійне функціонування банків державного сектору, які відповідають за стабільність банківської системи, має важливе значення для економіки та безпеки держави, особливо в період воєнного конфлікту та його наслідків. Важливо відзначити, що Національний банк України (НБУ) визначає системно важливі банки, які включають не лише банки державного сектору, але й приватні комерційні установи.

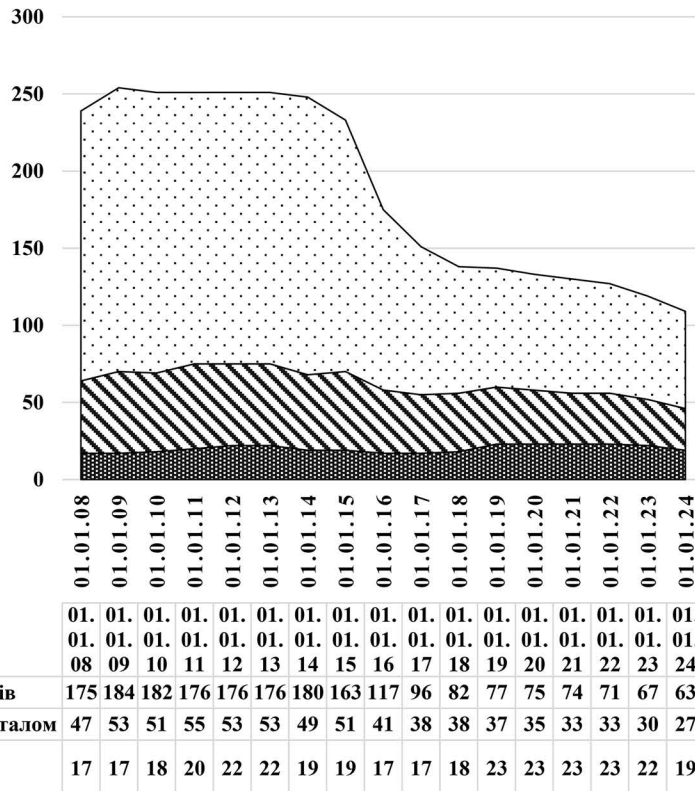

Рис. 1. Кількість комерційних банків в Україні 2008—2023 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [7].

Це підтверджує створення мережі "Power Banking".

Останнім часом українська банківська система пройшла через значні труднощі і функціонує в умовах стресу, невизначеності та значних змін на фінансовому ринку. Ці виклики пов'язані як із пандемією COVID-19 та введенням карантинних обмежень з 2020 року, так і з воєнними діями, що розпочалися в Україні 24 лютого 2022 року. Проведемо аналіз динаміки кількості банків в Україні за період з 01.01.2008 р. по 01.01.2024 р. (рис. 1).

За період 2008—2014 рр. спостерігаються тенденції сталого розвитку банківського сектору. Однак вторгнення росії на територію України у 2014 році відобразилось і на кількості банків — відбулось різке скорочення і дана тенденція продовжується по сьогоднішній день. На травень 2022 року в Україні працювало 69 банків, у тому числі 4 державні, 16 банків іноземних банківських груп і 49 приватних банків, з них 14 банків є системно важливими. У відповідь на агресію росії з лютого 2022 року почали ліквідацію двох дочірніх банків російських фінансових корпорацій з державним капіталом — АТ "Міжнародний резервний банк" і ПАТ "Промінвестбанк", які на початок 2022 року мали у своїй структурі 2% чистих

активів вітчизняного банківського сектору. За підсумками I кварталу 2022 року банки продовжили тенденцію до скорочення мережі, яка набула масового характеру. Така тенденція в умовах воєнного стану пояснюється неможливістю роботи відділень банків на окупованих територіях і територіях, де ведуться активні бойові дії. Крім того, значна кількість банків була змушена перенести свої головні офіси.

Варто зазначити, що частка діючих відділень системно важливих банків у регіонах на початок березня 2022 року становила 55 % (2 761 відділення). На початок квітня 2022 року частка діючих відділень системно важливих банків у регіонах становила вже 69 % (3 415 відділень). Відзначимо, що протягом 2022 року банки частково відновили роботу своїх відділень, поновлення банківської діяльності відбувається поетапно.

Під впливом нинішніх обставин відбулося значне прискорення цифрової трансформації у банківському секторі, внаслідок чого впроваджено значну кількість інновацій, спрямованих на полегшення банківських процедур, підтримку стабільного функціонування системи та захист існуючих механізмів від зовнішніх загроз.

Під час пандемії та карантинних обмежень усі учасники банківського сектору оцінили переваги оновленого обслуговування клієнтів, включаючи впровадження віддаленої роботи для персоналу, розробку мобільних додатків та інших каналів дистанційного обслуговування. Ці процеси значно прискорились під час повномасштабного вторгнення та адаптації до воєнного стану, коли декілька банків припинили діяльність своїх відділень і перенесли головні офіси в безпечніші регіони України.

Цікавим є розповсюдження технологій цифровізації серед населення, хоча, на жаль, навіть при тривалій нестабільності в країні багато людей ще не ознайомлені з нововведеннями в банківській діяльності загалом.

Навіть при закритті значної кількості банківських відділень, банки продовжують забезпечувати безперебійність безготівкових розрахунків для юридичних і фізичних осіб та роботу платіжної інфраструктури, включаючи термінали та банкомати. Крім того, стабільна робота банків забезпечує цілодобове проведення операцій з платіжними картками, включаючи зняття та безготівкові операції. Таким чином, банківський сектор України продовжує працювати, виконуючи всі свої зобов'язання та вимоги Національного банку.

Таблиця 1. Етапи переходу від традиційного до дистанційного банківського обслуговування

Етап	Назва етапу	Характеристика
1	Традиційне банківське обслуговування	У відділеннях банку оформлюється значна кількість паперових документів, альтернативні канали практично не використовуються, частка трансакцій через віддалені канали становить менше 40%
2	Освоєння електронних каналів	Банк і клієнт освоюють форми дистанційного банківського обслуговування «банк-клієнт» та інтернет-банкінг; відбувається дедалі більша орієнтація на електронний документообіг, скорочується кількість паперових носіїв інформації; зростає використання альтернативних каналів, частка трансакцій через віддалені канали дорівнює 60–80%
3	Багатоканальне обслуговування	Впроваджується мобільний банкінг та інші технології дистанційного банківського обслуговування; зростає якість банківських послуг; клієнти все більше віддають перевагу багатоканальному обслуговуванню замість візиту до відділення банку; обслуговування майже повністю відбувається через віддалені канали (частка трансакцій становить 80–90%)
4	Переважає дистанційного банківського обслуговування	Усі основні банківські продукти продаються і обслуговуються через систему дистанційного обслуговування; передбачається високотехнологічне обслуговування наявних клієнтів з переведенням на 100 % трансакцій дистанційно

Джерело: побудовано на основі даних [6].

Вчені виділяють 4 етапи переходу від звичайного традиційного банківського обслуговування до дистанційного, детальніше їх можна розглянути на таблиці 1.

Аналізуючи надану таблицю та враховуючи вказані етапи переходу, можна визначити, що українська банківська система зараз перебуває на третьому етапі розвитку дистанційного банківського обслуговування. Це підтверджується активним впровадженням систем мобільного та інтернет-банкінгу, а також інших дистанційних технологій більшістю банків. Однак для досягнення четвертого етапу систематично потрібно ще певний час, оскільки деяка частина населення, особливо серед літніх людей, залишається прихильником традиційних методів обслуговування.

Розробка та впровадження інноваційних технологій, які спрощують взаємодію між клієнтом і банком, визначаються як важливий аспект сучасного світу і слугують одним із критеріїв якості та престижності банківських установ. У силу конкурентного середовища банки повинні постійно удосконалювати цей підхід для привертання більшої аудиторії та задоволення їхніх потреб.

Інноваційна активність та цифровізація є ключовими процесами в сучасній економіці, які вирішують актуальні завдання щодо ефективного створення товарів і надання послуг порівняно з попередніми технологічними укладами. Використання штучного інтелекту, хмарних обчислень, аналізу великих даних та інших інновацій розвивається у контексті інноваційної діяльності та фінансової цифровізації,

сприяючи підвищенню ефективності управління ризиками, зменшенню ймовірності шахрайських дій з коштами клієнтів та автоматизації рутинних когнітивних завдань співробітників. Такий підхід дозволяє досягти посилення конкурентоспроможності кредитної організації.

Сучасна цифрова трансформація призводить до перебудови основних і допоміжних бізнес-процесів кредитних організацій, поліпшення якості управлінських рішень та зменшення чутливості до різних фінансових і нефінансових ризиків. Врахування впливу інновацій на розвиток банківського бізнесу стає ще більш актуальним у такому контексті. У банківській галузі, економічна сутність інновацій полягає в систематичному та ініціативному впровадженні нових або значно вдосконалених рішень у різних сферах діяльності. Це спрямовано на оптимізацію процесів, розширення спектру послуг і підтримку покращення фінансових показників та стійкості.

Об'єднана банківська мережа "Power Banking" є важливим елементом банківської інфраструктури та є ініціативою Національного банку України (НБУ). Ця мережа об'єднує відділення банків України та призначена для надання послуг клієнтам навіть під час блекауту чи інших екстремальних ситуацій. Мережа "Power Banking" налічує понад 1800 відділень, які оснащені альтернативними джерелами енергії, резервними каналами зв'язку, посиленою інкасацією готівки та додатковим персоналом.

На сьогодні приблизно 70% відділень "Power Banking" припадає на системно важливі банки, а третина — на відділення інших банків. Системно важливими банками, учасниками проєкту "Power Banking", є: ПриватБанк, Ощадбанк, Укресімбанк, Райффайзен БАНК, Укргазбанк, Сенс Банк, ПУМБ, Укрсиббанк, ОТП Банк, Універсал Банк, Південний, Кредобанк, Таскомбанк, А-банк. Більшість відділень мережі "Power Banking" також працює в режимі "банкоматного національного роумінгу", щоб надати українцям можливість зняти збільшену суму готівки в будь-якому відділенні мережі, достатню для задоволення поточних потреб та формування певного запасу [3].

З точки зору банківського маркетингу та розвитку банківської інфраструктури, перспективним на сьогоднішній день виглядає розвиток FinTech та необанкінгу. FinTech представляє собою фінансові послуги, які використовують інноваційні технології. Розвиток цифрової економіки та широке використання

Інтернету сприяють росту FinTech, охоплюючи такі сфери, як мобільні фінансові послуги, швидкі грошові перекази, краудфандинг, P2P платформи, блокчейн та криптовалюти.

Термін "необанкінг" асоціюється із "мобільним банком", "віртуальним банком", "інтернет-банком", "цифровим банком" та "челенджер-банкінгом", використанням інноваційних технологій та сучасних платформ для поліпшення класичного обслуговування. Основна відмінність необанкінгу від звичайного банку полягає в тому, що це банк без фізичних відділень, який надає повний спектр банківських послуг з вищим рівнем обслуговування. Необанкінг відкриває рахунки та випускає платіжні картки дистанційно, пропонує мобільні депозити, онлайн-платежі, інструменти мобільного бюджетування та інші послуги.

В Україні необанкінг самостійно не може отримати банківську ліцензію, тому він здійснює банківську діяльність на базі існуючих банків, купуючи послуги у фінансових установ, які надають ліцензії, та перепродавши їх роздрібним клієнтам. Челенджер-банкінг, навпаки, є повністю самостійним та ліцензованим банком без фізичних відділень, що також базується на використанні FinTech-розробок для надання банківських послуг.

Отже, навіть при наявності необанків в Україні, з юридичної точки зору, їх існування відсутнє — це сфера, охоплена програмами (SOFT). В українському законодавстві не існує окремого правового статусу необанків як суб'єктів, що надають фінансові послуги, аналогічно тому, як це визначено в Литві. Зараз необанк представляє собою комплекс технологічних продуктів, які надає звичайний класичний банк. Цей банк має ліцензію і несе відповідальність за кошти клієнтів.

Цифрові фінансові технології сприяють розробці інноваційних фінансових продуктів та послуг, що відповідають змінним потребам та перевагам споживачів. Банки можуть тепер пропонувати послуги різним клієнтам, незалежно від їх місця проживання, завдяки відкриттю рахунків у цифровому форматі, робо-консультаціям з управління інвестиціями та безконтактним платіжним рішенням. Сучасні технології дозволяють банкам залишатися конкурентоспроможними навіть при відсутності представництва у віддалених регіонах.

Також відбувається розширення продажів завдяки фінансово-технологічним рішенням, які дозволяють банкам звертатися до клієнтів через різні цифрові канали, такі як мобільні додатки, онлайн-платформи та соціальні ме-

режі. Широка доступність у поєднанні зі зручністю та швидкістю цифрових транзакцій допомагає банкам збільшити обсяги продажів та посилити свою присутність на ринку. Впровадження маркетингових стратегій, заснованих на даних, дозволяє банкам спрямовувати персоналізовані пропозиції до потенційних клієнтів, сприяючи подальшому зростанню продажів.

Актуальні напрямки розвитку фінансових цифрових інновацій включають у себе такі технології, як:

- хмарні обчислення (серверні обчислення, зовнішні обчислення);
- машинне навчання;
- біометричні технології;
- штучний інтелект;
- аналіз великих даних (а також їх зберігання і накопичення);
- доповнена і віртуальна реальність;
- блокчейн (розподілений реєстр даних);
- Інтернет речей (промисловий інтернет, IoT) [2].

У сучасних умовах ключовою інновацією в банківській справі є її інформатизація. Впровадження новаторських технологій в українських банках сприяє внутрішньому капіталові країни, сприяючи ефективному розвитку економіки в цілому. Серед технологічних новацій, що отримали широкий розповсюдження під час активних воєнних дій, можна виділити:

— QR Code Banking — матричний код, який полегшує оплату рахунків за товари, послуги та онлайн-покупки за допомогою безконтактної банківської системи;

— Переказ коштів за номером телефону — нова послуга, що дозволяє використовувати номер мобільного телефону для переказу коштів, уникнувши необхідності у заповненні банківських реквізитів;

— Введення фотокасового апарату — великий інструмент для оплати рахунків та комунальних послуг.

Також варто відзначити впровадження нових іноземних проектів в Україні:

— Депозитна програма SmartyPig від WestBank (Великобританія), яка ґрунтується на принципах соціальної мережі та включає реєстрацію, встановлення цілей депозиту та залучення друзів;

— "Пункт змін" від Резервного банку Америки, який під час покупки округлює суму та залишає різницю на окремому ощадному рахунку клієнта;

— CIBC Bank (Канада) у співпраці з мережею ресторанів Tim Hortons представив нову кредитну картку "Co-brand" для своїх клієнтів [4].

Сервіс P2P, що дозволяє переказувати гроші через мобільний телефон, представлений на ринку банківських послуг такими банками як ПриватБанк, ПУМБ, Альфа-банк, Монобанк, Райффайзен Банк, Аваль Укрсоцбанк, Ощадбанк, Кредит-АгрікольБанк, заслуговує особливої уваги.

Серед останніх банківських інновацій слід відзначити можливість міжнародних платіжних систем (Western Union, MoneyGram, Ria Money Transfer, INTELEXPRESS та TransferGo) надавати власникам карток іноземних банків можливість здійснювати безкоштовні перекази в українські банки. Крім того, ця послуга дозволяє знімати готівку у Польщі, Угорщині, Словаччині та Румунії з українських карток без сплати комісії.

Також, завдяки міжнародній системі переказу коштів INTELEXPRESS, можна здійснювати миттєві та безкоштовні перекази на спеціальні рахунки для збору коштів на підтримку Української армії та гуманітарної допомоги українцям, що постраждали від війни.

Зокрема, система миттєвих платежів Blik (Польща) спільно з державним банком Bank Gospodarstwa Krajowego створила сторінку для надання допомоги Збройним Силам України.

Важливим напрямком є міжнародна співпраця в галузі навчання та підвищення обізнаності населення в фінансах та банківській справі. Проект Національного банку України та Cambridge Judge Business School, запущений з метою підтримки та розвитку інновацій у фінансовому секторі України, є яскравим прикладом такої співпраці.

Зазначається, що участь у навчальній програмі є безкоштовною, проте учасникам пропонується зробити благодійний внесок на користь Збройних Сил України. Програма включає лекції та дискусійні клуби для учасників. Реалізацію програми підтримують компанії Mastercard і Deloitte в Україні. Учасники мають можливість отримати сертифікати від Cambridge Judge Business School та приєднатися до світової академічної спільноти цієї бізнес-школи.

Незважаючи на активний розвиток та впровадження власних інновацій українськими банками, вивчення та узягальнення зарубіжного досвіду в інноваційній діяльності може сприяти підсилению бізнес-моделі внутрішніх кредитних установ. Один з цікавих концептів у цьому контексті — унікальна екосистема продуктів і послуг.

Введення цифрової екосистеми відкриває перед банком широкі можливості розширення

його впливу шляхом інтеграції різноманітної мережі сервісів і продуктів. Такий підхід дозволяє сформувати комплексний ландшафт послуг, що задовольняє різні потреби клієнтів, створюючи вишуканий та неперевершений досвід користувача. Це є ключовим аспектом для вироблення лояльності клієнтів і підвищення цінності бренду в умовах сучасного гіперконкурентного ринку.

Наприклад, нарівні з корпоративним сайтом та мобільним додатком, інтерфейс, що об'єднує послуги та продукти для кінцевого користувача, може виступати в ролі особистого помічника на планшеті для зручного керування ним. Цей підхід дозволяє банкам використовувати потужний інструмент перехресних продажів, пропонуючи клієнтам широкий спектр потенційно непов'язаних продуктів і послуг.

Спосіб подвійних переваг дозволяє банкам глибше взаємодіяти з існуючими групами клієнтів, переходячи від простих транзакційних відносин до більш глибоких реляційних зв'язків. Крім того, цей підхід створює нове джерело доходів для банку через отримання комісійних від пов'язаної діяльності, використовуючи свою клієнтську базу не тільки для створення нових, але і для розвитку симбіотичної бізнес-мережі.

Інтеграція послуг із різних регіонів дозволяє банкам формувати багатогалузеве сховище даних, що стає цінним ресурсом для кращого розуміння поведінки та вподобань споживачів. Це створює сприятливе середовище для прогнозного аналізу та полегшує коригування стратегій, враховуючи динамічні тенденції ринку. Такий підхід дозволяє перетворювати банк у центр знань, наповнений цінною інформацією, яку можна використовувати для розробки чи удосконалення нових послуг, адаптованих до потреб ринку та виходячих за його межі, що сприяє розвитку гнучкої бізнес-моделі.

Цифрова екосистема, у цьому контексті, є системою, яка об'єднує споживачів послуг і компанії, що їх надають, в єдиному цифровому просторі. Ключовим чинником є розвиток інфраструктури, включаючи технічну, фінансову та інші об'єкти. У цьому цифровому просторі продукцію продають банки, небанківські фінансові установи та інші компанії.

З огляду на структуру і набір елементів цифрової екосистеми, важливими складовими є клієнти, технічні засоби та платформи взаємодії. Платформа, зокрема, включає елементи, такі як API, ID та дані. Цей перелік не є вичерпним, але вказує на основні елементи, необхідні

для належного функціонування цифрової платформи, яка створюється внаслідок об'єднання зусиль інших компаній у рамках концепції цифрової екосистеми.

На вищому рівні цифрової екосистеми розташований власний бізнес на платформі, включаючи фінансові та нефінансові послуги та товари, які пропонуються цільовій аудиторії. Цей бізнес може бути власністю банку або пов'язаних, дочірніх чи спільних підприємств. Друга частина включає пропозиції від інших банківських, фінансових та нефінансових організацій, які сплачують комісію за право присутності та взаємодії з цільовою аудиторією в цифровій екосистемі власника-оператора.

Якщо банк впровадить таку екосистему, він матиме можливість залучити відомі компанії-партнери, які будуть надавати свої сервіси.

На сьогоднішній день найбільш інноваційними українськими банками вважаються "ПриватБанк", "АльфаБанк", "Райффайзен банк Аваль", "ОТП Банк" та інші. Ці банки вирізняються на ринку вже більше десяти років, надаючи інноваційні продукти та послуги. Зокрема, АТ КБ "ПриватБанк" став фіналістом світового банківського рейтингу Retail Banker International Awards в номінації "Краща інновація в платежах".

Незважаючи на те, що потік доходів від Work.ua є значно нижчим, він продовжує зростати, свідчаючи про те, що навіть з меншою базою це сприяє зростанню прибутку. З маржою в 2% на транзакцію, ця пропозиція представляє собою добре структуровану бізнес-модель отримання прибутку, в якій банк диверсифікує традиційні потоки доходу, забезпечуючи собі фінансову стабільність та конкурентоспроможність в сучасному цифровому ринковому середовищі.

Загальний тренд прогнозованих даних, фактично, малює перспективну картину щодо майбутнього фінансового стану банку. Це свідчить про успішність та ефективність інтеграції цифрової екосистеми в операційне та стратегічне планування, вказуючи на життєздатність банку та його здатність до утримання стабільного фінансового розвитку.

Банківські інновації виникають внаслідок активності банку у сфері створення нових продуктів і технологій, що в свою чергу надає можливість впроваджувати інноваційні методи управління. Ці інновації створюють не тільки нові продукти та технології, але і надають банку конкурентні переваги та очікуваний дохід. Таким чином, банківські установи акцентують свою увагу на інноваціях та банків-

ських технологіях, прокладаючи шлях до стійкої та диверсифікованої бізнес-моделі, яка забезпечить генерацію прибутку не лише від банківських операцій, але й від партнерських відносин.

Прогнозоване зростання додаткового прибутку вказує на стратегічний напрям, що базується на науковому аналізі та адаптації до потреб ринку. Це також відображає міжнародний досвід управління банківськими інноваціями, спрямованими на створення стійкої та конкурентоспроможної бізнес-моделі.

Серед позитивних наслідків у впровадженні інноваційних технологій у банківській діяльності у період воєнного стану можна виокремити:

- оптимізацію ресурсів банків;
- зниження операційних витрат;
- зменшення кількості фізичних відділень, що не позначилось на потребах клієнтів;
- зменшення безпосереднього контакту з клієнтами;
- швидке задоволення потреб клієнтів дистанційно;
- розширення спектру банківських послуг;
- надання фінансових, інформаційних та консультаційних послуг в реальному часі [6].

Завдяки впровадженню інноваційних технологій банківський сектор України витримав випробування і поступово відновлює свою діяльність в умовах воєнного стану. Щодо регулювання банківської діяльності в умовах воєнного стану можна сформулювати наступні принципи, якими керується Національний Банк України:

1. Захист інтересів клієнтів банку, зокрема вкладників. Банки удосконалюють системи захисту банківських даних клієнтів.

2. Підтримка діяльності банків та їх ліквідності. Негативний вплив військових дій на функціонування банків не повинен вести до визнання їх неплатоспроможними. Тому відбувається активна цифровізація банківських процесів та проводяться навчання населення, включаючи залучення міжнародних партнерів.

3. Прозорість звітності, що відображає реальний фінансовий стан банків.

Виходячи із цих принципів, НБУ визначає перелік і зміст заходів, спрямованих на підтримку банківської системи та її технологічне оновлення. Підсумовуючи, слід зазначити, що дослідження функціонування банківської системи та вітчизняних банків в умовах воєнного стану є важливим для проведення аналізу ефективності впровадження різних інноваційних технологій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, банківська система в Україні визначається як один з ключових елементів національної економіки, особливо у період воєнного стану та його подальшого відновлення. Забезпечення підтримки та розвитку банківської системи є пріоритетом для Національного Банку України та уряду. З метою посилення потенціалу банківської системи необхідно впровадити ефективний механізм для формування платіжних засобів, надання кредитів, пошуку додаткових фінансових ресурсів та комплексного підходу до вирішення існуючих проблем.

Проте втрати банків від кредитного та операційного ризику, зокрема невідшкодовані доходи та втрати майна банківських структур, значно впливають на їх функціонування та можливість підтримки економіки України у майбутньому.

В результаті дослідження сучасного стану банківського сектору України виявлено, що стійкість банківської системи формується завдяки значному росту обсягів банківської діяльності в 2021 році: кредитного та депозитного портфеля, інвестицій та операцій з цінними паперами. Це призвело до значущих фінансових результатів та високої рентабельності порівняно з попередніми роками.

Позитивні показники у 2021 році дозволили збудувати фінансову стійкість для подолання первинних викликів та подальшої трансформації банківського бізнесу. Активна адаптація бізнес-моделей банків до умов воєнного часу при підтримці Національного Банку дозволила отримати загальний позитивний фінансовий результат і високі показники рентабельності в 2022 році. Проте незважаючи на загальну прибутковість банківського сектору, значна частина банків залишається у збитковому стані і може бути визнана регулятором як проблемна. Банки продовжують зазнавати ризиків, таких як збільшення кредитного ризику, підвищення вимог до ліквідності, валютний ризик, зростання витрат на забезпечення безпеки та функціонування.

Післявоєнне відновлення України буде вимагати розробки механізму фінансування, спрямованого не лише на відновлення національної економіки в цілому, але й на підтримку фізичних та юридичних осіб, включаючи повномасштабне відновлення кредитування. Одним із джерел кредитних ресурсів можуть стати кошти Світового банку. Банківська система відіграватиме ключову роль у цьому механізмі,

який повинен враховувати компенсацію втрат майна, надання доступу до програм будівництва житла, підтримку релокованих підприємств, відновлення зруйнованих підприємств та інфраструктури, а також стимулювання нового та підтримка існуючого бізнесу. Важливо визначити галузі, які будуть в основі розбудови, і як ефективно фінансувати ці напрямки за рахунок репарацій та реституції.

Банківська система України швидко адаптувалася до функціонування в умовах тривалої війни, є стійкою та прибутковою завдяки проведеним реформам, перебудові бізнес-моделей банків та заходам Національного Банку України. Довготривала стійкість фінансової системи, збереження довіри клієнтів, оптимізація операційної ефективності та прибутковості стануть визначальними для подальшого функціонування банківського сектору в Україні.

Отже, вдосконалення монетарної політики, раціональне управління капіталізацією та ліквідністю банків, впровадження системи моніторингу для контролю ризиків, розвиток кредитної політики, банківського маркетингу та інфраструктури, створення якісних банківських послуг та їх максимальна доступність для клієнтів, активізація інновацій сприятимуть розвитку банківської системи та відновленню України в цілому.

Література:

1. Барановський О. Сьогодення світового ринку банківських послуг. Вісник Національного банку України. 2022. № 4. С. 18—23.
2. Вареник Н. Інтернет-банкінг: для людини чи проти неї? Дзеркало тижня. 2023. URL: <https://zn.ua/business/internet-banking-dlya-cheloveka-ili-protiv-nego-.html>
3. Владика Ю.П., Безугла А.С., Турова Л.Л. Здобутки та нові виклики у діяльності системно важливих банків в Україні. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 42. С. 285—291.
4. Єсіна О.Г. Інтернет-банкінг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Вісник соціально-економічних досліджень. 2023. № 1 (48). С. 209—213.
5. Інформаційний Інтернет-портал Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/>
6. Огієнко В. І., Боярко І. М. Розвиток Інтернет-банкінгу в контексті формування конкурентних переваг банків. Фінансовий простір. 2023. № 4 (12). С. 44—52.
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219

8. Bankografo.com Аналіз банків України: огляди, графіки, факти URL:<http://bankografo.com/>

9. Martseniuk O. Internet banking — innovative development of the banking sector in Ukraine. In: Information and innovative technologies in the turbulence era. 2022. Monograph 60. P. 263—282. DOI: 10.54264/M014

10. Ruda O. Management of banks in terms of digitalization of banking. In: Digitalization and information society. Selected issues. Publishing House of University of Technology. Katowice. 2022. Monograph 53. Part 3. P. 326—338. DOI: 10.54264/M008

References:

1. Baranovs'kyj, O. (2022), "Today's world market of banking services", Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy, vol. 4, pp. 18—23.
 2. Varenyk, N. (2023), "Internet banking: for a person or against him?", Dzerkalo tyzhnia, available at: <https://zn.ua/business/internet-banking-dlya-cheloveka-ili-protiv-nego-.html> (Accessed 25 Feb 2024).
 3. Vladyka, Yu.P. Bezuhla, L.S. and Turova, L.L. (2022), "Achievements and new challenges in the activity of systemically important banks in Ukraine", Infrastruktura rynku, vol. 42, pp. 285—291.
 4. Yesina, O.H. (2023), "Internet banking in Ukraine: current state, problems and development prospects", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 1 (48), pp. 209—213.
 5. Minfin (2024), available at: <https://minfin.com.ua/> (Accessed 25 Feb 2024).
 6. Ohienko, V.I. and Boiarko, I.M. (2023), "Development of Internet banking in the context of formation of competitive advantages of banks", Finansovyy prostir, vol. 4 (12), pp. 44—52.
 7. National Bank of Ukraine (2024), available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219 (Accessed 25 Feb 2024).
 8. Bankografo.com (2024), "Analysis of Ukrainian banks: reviews, graphs, facts", available at: <http://bankografo.com/> (Accessed 25 Feb 2024).
 9. Martseniuk, O. (2022), "Internet banking — innovative development of the banking sector in Ukraine", Information and innovative technologies in the turbulence era, Publishing House of University of Technology, Katowice, pp. 263—282. DOI: 10.54264/M014
 10. Ruda, O. (2022), Management of banks in terms of digitalization of banking. In: Digitalization and information society. Selected issues. Publishing House of University of Technology. Katowice, vol. 3, pp. 326-338. DOI: 10.54264/M008
- Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.*

УДК 338.314:636.03

Г. В. Табацкова,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7306-4270>

І. С. Поточилова,

асистент кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7785-4053>

А. В. Ткачук,

аспірант, Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3797-4303>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.143

АНАЛІЗ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

H. Tabatskova,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of business economics, Mykolayiv National Agrarian University

I. Potochylova,

Assistant of the Department of business economics, Mykolayiv National Agrarian University

A. Tkachuk,

Postgraduate student, Mykolayiv National Agrarian University

ANALYSIS OF CROP PRODUCTION IN THE MYKOLAIV REGION

У статті проведено аналіз стану виробництва продукції рослинництва у Миколаївській області. Дослідження показало, що Миколаївщина повністю забезпечує власні потреби у виробництві продукції сільського господарства. Внесок області в загальнодержавне виробництво зернових культур складає 5–6%, соняшнику — 7% та більше 3% овочів, молока та яєць — 2,4%. Крім того, сприятливі природно-кліматичні умови та забезпеченість трудовими ресурсами створюють передумови отримання високих урожаїв. За результатами дослідження встановлено, що істотно змінилися співвідношення в обсягах виробництва за категоріями господарств області. Якщо у 2010 р. на сільськогосподарських підприємствах вироблялося близько половини продукції, то у 2020 р. на їхню частку припадало майже дві треті. Ця категорія господарств (в тому числі фермерські господарства) стала основною у виробництві продукції сільського господарства.

The article examines the conditions and factors of crop production in the Mykolayiv region. Taking into account modern trends, we believe that the agricultural sector, in particular, the production of plant products, is a strategic branch of the national economy, as it is a factor of the country's food security.

Favorable natural and climatic conditions and provision of labor resources create prerequisites for obtaining high yields of grain crops, corn, soybeans, sunflower seeds and fodder crops. Mykolayiv Oblast fully provides for its own needs in the production of agricultural products. The contribution of the region to the national production of grain crops is 5–6%, sunflower — 7% and more than 3% of vegetables, milk and eggs — 2.4%.

The ratio of production volumes by categories of farms in the region has changed significantly. If in 2010 agricultural enterprises produced about half of the products, in 2020 their share accounted for almost two thirds. This category of farms (including farms) became the main one in the production of agricultural products.

Thus, a significant part of the resources is used for the production of plant products in agricultural enterprises of the region, but their share in the total volume has a tendency to decrease, which indicates a relative reduction in the size of the industry in the Mykolayiv region.

At the same time, in the analyzed period, the main part of the profit from agricultural production in the considered category of farms was received from the production of plant products, which indicates the importance of the field of plant production for the development of agricultural production.

The production of plant products remains the main branch of agricultural production in the Mykolayiv region. On average, in 2018—2020, it accounted for more than 86.4% of the gross output of agriculture, most of which is produced by agricultural enterprises, including farms.

Crop production is currently the most profitable type of agricultural production. The sale of crop products allows agricultural organizations to get the main part of the profit.

Despite the favorable conditions for the cultivation of crops, the important importance they have for the development of agriculture, their relative size has been decreasing in recent years, which is a negative trend.

Ключові слова: рослинництво, галузь, культура, ресурси, сільське господарство. Виробництво.

Key words: plant growing, industry, culture, resources, agriculture. production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сільське господарство є однією з основних галузей економіки України. Для його розвитку в нашій країні є досить сприятливі умови. Оцінюючи фактор впливу на стан виробництва продукції рослинництва в Україні звернемося до оцінки кафедри рослинництва ім. О. І. Зінченка Уманського НУС, в дослідженнях якого роблять акцент на сезонності цієї галузі, як важливої особливості рослинництва. Науковці вважають, що необхідно враховувати екологічні та біологічні особливості сільськогосподарських культур при їх розміщенні в системі землекористування. Зокрема, польові культури здатні рости і давати врожай тільки у безморозний період [1]. Для прикладу, тривалість безморозного періоду в нашій країні, залежно від зони, коливається від 130—140 до 180—190 днів, а в Західній Європі ці коливання становлять 190—240 днів; сума активних температур в Україні складає 2000—4000°C, а в Європі — 2500—6500°C; опадів відповідно — 320—600 і 900—1000 мм. Тобто для забезпечення стабільної врожайності зокрема зернових на рівні 60—80 ц/га на всій площі в Україні потрібно принаймні 600—700 мм опадів. У середньому ж їх випадає дві третини від необхідної кількості, а в Європі — в кращому разі половина. У зв'язку з цим площа ріллі в Україні, де можна вирощувати сталі врожаї, не перевищує 20 % загальної, тоді як у Європі — 70—80 % [2].

Враховуючи сучасні тенденції вважаємо, що агросектор, зокрема виробництво продукції рослинництва є стратегічною галуззю національної економіки, оскільки є фактором продовольчої безпеки держави. Проте аналізу та вживання запобіжних заходів потребує переорієнтація сільгоспвиробників на вирощування культур, які, з економічної точки зору вигідні, проте при цьому досить часто спрощується структура посівних площ та порушуються агротехнічні умови. Усе це змушує звернути увагу на умови виробництва продукції рослинництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях вітчизняних дослідників умови виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема рослинництва, присвячено достатньо багато досліджень: В. Г. Андрійчука [2], Т. Я. Іваненко [3], В. С. Кушнірука [4], І. І. Червена [5], О. В. Шебаніної [5], та багато інших. Наукові розвідку у даній сфері здійсненні з метою висвітлення економічної ефективності виробництва агропродукції. Однак коло питань щодо факторів впливу на умови виробництва продукції рослинництва потребують додаткового вивчення, особливо на регіональному рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Аналіз умов та факторів виробництва продукції рослинництва у Миколаївській області.

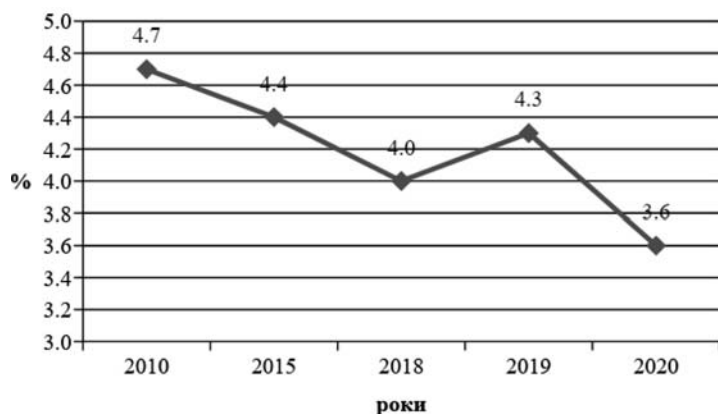

Рис. 1. Питома вага Миколаївської області у виробництві продукції рослинництва в Україні

Джерело: побудовано з використанням даних [8].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У Миколаївській області родючі землі представлені у північній частині звичайними чорноземами, на півдні вони змінюються південними чорноземами і темно-каштановими, слабо— і середньосолонцюватими чорноземами, розташованими в зоні помірно континентального клімату. Літо спекотне, вітряне, з частими "суховіями"; середня температура найтеплішого місяця (липня) +23...+21°С. Зима малосніжна, порівняно нехолодна. Річна кількість опадів коливається від 300—350 мм на півдні до 450 мм на півночі. Вегетаційний період в середньому близько 210 діб [6].

Сприятливі природно-кліматичні умови та забезпеченість трудовими ресурсами створюють передумови отримання високих урожаїв зернових культур, кукурудзи, сої, соняшнику на насіння і кормових культур. Потенційні можливості розвитку рослинництва є позитивним фактором у розвитку тваринництва, найважливішими галузями якого є скотарство, свинарство і птахівництво.

Миколаївщина повністю забезпечує власні потреби у виробництві продукції сільського господарства. Внесок області в загальнодержавне виробництво зернових культур складає 5—6%, соняшнику — 7% та більше 3% овочів, молока та яєць — 2,4%. На теренах Миколаївської області ефективно пра-

цюють такі передові підприємства сільськогосподарської галузі України, як група компаній "Агрофьюжн", АП "Благодатненський птахопром", СТОВ "Промінь", ВАТ "Зелений Гай", ПАТ "Коблево", фермерське господарство "Владам", ТОВ СГВП "Агрофлагман", СВК "Агрофірма "Миг-Сервіс-Агро", ТОВ "С-Росток", ТОВ СВФ "Агросоюз", ТОВ СП "Нібулон" та інші [7].

На рис. 1 представлено динаміку виробництва продукції рослинництва у Миколаївській області до загального показника по Україні.

Аналіз виробництва продукції сільського господарства, зокрема рослинництва, дозволяє визначити значення галузі у розвитку сільськогосподарського виробництва. Як можна пересвідчитись (рис. 1) питома вага продукції рослинництва у Миколаївській області останніми роками постійно знижується, крім показника 2019 р., коли результат майже досяг рівня 2015 р. (4,3%). У 2020 р. питома вага виробництва продукції рослинництва у регіоні складала тільки 3,6 відсотки від загального показника по країні.

Водночас питома вага галузі перевищує виробництво продукції тваринництва (рис. 2), а отже рослинництво, як і раніше, відіграє найважливішу роль у розвитку сільськогосподарського виробництва області.

Зіставляючи обсяги валових зборів виробництва продукції рослинництва (табл. 1) можна відзначити, що у 2020 році виробництво зернових та зернобобових культур найменше за період з 2015 р., а найбільші валові збори зерна зафіксовано у 2019 р., темп росту порівняно з 2000 р. складає 340,6%, а 2018 р. — 117,4%.

Рис. 2. Структура продукції сільського господарства Миколаївської області

Джерело: побудовано з використанням даних [8].

Таблиця 1. Динаміка валових зборів продукції рослинництва у Миколаївській області, тис. т

Культури	Роки						
	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020
Культури зернові та зернобобові	921,3	1763,4	2200,7	2896,4	2673,4	3137,9	2362,1
Темп росту, %	X	191,4	124,8	131,6	92,3	117,4	75,3
Соняшник	235,6	313,3	439,0	729,5	801,1	773,7	509,3
Темп росту, %	X	132,9	140,1	166,2	109,8	96,6	65,8
Культури овочеві	174,1	266,7	354,1	483,0	515,6	478,5	575,3
Темп росту, %	X	153,2	132,8	136,4	106,7	92,8	120,2
Кормові культури	1070,6	679,3	421,4	378,4	338,9	318,6	278,4
Темп росту, %	X	63,5	62,0	89,8	89,6	94,0	87,4
Культури плодів та ягідні	23,7	37,1	37,7	35,6	42,5	28,0	25,3
Темп росту, %	X	156,5	101,6	94,4	119,4	65,9	90,4
Виноград	30,2	37,4	38,9	50,8	62,1	30,6	21,9
Темп росту, %	X	123,8	104,0	130,6	122,2	49,3	71,6

Джерело: побудовано з використанням даних [7, 8].

Щодо соняшнику, то за останні 20 років виробництво даної культури тільки зростало, так у 2018 р. сільськогосподарські підприємства Миколаївської області звітували про максимальні валові збори у 801,1 тис. т, що у 3,4 рази більше за результат 2000 р. Проте, вже в наступному періоді показник зменшився на 3,4%, а у 2020 р. ще на 35%.

Аналогічна картина склалася і по виробництву плодівих культур та винограду — найбільші валові збори культур були у 2018 р., проте у 2019 р. та 2020 р. зафіксовано спад виробництва.

Спостерігається спад виробництва кормових культур, найменші валові збори у 2020 р. за період з 2000 р.

Цікавою є динаміка виробництва овочевих культур. Зокрема у 2000 р. валові збори овочів склали тільки 174,1 тис. т, а у 2018 р. — 515,6 тис. т, тобто кожного року показник зростав в середньому на третину. У 2019 р. спостерігається

невеликий спад — на 7,2%, проте у звітному році зафіксовано рекорд валові збори у 575,3 тис. т, тобто темп росту порівняно з 2000 р. становить 330,4%, у порівнянні з 2019 р. — 120,2 відсотки.

Таким чином, виробництво всіх видів продукції рослинництва коливається за роками. Виняток становить лише виробництво овочів. Відносно найбільша коливання валових зборів характерна для основних видів продукції рослинництва — зернових культур, що і визначає низьку стійкість виробництва продукції рослинництва в цілому.

Істотно змінилися співвідношення обсягів виробництва за категоріями господарств області. Якщо у 2010 р. на сільськогосподарських підприємствах вироблялося близько половини продукції, то у 2020 р. на їхню частку припадало майже дві треті. Ця категорія господарств (в тому числі фермерські господарства) стала основною у виробництві продукції сільського господарства.

Зміна обсягів виробництва продукції господарствах населення мало протилежну стосовно сільськогосподарським підприємствам тенденцію. У 2020 р. обсяг виробництва продукції рослинництва в цій категорії господарств склав 31,6% проти 35,2% у 2010 р.

Таким чином, при виробництві таких видів продукції рослинництва, як зерно, насіння соняшнику, тобто, основних товарних культур, роль сільськогосподарських підприємств є вирішальною.

Реалізація продукції рослинництва дозволяє сільськогосподарським підприємствам отримати значну частину виручки. За останні 5 років майже 90% господарств Миколаївської області отримали стабільний прибуток від реалізації продукції рослинництва.

Зауважимо, що найбільший результат був у 2015 р., коли фінансовий результат до оподаткування збільшився у 5,5 рази порівняно з 2010 р. Після чого спостерігається зменшення показника у 2018—2020 рр. в середньому на 10—16 відсотків.

Частку продукції рослинництва у виручці від реалізації продукції сільського господарства складала не менше двох третин від загального доходу.

Для виробництва продукції рослинництва в сільськогоспо-

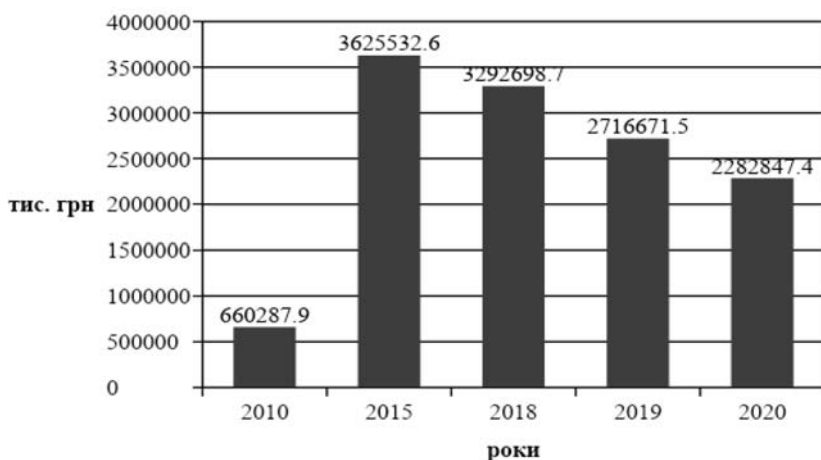

Рис. 3. Фінансові результати до оподаткування підприємств сільського, лісового та рибного господарства Миколаївської області

Джерело: побудовано з використанням даних [7].

дарських підприємствах використовується значна частка ресурсів, які вони мають. Земельні угіддя, придатні для сільськогосподарського виробництва, призначені виключно для вирощування сільськогосподарської продукції [9]. Питома вага ріллі у площі сільськогосподарських угідь незначно коливається за роками в межах 84—85%, але за аналізований період дещо зросла.

Потрібно відмітити, що область забезпечена трудовими ресурсами. Так, за даними Головного управління статистики Миколаївської області, у 2021 р. на території регіону проживало 1107,7 тис. осіб з яких 349,3 тис. осіб — у сільській місцевості, що складає майже 32 відсотки від загального показника. При цьому кількість зайнятого населення у сільському господарстві в 2020 р. не перевищує 7% по області і складає 15,4 тис. осіб, що на 2,1 тис. осіб менше, ніж у 2019 р. [7].

Потрібно відмітити, що одним з факторів зменшення обсягів виробництва стало скорочення капітальних інвестицій у розвиток галузі (рис. 5).

Наведені дані (рис. 5) переконливо свідчать про зростання інвестиційної активності з 2010 р. до 2018 р., коли фінансові вливання зросли в динаміці у 5,6 рази. Проте вже у наступному році показник скоротився на майже на 14 %, а у 2020 р. ще на 24%. Отже, можна пов'язати зниження частки продукції рослинництва зі скорочення коштів, що вкладаються у розвиток галузі.

Таким чином, для виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підпри-

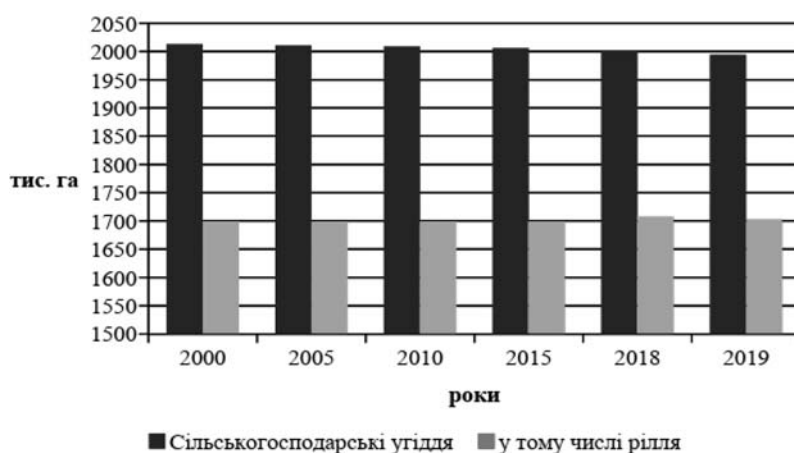

Рис. 4. Динаміка площі сільськогосподарських угідь та ріллі на агропідприємствах Миколаївської області

Джерело: побудовано з використанням даних [7].

ємствах регіону використовується значна частина ресурсів, але їх частка в загальному обсязі має тенденцію зниження, що свідчить про відносне скорочення розмірів галузі Миколаївської області.

Разом з тим в аналізованому періоді основну частину прибутку від сільськогосподарського виробництва в категорії господарств, що розглядається, отримували від виробництва продукції рослинництва, що свідчить про важливість галузі рослинництва для розвитку сільськогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ

Виробництво продукції рослинництва залишається основною галуззю в сільськогосподарському виробництві Миколаївської області. На її частку припадало в середньому за 2018—2020 рр. понад 86,4 % валової продукції сільського господарства, більша частина вироб-

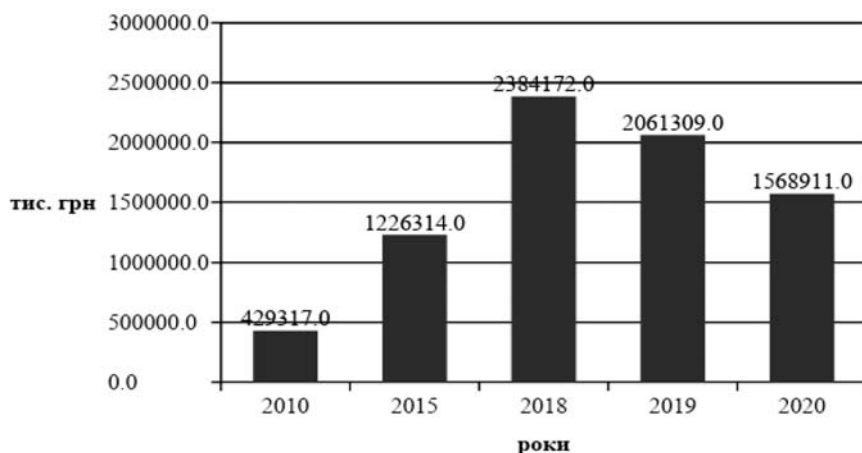

Рис. 5. Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг Миколаївської області

Джерело: побудовано з використанням даних [8].

ляється сільськогосподарськими підприємствами, в тому числі фермерськими господарствами.

Під посіви сільськогосподарських культур відводилося понад 85% ріллі, використовувалося близько 7% трудових ресурсів, капітальні інвестиції набули тенденції до зменшення.

Продукція рослинництва є нині найбільш рентабельним видом продукції сільське господарство. Реалізація продукції рослинництва дозволяє отримати основну частину прибутку на сільськогосподарських організаціях.

Незважаючи на сприятливі умови для ведення галузей рослинництва, важливе значення, яке вони мають для розвитку сільського господарства, їх відносні розміри в останні роки скорочуються, що є негативною тенденцією.

Література:

1. Офіційний сайт Уманського НУС. Стан галузі та перспективи розвитку рослинництва. URL: <https://crops.udau.edu.ua/ua/navchannya/cikavo/stan-galuzi-ta-perspektivi-rozvitku-roslinnictva.html> (дата звернення: 20.02.2024).

2. Андрийчук В. Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 5—21.

3. Іваненко Т. Я., Лаврова О. М., Чиж Ю. О. Напрями розвитку зерновиробництва на інноваційній основі. Економіка та суспільство. 2016. № 6. С. 65—70.

4. Кушнірук В. С., Сирцева С. В. Тенденції розвитку виробництва та реалізації продукції рослинництва аграрними підприємствами Миколаївської області. Modern Economic. 2018. № 7. С. 98—106. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/> (дата звернення: 20.02.2024).

5. Червен І.І., Шебаніна О.В. Основні напрями оптимізації обсягів виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2007. Вип. 2 (40). С. 3—10.

6. Виробництво продукції рослинництва на Миколаїщині знизилось на 70%. URL: <https://kurkul.com/news/569-virobnitstvo-produktsiyi-roslinnitstva-na-mikolayinschini-znizilos-na-70> (дата звернення: 20.02.2024).

7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Миколаївській області. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2024).

8. AgroPortal.ua. Всупереч умовам ризикованого землеробства Миколаївщина лідує за показниками виробництва. URL: [https://agroportal.ua/publishing/analitika/indeks-apk-](https://agroportal.ua/publishing/analitika/indeks-apk-vopreki-usloviyam-riskovannogo-zemledeliya-nikolaevshchina-lidruet-po-pokazatelyam-proizvodstva)

[vopreki-usloviyam-riskovannogo-zemledeliya-nikolaevshchina-lidruet-po-pokazatelyam-proizvodstva](https://agroportal.ua/publishing/analitika/indeks-apk-vopreki-usloviyam-riskovannogo-zemledeliya-nikolaevshchina-lidruet-po-pokazatelyam-proizvodstva) (дата звернення: 20.02.2024).

9. Клочан І. В., Потриваєва І. А. Сучасний стан та основні напрями підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в Миколаївській області. Агросвіт. 2019. № 24. С. 35—41.

References:

1. The official website of the Uman University of Applied Sciences. (2022), "The state of the industry and prospects for the development of crop production", available at: <https://crops.udau.edu.ua/ua/navchannya/cikavo/stan-galuzi-ta-perspektivi-rozvitku-roslinnictva.html> (Accessed: 20.02.2024).

2. Andriychuk, V. G. (2014), "Problem aspects of regulating the functioning of agro-industrial companies", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 5—21.

3. Ivanenko, T. Ya., Lavrova, O. M., and Chyzh, Yu. O. (2016), "Directions for the development of grain production on an innovative basis", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 6, pp. 65—70.

4. Kushniruk, V. S. and Syrtseva, S. V. (2018), "Trends in the development of production and sale of plant products by agricultural enterprises of the Mykolaiv region", *Modern Economic*. [Online], vol. 7, pp. 98—106. available at: <https://modecon.mnau.edu.ua/> (Accessed: 02/20/2024).

5. Cherven I.I. and Shebanina O.V. (2007), "The main directions of optimization of domestic agricultural production volumes", *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya*, Vol. 2 (40), pp. 3—10.

6. kurkul.com (2015), "The production of plant products in the Mykolayin region decreased by 70%", available at: <https://kurkul.com/news/569-virobnitstvo-produktsiyi-roslinnitstva-na-mikolayinschini-znizilos-na-70> (Accessed: 20.02.2024).

7. Official website of the Main Department of Statistics in the Mykolaiv region. (2024), available at: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> (Accessed: 20.02.2024).

8. AgroPortal.ua. (2021), "Contrary to the conditions of risky agriculture, Mykolaiv Oblast leads in terms of production indicators", available at: <https://agroportal.ua/publishing/analitika/indeks-apk-vopreki-usloviyam-riskovannogo-zemledeliya-nikolaevshchina-lidruet-po-pokazatelyam-proizvodstva> (Accessed: 02/20/2024).

9. Klochan I. V., and Potriveva I. A. (2019), "Current state and main directions of increasing the efficiency of agricultural production in the Mykolaiv region", *Ahrosvit*, vol. 24, pp. 35—41. *Стаття надійшла до редакції 06.03.2024 р.*

УДК 63:5995

С. В. Беліменко,

аспірант, Інститут агроекології та природокористування НААН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6873-6133>

Н. І. Паляничко,

д. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу інституціонального забезпечення природокористування,

Інститут агроекології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2230-9634>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.149

СТРУКТУРА ФІСКАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

S. Belimenko,

Postgraduate student, Institute of Agroecology and Nature Management of the National Academy of Sciences of Ukraine

N. Paliyachko,

Doctor of Economic Sciences, Senior researcher, Leading researcher of the Department of Institutional Support for

Nature Management, Institute of Agroecology and Nature Management of the National Academy of Sciences of Ukraine

THE STRUCTURE OF THE FISCAL MECHANISM IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF BALANCED FORESTRY LAND USE

У статті досліджено сутність категорії і проблеми оподаткування в лісовому господарстві. Проведено порівняння податкової системи лісового господарства України та Польщі. Здійснено аналіз структурних елементів податкової політики. Визначено, що в Україні підприємства лісової галузі, сплачуючи рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів та земельний податок на лісові землі, тобто має місце подвійне оподаткування. Здійснено аналіз справляння ренти за спеціальне використання лісових ресурсів, та аналіз структури земельного податку на лісові землі. Запропоновано внести зміни в чинну систему оподаткування земель лісогосподарського призначення, впровадити Єдиний лісовий податок. Адже, на сьогодні, лісові господарства піддаються подвійному оподаткуванню та віддають значні кошти з чистого прибутку (доходу) до бюджету, що гальмує їх економічний розвиток.

The article examines the state and problems of taxation in forestry. At the current stage, a serious problem of a high level of taxation has arisen in Ukraine, which affects both individuals and enterprises, in particular forestry. This tax policy has a negative impact on economic development, especially in times of war and the future recovery of the country, and can threaten the economic, social and ecological condition of forests. Therefore, the importance of research on the use of fiscal regulation tools in forestry is of particular importance. This especially applies to lands designated for forestry, which are an integral part of the country's land resources. The rational use of fiscal mechanisms in the field of forestry will free up funds for other purposes and stimulate the economic development of enterprises in this field. The study highlights the problem of high tax pressure, which limits the financial capabilities of enterprises. The directions and application of tax legislation regarding forestry, which remain insufficiently relevant and do not stimulate investment, hinder the completeness and efficiency of the fiscal system.

In the article was made comparison of the forestry tax system of Ukraine and the Poland. An analysis of the structural elements of the tax policy was carried out. It was determined that in Ukraine, forestry enterprises that pay rent for the special use of forest resources in the budget receive insignificant funding from the state budget, which does not correspond to the amount of taxes paid. An analysis of the payment of rent for the special use of forest resources, expenditures on forestry was carried out.

It is proposed to make changes to the current system and implement taxation of forestry land according to the experience of foreign countries. After all, today the main goal of this payment, which is aimed at financing the restoration of forest resources, road construction, reforestation and afforestation, protection and protection of forests in Ukraine, is not being achieved.

It is considered expedient to develop a new fiscal mechanism according to the scheme: the area in hectares divided by the percentage of the cost of an impersonal cubic meter of sold wood, i.e. ("round") second-grade pine. Thus, there is no rational benefit in underestimating the assortment of wood — one way or another, the tax is paid at a single rate. This will simplify the tax administration procedure and reduce corruption risks. Such a mechanism will stimulate the balanced use of forestry lands, because the fee will be paid for the area that is in use, and not for the cubic meters of wood.

Ключові слова: ліс, лісове господарство, рента за використання лісових ресурсів, землі лісогосподарського призначення, податки.

Key words: rent for the use of forest resources, forest lands, taxes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі в Україні значної уваги набула тема високого фіскального навантаження, як на фізичних осіб, так і на суб'єктів господарювання, зокрема на лісові господарства. Така податкова політика негативно впливає на економічний розвиток, а у тяжкий період війни та майбутнього повоєнного відновлення України становитиме загрозу для економіко-соціального розвитку та екологічного стану лісів.

Таким чином, особливої актуальності набувають дослідження щодо використання інструментів фіскального регулювання збалансованого лісогосподарського природокористування. Зокрема, це стосується земель лісогосподарського призначення, які є невід'ємною складовою структури земельного фонду країни. Ефективний фіскальний механізм щодо лісових господарств дозволить звільнити кошти, які, натомість, зможуть залучатися до обігових фінансових ресурсів підприємств лісогосподарської галузі, що стимулюватиме їх економічне зростання та раціональне природокористування. В дослідженні розкрито проблему високого податкового навантаження, яке зменшує кількість обігових коштів підприємств галузі. Фіскальна спрямованість та застарілість податкового законодавства щодо лісових господарств гальмує інвестиційну активність, унеможлиблює повноцінне та ефективне виконання завдань, покладених на фіскальну систему.

Головною передумовою раціонального використання природних ресурсів і збереження навколишнього природного середовища є платна основа їх використання. Плата за землі лісогосподарського призначення (рентна плата за використання лісових ресурсів) — одна з основних функцій стимулювання раціонального лісокористування. Однак, разом з тим, з лісових господарств стягується земельний податок, що призводить до подвійного оподаткування, яке, в свою чергу, зовсім не відповідає принципам ринкової економіки.

Удосконалення системи оподаткування лісових земель шляхом формування Єдиного лісового податку та усунення подвійного оподаткування є вимогою рішення Ради національної безпеки та оборони України від 29 вересня 2022 року, введеного в дію Указом Президента України від 29 вересня 2022 року № 675/2022 (далі — Рішення РНБО).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В сучасних умовах господарювання відслідковується тенденція інтенсивного знищення лісів внаслідок нераціонального ведення лісового господарства, російського військового вторгнення, вирубки лісів тощо. Зміни клімату та погіршення екології планети потребують впровадження глобальних програм ресурсозбереження і розробки нових підходів до природокористування у лісовому господарстві. Одним із таких підходів є розробка удосконаленого фіскального механізму щодо лісгоспів, що може стимулювати їх економічний розви-

ток, що, в свою чергу, сприятиме процесам лісо-відновлення та лісозбереження.

Організація виробничого процесу в лісовому та сільському господарствах вимагає однієї з обов'язкових умов — наявності землі, яка є просторовим базисом (розміщені лісові масиви, будинки, споруди виробничого та невиробничого призначення) і основним засобом одночасно. На думку А.М. Бобка, збільшення вартості деревного приросту зумовлено постійним підвищенням цін на деревину та землю, що можна розглядати з погляду інвестування в наявні угіддя лісового господарства. У такому разі земельні та лісові ресурси розглядаються не як виробничі фактори, а як об'єкти для інвестування капіталу власника у це майно. У цих випадках лісове господарство відрізняється від сільського тим, що приріст вартості пов'язаний зі зростанням вартості на самі земельні ділянки, а не з продукцією, що отримується в процесі здійснення діяльності. Значення землі в лісовому господарстві ключове, незважаючи на те, що земля і лісові ресурси в лісовому законодавстві України ототожнюються [1].

Останні дослідження та публікації, зокрема праці Фурдичка О.І., Паляничко Н.І., Гаврилюка О.О., Мороза В.П., вказують на те, що питання оподаткування земель та управління ресурсними платежами стали об'єктом уваги. Зазначено, що через необхідність євроінтеграційних процесів і статус країни-кандидата в Європейському Союзі необхідно досліджувати та впроваджувати європейський досвід у сфері лісового господарства для забезпечення збалансованого землекористування. Одним із засобів досягнення цієї мети вважається поліпшення механізму оподаткування земель лісогосподарського призначення. Вивчення зарубіжного досвіду реформ у лісовому господарстві та удосконалення системи оподаткування в умовах ринкової економіки проведено в роботах А. Бобка, О. Дребот, О. Гаврилюка, І. Лицура, В. Мороза, С. Мельника, О. Фурдичка, М. Шершуна тощо [2; 3].

Незважаючи на велику увагу дослідників до питань реформування та удосконалення системи оподаткування лісового господарства, залишається чимало невирішених проблем і необговорених питань, зокрема щодо адміністрування ресурсних платежів і застосування їх механізмів у лісовому та сільському господарствах. Деякі норми законодавства України не відповідають економічній суті платежів і потребують суттєвого удосконалення. Дослідженням особливостей оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах

змін податкового законодавства присвячені праці таких науковців як Н.І. Паляничко, К.В. Гривнак, О.О. Гаврилюк, О.І. Фурдичко, С.О. Мельник, І.М. Лицур та інші.

Методологічною основою даного дослідження є фундаментальні принципи економіки природокористування та лісового господарства, а також загальнотеоретичні методи наукового пізнання. Ці принципи і методи знаходять своє відображення в працях видатних українських вчених, які вивчають питання забезпечення збалансованого землекористування для лісогосподарських земель.

В дослідженні використано наступні методи: діалектичний метод пізнання для аналізу законодавчих та нормативних актів і наукових праць вчених щодо проблематики функціонування фіскального механізму в контексті лісогосподарського землекористування; синтез і логічне узагальнення концептуальних основ необхідності і передумов забезпечення стабільного фіскального механізму щодо земель лісогосподарського призначення; монографічний метод для виявлення чинників удосконалення інструментів; метод аналогій (перенесення закономірностей розвитку одного процесу з певними поправками на інший процес чи територію); статистичний метод (грунтується на кількісних показниках, які дають можливість зробити висновок щодо необхідності раціонального оподаткування); метод порівняльного аналізу (аналіз найбільш актуальних проблем функціонування економічних та фінансових інструментів фінансово-економічного механізму оподаткування земель лісогосподарського призначення); графічний метод; трендовий аналіз (визначення основної тенденції динаміки показників); абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Інформаційну базу дослідження становлять матеріали та офіційні дані: Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державної податкової служби України, Глобальної оцінки лісових ресурсів ФАО 2020, Моніторингу земельних відносин в Україні, Forest Stewardship Council, а також звітність Державного агентства лісових ресурсів України за 2018—2022 рр., звіти про використання паспортів бюджетних програм, бюджетні запити, дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених із питань сталого лісогосподарського землекористування, матеріали власних досліджень тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Аналіз основних змін у системі оподаткування лісогосподарських підприємств та визначення шляхів оптимізації податкового навантаження є головною метою дослідження. Дослідження охоплює теоретичні та методологічні аспекти даної проблематики, а також спрямоване на пошук конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на поліпшення фіскального механізму для досягнення збалансованого лісогосподарського землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конституція України, на відміну від інших держав, однозначно визнає український народ (усіх громадян України) єдиним і абсолютним власником землі та її природних ресурсів як природних об'єктів права власності — основного національного багатства, яке де-юре перебуває під особливою охороною держави [4].

Згідно зі ст. 7 Лісового кодексу України ліси, які ростуть в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу право власності на ліси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Статтею 206 Земельного кодексу України визначено, що використання землі в Україні є платним. Об'єктом плати за землю є земельна ділянка. В свою чергу, плата за землю — це обов'язковий платіж, що справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності.

Відповідно до статті 251 Податкового кодексу України, Рентна плата складається, в тому числі з рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. Платниками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі — юридичні особи, їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи, постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи з джерел їх походження з України або виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, фізичні особи (крім фізичних осіб, які мають право безоплатно без видачі спеціального дозволу використовувати лісові ресурси відповідно до лісового законодавства), а також фізичні особи -підприємці, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісо-

рубного квитка або лісового квитка) або відповідно до умов договору довгострокового тимчасового користування лісами.

Об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання лісових ресурсів є: деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;

деревина, заготовлена під час проведення заходів: щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей. Або з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;

другорядні лісові матеріали;

побічні лісові користування;

використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

Умови спеціального використання лісових ресурсів визначено Порядком спеціального використання лісових ресурсів та Порядком видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 761 "Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів", із змінами та доповненнями.

Відповідно до статей 29 та 64 Бюджетного кодексу України, із змінами, внесеними Законом України від 17 вересня 2020 року № 907-ІХ "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України", до доходу загального фонду державного бюджету та бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад належить рентна плата, яка перераховується платниками рентної плати на рахунки, відкриті в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів.

Окрім цього, згідно з статтею 274 ПКУ підприємства лісогосподарської галузі сплачують земельний податок на лісові землі. Ставка податку за земельні ділянки, у тому числі право на які фізичні особи мають як власники земельних часток (паїв), нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється для лісових земель — не більше 0,1% від їх нормативної грошової оцінки. Ставка податку для лісових земель (нормативну грошову оцінку яких не проведено) відповідно до 277 статті ПКУ встановлюється у розмірі не більше 0,1% від нормативної грошової оцінки площі ріллі по області. Таким чином, можна зробити висновок про подвійне оподаткування земель лісогосподарського призначення.

Рис. 1. Структура фіскального механізму щодо лісових господарств

Джерело: виконано авторами на основі Податкового кодексу України.

Загалом структура оподаткування лісових господарств наведена на рис. 1. Окрім цього варто зазначити те, що лісові господарства сплачують Єдиний соціальний внесок, військовий збір та інші податки, передбачені податковим законодавством України.

Аналізуючи фінансові результати діяльності підприємств Державного агентства лісових ресурсів України та Державного підприємства Ліси України, спостерігаємо збільшення податкових платежів за період 2019—2022 рр. (здебільшого як результат інфляції), а також високу зношеність основних засобів підприємств галузі. Здійснене порівняння податкових надходжень від підприємств лісової галузі з їх доходами та ступенем зносу основних засобів виробництва дає можливість зробити висновок, що високе податкове навантаження разом з недостатнім фінансуванням з боку держави гальмують економічний розвиток лісгоспів та не дають змоги оновити засоби виробництва, що, як наслідок, погіршує стан збалансованості лісгосподарського землекористування [5].

Аналіз фінансових звітів Державного агентства лісових ресурсів України показує залежність між рівнем податкових надходжень та поступовим збільшенням ступеня зносу основних засобів виробництва підприємств галузі. Збільшення доходу при значному вилученні прибутку у вигляді податків не сприяє економічній та екологічній ефективності лісгосподарського землекористування [11]. Так, частина чистого прибутку (доходу), що відраховується державними лісгосподарськими, лісозахисними, іншими підприємствами, які належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів, до державного бюджету,

визначається у розмірі 50 % за умови спрямування ними 30 % чистого прибутку (доходу) від своєї діяльності на придбання необоротних активів, необхідних для здійснення заходів з охорони, захисту, використання та відтворення лісів [12]. Податок на чистий прибуток від лісових доходів накладає більш тяжке податкове навантаження на менш продуктивні землі [13]. Зазначене обмежує можливості держлісгоспів здійснювати за рахунок власних коштів модернізацію виробничих потужностей та технічне переоснащення, що спричиняє прискорення процесу морального та фізичного спрацювання матеріально-технічної бази лісгосподарського виробництва, послаблює мотивацію інвестиційних надходжень [14].

Розглядаючи динаміку параметрів доходів, об'ємів податкових надходжень, можна зробити висновок про надзвичайно високий рівень податкового навантаження, значну частину якого складає рентна плата. Деякі вітчизняні вчені вважають механізм ренти перспективним та таким, що потребує залучення системи науково обґрунтованих принципів, а впровадження плати на рентній основі відкриває значний потенціал гнучкості еколого-економічного механізму досягнення збалансованого рівня землекористування [6; 7]. Проте сучасна економічна ситуація та необхідність створення Єдиного лісового податку, закріплена рішенням РНБО, вказують на застарілість такого фіскального механізму як рентна плата, саме по відношенню до лісових господарств. З економічної точки зору, зависокі податки гальмують економічний розвиток підприємств, що, у свою чергу, не сприяє збалансованому лісгосподарському землекористуванню. Окрім цього, адміністрування цих податків часто-густо виходить до-

Таблиця 1. Аналіз фінансово-економічного стану підприємств ДАЛРУ за регіонами України за період з 2019 по 2022 рік

Регіон	Чистий дохід підприємств тис. грн	Сплачено податків підприємствами тис. грн	Оподаткування у % від доходу підприємств	Знос основних засобів виробництва підприємств*
2022 рік				
Полісся	8 589 588	3 245 157	38 %	63 %
Лісостеп	7 944 382	3 637 136	46 %	56 %
Степ	599 787	292 383	48 %	72 %
Карпати	5 849 362	2 235 529	38 %	61 %
Інші підприємства	350 556	171 141	49 %	66 %
Загалом	23 333 675	9 581 346	41 %	61 %
				*дані станом на 01.01.2023 року
2020 рік				
Полісся	5 535 189	2 157 246	39 %	63 %
Лісостеп	5 038 287	2 219 474	44 %	63 %
Степ	595 921	326 701	55 %	72 %
Карпати	3 292 720	1 370 068	42 %	62 %
Інші підприємства	241 595	116 660	48 %	60 %
Загалом	14 462 117	6 073 489	42 %	62 %
				*дані станом на 01.01.2021 року
2019 рік				
Полісся	5 694 842	2 124 661	37 %	59 %
Лісостеп	5 319 690	2 308 005	43 %	56 %
Степ	611 477	322 335	53 %	70 %
Карпати	3 355 359	1 373 974	41 %	57 %
Інші підприємства	228 494	111 432	49 %	50 %
Загалом	15 209 862	6 240 398	41 %	58 %
				*дані станом на 01.01.2020 року

Джерело: систематизовано авторами на основі статистичних даних Держлісагентства [5].

рождим, аніж сам податок, що є не вигідним як для держави, так і для самих підприємств галузі.

Необхідно зазначити, що заміна переважної більшості податків і зборів Єдиним податком на землю для лісогосподарських підприємств на зразок застосування фіксованого сільськогосподарського податку до сільськогосподарських суб'єктів господарювання не є вирішенням проблеми повною мірою. Це може одночасно призвести до порушення балансу фінансової системи через відсутність безпосереднього зв'язку земельного податку з результатами господарської діяльності власників землі та обсягом необхідних державних витрат. Тому, в цьому випадку, економічна оцінка земельних ділянок, вкритих лісовою рослинністю або призначених для вирощування лісу, повинна враховувати лише переважаючі види її використання, які приносять реальні доходи [7].

Вважається за необхідне розробити Єдиний податок для лісових господарств, який замінить застарілу ренту та земельний податок. При цьому Єдиний податок має знаходитись в залежності від ринкової вартості одного знеособленого кубічного метру реалізованої деревини тобто сосни другого сорту, що вважається найпоширенішим видом деревини на тери-

торії України. Грунтуючись на досвіді міжнародних партнерів, варто докласти необхідних зусиль, щоб започаткувати в нашій державі модель, близьку до таких країн як Польща. Польська практика у сфері оподаткування лісових господарств є важливою для України, так як Польща є не лише найближчим сусідом, з яким Україну пов'язує безліч економічних, політичних та інших зв'язків, але й прикладом впровадження успішних економічних реформ. Свого часу Польща опинилась в схожому економічному становищі, й успішно пройшла процес переходу до ринкової економіки, в тому числі й у сфері лісових господарств та їх оподаткування. Основу польського законодавства в галузі оподаткування лісових господарств складає закон "Про ліси", який запроваджує спеціальний лісовий податок. Згідно з законом, об'єкт оподаткування — лісова площа в гектарах. В свою чергу, розрахунок останньої відбувається з використанням перевідних коефіцієнтів. Ставка податку за один перевідний гектар лісової площі розраховується базуючись на середній ціні 1 м³ пиловника хвойних порід. У Польщі розрахунок лісового податку на гектар залежить від грошового еквівалента 0,22 м³ деревини, яка розрахована на основі середньої ціни продажу деревини [15]. Після вне-

Таблиця 2. Прогноз оподаткування підприємств ДАЛРУ при застосуванні ставок нового Єдиного лісового податку

	Прогнозований чистий дохід підприємств тис. грн	Прогнозований об'єм сплачених податків підприємствами тис. грн	Оподаткування у % від доходу підприємств
Загалом	26 927 014	7 926 917	29%

Джерело: розраховано авторами на основі статистичних даних Держлісагентства та власних розрахунків [5].

сення платежів до держбюджету, у Польщі суб'єкт господарювання має у середньому 122,7 євро на 1 га лісів, що становить 99,4% від загальної суми доходів в розмірі 123,4 євро на 1 га лісів. Отже, для універсалізації підходів до удосконалення національної податкової системи можна розглянути використання досвіду Польщі у стимулюванні збалансованого лісогосподарського землекористування, де податок сплачується незалежно від фінансових результатів лісогосподарської діяльності. Такий підхід може стати основою для подальшого удосконалення системи оподаткування в Україні.

Запропонована формула обчислення ставки Єдиного лісового податку: площа в гектарах, поділена на % вартості знеособленого кубічного метру реалізованої деревини, де X — ставка податку, A — площа в гектарах, B — відсоток вартості знеособленого кубічного метру реалізованої деревини.

$$X = A \div B \quad (1),$$

X — ставка Єдиного податку для лісових господарств, A — площа лісового господарства в гектарах, B — відсоток вартості знеособленого кубічного метру реалізованої деревини.

Наведемо умовний приклад, який не враховує пільги для лісів віком до 40 років (молодняку) шляхом розрахунку прогнозу фінансово-економічного стану підприємств ДАЛРУ на 2024 рік. Згідно з звітом Держлісагентства за 2022 рік загальна площа земель, які перебувають у постійному користуванні лісових господарств складає 6911 тис. га. За 2022 рік вартість знеособленого кубічного метру реалізованої деревини складає 1740 грн [5], враховуючи індекс інфляції за 2023 та прогнозований індекс інфляції на 2024 рік обчислено вартість знеособленого кубометру реалізованої деревини, що становитиме 2008 грн. Таким чином умовна ставка Єдиного лісового податку складе 1147 грн/га. Прогнозований обсяг оподаткування підприємств ДАЛРУ на 2024 рік за умови застосування ставок нового Єдиного лісового податку наведена в табл. 2.

Порівнюючи суму нинішніх податкових платежів лісових господарств (див. табл. 1) та прогноз оподаткування підприємств Держліса-

гентства (див. табл. 2), спостерігаємо суттєве зниження податкового навантаження. Це дозволить державним лісогосподарським підприємствам оновити основні засоби виробництва, сприятиме подоланню фінансових обмежень в частині придбання сучасного високотехнологічного лісогосподарського обладнання що, у свою чергу, дасть поштовх економічному розвитку.

Таким чином, розмір податку буде залежати лише від вартості деревини та площі господарств, а не від об'ємів заготівель. При цьому, обсяги податкових надходжень до бюджетів зменшаться, а вивільнені кошти дадуть потужний поштовх для розвитку лісових господарств як в економічному аспекті, так і в аспекті збалансованого лісогосподарського землекористування. Державна підтримка у вигляді звільнення від оподаткування пропонується для "молодих" лісів, віком до 40 р., а також лісів історичного, культурного та рекреаційного значення. Окрім цього, регулюючи відсоткову ставку від вартості знеособленого кубічного метру реалізованої деревини, держава матиме змогу гнучкого та швидкого регулювання об'єму податкових надходжень, від менших до більших.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ефективність фіскального механізму як стимулюючого фактору збалансованого лісогосподарського землекористування залежить від його актуальності. Нині в Україні існує два види податку для лісових господарств: земельний податок як складова плати за спеціальне використання лісових ресурсів та рентна плата. Вбачаємо ці механізми доволі застарілими та такими, що не відповідають концепції ринкової економіки. Також низька ефективність останніх сприяє погіршенню стану збалансованості лісогосподарського землекористування.

Більшість держав, які володіють успішно-функціонуючими лісовими господарствами, користуються стимулюючими фіскальними механізмами, що в свою чергу, позитивно впливає на стан збалансованого лісогосподарсько-

го землекористування. Аналізуючи сучасний стан лісових господарств України, є доцільним переглянути не лише структуру фіскального механізму, а й методи та інструменти ведення фіскальної політики з метою ефективного забезпечення суспільних, економічних, екологічних та інших інтересів як держави, так і інших учасників лісогосподарського землекористування.

Вбачається доцільним розробити новий фіскальний механізм за схемою: площа в гектарах, поділена на відсоток вартості знеособленого кубічного метру реалізованої деревини, тобто ("кругляка") сосни другого сорту. Таким чином, відсутня раціональна вигода в занижуванні сортименту деревини — так чи інакше податок сплачується за єдиним тарифом. Це спростить процедуру адміністрування податку та скоротить корупційні ризики. Такий механізм стимулюватиме збалансоване використання лісогосподарських земель, адже плата справлятиметься за площу, яка знаходиться в користуванні, а не за кубометри деревини. Можливе також звільнення від податку молодих лісових насаджень (до 30 або 40 років), що, в свою чергу, спонукатиме користувачів вирощувати молоді ліси, займатися рекреацією, відновлювати біорізноманіття, що також сприятиме розвитку збалансованого лісогосподарського землекористування. Перспективами подальших досліджень будуть опрацювання алгоритму розподілу платежів між державним та місцевими бюджетами.

Література:

1. Бобко А.М. Економіка лісівництва починається з використання земельних угідь за призначенням. *Економіка України*. 2014. № 5. С. 80—92.
2. Гаврилук О.О., Костюкевич В.В. Зарубіжний досвід оподаткування підприємств лісового господарства. *Економічні науки*. 2019. № 16. С. 37—43.
3. Мельник С.О. Аналіз системи прав власності на лісові ресурси і земельні ділянки лісового фонду в Україні. *Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість*. Львів: Укр ДЛТУ, 2002. С. 123—129.
4. Ковалів О.І. Синтез правових аспектів як методологічних засад землеприродокористування, що ґрунтуються на чинних земельних нормах Конституції України. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 1. С. 18—27.
5. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного агентства лісових ресурсів

України за 2018—2022 рік. Державне агентство лісових ресурсів України, 2022.

6. Фурдичко О.І., Паляничко Н.І. Особливості рентабельного регулювання фінансового забезпечення землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 1. С. 6—10.
7. Ткачів С.М. Оподаткування лісового господарства: проблеми і перспективи. *Агросвіт*. 2017. № 14. С. 50—54.
8. Лицур І.М. Територіальна організація лісового комплексу України в умовах трансформації продуктивних сил: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.06. Київ, 2016. 38 с.
9. Мороз В.П. Досвід зарубіжних країн щодо оподаткування лісового господарства: еколого-економічні аспекти. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 5. С. 86—90.
10. Фурдичко О.І., Бобко А.М. Землі лісогосподарського призначення в еколого-економічних вимірах при землевпорядкуванні. *Збалансоване природокористування*. 2013. № 23. С. 5—13.
11. Дребот О.І., Паляничко Н.І., Данькевич С.М. Оподаткування лісогосподарських підприємств України у контексті збалансованого землекористування. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 2 (63), ч. 2. С. 215—233. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020>
12. Про внесення змін до пункту 1 Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 718. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-2021-%D0%BF#n5> (дата звернення: 27.02.2024).
13. Chang Sun. Forest property taxation under the generalized Faustmann formula. *Forest Policy and Economics*. 2018, Vol. 88: 38 45. DOI: 10.1016/j.forpol.2017.12.008.
14. Фурдичко О.І., Дребот О.І., Паляничко Н.І., Данькевич С.М. Інструменти фінансово-економічного механізму збалансованого використання земель лісогосподарського призначення України. *Облік і фінанси*. 2020. № 4 (90). С. 144—157. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-4\(90\)-144-157](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-4(90)-144-157).
15. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні / НАН України. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"; наук. редактор І.З. Сторонянська. Львів, 2018. 106 с. (Серія "Проблеми регіонального розвитку"). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180703.pdf>, (дата звернення 27.02.2024).

References:

1. Bobko, A.M. (2014), "Forestry economics begins with the use of land for its intended purpose", *Economy of Ukraine*, vol. 5, pp. 80.

2. Gavrilyuk, O.O. and Kostyukevich, V.V. (2019), "Foreign experience of taxation of forestry enterprises", *Economic sciences*, vol. 16, pp. 37—43.

3. Melnyk, S.O. (2002), "Analysis of the system of property rights to forest resources and land plots of the forest fund in Ukraine", *Lisove hospodarstvo, lisova, paperova i derevoobrobna promyslovishtvo* [Forestry, forest, paper and woodworking industry], UkrDLTU, Lviv, Ukraine, pp. 123—129.

4. Kovaliv, O.I. (2023), "Synthesis of legal aspects as methodological foundations of land and nature use, based on the current land norms of the Constitution of Ukraine", *Balanced nature using*, vol. 1, pp. 18—27.

5. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2022), *Materialy schodo pidsumkiv roboty pidpriemstv Derzhavnoho ahentstva lisovykh resursiv Ukrainy za 2018—2022 rik* [Materials of the results of the work of the enterprises of the State Agency of Forest Resources of Ukraine for 2019—2022], Kyiv, Ukraine.

6. Furdychko, O. I. and Palianychko, N. I. (2017), "Peculiarities of rent regulation of financial support of land use", *Balanced nature using*, vol.1, pp. 6—10.

7. Tkachiv, S.M. (2017), "Forestry taxation: problems and prospects", *Agroworld*, vol. 14, pp. 50—54.

8. Lytsur, I.M. (2016), "Territorial organization of the forest complex of Ukraine in conditions of transformation of productive forces", Abstract of Ph.D. dissertation, economy, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

9. Moroz, V.P. (2010), "The experience of foreign countries in forestry taxation: ecological and economic aspects", *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 5, pp. 86—90.

10. Furdychko, O.I. and Bobko, A.M. (2013), "Forestry lands in ecological and economic dimensions during land management", *Balanced nature using*, vol. 23, pp. 5—13.

11. Drebot, O.I. and Palianychko, N.I. and Dankevych, S.M. (2020), "Taxation of forestry enterprises of Ukraine in the context of balanced land use", *Efficiency of public administration*, vol. 2, pp. 215—233. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020>

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On making changes to paragraph 1 of

the Procedure for deducting part of the net profit (income) to the state budget by state unitary enterprises and their associations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-2021-%D0%BF#n5>, (Accessed 14 July 2021).

13. Chang, S.(2018), "Forest property taxation under the generalized Faustmann formula", *Forest Policy and Economics*, vol. 88, pp. 38—45. DOI: 10.1016/j.forpol.2017.12.008

14. Furdychko, O.I. and Drebot, O.I. and Palianychko, N.I. and Dankevych, S.M. (2020), "Tools of the financial and economic mechanism of the balanced use of forestry lands of Ukraine", *Accounting and finance*, vol. 4, pp. 144—157. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-4\(90\)-144-157](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-4(90)-144-157)

15. Storonianska, I.Z. (2018), *Mekhanizmy administratyvno-finansovoi detsentralizatsii: svitovi praktyky ta napriamky ikh implementatsii v Ukraini* [Mechanisms of administrative and financial decentralization: world practices and directions of their implementation in Ukraine], National Academy of Sciences of Ukraine. DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho, Lviv, Ukraine, [Online], available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180-703.pdf>, (Accessed 27 February 2024).

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України

з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України

від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 332.2:332.3

О. С. Занчук,
аспірант кафедри земельного кадастру,
Львівський національний університет природокористування, Львів, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3775-8075>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.158

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ІНТЕГРОВАНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ

O. Zanchuk,
Postgraduate student of the Department of Land Cadastre, Lviv National Environmental University, Lviv, Ukraine

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE INTEGRATED PLANNING OF LAND USE DEVELOPMENT: FEATURES IN FOREIGN COUNTRIES AND UKRAINE

У статті розглядаються особливості інституціонального середовища інтегрованого планування розвитку землекористування в зарубіжних країнах та Україні. З'ясовано, що термін інтегроване планування розвитку землекористування містить дві важливі характеристики: "інтегрованість" та "розвиток землекористування". Розвиток землекористування пов'язаний із землепорядним, містобудівним, ландшафтним та іншими видами планування. Визначено, що інтегрованість, означає врахування при плануванні розвитку землекористування різних сфер життєдіяльності (економіки, містобудування, екології, ландшафту) та залучення широкого кола заінтересованих сторін (територіальних громад, громадських ініціатив, представників влади). Зарубіжне інституціональне середовище планування землекористування у своїй більшості пов'язане із регулюванням зонування земель та плануванням на різних ієрархічних рівнях. Західні системи зонування є насамперед інтегрованою системою планування розвитку землекористування (правове зонування), де головною метою є необхідність чіткого визначення обсягів обмеження прав будь-якого суб'єкта на використання нерухомості на користь спільноти. Українська практика і законодавство не сформували інституцію зонування земель, як складне багатоаспектне поняття: як правова інституція, як механізм регулювання земельних відносин і господарської та іншої діяльності і як функцію управління режимом землекористування. В Україні наявні більш менш усталені погляди на зонування земель в цілому та уніфікована термінологія (в основному вчені розглядають зонування земель за їх придатністю і цінністю інших природних ресурсів окремо). І що більш важливо, узгоджене із земельним та природоохоронним законодавством зонування розглядається як необхідний більш широкий підхід, який дозволяє розглядати систему землепорядного планування розвитку землекористування комплексно та системно, з урахуванням його міжгалузевого характеру, що дозволить систематизувати та ув'язати між собою різні види зонування. Обґрунтовано, що інституціональне середовище інтегрованого планування розвитку землекористування в Україні повинно базуватися на зонуванні земель і потребує законодавчо нормативного та методичного забезпечення.

This article delves into the institutional environment of integrated planning of land use development in Ukraine and foreign countries. The concept of integrated planning of land use development is characterized by two important features: integration and land use development. The development of land use is connected to land management, city planning, landscape, and other types of planning. Integration means taking into account different spheres of life, such as economy, city planning, ecology, and landscape, and involving a wide range of stakeholders, including territorial communities, public initiatives, and government representatives when planning land use development. The institutional environment of land use planning in foreign countries is mostly related to the regulation of land zoning and planning at different

hierarchical levels. Western zoning systems are primarily an integrated system of land use development planning (legal zoning), where the main goal is to clearly define the limits in the rights of any subject to use real estate for the benefit of the community. However, in Ukraine, there is no established institution of land zoning as a multifaceted concept. Ukrainian practice and legislation have not established land zoning as a legal institution, a mechanism for regulating land relations and economic and other activities, and as a function of managing the land use regime. Scientists mainly consider land zoning according to the land suitability and the value of other natural resources separately. Zoning that is coordinated with land and nature protection legislation is viewed as a necessary broad approach that allows comprehensive and systematic consideration of the system of land management planning of land use development. It contributes to systematizing and linking different types of zoning. The institutional environment of integrated planning of land use development in Ukraine should be based on land zoning. This requires legislative, regulatory, and methodical support.

Ключові слова: інтегроване планування, розвиток землекористування, зонування земель.
Key words: integrated planning, land use development, land zoning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Земля є основним джерелом добробуту будь-якого суспільства. Вона є не тільки територією в межах держав, а й є місцем проживання населення, головним природним ресурсом, що забезпечує отримання продовольства та сировини для промисловості, базою для розміщення та розвитку поселень, галузей промисловості, транспорту, енергетики, водного та лісового господарства. Земля — це надійний об'єкт вкладення інвестицій, базовий елемент майнових відносин, головна складова ринку нерухомості, основа відносин власності.

Ефективне функціонування земельних відносин пов'язано, перш за все, з особливою роллю землі як головного і основного виробничого ресурсу. Земельні відносини істотно впливають на всю систему суспільних відносин: економіку, політику і навіть ідеологію.

Не випадково Організація Об'єднаних Націй почала приділяти дедалі більшу увагу таким важелям управління земельними ресурсами, як планування та організація раціонального використання земель. Так, доповідь Генерального секретаря ООН на Восьмій сесії комісії зі сталого розвитку населених пунктів (24 квітня — 5 травня 2000 р.) отримала назву "Комплексний підхід до планування та раціонального використання земельних ресурсів".

В Україні планування використання земель визначено главою 30 Земельного кодексу України, яка включає [1]: 1) загальнодержавні програми використання та охорони земель (ст. 177); 2) регіональні програми використання та охорони земель (ст. 178); 3) природно-сільськогосподарське районування земель (ст. 179); 4) зонування земель (ст. 180).

В розвиток вказаних напрямів планування використання земель прийнята Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель [2], якою передбачено, що урахувавши загальнодержавні інтереси, необхідно розробити: "прогноз і пріоритети використання земельних ресурсів; основні напрями використання земель залежно від їх категорій; напрями сталого землекористування; пропозиції щодо раціонального — економічно ефективного та екологічно безпечного використання земель; головні напрями охорони земельних ресурсів; заходи щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, досягнення нейтрального рівня деградації земель; шляхи охорони і відновлення родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення; заходи з адаптації до зміни клімату; узгоджені заходи охорони земель лісового та водного фондів; напрями охорони земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення" [2]. Для реалізації вказаних напрямів використання і охорони земель, секторів економіки землекористування та ієрархічних рівнів планування необхідно застосувати координуючу функцію процесів цілого комплексу елементів системи планування (суб'єкт, об'єкт, предмет, засоби, процес і механізм планування, ієрархічні рівні планування і інші).

Разом з тим, планування розвитку землекористування може здійснюватися в межах територій територіальних громад; за категоріями земель; за галузями економіки; в межах землекористування господарюючих суб'єктів. Термін інтегроване планування розвитку землеко-

ристування містить дві важливі характеристики: "інтегрованість" та "розвиток землекористування". Розвиток землекористування пов'язаний із землепорядним, містобудівним, ландшафтним та іншими видами планування. "Інтегрованість", в нашому випадку, означає врахування при плануванні розвитку землекористування різних сфер життєдіяльності (економіки, містобудування, екології, ландшафту) та залучення широкого кола заінтересованих сторін (територіальних громад, громадських ініціатив, представників влади). Таким чином, формування інтегрованого планування розвитку землекористування та його інституціонального середовища є актуальним напрямом досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — дослідити особливості інституціонального середовища інтегрованого планування розвитку землекористування в зарубіжних країнах та Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За дослідженнями групи українських дослідників під плануванням у загальному розумінні розуміється "... діяльність з оцінювання та перспективної організації ресурсів для досягнення різних завдань і цілей. У конкретизованому вигляді планування є "комплексним процесом, що веде до консенсусу, заснованому на визнанні всіх включених проблем, їх оцінці та визначенні цілей" [3]. Термін "просторове планування" виник в кінці минулого століття і був затребуваний країнами Європейського Союзу (ЄС) при обговоренні та прийнятті спільних рішень в частині раціоналізації землекористування [4], в зв'язку з чим з'явився термін "планування землекористування".

За дослідженнями А.М. Третяка "сутність територіального планування землекористування завжди обумовлена визначенням методів, режимів та видів раціонального землекористування на певній території, оцінюванням стану використання земельних ресурсів, альтернативних моделей та інших природних, соціальних і економічних умов з метою вибору та освоєння видів і типів землекористування, напрямів діяльності, які є найкращими для вирішення поставлених завдань виходячи із наявних територіальних обмежень у використанні земель" [5].

Разом з тим, на думку А.М. Третяка, В.М. Третяк, Т.М. Прядки, і Н.А Третяк, "згідно з теорією планування розвитку, плануванню еконо-

мічного, особливо сталого розвитку землекористування, підлягає не лише економічне зростання, а й інституціональні зміни соціального та екологічного стану відповідної території" [3].

Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" внесені зміни до закону України "Про землеустрій" по відношенню того, що "містобудівна документація, яка одночасно є документацією із землеустрою (комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій)" [6]. Тим самим, до землепорядної документації віднесені "комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад".

Все це, обумовлює необхідність більш глибокого дослідження наукових основ інституціонального середовища інтегрованого планування розвитку землекористування.

Практика іноземних країн показує, що при включенні земельних ділянок у товарно-грошовий обіг необхідна законодавча та економічна підтримка цього процесу, моніторингу планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів й землеустрою, що потребує неабиякого контролю з боку держави.

Один із класиків політекономії Вільям Петті так визначив функції праці та землі: "Праця є батько багатства, земля — його мати" [7]. Управління земельними ресурсами України — це діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, спрямована на регулювання земельних відносин та забезпечення раціонального використання і охорони земельно-го фонду країни.

За весь час свого існування кожна держава формувала свою систему управління земельним фондом, планувала охорону земель та інших природних ресурсів, розробляла заходи щодо підвищення ефективності використання земель, проводила дослідження в галузі екології, права, економіки, землеустрою. Будь-які заходи передусім визначаються кліматом країни, складом ґрунтів, гідрографією тощо.

На підставі Земельного кодексу України та закону України "Про землеустрій" [1, 8] планування та організація раціонального використання земель і їх охорони включає наступні роботи: науково обґрунтованого перерозподілу земель; формування раціональної системи землеволодіння і землекористування з усуненням недоліків у розташуванні земель; створення екологічно сталих ландшафтів і агросистем;

здійснення заходів щодо прогнозування, планування, організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях; природно-сільськогосподарське районування земель; інформаційне забезпечення правового, економічного, екологічного і містобудівного механізму регулювання земельних відносин на національному, регіональному, локальному, господарському рівнях шляхом розробки пропозицій по встановленню особливого режиму і умов використання земель; зонування земель.

Заходи щодо планування та організації раціонального землекористування, а також щодо охорони земельних ресурсів адміністративно-територіальних утворень реалізують у генеральній схемі землеустрою в Україні, схемах землеустрою територій регіонів, схемах землеустрою територіальних громад, схемах використання та охорони земель.

За кордоном немає поняття "землепорядкування", або близькі до нього; в англійській мові є поняття Land Use Planning — планування використання земель, Physical Planning — територіальне планування. Така різниця в поняттях зумовлена історичними причинами, різними особливостями формування земельних відносин та земельної власності, а також різними судженнями вітчизняних та зарубіжних вчених [3, 5]. Розглянемо особливості інституціонального середовища інтегрованого планування використання і охорони земель в США і Німеччині та інших зарубіжних країнах та в Україні.

Наприклад, рівні влади у Фінляндії поділяються на центральний, регіональний та місцевий. У Фінляндії місцевої влади законодавством надано право переважної купівлі нерухомості, це зроблено з метою дотримання інтересів муніципальної влади. Примітно, що у Фінляндії досить сприятлива екологічна обстановка, що позитивно позначається не тільки на якості землекористування, а й якості продукції. Землепорядкування входить до обов'язків державних та місцевих муніципальних властей. Планування землекористування здійснюється на державному, губернському і муніципальному рівнях. Землепорядкування сільських територій орієнтоване на природоохоронні заходи [3].

У Великобританії основний власник землі — королівська влада, у країні як основний вид угод із землею преважає купівля-продаж прав на землю. Сильному контролю з боку держава підлягає зміна дозволеного використання, ос-

кільки це безпосередньо змінює ціну земельну ділянку. Планування території проводиться на всіх рівнях влади — державному, регіональному та місцевому. Великобританія повсюдно використовує принципи територіальне планування (Physical Planning) [3].

Нідерланди — держава, яка займає третє місце у світі з експорту сільськогосподарської продукції. Планування землекористування складає національному, провінційному і муніципальному рівнях влади. Розвиток території здійснюється згідно з державними планами, що розробляються на 10—20 років, більш детальними є провінційні та муніципальні плани, які мають забезпечити стабільність в управлінні земельними ресурсами. У Голландії відбувається постійний оборот земель, тому територіальне планування — основа проведення заходів, пов'язаних із використанням та охороною земель [3]. При вирішенні завдань національного планування застосовується землепорядна класифікація, під час проведення якої враховуються ґрунтові характеристики, гідрологічні умови та клімат та виділяються такі види використання: рілля, пасовища, сади, ліси, природні заповідники, спортмайданчики, малоповерхова житлова забудова, основні дороги.

Таким чином, якщо в Україні територіальне планування розвитку землекористування майже не здійснюється на різних ієрархічних рівнях [3], та й функції планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів як такі почали втрачатися, тоді у зарубіжних країнах, навпаки, проводяться і активно фінансуються.

Західні системи планування розвитку землекористування відповідних територій (правове планування та зонування), мають ряд особливостей у частині встановлення прав на використання об'єктів нерухомості, їх введення та застосування (інструмент планування землекористування органів муніципальної влади) [3].

Так, наприклад, у США розвиток землекористування розпочинався з монофункціональних зон (інструмент міського планування). В його основі закладено принцип розподілу земельних масивів на житлові, комерційні та промислові райони з метою швидкого розвитку населення за рахунок імміграційного припливу. Як показала практика, монофункціональні зони мають негативні економічні наслідки та погіршують соціальний стан населення. Причиною таких негативних наслідків пов'язані з урбанізацією, екологічним забрудненням, расовою та соціально-економічною сегрегацією [9]. Таким чином, (США, Канада) житлові зони

діляться на — житлові приміщення тимчасового розміщення (пансіонати, готелі, санаторії); житлові приміщення, що включають від 2-х і більше квартир, де постійно проживають мешканці (житлові будинки, монастирі, гуртожитки); житлові приміщення, де постійно мешкають мешканці; житлові приміщення, де мешканців не більше 16.

Як показує більш докладний аналіз в даний час у США застосовується 4 типи зонування: евклідове, функціональне, стимулююче і за територіальною ознакою.

Евклідове зонування найбільш поширене у США [10]. Воно характерне для територій, де землекористування обмежене певною діяльністю у межах району. До позитивних сторін даного типу слід віднести багаторічний досвід, напрацьовану практику та зручність застосування. До негативних сторін — відсутність гнучкості та застаріла модель територіального планування [11].

Менш популярне функціональне планування землекористування, що визначається цільовим використанням земель відповідно до розроблених проектів. Такий тип планування відзначається гнучкістю, раціональністю, гласністю та звітністю, що дозволяє враховувати вимоги розвитку ринку, забезпечувати захист прав власності на землю та іншу нерухомість і охорону навколишнього середовища. Проблема реалізації цього типу зонування полягає у пред'явленні високих вимог з боку контролюючого органу. Стимулюючий розвиток землекористування орієнтований на залучення інвестиційних засобів з метою досягнення поставлених завдань щодо розвитку регіону, відрізняється високим ступенем гнучкості. Зонування за територіальною ознакою регулює завдання землекористування з урахуванням щільності населення та крокової доступності соціально важливих об'єктів для створення найбільш комфортних умов проживання.

До недоліків американської системи планування землекористування слід віднести порушення прав власників безперешкодного користування своєю землею з боку Комісії з районування та муніципалітету, розвиток расової сегрегації, недосконалість моделі територіального планування з урахуванням інфраструктури, що призводить до зниження економічної ефективності землекористування та інвестиційної привабливості районів.

У Великій Британії питання землекористування перебувають у віданні місцевих органів планування територій (LPAs — Local Planning Authorities). Як правило, це або орган місцево-

го самоврядування, окружна рада або унітарна установа. Їхні дії скоординовані загальним планом розвитку району, у якому визначено цілі та принципи його розвитку. У невеликих приміських містах видобуток корисних копалин мінералів проводиться під керівництвом органу місцевої влади (графства). У свою чергу, питання планування національних парків у запровадження Організації національних парків.

В Англії зонування територій підрозділяється на чотири класи: Клас А — комерційна зона, поширюється на магазини і різні торгові приміщення, включає банки і ресторани; Клас Б — комерційно-промислова зона, включає в себе майстерні, фабрики та склади; Клас В — житлова зона; Клас Г — нежитлова зона та зона рекреації. Кожен клас включає підкласи, що визначають специфіку землекористування.

У Австралії правила зонування територій визначає кожен штат самостійно [10]. Як правило, зони землекористування (проект планування) визначаються лише на рівні муніципалітетів і визначаються проектами планування, політикою землекористування, або планами розвитку.

Як було показано вище, що зонування територій за кордоном співвідноситься насамперед із системами розселення і є інструментом містобудівного і природоохоронного планування територіального розвитку. В даний час зонування територій в Україні здійснюється відповідно до норм, що містяться в законах України "Про регулювання містобудівної діяльності" [12], "Про природно заповідний фонд України" [13], "Про екологічну мережу України" [14] та багатьох інших нормативно-правових та інших документах. Усі зазначені вище документи погано пов'язані між собою і розуміють під зонуванням різні поняття. В даний час проводиться зонування територій для здійснення містобудівної діяльності; зонування територій населених пунктів; зонування окремих територіальних зон, і навіть цілий перелік видів, які пов'язані з встановленням правових режимів. Таким чином у українській практиці схожі риси присутні в містобудівному зонуванні, під яким відповідно до закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" розуміється зонування окремих територій (функціональних зон) населеного пункту, їх ландшафтної організації з метою "створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, забезпечення захисту територій від надзвичайних ситуацій, запобігання надмірній концентрації населення і об'єктів вироб-

ництва, зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, охорони та використання територій з особливим статусом, у тому числі ландшафтів, об'єктів історико-культурної спадщини, а також земель сільськогосподарського призначення і лісів та підлягає стратегічній екологічній оцінці" [12].

Разом з тим, принципи інституції містобудівного зонування не можуть бути поширені на міжселенську територію територіальної громади, оскільки за межами населених пунктів функціонує принцип поділу земель за цільовим призначенням відповідно до земельного кодексу України [1] (встановлення цільового призначення земельних ділянок в межах категорій земель, функціональних зон в межах територій природно-заповідного фонду, територій складових екологічної мережі і інших зон санітарної, природоохоронної охорони, видів дозволеного використання земель).

Землі сільськогосподарського призначення становлять особливу цінність та основу продовольчої безпеки будь-якої країни світу. Виділено особливо важливим об'єктом. За останні 20 років за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAOSTAT) в Україні зменшено незначні площі земель сільськогосподарського призначення, проте спостерігається підвищення деградації земель сільськогосподарського призначення [2]. Світова практика демонструє загальну тенденцію до скорочення земель сільськогосподарського призначення за останні 17 років на 2%. Аналіз показав, що всього земель сільськогосподарського призначення становить 34% загальної кількості земель. За останні 27 років у 82 країнах спостерігається стабільне збільшення земель сільськогосподарського призначення з 1 до 81%, у 74 країнах навпаки скорочення земель з 1 до 61% та у 15 країнах площа земель сільськогосподарських земель залишається незмінною [15, 16].

Як свідчить світова практика підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення у країнах застосовується їх функціональне зонування. Українське законодавство передбачає таку процедуру, як було зазначено вище, але тільки для містобудівних цілей при зонуванні територій пунктів. У результаті питання функціонування земель сільськогосподарського призначення досі залишаються актуальними. В останні роки в українській практиці все частіше йдеться про встановлення не тільки зони сільськогосподарського використання, а й зон особливо

цінних сільськогосподарських земель із встановленням видів дозволеного використання земельних ділянок. На нашу думку, на цьому етапі необхідно використовувати дані про якісний стан (якісну характеристику) земель, де як критерії формування таких зон можуть виступати придатність земель та цінність інших природних ресурсів [17].

У зв'язку з цим цікавий досвід Китаю, коли внаслідок різкого скорочення сільськогосподарських земель у середньому від 10 до 15%, пов'язаного з швидко зростаючими темпами урбанізаційних процесів, розвитку міської інфраструктури в регіональну політику були включені питання захисту та збереження земель сільськогосподарського призначення, як стратегічно важливого державного об'єкта, та поставлено завдання щодо розробки нових методів із зонування земель при плануванні територій. Тому була запропонована методика зонування земель сільськогосподарського призначення з метою їх захисту шляхом інтеграції дистанційного зондування, геоінформаційних систем і матричного автомата (англ. cellular automaton) [18].

Основна сутність цього методу полягає у обчисленні нормалізованого індексу рослинності (англ. — difference vegetation index (NDVI)). На основі вихідних карт, факторів придатності земель та їх розташування визначалася модель матричного автомата, яка згодом визначала раціональний розподіл земель. Дана модель матричного автомата була реалізована в рамках ГІС і апробована в одному з регіонів Китаю, що швидко розвиваються — Дельте Перлинної річки, в яку входять 9 префектур провінції Гуандун. Модель зонування земель за їх придатністю представляється в растровому форматі, в якому вже визначено основні значення придатності земель та присвоєно в процесі зонування за допомогою інтеграції дистанційного зондування (дані щодо режиму землекористування і його змін) та географічної системи інформації (створюються карти, як інструмент аналізу).

Ключовими факторами у визначенні планування сільськогосподарського землекористування є придатність земель, яка використовується для визначення вибору між альтернативним та оптимальним використанням землі під час планування землекористування. Особливу увагу автори методики приділяють на ефективність компактного розвитку земель сільськогосподарського призначення з метою запобігання неефективному фрагментованому землекористуванню.

Рис. 1. Логічно-змістова схема видів зонування земель і територій та їх взаємозв'язок

Джерело: сформовано на основі [17].

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAOSTAT) з 2009 року у Китаї спостерігається зростання земель сільськогосподарського призначення, а також підвищення їх функціональної значущості [19]. Варто зазначити, що при територіальному плануванні землекористування вимагаються карти з даними придатності земель, з метою недопущення їх використання для містобудівної інфраструктури. Однак на сьогоднішній день проблеми в зонуванні земель сільськогосподарського призначення виникають через відсутність законодавчого регулювання цього процесу [17] та українською проблему (фрагментарність обліку) — відсутності оновленої інформації про землекористування.

Крім вищевикладеного розміщені на землях різних категорій об'єкти природи чи людської діяльності, мають специфічні ознаки, які потребують обліку та забезпечення особливих умов для їх ефективного і раціонального функціонування, а також їх ізоляції від негативного впливу з боку інших об'єктів та суб'єктів земельних відносин [16, 20].

Поряд із зонуванням своїх територій на основі планів розвитку різного рівня, зарубіжні країни широко застосовують обмеження на господарську діяльність, які встановлюються на підставі різних природоохоронних актів. Зарубіжні дослідники вважають, що обмеження прав на використання земельних ділянок

веде до зниження вартості нерухомості та має компенсуватись власникам землі за допомогою виплати компенсацій, а також зниження податків. Цей інструментарій в українській практиці схожий з обмежувальним зонуванням територій, виділення санітарно-захисних, охоронних, водоохоронних та інших видів зон з особливими умовами використання територій.

Таким чином, можна зробити висновок, що західні системи зонування є насамперед інтегрованою системою планування розвитку землекористування (правове зонування), де головною метою є необхідність чіткого визначення обсягів обмеження прав будь-якого суб'єкта на використання нерухомості на користь спільноти.

Українська практика і законодавство не сформували інституцію зонування земель, як складне багатоаспектне поняття: як правова інституція, як механізм регулювання земельних відносин і господарської та іншої діяльності і як функцію управління режимом землекористування.

У теорії управління земельними ресурсами [17, 20] наявні більш менш усталені погляди на зонування земель в цілому та уніфікована термінологія (в основному автори розглядають зонування земель за їх придатністю і цінністю інших природних ресурсів окремо), повноцінне, і, що більш важливо, узгоджене із земельним та природоохоронним законодавством зонування, як необхідний більше широкий підхід,

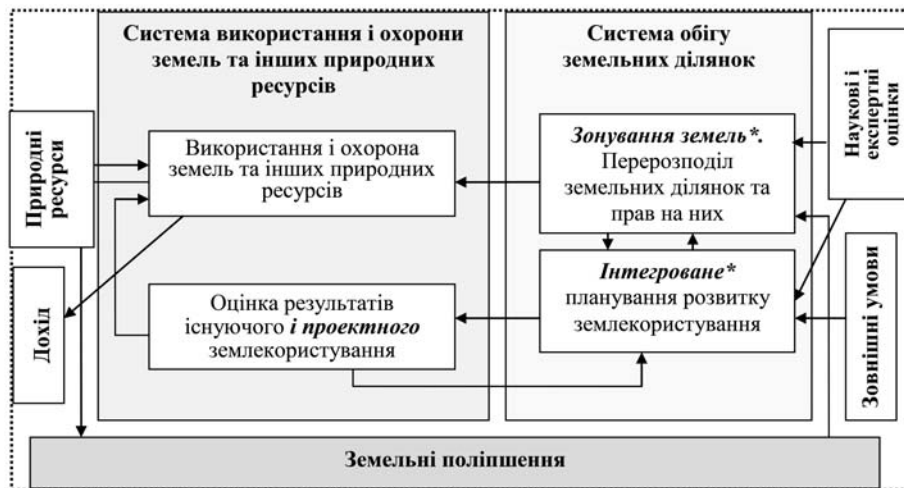

Рис. 2. Логічно-змістова структура моделі системи планування землекористування*

* жирним курсивом виділено авторські доповнення
Джерело: Удосконалено з використанням джерела: [17].

який дозволить розглядати систему зонування земель комплексно та системно, з урахуванням його міжгалузевого характеру, що дозволить систематизувати та ув'язати між собою різні види зонування територій [17].

Так, А. М. Третяк, В. М. Третяк, Т. М. Прядка, Л. А. Гунько, Н. О. Капінос в межах інтегрованого підходу пропонують комплексно досліджувати зонування земель за типами (підтипами) землекористування та сприяти формуванню системи підвидів функціонального зонування земель. Зокрема, запропоноване ними "зонування земель включає сукупність різних видів зонування, зокрема: територіальне зонування земель, функціональне зонування земель, містобудівне зонування територій, земельно-оціночне зонування територій населених пунктів, кадастрове зонування земель, природоохоронне функціональне зонування територій" [17] (рис. 1). Отже, територіальне зонування земель за типами (підтипами) землекористування, що запропоноване ними, включає окремі елементи містобудівного та природоохоронного функціонального зонування територій.

Автори констатують, що "Оскільки у статті 25 закону України "Про землеустрій" визначено, що особливим видом "документації є документація із землеустрою, яка одночасно є містобудівною документацією, — комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій" то "зонування земель" і "зонування територій" повинні узгоджуватися і направлені на забезпечення сталого розвитку як землекористування так і те-

риторій територіальних громад. В цьому зв'язку важливим є визначення функцій "територіального зонування земель" та "містобудівного зонування" [17].

Для цього в системі землекористування необхідно запровадити додатковий елемент "Планування режиму землекористування", що є державним механізмом регулювання системи землекористування, надавши йому еколого-соціально-економічне орієнтування. В цьому зв'язку вони пропонують логічно-змістовну структуру моделі системи землекористування, яка включає також "Планування розвитку землекористування" (рис. 2).

Елемент моделі "Інтегроване планування розвитку землекористування" є ключовим у еколого-соціально-економічному механізмі інтегрованого планування розвитку землекористування територіальних громад, який базується на двох елементах системи землекористування — це елементи "Зонування земель" та "Оцінка результатів існуючого землекористування".

Таким чином, інституціональне середовище інтегрованого планування розвитку землекористування в Україні повинно базуватися на зонуванні земель і потребує законодавчо нормативного та методичного забезпечення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Здійснене авторами дослідження дозволило зробити такі основні висновки: Зарубіжне інституціональне середовище планування землекористування у своїй більшості пов'язане із регулюванням зонування земель та плануван-

ням на різних ієрархічних рівнях. Західні системи зонування є насамперед інтегрованою системою планування розвитку землекористування (правове зонування), де головною метою є необхідність чіткого визначення обсягів обмеження прав будь-якого суб'єкта на використання нерухомості на користь спільноти. Українська практика і законодавство не сформували інституцію зонування земель, як складне багатоаспектне поняття: як правова інституція, як механізм регулювання земельних відносин і господарської та іншої діяльності і як функцію управління режимом землекористування. В Україні наявні більш менш усталені погляди на зонування земель в цілому та уніфікована термінологія (в основному вчені розглядають зонування земель за їх придатністю і цінністю інших природних ресурсів окремо). І що більш важливо, узгоджене із земельним та природоохоронним законодавством зонування розглядається як необхідний більш широкий підхід, який дозволяє розглядати систему землепорядного планування розвитку землекористування комплексно та системно, з урахуванням його міжгалузевого характеру, що дозволить систематизувати та ув'язати між собою різні види зонування.

Перспективи подальших розвідок закреслюються у необхідності формування інституціонального середовища інтегрованого планування розвитку землекористування в Україні, яке повинно базуватися на зонуванні земель.

Література:

1. Земельний кодекс України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#top>
3. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Територіально-просторове планування землекористування: навч. посібник. За заг. ред. професора А.М. Третяка. Біла Церква, "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 168 с.
4. Salez P. How Europe comes to spatial planning: from the birth of regional policy to the Green Paper on territorial cohesion. URL: <http://www.eu-territorial-agenda.eu/>.
5. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 650 с.
6. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пла-

нування використання земель". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

7. Бартенев С.А. Історія економічних вчень у запитаннях і відповідях URL: <https://epi.-cc.ua/istoriya-ekonomicheskikh-uchenyi-voprosah.html>
8. Закон України "Про землеустрій". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
9. National Academy of Sciences. 2009. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/228091.pdf>
10. Hirt, Sonia A. Zoned in the USA: the origins and implications of American land-use regulation (Cornell University Press, 2014) 245 pp.
11. Stephani, Carl J. and Marilyn C. ZONING 101, originally published in 1993 by the National League of Cities, now available in a Third Edition, 2012.
12. Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
13. Закон України "Про природно заповідний фонд України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
14. Закон України "Про екологічну мережу України" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>
15. AND TRENDS IN LAND AND WATER RESOURCES URL: <https://www.fao.org/3/i1688e/i1688e03.pdf>
16. Третяк А.М. Земельні ресурси та їх використання: навч. пос./ Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. [за заг. ред. А.М. Третяка]. — Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 304 с.
17. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Гунько Л. А., Капінос Н. О. Філософія зонування земель в Україні в контексті територіально-просторового планування землекористування територіальних громад. Економіка та держава. № 4. 2022. С. 13—19.
18. Zoning Land for Agricultural Protection by the Integration of remote Sensing, GIS, and Cellular Automata/ Xia Li, Anthony Gar-On Yeh/ Photogrammetric engineering and remote sensing, 2001.
19. FAO Publications catalogue 2018 / URL: <http://fao.org>
20. Третяк В.М., Ковалишин О.Ф., Пендзей Л.П. Планування землекористування територіальних громад на сучасному етапі розвитку земельних відносин. Монографія. Львів, 2021. 183 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768&14/print&150960-2912924405> (Accessed 25 Feb 2024).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Order "Concept of the National Target Program of Land Use and Protection", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#top> (Accessed 25 Feb 2024).

3. Tretiak A.M., Tretiak V.M., Priadka T.M. and Tretiak N.A. (2022), Terytorial'no-prostorove planuvannya zemlekorystuvannya [Territorial and spatial planning of land use], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

4. Salez, P. (2009), "How Europe comes to spatial planning: from the birth of regional policy to the Green Paper on territorial cohesion", available at: <http://www.eu-territorial-agenda.eu/> (Accessed 25 Feb 2024).

5. Tretiak, A.M. (2013), Zemleustrii v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine on land use planning", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

7. Bartenev, S.A. (1998), "History of economic studies in questions and answers", available at: <https://epi.cc.ua/istoriya-ekonomicheskikh-ucheniy-voprosah.html> (Accessed 25 Feb 2024).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Land Organization", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 25 Feb 2024).

9. National Academy of Sciences. (2009), "Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward", available at: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/228091.pdf> (Accessed 25 Feb 2024).

10. Hirt, S. A. (2014), Zoned in the USA: the origins and implications of American land-use regulation, Cornell University Press, Ithaca, USA.

11. Stephani, Carl J. and Marilyn, C. (2012), "ZONING 101", Originally published in 1993 by the National League of Cities, now available in a Third Edition.

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On regulation of city planning activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038&17#Text> (Accessed 25 Feb 2024).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), Law of Ukraine "On Natural Reserve Fund of Ukraine",

available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (Accessed 25 Feb 2024).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine "On Ecological Network of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text> (Accessed 25 Feb 2024).

15. FAO (2010), "Status and trends in land and water resources", available at: <https://www.fao.org/3/i1688e/i1688e03.pdf> (Accessed 25 Feb 2024).

16. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Priadka, T.M., Trofymenko, P.I. and Trofymenko, N.V. (2022), Zemel'ni resursy ta ikh vykorystannia [Land resources and their use], Bilotserkivdruk, Bila Tserkva, Ukraine.

17. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Priadka, T.M., Hunko, L.A. and Kapinos, N.O. (2022), "Philosophy of land zoning in Ukraine in the context of territorial and spatial planning of land use of territorial communities", Economy and the State, vol. 4, pp. 13—19.

18. Xia Li and Anthony Gar-On Yeh (2001), "Zoning Land for Agricultural Protection by the Integration of remote Sensing, GIS, and Cellular Automata", Photogrammetric engineering and remote sensing.

19. FAO (2018), "Publications catalogue", available at: <http://fao.org> (Accessed 25 Feb 2024).

20. Tretiak, V.M., Kovalyshyn, O.F. and Pendzei, L.P. (2021), Planuvannya zemlekorystuvannya terytorial'nykh hromad na suchasnomu etapi rozvytku zemel'nykh vidnosyn [Land use planning of territorial communities at the current stage of land relation development], Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 334.716:658

А. А. Оганісян,
аспірант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8929-2868>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.6.168

БІЗНЕС-МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

A. Ohanisian,
Postgraduate student of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

BUSINESS MODELS FOR IMPLEMENTING AGRICULTURAL PRODUCTION STRATEGIES

В статті констатовано, що вирішення існуючих проблем агробізнесу можливе лише за правильного вибору аграріями гнучкої та досить адаптивної бізнес-моделі чи модифікації існуючої з урахуванням зовнішніх змін. Вивчено типи бізнес-моделей, аргументовано доцільність їх запровадження в агробізнесі України. Доведено, що бізнес-моделі із суто сільськогосподарською спеціалізацією в умовах трансформації до "зеленої економіки" не забезпечують ефективного використання агробізнесом наявного потенціалу, призводять до недоотримання доданої вартості, а головне — ускладнюють створення цінностей. Тому у практичній площині перед агробізнесом стоїть завдання вірно обрати нову бізнес-модель або модифікувати існуючу з урахуванням змін середовища та поставлених цілей щодо подальшого розвитку. Запропоновано імітаційну модель вибору агробізнесом бізнес-моделі в умовах трансформацією до "зеленої економіки", яка має стати базисом успішної реалізації стратегії його сталого розвитку.

The article states that the solution to the currently existing problems of agribusiness is possible only if farmers correctly choose a flexible and sufficiently adaptive business model or modify the existing one taking into account external changes. It is emphasized that such classic business models as the "Canvas" business model of O. Osterwalder and I. Pinier, the "Four-box" business model of M. Johnson, the business model of Chesbro G. have remained the most popular in agribusiness for years, etc. However, over time they lost their relevance and effectiveness. Therefore, in order to achieve success in the next economic wave — the transformation to the "green economy" model, it is necessary to abandon the old ways of doing business and move to breakthrough sustainable business models that gravitate towards the so-called innovative multifacetedness, that is, based on the synergistic effect of a creative combination of agricultural activities, processing, bio-diversification and non-agricultural activities related to agro-industrial business and development of rural areas. The types of business models are considered, they are briefly characterized, and the expediency and possibility of their implementation in the agribusiness of Ukraine is emphasized. It has been proven that business models with purely agricultural specialization in the context of the transformation to the "green economy" do not ensure the most effective use of the available potential by agribusiness, lead to underachievement of added value, and most importantly — complicate the creation of values. Therefore, on a practical level, agribusiness faces the task of correctly choosing a new business model or modifying the existing one, taking into account changes in the environment and set goals for further development. A simulation model of

the choice of a business model by agribusiness in the context of the transformation to the "green economy" is proposed, which should become a framework for the successful implementation of its sustainable development strategy.

Ключові слова: агробізнес, "зелена економіка", "точне землеробство", декарбонізація, цифровізація.

Keywords: agribusiness, "green economy", "precision agriculture", decarbonization, digitalization.

ВСТУП

В умовах сьогодення розв'язання проблем функціонування агробізнесу України (кліматичні зміни, втрата ресурсного потенціалу внаслідок війни росії проти України, потреба розмінування деокупованих сільськогосподарських угідь, порушення логістичних ланцюгів та масштабна міграція населення) можливе лише за правильного вибору аграріями гнучкої та досить адаптивної бізнес-моделі чи модифікації існуючої з урахуванням зовнішніх змін. Правильно обрана бізнес-модель у поєднанні зі змінами у системі управління, організації виробництва та використання сучасних агротехнологій, таких як вирощування органічної продукції, сільськогосподарська автоматика, прецизійне землеробство, розвиток біотехнологій, впровадження енергоефективних та екологічно чистих способів виробництва, забезпечує ефективне управління потенціалом агробізнесу та дає змогу отримати високу урожайність та дохідність із кожного гектара сільськогосподарських угідь, що є імпульсом до економічного зростання, підвищення результативності бізнес-процесів, зниження витрат та зростання рівня задоволення потреб споживачів [1], а також прискорення трансформації агросектору до нової моделі — "зеленої економіки".

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз літературних джерел дає підстави констатувати, що дослідження бізнес-моделювання започатковано з кінця 60-х років ХХ ст. з опублікуванням Bellman Richard статті "On the construction of a multi-stage, multi-person business game. Operations Research" (1957), в якій науковець вперше вжив поняття "бізнес-модель", створивши тим самим підставу для формування в теорії менеджменту окремого напрямку — бізнес-моделювання. Але, не зважаючи на ретроспективу походження даного поняття, його значне поширення та суттєву популярність в останні роки, єдиної думки щодо його сутності та змісту до тепер не сформовано. Даний термін трактується занадто широко, і часто — досить вільно, про що свідчать чис-

ленні публікації, де кожен з науковців, репрезентуючи результати власних досліджень, намагається сформулювати авторське визначення, надаючи пріоритети тому чи іншому підходу або ж певній галузі виробництва чи сфері послуг. Зокрема, дослідники, розглядають бізнес-модель як: сукупність елементів, що характеризують принципову логіку її функціонування на основі ефективного використання у бізнес-процесах компетенцій і стратегічних ресурсів з метою створення продукту (послуги) з високою цінністю, що відповідає пріоритетам споживачів і забезпечує зростання прибутку [2, с. 20]; систему, яка відображає, які дії виконує компанія, як вона їх виконує і коли [3, с. 6]; ефективний інструмент поєднання технічних та економічних складників розвитку підприємства для підвищення продуктивності та максимізації прибутку [4, с. 53]; спосіб організації бізнесу, який відображає логіку діяльності компанії [5, с. 42]; архітектуру того, як фірма створює та забезпечує цінність для клієнтів [6, с. 48]; механізми, використовувані для отримання частки доданої вартості [7, с. 14]; концепцією, що представляє елементи і відносини в бізнес-діяльності з метою планування, комунікації або поліпшення [8, с. 114] тощо.

Безумовно, у всіх наведених визначеннях прослідковується єдність думок щодо застосування бізнес-моделей для кращого розуміння шляхів і способів нарощування бізнесом цінності [9]. Разом з тим, вони не дають чіткого визначення даного терміну [5, с.40], що, як на наш погляд, ускладнює вибір компаніями моделі бізнесу, яка в умовах нестабільності та невизначеності, характерних для України, забезпечила б набуття очікуваних цінностей. До того ж, концепції бізнес-моделей агробізнесу не є чимось сталим, вона еволюціонує разом з наукою та суспільством, деструктивними і проривними інноваціями [10, с. 27], упорядковуючи минулі дослідження і торуючи дорогу до майбутніх інновацій, враховуючи можливості, а також реалії, об'єктивні потреби, технологічні прориви тощо [11, с. 288]. Тож, розуміючи значимість вирішення даного питання, досить важливо здійснити спробу побудови уза-

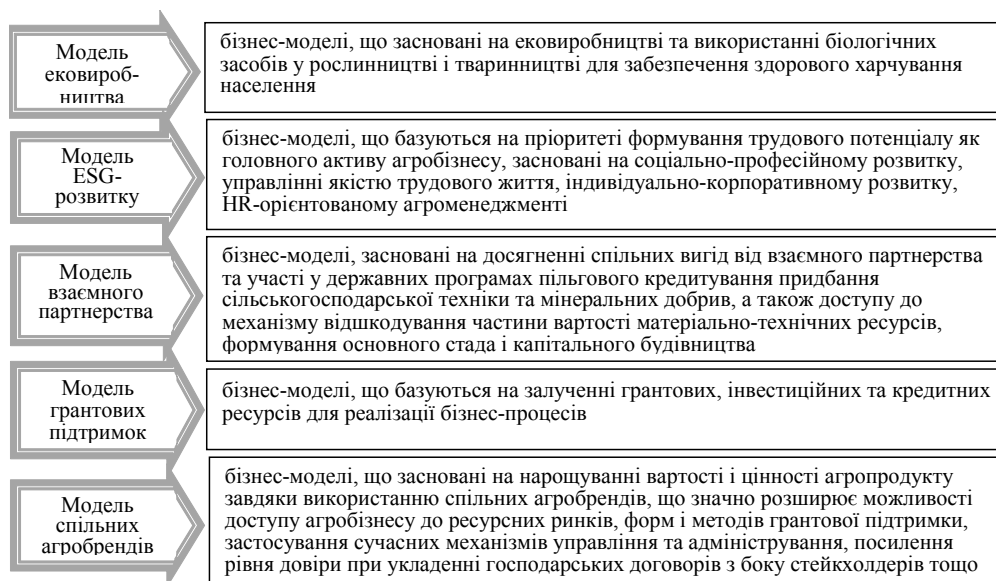

Рис. 1. Типи заощадливих бізнес-моделей

Джерело: розроблено автором.

гальненої архітектоніки прийняття виважених рішень щодо вибору бізнес-моделі агробізнесу в умовах нестабільності та невизначеності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснити спробу побудови узагальненої архітектоніки прийняття виважених рішень щодо вибору бізнес-моделі агробізнесу як каркасу успішної реалізації стратегії аграрного виробництва.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах невизначеності та нестабільності середовища функціонування розвиток агробізнесу напряму залежить від того, наскільки гнучкою та більш адаптивною, порівняно з іншими способами планування, є його бізнес-модель. Роками найбільш популяризованими в агробізнесі лишались класичні бізнес-моделі:

— бізнес-модель "Canvas" Остервальдера О. та Пін'є І., яка ґрунтується на дев'яти взаємопов'язаних блоках, що відображають: ключові види діяльності, споживчі сегменти та канали формування взаємовідносин зі споживачами, ціннісну пропозицію, канали збуту продукції, ключових партнерів, ресурси, витрати та потоки формування доходів проекту. Такий підхід, за твердженням Остервальдера О., спрощує процеси опису, візуалізації, оцінки та зміни моделі ведення інноваційного бізнесу [12, с. 139].

— бізнес-модель "Four-box" Джонсона М., що базується на чотирьох блоках, спрямованих на категоризацію та розкриття всіх питань, які повинні бути вирішеними в просторі. На відміну від попередньої моделі, її розробник вважає,

що успіх моделі, насамперед, залежить від тандему процесів та ресурсів компанії [13].

— бізнес-модель Чесбро Г. [14], яка є свого роду єдналим містком між технічними аспектами діяльності підприємства (такими, як показники функціонування, техніко-технологічна новизна, здійсненність та інші) та економічними результатами (цінність для споживача, вартість, прибуток тощо), які планує досягти фірма [6, с. 50].

Розробка та запровадження зазначених моделей відбувались в період економічної хвилі 2005—2015 рр. Тож, з часом вони втратили свою актуальність та ефективність. Відтак, щоб досягти успіху в наступній економічній хвилі — трансформації до моделі "зеленої економіки", слід відмовитись від старих способів ведення бізнесу та перейти до проривних сталих бізнес-моделей, якими у Звіті Комісії ООН з питань бізнесу та сталого розвитку (Business and Sustainable Development Commission) [15] визнано:

— заощадливі, які спрямовані на оптимізацію використання наявних ресурсів (особливо природних) та їх збереження для майбутніх поколінь;

— циркулярні, що засновані на скороченні споживання сировинних і енергетичних ресурсів, зниженні негативного впливу на навколишнє середовище, мінімізацію відходів та стимулювання інновацій;

— цифрові, що забезпечують створення цінностей завдяки застосуванню цифрових технологій нового покоління, програмного забезпечення і систем, які призводять до підви-

щення результативності діяльності компаній, а також створення та закріплення їх конкурентних переваг;

— соціальні, що сприяють створенню цінностей через позитивний вплив на людей та навколишнє середовище як у сьогоденні, так і в майбутньому [16, с. 106].

Доцільність запровадження в агробізнесі заощадливих бізнес-моделей обґрунтовується посиленням дефіцитності природного капіталу та зміни традиційної парадигми доходності і рентабельності бізнесу у бік урахування суспільних соціально-економічних та екологічних пріоритетів розвитку сільських територій. Заощадливі бізнес-моделі за своїм змістом є інклюзивними моделями ведення бізнесу, які за типологічними й організаційно-економічними характеристиками спрямовані на: оптимізацію використання наявних ресурсів та їх збереження; модифікацію традиційних ключових бізнес-процесів та процесів управління; забезпечення потреб та задоволення інтересів стейкхолдерів через створення ланцюгів постачання [17, с. 152]. Такими слід визнати наступні бізнес-моделі (рис. 1).

Так, глобальний тренд "здорового харчування", який активно поширюється світом, стимулює агробізнес до вибору бізнес-моделі ековиробництва та використання біологічних засобів. Але, перешкодами на шляху її запровадження в агросекторі України є обмежений доступ аграріїв до біологічних препаратів, значні витрати, дефіцит фінансових ресурсів, висока чутливість екопродукції до попиту, економічна доступність екопродуктів тощо. Перелік викликів, як бачимо, досить суттєвий, але вважаємо, що перехід до моделі ековиробництва є неминучим, що пов'язано з євроінтеграцією України та екологічними трендами ЄС.

Зокрема, наміри ЄС скоротити на 50—70% упродовж наступних 10 років використання засобів захисту рослин зумовлять жорстке відстеження рівня пестицидів при імпорті агропродовольчої продукції, а запровадження СВМ та вуглецевих сертифікатів для аграріїв (елементи яких вже прописано в EGD), призведуть до посилення тиску митного оподаткування експорту продукції українського агросектору та його суттєвого ускладнення через вимоги щодо скорочення агробізнесом вуглецевого сліду. Відтак, ігнорування екологічних трендів ЄС є недопустимим, оскільки може призвести не лише до втрати економічних вигід, але й європейського ринку збуту.

Не менш впливовим на прийняття рішення щодо вибору бізнес-моделі є глобальний тренд

з ESG-інвестування, що змушує аграріїв орієнтуватися на бізнес-моделі ESG-розвитку. За своєю історією бізнес-модель ESG-розвитку є новою, проте досить популярною, оскільки спрямована на створення нових цінностей бізнесу через досягнення екологічних, соціальних цілей та цілей корпоративного управління. Вона ґрунтується на органічному поєднанні інтересів усіх сторін, рівності їх можливостей, справедливості та взаємній вигоді в участі та інтеграції. Органічно поєднанні бізнес-орієнтири та суспільні інтереси в межах моделі ESG-розвитку постають базисом комерційного успіху агробізнесу, вирішення проблеми дефіциту висококваліфікованих кадрів, які володіють навиками ведення "точного землеробства" та створення потужного соціально-економічного і екологічного ефекту розвитку сільських територій.

Втім, наступна бізнес-модель (рис. 1) — модель взаємного партнерства за ефектом створення цінності не поступається попереднім бізнес-моделям. Її відмінною рисою є досягнення спільних вигід від взаємного партнерства з постачальниками та підрядниками через надання промисловими виробниками обґрунтованих знижок на постачання матеріально-технічних ресурсів та збільшення їх обсягів; усунення впливу посередницьких структур на ринку матеріально-технічних засобів та агросервісних послуг; оптимізація логістики та вартості постачання матеріально-технічних ресурсів; спільна участь у державних програмах пільгового кредитування придбання техніки та мінеральних добрив, формування основного стада і капітального будівництва; долучення до спільних механізмів використання потужностей агробрендів та інших інструментів комплексного маркетингу [17, с. 153]. Прийняття рішення щодо запровадження даної бізнес-моделі має ґрунтуватись на підставі SWOT-аналізу, тобто сильних і слабких сторін агробізнесу, а також існуючих можливостей та загроз.

Певну зацікавленість для аграріїв матиме і бізнес-модель грантової підтримки. Сьогодні, коли грантовий метод фінансування аграрних стартапів набирає обертів в Україні, нові і нетрадиційні інструменти фінансування інновацій через спеціалізовані платформи надають усім учасникам рівноправного доступу до фінансових ресурсів для досягнення цілей сталого розвитку [11, с. 287]. Наразі добре зарекомендували спеціалізовані Digital краудрафтингові платформи SAI, AcreTrader, Farmtogether, FarmFolio, кредитні платформи Steward, які створені на основі управління єдиною систе-

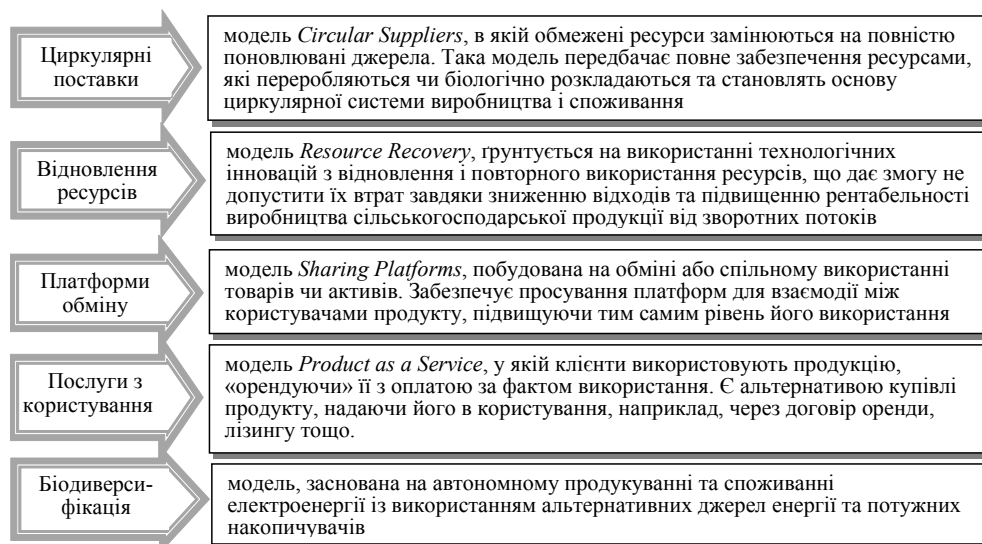

Рис. 2. Типи циркулярних бізнес-моделей

Джерело: узагальнено автором за даними [20—22].

мою ланцюгів у сільському господарстві. Функціонал роботи цифрових платформ відрізняється високим рівнем гнучкості, адаптивності та оперативності реакції на індивідуальні запити з боку агровиробників незалежно від їх розмірів, можливостей та фінансового стану [17, с. 153].

Потужним потенціалом додаткових можливостей нарощування вартості і цінностей агробізнесом визнається і бізнес-модель спільних агробрендів. Зокрема, дрібні фермери і господарства під маркою крупних агрокомпаній, як учасники ланцюгів вартості, мають можливість значно розширити доступ до ресурсних ринків, грантової підтримки, сучасних механізмів управління та адміністрування, посилити рівень довіри при укладанні господарських договорів тощо. Саме у такий спосіб агробрендинг сприяє створенню цінностей та сталому розвитку агробізнесу [17, с. 155].

Отже, заощадливі бізнес-моделі за своїм змістом є інклюзивними моделями ведення бізнесу, які за типологічними та організаційно-економічними характеристиками спрямовані на оптимізацію використання наявних ресурсів та їх збереження, модифікацію традиційних ключових бізнес-процесів та процесів управління.

Але, із "зеленою економікою", яка передбачає формування вуглецево-нейтрального простору, насамперед, асоціюються циркулярні бізнес-моделі, оскільки вони: по-перше, здатні підтримувати вхідний ресурс незалежно від мінливості ринку та забезпечувати вартість для бізнесу навіть після завершення виробництва; по-друге, забезпечують набуття компанією доброї репутації серед партнерів та споживачів,

що дозволяє розвивати ціннісні мережі; по-друге, завжди супроводжується розвитком технологій, скороченням витрат, підвищенням рівня симбіозу між партнерами; по-четверте, мають потенціал для використання цифрових технологій, таких як великі дані, штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речі тощо; володіють необхідним ресурсом для підтримки інклюзивних інновацій [18]. У світовій практиці отримали певне поширення циркулярні бізнес-моделі, що реалізуються бізнесом як окремо, так і разом (рис. 2).

Відтак, циркулярні бізнес-моделі відрізняються від традиційних тим, що вони концентруються на створенні цінності для більш широкого кола стейкхолдерів і враховують вигоди суспільства та навколишнього середовища [19, с. 15]. Метою циркулярних бізнес-моделей є максимально тривале збереження ресурсів, а також заміна дефіцитних ресурсів повністю поновлюваними [20, с. 26]. Початково базові принципи циркулярних бізнес-моделей окреслювались моделлю 3-R: зменшити (Reduce), тобто мінімальне використання сировини; повторно використати (Reuse), тобто максимальне використання матеріалів та компонентів; переробити (Recycle), тобто високоякісне повторне використання сировини [21, с. 109].

У 2018 р. Всесвітній економічний форум їх розширив до 10-R: Refuse (відмова виробляти продукт за певною технологією та матеріалів, пропонування альтернативного продукту); Rethink (переосмислення напрямів використання продукту, обмін або спільне використання продукту); Reduce (скорочення використання природних ресурсів із підвищенням ефектив-

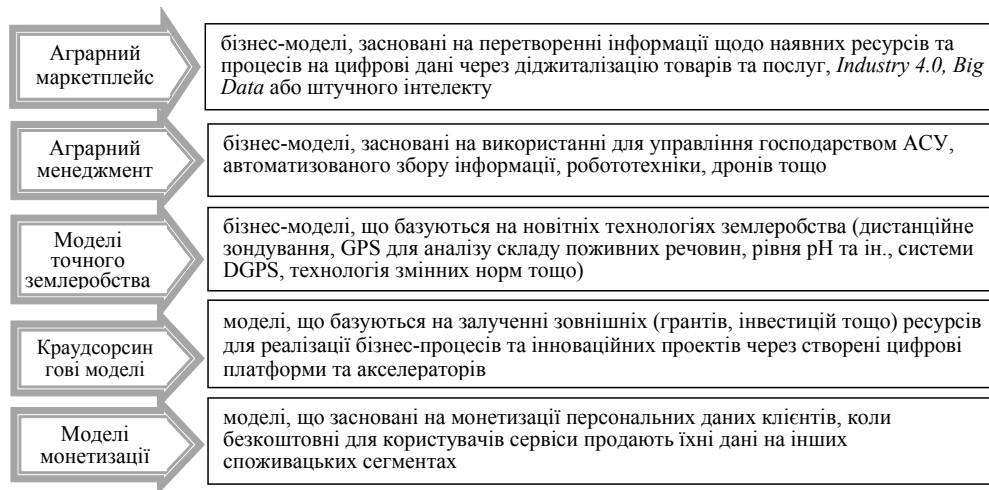

Рис. 3. Типи цифрових бізнес-моделей

Джерело: узагальнено автором за даними [6–8].

ності виробництва продукції або споживання); Reuse (повторне застосування іншим споживачем продукту, що був у використанні, за його призначенням); Repair (ремонт та технічне обслуговування дефектного виробу з подальшим його використанням за основним призначенням); Refurbish (відновлення старого продукту для подальшого споживання); Remanufacture (повторне оброблення та застосування частини старого виробу в новому продукті за його основним призначенням); Repurpose (переорієнтація частини старого виробу в новому продукті на інше функціональне призначення); Recycle (переробка матеріалів для отримання продуктів такої ж або нижчої якості); Recover (спалювання матеріалів із відновленням витраченої на їх виробництво енергії) [21, с. 110].

Отже, обираючи одну чи одночасно кілька циркулярних бізнес-моделей, агробізнесу необхідно розширити свою сферу діяльності вгору або вниз у ланцюжку створення вартості з того місця, де він зараз перебуває, оскільки для деяких моделей може знадобитися тісна співпраця з постачальниками, щоб отримати ресурси з власного ланцюга створення вартості в екосистемі замкнутого циклу, а для деяких — тісна співпраця зі споживачами. Тобто у всіх випадках із запровадженням циркулярних бізнес-моделей агробізнес виходитиме за межі традиційної діяльності [9]. Тому не кожна агрокомпанія готова до запровадження циркулярної бізнес-моделі через невизначеність майбутнього розвитку, власну нерішучість, дефіцит фінансових ресурсів, відсутність висококваліфікованого персоналу тощо. Але, з ростом потреби у ресурсах (особливо природних), запровадження циркулярних бізнес-моделей є незворотнім процесом.

В свою чергу, темпи динамічних змін бізнес-правил цифрової епохи, вказують на необхідність наявності у компанії таких якостей, як динамічність і далекоглядність, а отже, цифрової трансформації агробізнесу шляхом реконфігурації, розширення, або оптимізації існуючих бізнес-моделей. У світовій практиці набули поширення наступні типи цифрових бізнес-моделей (рис. 3).

Зазначені типи цифрових бізнес-моделей у режимі реального часу мають вагоме значення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень по усій системі ланцюга створення цінності. Прикладом інструментів цифрових бізнес-моделей є: 1) цифрові платформи ClearAg, що надає оперативні дані про стан ґрунтів, посівів для оптимізації процесу польового виробництва та її аналоги у сфері управління тваринницькими фермами; 2) цифрові агрономічні платформи, що сприяють здійсненню оперативного контролю за хворобами рослин і тварин; 3) сільськогосподарські метеостанції; 4) платформи, що надають інструменти для пошуку можливостей розширення ринків, зокрема, матеріально-технічних ресурсів (AgriBi) [17, с. 153]. Відтак, цифрові бізнес-моделі спрямовані на створення цінностей завдяки застосуванню цифрових технологій нового покоління, програмного забезпечення і систем.

Щодо соціальних бізнес-моделей (далі — СБМ) слід зазначити, що в Україні вони перебувають лише на початковій стадії, оскільки компанії недооцінюють важливість соціальної відповідальності бізнесу. За даними Центру дослідження "Розвиток КСВ в Україні" [22] СБМ до тепер все ще не стала частиною організаційного управління в компаніях, оскільки тільки в половині компаній, з числа тих, які реалізують

Рис. 4. Імітаційна модель архітекtonіки вибору агробізнесом бізнес-моделі в умовах трансформації до зеленої економіки

Джерело: розробка автора.

політику корпоративної соціальної відповідальності (далі — КСВ), є стратегія (політика) соціальної відповідальності, і лише чверть з них мають бюджет на виконання програм/заходів соціальної відповідальності [22].

Таким чином, в умовах трансформації до "зеленої економіки" бізнес-моделі агробізнесу мають бути моделями бізнесу, що тяжіють до інноваційної багатоаспектності, тобто засновані на синергетичному ефекті креативного поєднання сільськогосподарської діяльності, переробки, біодиверсифікації і несільськогосподарської діяльності, дотичної до агропромислового бізнесу та розвитку сільських територій, які передбачають використання природного капіталу для забезпечення життєдіяльності в гармонії з природою.

Бізнес-моделі із суто сільськогосподарською спеціалізацією не сприяють найефективнішому використанню агробізнесом наявного потенціалу, призводять до недоотримання доданої вартості, а головне — ускладнюють створення цінностей [23]. Тому у практичній площині перед агробізнесом стоїть завдання обрати нову, адаптовану до наявного ресурсного потенціалу бізнес-модель діяльності з орієнтацією на запити ринку й реалізацію політики сталого розвитку. Вважаємо, що імітаційна модель архітекtonіки прийняття виважених рішень щодо вибору агробізнесом бізнес-моделі має набувати наступного вигляду (рис. 4).

Отже, з трансформацією агробізнесу до "зеленої економіки" стає очевидним, що вибір бізнес-моделей потребує врахування усіх аспектів бізнесу, оскільки бізнес-модель за своїм змістом є каркасом успішної реалізації стратегії аграрного виробництва.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вирішення існуючих проблем агробізнесу можливе лише за правильного вибору аграріями гнучкої та досить адаптивної бізнес-моделі чи модифікації існуючої з урахуванням зовнішніх змін. Правильно обрана бізнес-модель у поєднанні зі змінами у системі управління, організації виробництва та використанні сучасних агротехнологій, забезпечує ефективне управління потенціалом та дає змогу отримати високу урожайність і дохідність сільськогосподарських угідь, що є вагомим імпульсом до економічного зростання, підвищення результативності бізнес-процесів, зниження витрат та задоволення інтересів споживачів.

Найбільш популяризованими в агробізнесі лишались такі класичні бізнес-моделі, як "Canvas", "Four-box", бізнес-модель Чесбро Г. та ін. Проте, з часом вони втратили свою актуальність та ефективність. Відтак, щоб досягти успіху в наступній економічній хвилі — трансформації до моделі "зеленої економіки", слід відмовитись від старих способів ведення бізнесу та перейти до сталих бізнес-моделей, що тя-

жіють до інноваційної багатоаспектності, засновані на синергетичному ефекті креативного поєднання сільськогосподарської діяльності, переробки, біодиверсифікації і несільськогосподарської діяльності, дотичної до агропромислового бізнесу та розвитку сільських територій.

Бізнес-моделі суто сільськогосподарської спеціалізації не забезпечують найефективніше використання агробізнесом наявного потенціалу та призводять до недоотримання доданої вартості, а головне — ускладнюють створення цінностей. Тому у практичній площині перед агробізнесом стоїть завдання щодо обрання нової бізнес-моделі або модифікації існуючої з урахуванням змін середовища та поставлених цілей подальшого розвитку.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/526-2019-%D1%80>
2. Швиданенко Г.О., Ревуцька Н.В. Формування бізнес-моделі підприємства: навч. посіб. К.: КНЕУ. 2013. 423 с.
3. Antikainen M., Valkokari K. A Framework for Sustainable Circular Business Model Innovation. *Technology Innovation Management Review*. 2016. Vol. 6. P. 5—12.
4. Омельченко А.І., Ченуша О.С. Інноваційні бізнес-моделі як інструмент стратегічного розвитку підприємства. *Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут"*. 2022. № 21. С. 52—55.
5. Мовчаненко І.В. Бізнес-модель: сутність та інноваційна складова. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 39—43.
6. Майнка М.К. Бізнес-моделі інноваційного розвитку підприємства: сутність та складові елементи. *Наукові записи ЛУБП*. 2020. № 26. С. 48—53. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4420386>
7. Маслак О.І., Гришко Н.Є., Яковенко Я.Ю., Шара В.І., Матвієць В.В. Трансформація бізнес-моделей у парадигмі посткризового відновлення економіки. *Вісник НТУ "ХПІ"*. 2022. № 2. С. 11—16.
8. Лісова Р.М. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 2, Ч. 2. С. 114—118.
9. Філановський О. Переваги циклічної бізнес-моделі. *ICOOLA*. 2022. URL: <https://icoola.ua/blog/perevahy-tsyklichnoyi-biznes-modeli/>
10. Бортнік А. Цифрова трансформація бізнес-моделі підприємства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2020. № 7. С. 16—31.
11. Пищенко О.В. Імперативи розвитку "зеленої економіки" в аграрному секторі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 2. С. 286—290.
12. Кравченко М.О., Прудкий В.В. Бізнес-модель як основа впровадження інновацій на підприємстві. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 138—142.
13. Johnson M. *Seizing the White Space: Business Model Innovation for Growth and Renewal*. Massachusetts: Harvard Business Press 2009. 240 p.
14. Chesbrough H. *Open Business Models: How To Thrive In The New Innovation Landscape*. Massachusetts: Harvard Business Press, 2006. 256 p.
15. Business and Sustainable Development Commission. *RELX SDG Resource Centre*. 2017. URL: <https://sdgresources.relx.com/bsdc>
16. Яковенко Я.Ю., Білик М.Ю., Сербін Р.Н., Чумакова А.Г. Цифрова трансформація і нові бізнес-моделі. *Держава та регіони*. 2022. № 3 (126). С. 104—109.
17. Степаненко С.В. Концептуальні засади формування моделі інклюзивного управління ресурсним потенціалом суб'єктів агробізнесу. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 151—157.
18. Дардалевич В.В., Пащенко О.П. Сутність циркулярних бізнес-моделей: збір. тез II-ї Міжнародної науково-практичної конференції з проблем вищої освіти і науки "Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу". 4—5 листопада, м. Житомир. 2021. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/154.pdf>
19. Горбаль Н.І., Пліш І.В. Циркулярні бізнес-моделі для сталого розвитку українських підприємств. *Series of Economics and Management Issues*. 2021. Том 5. № 1. С. 15—29. <https://doi.org/10.23939/semi2021.01.015>
20. Миценко І.М., Хаджинов І.В. Концепції кругових бізнес-моделей ключових європейських компаній. *Економіка і організація управління*. 2022. № 1 (45). С. 25—38.
21. Руда М.В., Мирка Я.В. Циркулярні бізнес-моделі в Україні. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2020. Том 2. № 1. С. 107—121.
22. *Future of Work 2030: як підготуватися до змін в Україні CSR-UKRAINE*. URL: <https://csr-ukraine.org/research/future-of-work-2030-yak-pidgotuvatisya-do-zmin-v-ukraini-2/>
23. Вініченко І.І., Полегенька М.А., Кобець Є.А. Інноваційна стратегія повоєнного розвитку аграрного бізнесу України. *Агросвіт*. 2023. № 19. С. 3—8.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (20109), Resolution "On the approval of the Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/526-2019-%D1%80> (Accessed 25 Feb 2024).
2. Shvydanenko, G.O. and Revutska, N.V. (2013), Formation of the business model of the enterprise: training. manual [Formation of the business model of the enterprise: training. manual], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Antikainen, M. and Valkokari, K. A. (2016), "Framework for Sustainable Circular Business Model Innovation", Technology Innovation Management Review. vol. 6, pp. 5—12.
4. Omelchenko, A.I. and Chenusha, O.S. (2022), "Innovative business models as a tool for strategic development of the enterprise", Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute", vol. 21, pp. 52—55.
5. Movchanenko, I.V. (2018), "Business model: essence and innovative component", Investments: practice and experience, vol. 20, pp. 39—43.
6. Mainka, M.K. (2020), "Business models of innovative enterprise development: essence and constituent elements", Scientific records of the Russian Academy of Sciences, vol. 26, pp. 48—53 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4420386>
7. Maslak, O.I., Grishko, N.E., Yakovenko, Y.Yu., Shara, V.I. and Matviets, V.V. (2022), "Transformation of business models in the paradigm of post-crisis economic recovery", Bulletin of NTU "KhPI", vol. 2, pp. 11—16.
8. Lisova, R.M. (2019), "Impact of digitalization on business models: stages and tools of digital transformation", Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Issue 2, Part 2, pp. 114—118.
9. Filanovsky, O. (2022), "Advantages of a cyclical business model", ICOOLA, available at: <https://icoola.ua/blog/perevahy-tsyklichnoyi-biznes-modeli/> (Accessed 25 Feb 2024).
10. Bortnik, A. (2020), "Digital transformation of the enterprise's business model", Strategy of economic development of Ukraine, vol. 7, pp. 16—31.
11. Pyshchenko, O.V. (2020), "Imperatives of the development of the "green economy" in the agricultural sector", Bulletin of the Khmelnytskyi National University. vol. 2, pp. 286—290.
12. Kravchenko, M.O. and Prudky, V.V. (2019), "Business model as a basis for introducing innovations at the enterprise", Economy and the state, vol. 12, pp. 138—142.
13. Johnson, M. (2009), Seizing the White Space: Business Model Innovation for Growth and Renewal, Harvard Business Press, Massachusetts, USA.
14. Chesbrough, H. (2006), Open Business Models: How To Thrive In The New Innovation Landscape. Massachusetts: Harvard Business Press.
15. RELX SDG Resource Centre (2017), "Business and Sustainable Development Commission", available at: <https://sdgresources.relx.com/bsdc> (Accessed 25 Feb 2024).
16. Yakovenko, Ya.Yu. Bilyk, M.Yu. Serbin, R.N. and Chumakova, A.G. (2022), "Digital transformation and new business models. State and regions", vol. 3 (126), pp. 104—109. DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-16>
17. Stepanenko, S.V. (2022), "Conceptual foundations of the formation of a model of exclusive management of the resource potential of agribusiness entities", Economic space, vol. 181, pp. 151—157.
18. Dardalevych, V.V. and Pashchenko, O.P. (2021), "The essence of circular business models", zbir. tez II-i Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii z problem vyschoi osvity i nauky "Suchasni vyklyky staloho rozvytku biznesu" [2nd International scientific and practical conference on the problems of higher education and science "Modern challenges of sustainable business development"], Zhytomyr available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/154.pdf> (Accessed 25 Feb 2024).
19. Horbal, N.I. and Plish, I.V. (2021), "Circular business models for the sustainable development of Ukrainian enterprises", Series of Economics and Management Issues, vol. 5, pp.15—29. <https://doi.org/10.23939/semi2021.01.015>
20. Mytsenko, I.M. and Khadzhinov, I.V. (2022), "Concepts of circular business models of key European companies", Economics and management organization, vol. 1(45), pp. 25—38.
21. Ruda, M.V. and Myrka, Y.V. (2020), "Circular business models in Ukraine", Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, vol. 2, pp. 107—121.
22. CSR-UKRAINE (2023), "Future of Work 2030: how to prepare for changes in Ukraine", available at: <https://csr-ukraine.org/research/future-of-work-2030-yak-pidgotuvatisya-do-zmin-v-ukraini-2/> (Accessed 25 Feb 2024).
23. Vinichenko, I.I., Polegenka, M.A. and Kobets, E.A. (2023), "Innovative strategy of the post-war development of agrarian business of Ukrain", Agroworld, vol. 19, pp. 3—8.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2024 р.